

Carlos Sánchez-Valverde Visus

LA JUNTA
PROVINCIAL DE
PROTECCIÓ A LA
INFÀNCIA DE
BARCELONA,
1908-1985:

aproximació i
seguiment històric

LA JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCIÓ A LA
INFÀNCIA DE BARCELONA, 1908-1985:
APROXIMACIÓ I SEGUIMENT HISTÒRIC

Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria d'Infància i Adolescència

Carlos Sánchez-Valverde Visus

LA JUNTA
PROVINCIAL DE
PROTECCIÓ A LA
INFÀNCIA DE
BARCELONA,
1908-1985:

Aproximació i
seguiment històric

Sánchez-Valverde Visus, Carlos

La Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona, 1908-1985 :
aproximació i seguiment històric

I. Catalunya. Secretaria d'Infància i Adolescència II. Títol

1. Junta Provincial de Protecció a la Infancia (Barcelona) – Història 2.
Infants abandonats – Assistència institucional – Barcelona (Província) –
Història 3. Infants – Protecció, assistència, etc. – Barcelona (Província)
– Història

364.65-053.2(467.11)(091)

© dels textos: Carlos Sánchez-Valverde Visus

© d'aquesta edició:

Secretaria d'Infància i Adolescència
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Generalitat de Catalunya

Primera edició: juny 2009

Tiratge: 600 exemplars

Disseny i maquetació: Ramon Vilageliu, scripta manent

Impressió: AGPOGRAF

Dipòsit legal:

"Els nens del món són innocents, vulnerables i dependents. També són curiosos, actius i estan plens d'esperança. La seva infància ha de ser una època d'alegria i pau, jocs, aprenentatge i creixement. El seu futur s'hauria de forjar amb esperit d'harmonia i cooperació. A mesura que madurin haurien d'anar ampliant les seves perspectives i adquirint noves experiències."

(Declaració mundial sobre la supervivència, la protecció i el desenvolupament de la infància de 30 de setembre de 1990)

"La Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona es va constituir el 1908, ara fa cent anys, com a conseqüència de l'aplicació de la Llei de protecció a la infància de 12 d'agost de 1904. Fins a l'any 1985, quan es va aprovar la Llei de protecció de menors de Catalunya (des de 1981, dins de la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya), va continuar duent a terme, amb les adaptacions de denominació i de funció fruit de cada moment històric particular, la tasca per a la qual va ser concebuda.

Aquest treball vol apropar-nos a aquesta institució, a la necessitat social que la va justificar i a la seva importància històrica."

El Departament d'Acció Social i Ciutadania té un interès prioritari per promoure recursos que ens permetin millorar en la tasca de protecció d'infants i adolescents a Catalunya i fer-ne difusió. És en aquest marc que avui es presenta el llibre *La Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona, 1908-1985*.

Històric i de referència, aquest llibre tracta amb un alt rigor documental el naixement, el desenvolupament i la desaparició de la Junta de Protecció, presentant l'evolució del sistema de protecció de la infància i l'adolescència a través de més de mig segle.

Durant l'any 2009 se celebra el 20è aniversari de la Convenció dels Drets de la Infància i es preveu que a Catalunya s'aprovi, per iniciativa d'aquest Departament, la Llei de drets i oportunitats de la infància i l'adolescència.

Aquesta publicació arriba, doncs, en el millor dels moments possibles: és una eina d'avaluació i anàlisi històrica que ens ha d'ajudar a dissenyar amb més encert les polítiques públiques d'infància i adolescència a Catalunya.

Carme Capdevila i Palau
Consellera d'Acció Social i Ciutadania

Índex

Agraïments	17
Pròleg.....	19
1. Introducció	22
<i>L'Arxiu de la Junta de Protecció a la Infància (Menors) de Barcelona</i>	<i>23</i>
<i>Apunts sobre el procés d'investigació: els escenaris de l'Arxiu de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona</i>	<i>24</i>
<i>Infància o menors?</i>	<i>26</i>
2. Marc històric i conceptual: infància i protecció fins al segle xx (breu recorregut històric)	31
<i>Introducció.....</i>	<i>32</i>
<i>2.1. Infància i història. Concepte i espai social de referència</i>	<i>32</i>
L'infant en la història	32
La infància en la història	33
Panorama de les concepcions operants de la infància	34
La infància com a invent modern	37
Les fases històriques de la consideració de la infància com a fet social	39
<i>2.2. La protecció a la infància com una conseqüència més del triomf del model d'Estat socioassistencial. Reflexions respecte al naixement de l'Estat social</i>	<i>43</i>
Confluència de factors	48
3. La Junta de Protecció a la Infància de Barcelona (JPIB): antecedents i creació	49
<i>Introducció.....</i>	<i>51</i>
<i>3.1. Antecedents i situació en la qual sorgeix la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, JPIB</i>	
Antecedents jurídics a l'Europa del segle XIX	52
Els antecedents jurídics espanyols.....	53
La Proposta de llei de protecció a la infància de 1900	54

Breu recorregut per les institucions barcelonines dedicades a la beneficència i a l'atenció a la inadaptació fins a l'inici del segle XX	54
La intervenció pública.	54
Casa dels Infants Orfes.	55
La Casa de Misericòrdia.	56
La Casa Caritat	56
Casa Provincial de Maternitat i Expòsits.	57
L'Asil Toribio Durán.	58
La iniciativa privada.	59
Els patronats de redempció.	59
La Casa de Família de Mossèn Pedragosa	60
Les tesis higienistes, també a Catalunya.	60
Les Gotes de Llet.	61
Situació socioeconòmica en la qual apareix la JPIB	62
Les condicions de vida a Barcelona.	62
Barcelona com a espai privilegiat per a les noves institucions	64
3.2. La Llei de protecció a la infància de 1904	65
La Llei i el Reglament: anàlisi dels continguts	66
L'impost del 5% sobre espectacles.	68
3.3. La constitució de la JPIB de Barcelona: les dues creacions de la Junta de Barcelona: 1908 i 1911	69
La Junta de 1908.	70
Pedragosa i la primera JPIB.	70
Pla d'acció de la primera Junta proposat per Pedragosa	71
L'acció concreta de la primera JPIB: els problemes pressupostaris.	72
La Junta de 1911, segona i definitiva constitució.	74
4. Seguiment històric de la JPIB	77
<i>Introducció</i>	78
4.1. Alguns components interns del model d'acció institucional	79
Breu recorregut històric per les successives modificacions legals	79
La composició de les juntes: els diversos escenaris de la democràcia participativa	81
Les juntes de protecció a la infància com a instrument de l'acció politicoadministrativa	83
El canvi de nom de les juntes de protecció a la infància i la incorporació de la repressió de la mendicitat: les prioritats d'intervenció social.	84

Els límits d'edat de la protecció a la infància	85
Les successives regulacions de les seccions de la Comissió Permanent	86
Les competències i funcions de les seccions des de 1948	89
La Secció 1a: Puericultura i Primera Infància.....	89
La Secció 2a: Assistència Social.....	90
La Secció 3a: Mendicitat i Tutela Moral	91
La Secció 4a: Directiva dels Tribunals	92
La Secció 5a: Jurídica i Legislativa.....	92
El model resultant d'aquesta distribució de funcions	92
4.2 Les fases històriques de la institució: breu recorregut històric.....	93
4.2.1. El període 1911-1931: restauració i dictadura de Primo de Rivera. La tensió entre Beneficència i Acció Social	
Introducció	93
Les primeres actuacions de la Junta. Altra vegada els trinxeraires.....	93
El Grup Benèfic Wad Ras: centre modèlic de la Junta.....	94
Altres actuacions d'aquesta primera etapa	96
Relació amb el Tribunal per a Nens de Barcelona.....	97
La tasca de la Junta del Directori	98
La participació espanyola en el VI Congrés Internacional per a la Protecció a la Infància. Milà, novembre de 1927.....	99
L'origen de l'Obra Tutelar Agrària.....	100
L'afer Casa de Família	102
La crisi del model: l'afer Albó	103
4.2.2. La II República 1931-1939: els intents de consolidar un nou model d'intervenció social	104
Introducció	104
El període republicà: els intents de creació d'una xarxa de serveis socials públics.....	104
El Protectorat del Nen Delinqüent	109
Les primeres actuacions del període republicà a Barcelona i la coordinació de les polítiques públiques en el Comitè d'Assistència Municipal de Barcelona.....	110
Les actuacions de la Generalitat republicana. Els balls legislatius i la pràctica institucional: l'Institut d'Assistència Social de Barcelona.....	111
Els trets dominants d'aquesta etapa	113
L'Institut de Pedagogia Especial: 1935	114
El Grup Benèfic Wad Ras (anomenat J.J. Rousseau, en aquesta etapa) en la Guerra Civil: la direcció de Frederic Godàs, 1936-1938.....	115

4.2.3. El franquisme, 1939-1975: la recuperació acrítica del model assistencial de la Restauració i la progressiva deterioració de la intervenció beneficoassistencial	117
Introducció	117
La negació de totes les actuacions anteriors	119
L'Estat protector i paternalista	120
L'Obra de Protecció de Menors, 1948	122
Les primeres actuacions de la JPMB als quaranta	123
Les altres intervencions en matèria d'infància a la Barcelona del franquisme	125
L'Auxili Social	125
Recorregut historicoinstitucional de l'Auxili Social	125
Què passava a les llars-col·legi de l'Auxili Social?	127
L'Asil Durán: l'exemple d'allò que no ha de ser	129
L'actuació en matèria d'infància de les administracions locals en aquesta etapa	133
Els asils de l'Ajuntament de Barcelona	133
Les Llars Mundet	135
El Pla Aunós de creació de nous equipaments als anys cinquanta: els centres de mitja pensió ..	135
La degradació dels seixanta	137
Els setanta: crisi del sistema i primers intents de renovació. Les propostes de renovació i reforma del centre L'Esperança, la residència Albada de Sabadell, la Colònia Agrícola de Santa Maria del Vallès (les Torres de Bellaplana), de Lliçà de Vall i de l'Institut Ramon Albó de Mollet del Vallès ..	138
El col·lapse del sistema amb la Transició: la naturalesa i els continguts de les propostes crítiques	140
La proposta i l'experiència normalitzadora emblemàtica del moment: els col·lectius infantils de l'Ajuntament de Barcelona	141
4.2.4. Algunes consideracions sobre les polítiques d'infància de la Generalitat de Catalunya des de 1981. El final de l'aventura històrica de la JPMB	144
Introducció	144
La creació de la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors	146
Apunts sobre la política de gestió institucional de la DGPTM	147
La Llei de protecció de menors de Catalunya de 1985 i la dissolució de la JPMB	149
Els traspassos dels serveis de l'INAS i el Projecte de les comunitats infantils	150
Els anys de la convivència: 1985-1989. El naixement de la Direcció General d'Atenció a la Infància	152

5. Bibliografia i altres fonts documentals	153
6. Sigles, acrònims utilitzats i relació d'il·lustracions	169
7. Annexos	172
Annex documental: reproduccions facsímil de documents presents en l'AJPMB.	173

A Michela.

Per a la Sara i la Julia, perquè quan siguin grans entenguin en què ocupava (o "perdia", com elles deien) el temps "estudiant" el seu pare: sempre davant de l'ordinador.

Amb el record de Faustino Guerau de Arellano, educador que amb les seves "xerrades pedagògiques" va saber ancorar-me a Barcelona i a l'educació social.

Agraïments

En primer lloc, i fonamentalment, a la meva família, a la Michela, la Júlia i la Sara, que ha suportat amb estoïcisme absències prolongades (de les meves aventures per l'ANC) i incomptables hores de dedicació davant de l'ordinador, i als meus sogres, Giorgio i Rosanna, que han fet possible més d'una vegada que disposés de temps fent-se càrrec de les meves filles.

En un lloc molt destacat, al meu director, Josep González Agápito, que de vegades ha estat més entusiasta que jo i des del seu entusiasme m'oferia nous elements d'estímul. A ell, que ha fet esforços personals que no sé si jo podia o havia d'esperar i a qui dec molts bons consells i orientacions, s'ha d'adjudicar la responsabilitat final que la investigació que va configurar la tesi hagi vist la llum.

Sense afany de fer-ne una referència exhaustiva i des del convenciment que alguns se'm quedaran al pap, vull esmentar les persones que hi han tingut alguna cosa a veure:

Gràcies a Francesc Arjona, a Toni Inglés, a Maria José Iglesias, a Carme Dròpez, a Yolanda Bertomeu, a Consol Cervera, a tots ells treballadors o responsables del Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya, per les seves gestions, el seu acompanyament i per fer-me una mica més fàcil la part administrativa.

Una menció especial, en aquest mateix sentit, per a Enriqueta Bert, Gemma Vázquez i Jaume Sardá, administrativa de l'arxiu, bibliotecària i arxiver, respectivament, del Departament d'Acció Social i Ciutadania, en el moment de més intensitat de feina del rescat inicial. Per creure en allò que feien!

A aquells amb qui he comentat elements i m'han ofert orientacions precises sobre camins per transitar: Félix Santolaria, Margarita Ferrer, Magdalena Canellas, Jordi Planella, Benet Gordaliza, Toni Julià...

Als qui l'han llegit, revisat i corregit, de manera total o parcial: Rafel López Zaguirre, Xavier Cacho Labrador, Onia Navarro, Michela Albarello i m'han ofert les seves opinions no només de lectors "rasos".

Als que han aportat els seus coneixements tècnics, la seva tecnologia o els seus treballs complementaris i investigacions: Carlos Azorín, Italo i Sonia Cervesato, Lali Sopeña, Domingo Martínez...

Als qui se'n van anar durant el procés: Frederic Godàs.

I als que estan en la base i l'origen de tot això: la meva mare, María Ángeles Visus, que se sentirà orgullosa, "en silenci i per dins" com acostuma a dir; a Faustino Guerau de Arellano, per arrossegar-me cap a Barcelona i acompanyar-me en els meus primers i difícils moments en l'educació social (com un petit homenatge *in memoriam*); i a Carme Panchón, que sempre m'ha ofert la seva col·laboració personal i professional perquè tot això no quedés en sac foradat.

A tots ells i totes elles, i esperant no defraudar-los quan vegin el resultat del seu suport: gràcies!

Sobre aquesta edició

El text següent, tant els continguts fonamentals com alguns dels capítols, forma part de la tesi doctoral "La Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona, 1908-1985: Aproximació històrica i guia documental del seu arxiu", amb la defensa de la qual, l'abril de 2007, vaig aconseguir el grau de doctor en Pedagogia per la Universitat de Barcelona.¹

La investigació que descriu la tesi té un doble caràcter i contingut:

D'una banda, la recuperació de l'Arxiu de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona (AJPMB),² actualment dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya, mitjançant una guia documental. Aquesta guia, com a document separat de l'Arxiu, està dipositada al fons documental de la DGAIA i és accessible als usuaris. De l'altra, es va fer una explotació de diferents continguts de l'Arxiu, analitzant documents que hi ha recollits, des d'una anàlisi que presenta el seu recorregut històric que el relacionen amb cada un dels moments socials, i des dels diferents paradigmes pels quals va discórrer la seva existència.

Part d'aquest segon contingut, al costat de capítols seleccionats amb context teòric i històric, és el que constitueix el corpus fonamental d'aquest treball.

I, finalment, el treball va veure la llum com a fruit de la decisió de la Secretaria d'Infància del Departament d'Acció Social i Ciutadania de culminar la col·laboració que va fer possible també la investigació en si mateixa, la qual mai no hagués arribat a un bon final sense la seva participació.

Personalment, vull deixar-hi constància del meu reconeixement als diferents responsables polítics i tècnics del Departament de Benestar Social, de Benestar Social i Família o d'Acció Social i Ciutadania (diferents noms de la mateixa estructura), de la Generalitat de Catalunya, per haver cregut en aquest projecte i perquè aquest llibre vegi al final la llum. Especialment a Araceli Lázaro, que ha estat fonamental en els moments finals. Un projecte i un llibre que no són el que s'és-tila, i que han significat en alguns moments, em consta, la necessitat de defensar-los davant d'algunes incomprensions.

De part de tots aquells que creiem que no es pot explicar el present ni prefigurar el futur sense conèixer el passat: Gràcies!

I una nota sobre la utilitat d'aquests esforços

Quan acabava de corregir els textos d'aquest llibre, el juliol de 2008, vaig rebre una trucada des de Badajoz. Era d'una persona que feia anys que cercava els orígens del seu pare, que, nascut a Catalunya al voltant de 1904, va ser acollit en centres de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona en la segona dècada del segle XX.

No era la primera consulta que rebia d'aquest tipus des que havia publicat la tesi a Internet.

Li vaig indicar com havia de fer la recerca per poder accedir a l'expedient del seu pare i els circuits que havia de fer servir. Espero que li serveixi, com sé que a d'altres ja els ha estat útil, per poder retrobar el seu nom, la seva identitat i reconciliar-se amb la seva memòria.

Que el meu estudi serveixi per a això, per reconstruir biografies, és una de les meves satisfaccions més grans, a més del caràcter emotiu que tot això m'ha reportat. I d'aquesta satisfacció crec que han de sentir-se coreponsables tots aquells que em van ajudar a aconseguir-ho.

Carlos Sánchez-Valverde Visus

Barcelona, juliol de 2008

1. La tesi completa és accessible i es pot consultar a: <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0528107-122248/index.html> i complementa molts dels continguts que aquí només s'enunciaran per motius d'espai.

2. Després de l'última denominació, la institució es va anomenar durant moltes dècades Junta de Protecció a la Infància.

Pròleg

Erra qui enceti la lectura d'aquest llibre pensant que es troba davant d'una de tantes monografies d'encàrrec, tenyides de positivisme, adreçades a donar notícia històrica d'una institució.

Aquest estudi que teniu a les mans és un convit al debat i al replantejament de molts llocs comuns. És una visita crítica al procés de construcció d'unes determinades –i a voltes oposades– concepcions i polítiques de protecció a la infància en un llarg període de més de tres quarts de segle. Una herència complexa que gravita sobre les orientacions d'aquests darrers vint anys, suara dificultades per uns nous desafiaments. És, a més, una lectura intel·ligent. Lectura que ens repta a replantejar els nostres posicionaments personals i a analitzar les constants i problemàtiques actuals de l'atenció a la infància vulnerable des de la seva dimensió diacrítica.

Ens pertoca viure en una època de profundes transformacions socials, polítiques, econòmiques i de valors. Aquest context de canvis estructurals ha posat en crisi els principals àmbits d'educació i socialització, com ara la família, l'escola i el mateix medi social, afavorint l'exclusió i el risc social entre infants i joves. En uns temps canviants com els nostres, l'atenció a la infància i a la joventut en risc ha de ser una de les prioritats dels governs i de la societat civil.

En aquest context, com he dit, l'estudi de Carlos Sánchez-Valverde sobre els orígens i l'evolució de la Junta de Protecció a la Infància és una eina oportuna i necessària per reflexionar sobre les polítiques i les intervencions de protecció social i de prevenció d'aquesta població vulnerable.

Aquest estudi històric ha estat elaborat per algú que té una llarga experiència professional en el camp de l'atenció a la infància. Dedicació professional que va estretament unida a la seva voluntat de construcció d'una societat més justa i equitativa a través de l'esforç personal i col·lectiu.

La doble òptica de tècnic expert i de ciutadà compromès amb la societat que l'envolta proporciona a l'autor un punt de vista qualificat per analitzar el passat com a construcció en el temps del nostre present.

Ja Benedetto Croce havia assenyalat que la història, lluny del que molts pensen, té una estreta relació amb les necessitats actuals i amb la situació present en la qual continuen vibrant els fets passats. Sorgeix així una història de la Junta de Protecció a la Infància que mostra que es pot participar i intervenir en la construcció de les polítiques d'atenció a la infància i la joventut en risc, ja sigui en un àmbit polític favorable o no. I, lògicament, assenjala, a través de la història, que és possible també per a nosaltres construir un futur diferent des del nostre present.

El llibre que teniu a les mans té, àdhuc, el segon objectiu de bastir una etapa important de la memòria col·lectiva del col·lectiu d'educadors/ores i treballadors/ores socials, i especialment dels que laboren en l'àmbit de l'atenció a la infància en perill d'exclusió. Aquesta recerca és una ferma contribució a donar sentit d'identitat al col·lectiu que es dedica professionalment a aquesta atenció.

Ara fa poc més d'un segle es creava el primer organisme modern d'atenció a la infància en una Catalunya transida per la crisi social i de valors que comportà el dur camí de la industrialització per a les classes populars del país. Sobre la base

legal de la Llei estatal de protecció a la infància de 1904, es constituí a Barcelona, el 1908, la Junta de Protecció a la Infància. Una iniciativa modernitzadora dins el marc del moviment regeneracionista i de reconstrucció nacional del Noucentisme i en el context de la descoberta de la infància com a etapa de la vida biològicament diferenciada i amb sentit propi.

De la mà de personalitats com Lluís Folch i Torres, la creació de la Junta de Protecció de la Infància marcà els inicis dels nous enfocaments reeducadors i assistencials a Catalunya. L'inici d'un procés complex, no absent de greus contradiccions i entrebancs, que va teixint la concepció de l'atenció a la infància i la joventut tal com l'entenem a hores d'ara. Sánchez-Valverde, a través d'aquestes planes, ens convida a recórrer aquest itinerari evolutiu. Des d'una mirada distintiva i un diàleg qüestionador, coneixerem els diferents escenaris que han dissenyat, en cada moment, la política, la pedagogia, la psicologia, el dret i les transformacions socials, i com condicionen l'atenció a la infància vulnerable.

La monografia comprèn dues parts. La primera adreçada a estudiar els antecedents, l'obra i l'evolució de la Junta de Protecció. Estudi que és enquadrat en un marc històric que té en compte la concepció de la infància vigent i els antecedents de "reforma" de la infància amb problemàtica social dins el context sociopolític coetani. I la segona, el recorregut històric.

Cal que advertim que un valor remarcable d'aquesta recerca el constitueix el rescat, l'anàlisi crítica i l'organització de la documentació de la Junta i que forneix de fonts de primera mà la visió interpretativa que ens ofereix l'autor. Ha estat una tasca ingent de sistematització i anàlisi de la documentació esparsa, i en alguna part mutilada, de la institució. Un excel·lent treball de classificació abordat amb rigor i amb un bon plantejament metodològic, documentació que es troba, hores d'ara, dipositada a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

La classificació i elencalització d'aquest ric fons ha permès a l'autor establir l'organització i el govern de l'ens, els models i polítiques d'acció institucional, les tensions entre el model benèfic i el d'acció social, entre altres qüestions. També són analitzats els nous i interessants models proposats durant l'etapa de la II República o la tornada a plantejaments assistencials del franquisme i l'acció de l'Auxili Social de caire feixista. Finalment, es fa una lectura de les polítiques portades a terme durant la restauració de la democràcia que trencaran el model assistencial i comportaran la dissolució de la Junta.

Cal felicitar-nos de la iniciativa de la Secretaria d'Infància i Adolescència d'editar aquest rigorós i interessant estudi. Una publicació que esdevindrà pel seu interès social i acadèmic una obra de referència per a estudiosos i professionals.

Josep González-Agápito
*de l'Institut d'Estudis Catalans,
catedràtic d'Història de l'Educació.
Universitat de Barcelona*

1. Introducció

1. Introducció

“Som, caminant”, recorda Eduardo Galeano que ens deia Paulo Freire, pedagog i educador brasiler de qui es va complir el desè aniversari de la seva mort el 2007.

Sempre m'ha fascinat aquesta metàfora, la de l'ésser com a camí, com a viatge. Una mica com jo l'he viscut sempre, en un indissoluble ordit de tot allò que és pràctic, teòric, estàtic i dinàmic, i en el convenciment que només podem ser realment si no ens aturem: en i amb el viatge.

I el viatge és i actua aquí no només com una referència poètica o literària, sinó com un dels components consubstancials, també, del procés d'investigació que vull presentar i compartir amb tots vosaltres.

Un viatge personal i intel·lectual, no solament en el temps (en els dilatats divuit anys que va durar aquesta investigació), sinó també en els aprenentatges, on els nivells d'imbricació de la part biogràfica i de la professional amb la científica, són patents; “de la relació de la vida amb la intel·ligència”, com dirien Ortega i Borges.

L'Arxiu de la Junta de Protecció a la Infància (Menors) de Barcelona

Si no hagués descobert aquest Arxiu, no crec que la meua inquietud hagués cristal·litzat. Va ser aquest l'estímul que em va fer posar en marxa, començar el viatge, a finals dels vuitanta: l'estímul de la possibilitat de recuperar i estudiar una institució que resumeix la intervenció dirigida a la infància durant tot el segle XX a Barcelona i, per extensió, a Catalunya.

L'arxiu original de la Junta de Protecció a la Infància (Menors) de Barcelona segurament va ser alguna vegada una font importantíssima i va estar en perfectes condicions d'accés i ús. I això, tant en el seu vessant de registre històric i institucional de l'acció de la mateixa Junta com pels seus registres bibliogràfics. Però molts no hem tingut la fortuna ni l'oportunitat de conèixer-lo íntegrament. I és segur que, si hagués estat sencer, hagués estat encara més important per conèixer les bases que expliquen la política social relativa a la infància durant tot el segle XX.

El que jo em vaig trobar, casualment, a la sala que feia d'Arxiu General d'Expedients Individuals de casos de la Direcció General d'Atenció a la Infància (DGAI) del Departament de Benestar Social, l'any 1990, va ser una altra cosa. Puc assegurar que, en aquells moments, l'Arxiu no es trobava en gaire bon estat i que era pràcticament inaccessible documentalment. Havia sofert diferents trasllats poc acurats, s'havia desordenat, no constava cap llibre de control, ni inventaris, ni catàlegs, ni registres... Només un munt de caixes (més de quatre-centes) en les quals, en obrir-les, trobaves lligalls i carpetes (fins i tot, col·leccions de papers amuntegats un sobre l'altre) i una infinitat de documents apilats en qualsevol buit, fora de caixes, que corresponien a institucions, aspectes i moments històrics diferents (separats en alguns casos fins i tot per més de setanta anys, a la mateixa carpeta!).

Ens trobàvem així davant d'un arxiu que havia trencat la seva integritat i s'havia desmembrat,³ que estava molt desorganitzat, que havia sofert trasllats sense les precaucions degudes i que no contenia cap instrument que ajudés a recompondre'l. Tot això, potser, com una altra conseqüència més del fet que el procés que la institució havia viscut de transferència interdepartamental no es va fer en les millors condicions ni amb la complicitat de tots els actors.

3. La creació de la Direcció General d'Atenció a la Infància, i la seva inscripció en l'àmbit social, en lloc del jurídic, era una reclamació generalitzada del col·lectiu social i professional. Però la seva concreció, com podrem comprovar pel ball de noms i de dependències que hi va haver entre 1989 i

Vaig començar llavors un procés, primer per aconseguir els permisos administratius necessaris per poder accedir a aquest Arxiu, i després per consultar els que en aquell moment eren els meus professors en els cursos del programa de doctorat de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, Educació Cívica i Moral (bienni 1988-1989 / 1989-1990), sobre la utilitat de la meua descoberta. Molt especialment, Josep González Agápito, que des del primer moment va mostrar un interès especial en el tema i després va acceptar ser el director de la meua investigació, entreveient així les possibilitats que aquesta descoberta comportava.

Així doncs, vaig aconseguir el primer permís d'accés, amb un encàrrec per ordenar-lo, justificant-ho en el projecte de tesi que seria aprovat, més tard, per la Junta de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona el 1990, de part de María José Iglesias, en aquells moments cap de Servei de Coordinació Administrativa de la DGAI.⁴

La principal tasca que es va plantejar, una vegada aconseguits els permisos administratius d'accés, i en aquest primer moment de contacte amb l'Arxiu, va ser la d'assegurar-ne "el rescat". De fet, es tractava d'una tasca urgent, en la qual calia canviar també les actituds d'alguns dels responsables administratius de la DGAI. Especialment, les d'aquells que, encara que no de manera oficial (i segons el que comentava l'arxivera Enriqueta Bert, que ja havia treballat com a tal a l'Institut Ramon Albó de Mollet del Vallès fins que va deixar de funcionar com a centre d'infància i que havia viscut allà un altre procés, "dolorosíssim", segons les seves paraules, de destrucció inopinada de molts dels documents que s'hi recollien), ja havien fet arribar indicacions de la necessitat de desfer-se de totes aquelles caixes plenes de papers que no servien per a res. El zel professional de l'arxivera en no fer allò que se li havia indicat és en la base de la recuperació d'aquesta part de l'Arxiu. I des d'aquí en vull deixar constància una vegada més, a més de la seva recta intuïció i de la seva actitud professional.

Però també he de dir, en honor de la veritat, que els responsables en aquell moment de la Direcció General d'Atenció a la Infància i del Departament de Benestar Social, una vegada van tenir coneixement i consciència de l'existència i el contingut de l'Arxiu, van manifestar una actitud impecable, que es va manifestar de manera ràpida i implicada i va estar sempre plena de col·laboració.

Apunts sobre el procés d'investigació: els escenaris de l'Arxiu de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona⁵

Primera fase: rescat i ordenació de l'Arxiu

La primera fase, centrada en el rescat i l'ordenació de l'Arxiu va ser, potser, la més dura. Sí, perquè en aquest primer període, que inclou des de 1990 fins a 1997, la recerca de la manera d'aconseguir accedir, a efectes de font documental fonamental,

2002, no ha estat un camí tranquil. El procés de divisió de les competències entre els dos departaments i la transferència entre ells dels actius documentals el 1989, va comportar una actuació si més no aleatòria, de fraccionament de l'Arxiu, com pot veure's quan analitzem els continguts que van arribar a l'Arxiu Nacional de Catalunya des d'un i altre departament. Vegeu la Guia documental de l'AJPMB, dipositada en el fons documental de la DGAIA.

4. Permisos que van anar renovant-se amb els que van emetre el 1992 la llavors directora general de la Infància, Carme Dròpez; per Consol Cervera, cap de servei de Règim Interior del Departament de Benestar Social el 1995; i Yolanda Bertomeu, cap de servei de Règim Interior del mateix departament el 2003 i el 2005.

5. Malgrat que des dels anys trenta, la institució va passar a anomenar-se Junta de Protecció de Menors, a tot l'Estat menys a Catalunya, on va mantenir

a l'Arxiu de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona va ser un procés molt ardu. L'Arxiu es trobava des de 1989 dipositat en un dels centres que depenien de la Direcció General d'Atenció a la Infància, del Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya: El Castell.

Quan vaig prendre la decisió de treballar sobre aquest tema, ja sabia que una part fonamental del meu treball seria la feina d'ordenació provisional d'aquest important grup de fonts. El que no sabia era que, malgrat totes les col·laboracions individuals, el destí, que de vegades sembla que es resolgui en altes —per elevades— esferes i que tan sols pugui explicar-se com si d'una estranya partida d'escacs es tractés (almenys pel que fa a la utilització dels immobles), em tenia preparades en aquest joc agònic sis modificacions, en cinc anys, en la ubicació física d'aquest Arxiu. Evidentment totes van coincidir amb el procés temporal d'ordenació en el qual personalment estava embarcat. A saber: de la ubicació original de l'arxiu, el 1990, al centre educatiu d'El Castell (Santa Perpètua de Mogoda), cap a uns locals del Departament al carrer Còrsega (que abans havien estat una de les seus de l'INAS, l'Institut Nacional d'Assistència Social); d'aquí cap a una de les seus de l'ICASS (Institut Català d'Assistència i Serveis Socials) dins de l'edifici que l'ICS (Institut Català de la Salut) té a la confluència dels carrers Balmes i Gran Via; després, al carrer Ausiàs March; el quart trasllat va ser cap a la seu del Departament de Benestar Social al Palau de Mar l'any 1994; el cinquè, una altra vegada de tornada al centre El Castell, i per acabar, el juny de 1995 (ja que aquest centre tancava les portes i deixava de complir la seva funció educadora i institucional) a l'Arxiu Nacional de Catalunya, a Sant Cugat del Vallès.

Tots sabem com sofreix “físicament” un arxiu, i més encara d'aquest volum, quan se'l sotmet a tràfecs continus, amunt i avall, amb les consegüents ruptures de caixes, pèrdues, etc.

Un dels resultats curiosos d'aquest ball de trasllats ha estat que a l'Arxiu Nacional de Catalunya s'ha produït una espècie de “retrobada” del material que va anar a parar al Departament de Benestar Social amb la part de l'Arxiu que es va quedar el 1989 al Departament de Justícia.⁶

En fi!, cinc anys, en aquesta primera fase, van ser necessaris per dur a terme aquesta ordenació provisional de l'Arxiu, en l'últim dels quals vaig comptar amb la inestimable col·laboració de Jaume Sardà, que va posar més del que li corresponia en aquesta tasca. Pot semblar molt temps i, gairebé amb seguretat, la feina, com que va ser feta per un no professional de l'arxivística, com sóc jo, pot contenir algunes imperfeccions, que esperem que els tècnics de l'ANC hagin estat capaços de perdonar.

En aquesta primera fase, vaig dissenyar un instrument rudimentari (una fitxa) de recollida de dades dels diferents expedients i lligalls. Alguns encara estaven complets i/o ordenats; quan no era així, es va agrupar la documentació, d'una manera no totalment exhaustiva, amb criteris d'homogeneïtat dins de la mateixa caixa. Les dades es van catalogar en diferents camps cronològics, temàtics, etc. El treball ha generat un registre de més de 1.600 fitxes de lligalls diferenciats, cada un dels quals conté des de deu fins a mil fulls. I aquesta és una dada que hem de retenir: l'ordenació es va fer sobre lligalls o expedients i no sobre documents (això hauria convertit en impossible l'intent de rescat). El volum d'informació resulta, doncs, impres-

el qualificatiu d'*Infància* fins al 1939 i malgrat que així s'anomena el fons a l'Arxiu Nacional de Catalunya, jo prefereixo la primera accepció, per raons que es comprendran amb la lectura de les pàgines que segueixen.

6. En la Guia documental de l'AJPMB, del fons documental de la DGAIA, es pot accedir a un inventari resum de tots els lligalls (els de contingut institucional, no els que es refereixen a expedients personals) que es van lliurar a l'Arxiu Nacional de Catalunya des del Departament de Justícia, el 1994.

sionant. Per tractar aquestes dades es van utilitzar programes informàtics molt senzills que faciliten un accés, bàsicament, temàtic i historiogràfic.

Segona fase: tractament de la informació i conclusió dels estudis referencials

El 1997 es va produir una important aturada en el procés de la investigació, per motius personals i familiars. I no va ser fins a finals de 2003 que vaig reprendre l'impuls, de nou, i vaig actualitzar totes les línies obertes que van conduir a la conclusió. Es va iniciar llavors una fase de més de dos anys intenses, que van acabar ja definitivament el procés d'ordenació i d'explotació de l'Arxiu i d'estudis complementaris.

La denominació actual de l'Arxiu

Com es diu l'Arxiu en l'actualitat: de la Junta de Protecció a la Infància o de la Junta de Protecció de Menors?

La resposta a aquesta pregunta és que, actualment, el fons dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya al qual es refereix íntegrament la investigació en la qual s'emmarca aquesta guia s'anomena de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona.

I Barcelona, aquí, igual que en tota la nostra investigació i en aquest llibre, opera amb el doble sentit de ciutat i de província, tal com s'entenia en la Llei de 1904 i en el Reglament de 1908, quan es delimitava que les juntes de la capital d'una província, a més de ser locals, actuarien com a coordinadores de totes les de la província.

Però tot això no obsta perquè em sembli més adequada la denominació referida a la infància i que per això l'usi, sempre que pugui. Encara que, per evitar confusions inútils, a l'hora de fer-hi referència, sempre utilitzaré aquesta nomenclatura: AJPMB (Arxiu de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona)

Infància o menors?

Aquest és un dels aspectes on amb més claredat es manifesta la dicotomia i la presència de diferents models en la concepció de què és un nen i de quina intervenció social, necessària, estem parlant, en conseqüència, vers aquest sector social: l'ús d'una terminologia o una altra.

Les denominacions *infància* i *menor* conviuen de manera sinònima i intercanviable.

Però, partint de l'element inherent a la seva pròpia realitat lingüística, trobem que una és un substantiu i l'altra, en canvi, és un adjectiu. I el seu ús, social o professional, implica, així mateix, una aproximació diferent del fet objecte de l'acció, que posa l'accent en uns aspectes o altres. Això té a veure amb la posició que socialment és majoritària en cada moment històric, i també amb la predominància de determinades visions tècniques o interpretatives. Fins i tot des del punt de vista polític.

En opinió meua, la utilització del vocable *menor* com a sinònim d'*infància* és una reducció que comporta conseqüències i perills.

L'adjectiu *menor* al·ludeix a una caracterització feta des del que no es té o el que no s'és. És a dir, des de la manca,⁷ des de la falta, des de l'absència. Es relaciona i es refereix, socialment, com a antagònic i antònim al concepte de *major d'edat*, entès com a categoria d'adult amb plena responsabilitat, fins i tot jurídica (almenys des del que és exigible), en els actes que una persona fa a partir d'una determinada edat. El terme *menor* dirigeix, doncs, cap a la “irresponsabilitat”. Fa referència al fet que no s'és ciutadà de ple dret. Comporta una visió parcial, de contingut i inspiració jurídics i és una clara reducció que defineix el tot (l'infant) des d'una part (la seva situació de minoritat), amb el consegüent perill d'estigmatització. Representa, així mateix, una posició defensiva davant l'altre, realitzada des d'una mirada i una visió de l'infant fetes des de la posició de l'adult i des de les necessitats de l'adult.

En contraposició, *infància*, substantiu, al·ludeix a una mirada global, amb referència a allò que s'és i a què es pot ser, a un component essencial (no a una situació) en què també s'és ciutadà amb ple dret. I ho fa des d'una visió i una mirada de i cap a la persona com una cosa integral, total, que col·loca aquesta etapa dins del creixement humà (individual i social). Significa assumir una posició activa i de respecte al projecte de qui tenim davant des d'una visió empàtica, ubicada en el lloc que l'infant ocupa biogràficament i socialment.

Aquest procés d'adjectivació i de substitució de noms enclou perills de qualificació i categorització,⁸ de diferents infàncies, i investeix moltes de les actuacions que les institucions que se n'encarreguen reproduïxen, encara que, probablement, no d'una manera intencionada.

Els diferents noms de la mateixa cosa

Rastrejant les diferents denominacions de les institucions que, entre nosaltres, han rebut l'encàrrec d'ocupar-se de l'atenció a la infància, trobem que la Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona (gairebé el mateix passa amb les de Girona, Lleida i Tarragona), des del seu naixement el 1908 fins a mitjan anys trenta, va mantenir la denominació de Junta de Protecció a la Infància.⁹ I que aquesta institució va conviure amb d'altres que s'ocupaven de la responsabilitat jurídica dels actes fets per menors d'edat legal, entre les quals el Tribunal Tutelar de Menors.¹⁰

Per Decret de 14 d'agost de 1931 (encara que l'ordre és anterior i el Decret només formalitza l'ús que ja es donava des d'abril d'aquell mateix any), ja en temps de la II República, les juntes i el Consell Superior van passar a anomenar-se *de Protecció de Menors*. I s'accentua, així mateix, el caràcter subsidiari i auxiliar de les juntes i dels seus serveis a la tasca dels tribunals; i les dues institucions van passar a estar sota l'òrbita del Ministeri de Justícia, al qual havien estat traspasades des del de Governació.

7. Com mostra l'acostament al tema que fa Ferran Casas, a: CASAS, F. *Infància: perspectives psicosociales*. Barcelona: Paidós, 1998, pàg. 33 i seg., quan manifesta com “el nucli figuratiu de les representacions socials actuals sobre la infantesa en la nostra cultura sembla definit pel nucli figuratiu dels ‘encara-no’, que en el fons resulta una idea excloent en relació amb el grup o categoria social al qual corresponen els ‘ja-sí’: encara-no adults; encara-no responsables; encara-no capaços; encara-no competents; encara-no amb els mateixos drets; encara-no amb prou coneixements; encara-no fiables”.

8. Com ens recorda José García Molina, a: GARCÍA MOLINA, J. *Dar (la) Palabra. Deseo, don y ética en educación social*. Barcelona: Gedisa, 2003, pàg. 155 i seg.

9. Encara que, en honor a la veritat, hem de recordar que poc temps després, ja el 1911, les juntes incorporaven també al seu nom el contingut de “repressió de la mendicitat” que no apareixia en l'enunciat de la Llei de 1904 ni al Reglament.

10. Aquesta institució, quan es va crear tenia també una denominació diferent. La Llei Montero Ríos, de 25 de novembre de 1918, per la qual es

A Catalunya, el procés viscut per la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, JPIB, en la II República, depenent de la Generalitat, va ser una mica peculiar i es va inscriure en el moment d'intent de posar en marxa una xarxa d'atenció social més moderna que la que volia encarnar la Generalitat republicana. Però el resultat va ser una situació, des dels canvis polítics successius, de contínues modificacions de nom i d'adscripció. Malgrat això, podem dir que predomina, també pel que fa a la JPIB, la denominació de Junta de Protecció a la Infància (de Barcelona o de Catalunya) durant tot el període.

Poques modificacions es van fer a partir de 1939, durant el franquisme i ja com a Junta de Protecció de Menors, fins als anys vuitanta. Potser el més remarcable és que com a conseqüència de la reforma de legislació que va tenir lloc el 1948 (Text refós de la legislació sobre protecció de menors de 2 de juliol de 1948) es va produir una nova reestructuració administrativa i es va començar a parlar de l'Obra de Protecció de Menors (OPM) per a tot allò que feia referència a tots els serveis relacionats amb la intervenció que no era de reforma (la qual, al seu torn, estava agrupada sota un patronat de reforma d'àmbit estatal).

Però quan el ball de les denominacions arriba al paroxisme és en el període de recuperació democràtica que es va iniciar amb la Constitució de 1978 i amb la construcció de l'Estat de les autonomies. Des de les transferències d'aquestes competències a la Generalitat de Catalunya, a partir de 1980, aquest tipus de funcions s'han desenvolupat sota aquestes denominacions i instruments politicoadministratius:

1980: Es produeixen les primeres transferències de competències i serveis en temes d'infància

- les que provenen de l'àmbit de l'Institut Nacional d'Assistència Social, INAS, que s'enquadren dins del Departament de Sanitat, en la Direcció General de Serveis Socials, sota la denominació de Servei d'Infància.

1981: Es produeixen les transferències de competències i serveis de protecció, tutela i reforma de menors.

- provinents del Ministeri de Justícia i del Consell Superior de Protecció de Menors, s'enquadren en el Departament de Justícia, i es crea a aquest efecte la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors.

1989: Es crea la Direcció General d'Atenció a la Infància, dins del nou Departament de Benestar Social, la qual assumeix la major part dels serveis, recursos, competències, etc., en l'òrbita de la prevenció i protecció dels dos organismes esmentats més amunt, DGPTM i Servei d'Infància.¹¹

1996: Es transfereix la Direcció General d'Atenció a la Infància al Departament de Justícia.

2000: Se'n modifica el nom, tot i que no les competències ni l'adscripció departamental, i passa a anomenar-se Direcció General d'Atenció al Menor.

2002: Es transfereixen (i allà continuen), una altra vegada, les competències i el servei al Departament de Benestar Social (durant uns anys de Benestar i Família i ara d'Acció Social i Ciutadania) i va passar a anomenar-se Direcció General d'Atenció a la Infància i a l'Adolescència.

creen aquestes institucions, les denomina tribunals per a nens. No serà fins a una reforma, mitjançant el Reial decret llei de 15 de juliol de 1925 que es denominaran, oficialment, tribunals tutelars de nens. I encara caldrà esperar uns anys més, fins a la reforma, també per Reial decret llei, de 3 de febrer de 1929, perquè aparegui la denominació de tribunals tutelars de menors.

11. Les funcions de reforma es mantenen en el Departament de Justícia, i es crea a aquest efecte la Direcció General de Justícia Juvenil, anomenada així fins a 1996 quan canviarà el nom pel de Direcció General de Mesures Penals Alternatives i de Justícia Juvenil.

És a dir, la DGAIA, com tots la coneixem, i s'anomena així l'instrument per les seves sigles, en aquest curiós procés de reducció de les coses i de les persones a la seva situació o representació, procés l'exemple més pervers del qual podria ser considerat el de la utilització de l'acrònim *Meinas* (provinent de la locució: Menors Estrangers Indocumentats, No Acompanyats) per identificar presumptes categories de nens en situació de desemparament.

Què ha passat a Catalunya aquests darrers anys amb les polítiques d'infància?

La imatge gràfica que queda de l'actuació en polítiques d'infància, des de la recuperació de la Generalitat el 1980, no resulta gaire encoratjadora. I no tan sols per les denominacions i els noms tan erràtics que s'han anat utilitzant.

Hem viscut un procés en el qual la primera opció va ser no fer cap nova regulació legal que ordenés el camp d'actuació de les administracions públiques en relació amb l'acció social en la infància. Tornem a trobar-nos, així, amb el mateix patró d'actuació que es va donar als anys trenta: reorganització (la dignificació i la desmassificació, complementades per la comarcalització i l'especialització, als vuitanta), i tecnificació (professionalització), encara que sí que es disposava de les competències per organitzar aquestes polítiques.

Va caldre esperar gairebé dos anys perquè s'aprovés la Resolució 37/1 del Parlament de Catalunya de 10 de desembre de 1981,¹² segons la qual es proposaven els principis de la política d'infància. I cinc anys per a la fallida Llei de protecció de menors de Catalunya, de 1985, que va intentar plasmar el primer model a Catalunya d'intervenció de la democràcia recentment reconstituïda en aquest àmbit. I en aquest intent ja s'apuntaven alguns elements d'aquesta tornada a un plantejament proper al model judicial o juridicopenal, centrat en la responsabilitat, que s'ha anat consolidant en els últims anys, sobretot pel que fa a la justícia juvenil.

Al costat dels canvis d'adscripció administrativa i a les petites i contínues reformes legals que es van succeir entre finals dels vuitanta i els noranta, i també com a conseqüència de l'aprovació de la Convenció sobre els drets dels infants de l'ONU de 1989 (encara que amb alguns anys de retard), el 1995 es va produir un nou intent de renovació: es va aprovar la Llei 8/1995, d'atenció i protecció dels infants i els adolescents (la LAPIA), que va intentar traslladar els principis de la Convenció amb bastant bona intenció; però el desenvolupament de la Llei ha estat molt escàs i irregular (alguns dels reglaments no es van aprovar fins al 2006!) i el seu coneixement i la seva aplicació gairebé inexistents.

I la sensació generalitzada, ja gairebé acabada la primera dècada del segle XXI, tant en l'àmbit social com entre els professionals que intervenen en l'execució tècnica d'aquestes polítiques, és la d'una necessitat d'unificació, clarificació i reno-

12. La resolució, sota la invocació dels principis de la llibertat i la dignitat del nen i del respecte vers els seus senyals d'identitat i les seves característiques individuals i col·lectives, orienta les polítiques per aconseguir satisfer les seves necessitats, sempre que sigui possible allà i entre aquells amb qui viu i creix, tenint sempre presents tant el benestar material com el benestar espiritual dels infants. Delimita les situacions en les quals la infància ha d'estar protegida: negligència, crueltat, explotació i manipulació. Estableix la necessitat de mesures compensatòries envers els infants amb disminució. Delimita la necessitat que els mètodes d'intervenció siguin adaptables als canvis i a les situacions de cada infant, independentment del seu origen o naturalesa. Manifesta l'obligació del compliment dels drets de la infància com a deure de la societat i dels pares. Defensa una organització jurídica de la família que possibiliti un creixement harmònic on l'infant ha de ser reconegut com a persona amb existència pròpia. Planteja la necessitat que la protecció de la infància sigui una acció coordinada entre els diversos ens públics que hi intervenen. I també que els òrgans judicials i administratius que s'ocupin dels infants han de tenir present la seva psicologia i la personalitat. I que la protecció i la tutela de la infància infractora o amb problemes de conducta s'han d'aconseguir des de solucions que promoguin el nen i no repressives. Curiosament, no apareix ni una sola vegada el terme *menor*.

vació urgent, com a mínim legislativa, o fins i tot d'una definició clara del model i de les polítiques socials referides a la infància d'aquesta Catalunya de començaments de segle.

Les oportunitats de la Llei d'infància

L'any 2009, segons tots els indicis, serà l'any en què a Catalunya comenci el seu recorregut parlamentari la proposta d'una nova llei d'infància, que es gesta com a mínim des de fa tres anys, amb una participació social important en l'elaboració.

Una llei que hauria de significar la visualització d'aquest nou paradigma que es vol aplicar a l'acció social amb la infància, primer exemple del qual ha estat la voluntat política de delimitar una àrea explícita d'intervenció amb la creació d'una Secretaria d'Infància com òrgan global de disseny i gestió de totes les polítiques relacionades amb aquest sector social.

Una llei que, en concordància amb l'anterior, intentarà una regulació integral, que es fixi no tan sols en la protecció, sinó que dibuixi escenaris de promoció i de participació de tota la infància.¹³ Una llei que haurà de procedir, a més, a la translació definitiva dels principis recollits en la Convenció del 89.

Una llei que també esperem i desitgem que sigui capaç de definir el model d'acció social que aquest col·lectiu social necessitarà i possibilitar l'elaboració d'un pla estratègic, que n'ha de ser part inseparable. Perquè les lleis sense reglaments ja sabem on porten (l'exemple de la 8/1995 és proper i present).

I una llei, finalment, que jo desitjo que, i cridaria a la reflexió de tots els agents implicats perquè així sigui, hauria d'aprofitar el moment per normalitzar la denominació social i professional d'aquells amb qui treballem, tornant a l'esperit de la Resolució de 1981, i recuperar de manera generalitzada l'ús del terme *infància* i el de *nen*, davant el de *menor*, com una demostració més del canvi d'actituds necessari per possibilitar als nens i les nenes, a tots els nens i a totes les nenes, un futur més autònom, més ple i més feliç.

13. Les tres *P* que tan didàcticament acostuma a repetir-nos Araceli Lázaro des del seu lloc de “guardiana” a l'Observatori de Drets dels Infants.

**2. Marc històric i conceptual:
infància i protecció fins al segle xx
(breu recorregut històric)**

2. Marc històric i conceptual: infància i protecció fins al segle xx (breu recorregut històric)

Introducció

La Junta de Protecció a la Infància de Barcelona es va crear el 1908, ara fa cent anys. Què es feia fins llavors en relació amb la protecció de la infància? Per què és en aquest moment quan apareix aquesta institució?

Per ajudar-nos a respondre aquestes preguntes i comprendre quines són les raons per les quals socialment sorgeix, al començament del segle XX, la necessitat d'una intervenció pública dirigida a la protecció de la infància, intervenció que fins llavors no es donava des d'una clara voluntat sociopolítica, hauríem de fer un petit però necessari recorregut per la delimitació i la clarificació de quin és el sector social al qual ens referim quan parlem, si més no en aquesta obra, d'infància.

El contingut d'aquest treball fa que aquest apartat adquireixi un caràcter introductor i que molts dels temes solament s'apunten —en la mesura que puguin oferir informació col·lateral o assenyalar camins per explorar—, més que fer-se'n un tractament en profunditat. Esperem que així sigui entès i que serveixi al lector, com li ha servit a l'autor, per introduir-se en tot allò que conflueix en l'existència, el 1904, d'un clima que cristal·litza en la primera regulació de l'acció institucional pública generalista de protecció a la infància a Espanya i Catalunya.

2.1. Infància i història. Concepte i espai social de referència

L'infant en la història

L'infant és un dels grans absents de la història. És un convidat de pedra que durant la major part de la història de la humanitat no ha tingut ni nom ni funció. Era invisible. No comptava a efectes socials. En el llarg procés del seu reconeixement i de la seva consideració, la infància ha seguit un ritme semblant, com ens recorda habitualment Manel Castells, a la posició i situació de les dones.¹⁴

Però abans que la infància es constituís com a espai social de referència (procés que podrem seguir, en apartats posteriors) va ser necessari que l'infant seguís un lent i laboriós procés de reconeixement, des del moment en què va fer-se present, moment que alguns teòrics, en el món occidental, col·loquen en el segle XII:

“[...] té els seus orígens en el segle XII, en els indicis iconogràfics identificadors [...] on es comença a representar el nen en les imatges. Aquestes passen, a través dels segles, a Europa, d'àngels a adults en grandària petita, de nens nus, a la representació del nen com és en la realitat de l'època...”

14. Manuel Castells acostuma a explicar com la infància és, encara avui, un dels col·lectius més desprotegits —en paritat amb la situació de les dones—, ja que els seus drets han estat d'entre els últims a ser reconeguts. I ens adverteix dels perills del procés de mundialització que pot acabar fent que no arribin mai a una situació de normalització, ja que: “estem sent testimonis d'una reculada dramàtica de conquestes socials i dels drets dels nens obtinguts per reformes socials en societats industrials madures, darrere d'una desreglamentació de gran escala, al pas dels governs per les xarxes globals. I el que és nou és el debilitament d'institucions de suport per als drets dels nens, com ara els sindicats de treball o les polítiques de reforma social, per ser reemplaçades per advertiments morals als valors de la família que sovint culpen les víctimes de la seva condició”. Vegeu CASTELLS, M. *Fin de milenio. La era de la información*. Madrid: Alianza, 2001, vol. 3. Vegeu el capítol dedicat a la relació entre globalització, explotació i exclusió social, en allò referit als nens, pàg. 149 a 161.

Ara bé, s'haurien de donar encara tota una altra sèrie de coadjuvants perquè puguem parlar, no d'infants en la història, sinó d'infància i història i d'història de la infància.

La infància en la història

Pot passar-nos que, quan parlem d'infància, donem per cert el fet, pensant amb esquemes del nostre temps, de creure que històricament aquesta sempre ha estat una etapa del procés de creixement i socialització especialment considerada i cuidada. Pensar que els nens sempre han tingut un tractament privilegiat i han estat el centre d'atenció dels adults per als quals construïen el seu avenir. Podríem creure, en definitiva, el mateix que creia el doctor Tolosa al començament del segle XX.¹⁵ Un estudi més detingut del que realment ha passat en altres moments històrics, ens sorprendrà.

I ens sorprendrà perquè *infància*, com tots els termes que fan referència a situacions i sectors socials concrets, és un terme bastant modern i ha estat i és un terme canviant amb el temps i amb les cultures, significant conceptes i referint-se a edats i a situacions socials diferents al llarg de la història (després en veurem alguns exemples).

L'origen etimològic de la paraula *infància* (del llatí, *in fale*) fa referència a “aquell que no parla correctament”. En castellà, l'inici de l'ús de la paraula *infància*, amb el significat d'*infantesa*, es dona a mitjan segle XIII.

La definició que ens ofereix el *Diccionari ideològic de la llengua espanyola* ens parla de la infància com: “l'edat del nen fins als set anys”. De fet, aquesta podria ser l'accepció que més connectés amb el significat de la paraula tal com s'utilitzava en llatí (a Roma i a partir de la República, segle V abans de la nostra era) i en el dret romà. I aquest és el significat que ha tingut, majorment, la paraula *infància* fins fa pocs decennis.

Però quan nosaltres usem la paraula, és a dir, el significat *infància*, des d'una funció conceptual, no ens referim a aquest significat. I això és així perquè en les societats industrials avançades com la nostra s'ha anat produint un procés d'identificació conceptual associat a la plenitud de drets i de responsabilitats.¹⁶ Després veurem com aquesta accepció té a veure amb la creació d'un espai social explícit carregat de continguts per als períodes d'infància i adolescència dintre de l'espai semàntic inclòs en la *minoria d'edat*. Així s'ha arribat a una situació en la qual s'aplica, habitualment, el denominador menor com a sinònim de tots aquests termes. I això succeeix, inexplicablement, tant en el llenguatge professional com en el col·loquial.

15. “Poble que no sent amb intensitat el desig de socórrer els nens en les seves desgràcies, a més de mancat de cor, està condemnat a la més lamentable decadència” (doctor Tolosa Latour), cita presa de ROCA, T. *Historia de la Obra de Tribunales Tutelares de Menores a España*. Madrid: TTM, 1968.

El doctor Manuel Tolosa Latour, Madrid 1857-1919, va ser un dels inspiradors i propulsors de la Llei de protecció a la infància espanyola de 1904, llei que durant molt temps ha estat coneguda com la Llei Tolosa. Manuel Tolosa Latour va acabar sent president del Consell Superior de Protecció a la Infància i de Repressió de la Mendicitat.

Com a curiositat, i pot ser que a causa de un *lapsus linguae*, el nom amb el qual surt esmentat el doctor Tolosa Latour a l'obra d'Alexandre GALÍ: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, és el de Rafael, nom que sembla que es refereix a un germà seu.

16. Segur que això és en part a causa de la pervivència social de la definició rousseauiana de l'infant com un ésser feble, estúpid, gairebé sense raó, innocent i ignorant, que reforça un estatut de minoria, definició que d'una banda va ajudar a considerar-lo “una mica diferent” però que, de l'altra, ha provocat una dependència cada vegada més gran respecte a l'adult.

Aquesta identificació està segurament relacionada, a més, amb el desenvolupament del procés de construcció epistemològica, de profundes conseqüències socials, que es dona al començament del segle XX, quan s'aporta des de les ciències mèdiques, biològiques i psicològiques una unificació en un mateix terme i espai conceptual dels conceptes *infància*, *protecció i dependència* en la seva relació amb el que es desenvolupa dintre de l'espai de relació familiar.¹⁷ Això, relacionat amb la construcció del concepte de *minoritat*, serveix perfectament a les necessitats d'intervenció judicial (o pseudojudicial, com veurem més endavant), que els adapta sota la trilogia de malaltia-delinquència-reforma.¹⁸

El resultat és que s'arriba a un moment en el qual s'assumeix socialment que:

“tot nen és menor i, per tant, depenent, que necessita protecció, i tot menor que intenti sortir de la situació de dependència és sospitos, o perquè està malalt o perquè necessita reforma, i s'equipara així confusament, però intencionalment, en el mateix camp semàntic: nen, menor, malalt i delinqüent”.

És aquest caràcter polisèmic de la paraula *infància* el que introdueix la dificultat per adoptar un dels seus significats sense fer un petit recorregut descriptiu sobre l'estat de les investigacions en aquest aspecte.

Panorama de les concepcions operants de la infància

Les concepcions i la consideració de la infància han canviat considerablement al llarg de la història. I també com a conseqüència del paradigma¹⁹ des del qual es faci l'acostament històric.²⁰

Revisant el panorama de concepcions i el procés en relació amb els estudis sobre infància podríem afirmar que els primers intents seriosos tant en la delimitació d'aquest concepte com en el rescat del procés històric relacionat amb la infància provenen dels estudis de l'escola històrica francesa dels Annales, i sobretot dels treballs de Philippe Ariès i de Georges Duby a l'inici dels seixanta. Els estudis d'aquesta escola, més centrats en la història de la vida quotidiana, dels costums i de les mentalitats, han possibilitat un salt qualitatiu dels acostaments històrics i han provocat, des de la seva irrupció, una renovació general del panorama historiogràfic, ja que no se centren solament en la història política, militar, religiosa o de les institucions de poder, sinó també en la història de les persones del carrer. Apareixen així, com a objecte d'estudi, homes corrents i, especialment, fan aparició a escena col·lectius socials exclosos: les dones i els nens.

17. Per ampliar informació sobre aquesta qüestió, vegeu DONZELOT, J. *La policia de las familias*. València: Pre-textos, 1979; sobretot el que fa referència, en el capítol 4, al “complex tutelar”, pàg. 99 i seg.

18. Recordem solament a efecte il·lustratiu el títol del Congrés d'Educació Protectora a la Infància Abandonada, Viciosa i Delinqüent de 1908 per donar suport al que diem.

19. Un treball introductori a les diferents concepcions de la infància, molt interessant per la seva esquematització i practicitat, però elaborat en un altre registre diferent del que nosaltres adoptem en aquesta obra, és el que es pot trobar a RUEDA, J.M. “De los programas asistenciales a los programas de desarrollo comunitario para la atención a la infancia”, ponència presentada al I Congreso Internacional Infancia y Sociedad. Madrid: Ministeri d'Afers Socials, 1991, tom 2, pàg. 45 i seg. Aquest autor, des d'un acostament psicologista comunitari, fa una caracterització de les diferents concepcions d'infància en funció del paradigma teòric de què es parteixi, i identifica concepcions de tipus: psicomoral (centrada en els drets), psicopedagògic (centrada en les capacitats), psicofamiliar (centrada en el context familiar) i psicossistèmica (centrada en la interrelació de sistemes i agents) i psicocomunitària (extensió de l'anterior, que introdueix les relacions pròpies entre iguals, en un esquema de dos sistemes de socialització: primari i secundari).

20. Els treballs de María Victoria Alzate Piedrahita, professora de la Universitat Tecnològica de Pereira (UTP) de Colòmbia, que es va doctorar i va treballar una temporada a Espanya, són molt interessants. En concret, el seu article “Concepciones e imágenes de la infancia”, a: *Revista de Ciencias Humanas*, any 8, núm. 28, juny de 2001, és molt clarificador per l'esforç de síntesi que representa.

Uns anys més tard, però basant-se en estudis anteriors, coetanis a les primeres obres d'Ariès, sobre la presència dels nens en la literatura d'Enzo Petrini, i en treballs de Philippe Muller i David Riesman, a Catalunya, Jordi Cots i Moner²¹ va fer un treball interessant de síntesi, organització i presentació cronològica de les fases de la història de la infància, que, per la seva senzillesa i utilitat, nosaltres adoptarem en allò que és fonamental més endavant, i que podria inscriure's com a seguidor del corrent que Alzate engloba sota l'epígraf d'aquells que consideren la infància una categoria sociopolítica moderna. Aquest corrent, segons el qual la història és concebuda com a disciplina conformada per diversos camps discursius i d'estudi de les relacions de poder, fa una aproximació a la gènesi de la percepció social moderna de la infància des d'un context genealògic en el qual es planteja que hi ha dos acostaments fonamentals al món dels nens, i que influeixen en el canvi de percepció que es fa sobre la infància a la fi de l'edat moderna: un, el dels humanistes i moralistes (els jesuïtes, ens dirà Ariès), que es configura a partir del segle XVI; i l'altre, l'agent social més reconegut del qual va ser Rousseau, que data, per tant, del segle XVIII. Ambdós estan relacionats i constitueixen, particularment l'últim, l'avantsala de les actuals representacions de la infància. Molts dels seus elements són presents en les propostes de l'escola dels Annales, però amb un valor diferent.

Una mica més endavant va sorgir la proposta psicogènica de Lloyd Demause, que en un treball col·lectiu del qual és editor, el 1982 (en el nostre país), va donar a llum la seva *Historia de la Infancia*, considerada per alguns com una de les propostes més interessants sobre el tema. Els plantejaments psicogènics, que pretenen elaborar un nou paradigma del canvi històric des dels plantejaments psicoanalítics, irrompen així en escena des d'una crítica feroç als defensors de Ariès.²²

I ja una mica més propers en el temps són els estudis que, partint de la psicologia social, parlen de representació social i que, en concret, i en relació amb la infància, mantenen que pot entendre's com aquesta imatge col·lectivament compartida que se'n té a cada moment històric. Cada societat, cada cultura, segons aquest corrent, té la seva pròpia

21. Vegeu PETRINI, I. *Estudio crítico de la literatura infantil*. Barcelona: Ed. Rialp, 1963; MULLER, Ph. *El desarrollo psicológico del niño*. Madrid: Guadarrama, 1968; RIESMAN, D. *La muchedumbre solitaria*. Buenos Aires: Paidós, 1971. (Biblioteca del Mundo Moderno); i COTS i MONER, J. *La Declaració universal dels drets de l'infant*. Barcelona: Rosa Sensat-Edicions 62, 1979.

22. Vegeu DEMAUSE, Ll. (ed.) *Historia de la Infancia*. Madrid: Alianza Universidad, 1982, pàg. 21 i seg. Demause denuncia, entre ironies sobre la seva incapacitat per entendre el motiu pel qual el text d'Ariès està considerat generalment com “les sagrades escriptures” del tema, tenint en compte, segons les seves paraules, “el caràcter poc contrastat d'alguna de les afirmacions de l'historiador francès quan analitza les representacions artístiques dels nens i un excés de comprensió amb les actituds històriques d'abús vers els nens per part dels adults”. Resulta curiosa la premonició referent als perills d'algunes actituds dels psicoanalistes, enunciada ja per Philippe Ariès en la primera edició del seu text de referència, i que es recull invariablement en les posteriors, quan diu, parlant del procés històric que duu de la impudor a la innocència: “...aquesta absència de reserva íntima vers els nens, aquesta manera d'associar-los als plaers relacionats amb els temes sexuals, ens sorprèn: llibertat de llenguatge; més encara: audàcia de gestos, tocaments... un s'imagina què diria referent a això un psicoanalista modern! Aquest psicoanalista hauria errat. L'actitud davant de la sexualitat, i sens dubte la mateixa sexualitat, varia amb el mitjà, i conseqüentment, segons les èpoques i les mentalitats”. Vegeu, en aquest sentit, ARIÈS, Ph. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. París: Editions du Seuil, 1973, pàg. 145. Potser l'intent de creació d'un nou paradigma del canvi històric que Lloyd Demause encarna acaba resultant poc més que un impressionant repertori de les perversions humanes relacionades amb el tracte a la infància, i té poc present el contingut d'història comparativa de la seva pròpia anàlisi quan trasllada mirades des de valors d'avui a altres moments diversos, posant-se molt poques vegades empàticament en la situació de tots els actors del moment històric que intenta analitzar. Si es vol consultar algunes opinions significatives sobre la relació de la psicoanàlisi i la història es pot consultar, per exemple, les de Jacques Le Goff a: *Salut mental i cultura: entrevista a Jacques Le Goff*.

definició d'infància, de les seves característiques i dels períodes de la vida que inclou. Un dels millors representants d'aquesta escola entre nosaltres és Ferran Casas, que ha dedicat a aquest tema algunes de les seves investigacions.²³

Tots aquests acostaments conviuen amb els de tipus pedagògic estricte, que han estat estudiats i defensats en les nostres latituds, sobretot per Escolano,²⁴ i a partir dels anys vuitanta, i que posen l'èmfasi en elements com ara: les influències del naturalisme pedagògic que postulen l'aïllament de l'infant dels contactes precoços amb la vida social (aquí trobem altra vegada Rousseau), la vinculació dels moviments en favor de l'escolarització total de la infància als grans sistemes nacionals d'educació que creen les estructures efectives per a la reclusió institucional dels nens (després veurem aquesta fase de "tutelarització" des d'altres acostaments) i el desenvolupament positiu de les ciències humanes, principalment de la psicologia i pedagogia, iniciat a la fi del segle passat i continuat ininterrompudament al llarg del segle XX, i també els desenvolupaments de la medicina infantil. Tot plegat, proporcionarà les bases necessàries per a la direcció científica de la conducta infantil i, consegüentment, per a l'organització metòdica de l'escola.

Troblem, doncs, un panorama amb diversitat d'acostaments. I amb resultats o matisos diversos. Així, i seguint el resum que ens proposa Alzate, entre els plantejaments històrics:

"La història de la vida privada concep la infància com una categoria social invisible/visible, mentre que la història psicogènica associa la infància amb les pautes o formes de criança i entén la història com indagació genealògica."²⁵

Però si ens acostem a l'àmbit de la pedagogia, trobem, segons Alzate, que:

"[en l'edat] moderna la infància es defineix com un període reservat al desenvolupament i a la preparació per a l'ingrés de la vida adulta; [mentre que] la concepció pedagògica contemporània d'infància entén aquesta com un període vital reservat al desenvolupament psicobiològic i social en el marc dels processos educatius institucionals.

[...] [i d'altra banda] la concepció pedagògica activa... de la infància, la defineix com una etapa d'evolució de l'espècie, com a llavor d'esperança d'una nació moderna, i com objecte d'estudi i intervenció dels sabers moderns que s'ocupen dels nens".

Si ens acostem a les concepcions provinents de la psicologia social trobem, també seguint a Alzate, que:

"[...] conceben la infància com un període de vida que es refereix a un conjunt de població; un consens social sobre una realitat objectiva i universal; etapa ideal de l'home en un món real, quotidià, en contrast amb un món ideal i imaginari".

I que des de les ciències jurídiques des de les polítiques socials consideren la infància com:

"[...] subjecte de drets i objecte de polítiques o programes socials que tracten de repercutir positivament en les circumstàncies de vida de la població infantil".

23. Vegeu CASAS, F. *Infància: perspectives psicosociales*. Barcelona: Paidós, 1998, pàg. 24. "La pròpia existència d'una realitat anomenada infància depèn de la percepció social del fet que existeix una realitat prou rellevant, que precisa d'un concepte perquè ens hi referim."

24. Vegeu ESCOLANO BENITO, A. "Aproximación histórico pedagógica a las concepciones de la infancia". A: ESCOLANO BENITO, A. *Cinco lecturas de historia de la educación*. Salamanca: HISSI, 1983.

25. ALZATE P., M.V. "Concepciones e imágenes de la infancia". A: *Revista de Ciencias Humanas*, any 8, núm. 28, juny de 2001, conclusions.

D'altra banda, l'accepció que s'ha acordat internacionalment,²⁶ molt en línia amb l'accepció anterior de caràcter jurídic, quan es parla d'infància diu que ens estem referint a les persones que tenen aquestes característiques:

“tot ésser humà menor de divuit anys, excepte que en virtut d'una llei que li sigui aplicable hagi adquirit la majoria d'edat abans”.

Veiem en aquesta delimitació com fa aparició de manera explícita una referència fonamental a la minoria o majoria d'edat, terme d'evocacions molts més socials i jurídiques que personals, i que ja hem esmentat anteriorment. La Convenció de 1989 es mouria en aquesta línia.

Però vegem ara, a través d'un petit recorregut històric, com s'ha anat configurant, no només el concepte, sinó l'espai i la funció social que designa la paraula *infància*.

La infància com a invent modern

Com ja hem avançat abans en parlar de les concepcions d'infància, sobre la qüestió de la configuració de l'espai social que engloba la infància en les societats occidentals, hi ha autors que defensen que el significat del terme *infància* —tal com el coneixem nosaltres— i l'espai social que designa no són més que una invenció moderna i que en altres moments històrics i socioculturals tan sols es podria parlar d'*adults en menor escala*.²⁷ Aquest plantejament, dut fins a les seves últimes conseqüències, es manifesta en diferents autors des d'una afirmació rotunda en el sentit que:

“la infància és una institució social —semblant a una classe social— que ha estat creada específicament com una manera i com un instrument per controlar un determinat espai social”.²⁸

I, des d'una altra línia discursiva, hi ha altres autors que, com ja hem esmentat, construeixen les seves teories des de plantejaments històrics psicogenètics, entre els quals:

“...el canvi històric no dependria ni de la tecnologia ni de l'economia sinó dels canvis psicogenètics de la personalitat resultants de les interaccions entre pares i fills en successives generacions”.²⁹

26. Convenció de l'ONU sobre els drets dels infants, article 1.

27. “...la humanitat semblava ancorada en una idolatria de l'home en la seva maduresa...” ens diu Enzo Petrini en la seva obra: *Estudio crítico de la literatura infantil*. Barcelona: Ed. Rialp, 1963, cap. I. En la mateixa línia s'expressa, entre altres, Luís ROJAS MARCOS, en el seu article: “El poder de los niños”, a: *El País*, 29 de setembre de 1993, quan ens diu: “...fins a principis del segle XIX la infantesa es considerava un període breu, governat per processos fonamentalment biològics, que als pocs anys desembocava, com per art de magia, en la majoria d'edat, en l'ús de raó”. També en el mateix sentit, vegeu ÀRIES, Ph. “El niño y la vida familiar en el Antiguo Régimen”. A: *La historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987, i altres treballs de la mateixa obra com ara el d'AYMARD, M. “Amistad y convivencia social”, etc.

28. Vegeu VARELA, J.; ÁLVAREZ-URÍA, F. *Arqueología de la escuela*. Madrid: La Piqueta, 1991.

29. Vegeu DEMAUSE, Ll. (ed.). *Historia de la Infancia*. Madrid: Alianza Universidad, 1982, pàg. 17. L'estudi d'aquest autor, com hem avançat, és molt útil també per a aquells que vulguin aprofundir en un acostament psicoanalític al tema. Demause planteja una seriació en la consideració de les relacions adults-infància que hauria passat per aquestes fases: infanticidi (antiguitat fins al segle IV), abandó (s. IV al s. XIII), ambivalència (s. XIV al XVIII), socialització (s. XIX a mitjan XX) i ajuda (fins a l'actualitat). A pesar de no coincidir amb els plantejaments d'aquest autor, fem notar que aquesta cronologia presenta una periodització semblant (si s'agrupen els tres primers períodes que proposa Demause) a la que nosaltres adoptarem una mica més endavant, des d'altres criteris.

Per a nosaltres pot ser que un plantejament d'aquest últim tipus resulti massa arriscat, atesa la negació que fa dels condicionaments d'altres tipus que no siguin els derivats de la relació paternofilial. Una negació de condicionaments com ara l'econòmic, el religiós o el cultural (el temps i el lloc històric), que actualment es consideren elements que intervenen ineludiblement a l'hora d'explicar els comportaments i les cultures humanes, agafats individualment o col·lectivament.

Sobre aquestes qüestions, són Pierre Bourdieu i Jean Claude Passeron els qui han fet, des d'un altre registre discursiu però igualment relacionat, la crítica més severa dels plantejaments psicogenètics. En la seva obra *La Reproduction*, que centra la seva anàlisi en la funció dels sistemes escolars, denuncien la suposada naturalitat de les diferències entre les persones, defensada per l'escola psicogenètica, i per tant de les conseqüents segregació i estratificació social, que desplaça del plànol col·lectiu a l'individual la responsabilitat de les accions i dels resultats. L'absència de consideració d'allò que és estructural en l'anàlisi del sistema escolar, en el cas de l'anàlisi d'aquests autors, duu a confondre els termes i la relació causa i efecte de les desigualtats.

“Contrairement à ce que suggèrent certaines théories psychogénétiques qui décrivent le développement de l'intelligence comme un processus universel de transformation unilinéaire de la maîtrise sensori-motrice en maîtrise symbolique, les travaux pédagogiques primaires des différents groupes ou classes produisent des systèmes de dispositions primaires qui ne diffèrent pas seulement comme des degrés différents d'explicitation d'une même pratique mais comme autant de types de maîtrise pratique prédisposant inégalement à l'acquisition du type particulier de maîtrise symbolique que privilégie l'arbitraire culturel dominant.”³⁰

Una altra cosa diferent, que pot connectar amb la idea anterior relacionada amb la concepció de la història de la infància d'aquesta teoria psicogenètica, és que reconeguem que hagi estat bastant estès en totes les cultures el fet de mantenir, fins fa ben poc, des de la societat dels adults, una posició vers la infància despòtica i reactiva, que incorporava uns comportaments profundament agressius i violents i assumits socialment com a necessaris.³¹

Nosaltres participem en aquest acostament a l'estudi documental i històric de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, del plantejament ja clàssic en la historiografia de la pedagogia, que es mou en la línia ja avançada d'entendre la infància més com un espai social d'invenió moderna —fruit del model de societat burgesa— que com una fase de creixement individual emmarcada en relacions parentals, i que entén que:

30. “Contràriament a allò que suggereixen algunes teories psicogenètiques, que descriuen el desenvolupament de la intel·ligència com un procés universal de transformació unilíneal de la matriu sensomotriu en matriu simbòlica, els treballs pedagògics primaris dels diferents grups o classes produeixen sistemes de disposicions primàries que no difereixen solament com graus diferents d'explicitació d'una mateixa pràctica, sinó a manera d'altres tants tipus de matriu pràctica, predisposant de manera desigual a l'adquisició d'un tipus particular de matriu simbòlica que privilegia l'arbitrarietat cultural dominant.” BOURDIEU, P.; PASSERON, J.C. *La reproduction*. París: Éditions Minuit, 1970, pàg. 65.

31. Vegeu HARRIS, M. *Introducción a la Antropología General*. Madrid: Alianza Editorial, 1981, pàg. 340. Vegeu també l'estudi que aquest mateix autor fa del tema de l'infanticidi i les seves articulacions culturals a la seva obra: *Nuestra especie*. Madrid: Alianza Editorial, 1991, pàg. 205 i seg. Resulta, en concret, molt interessant l'assimilació que Harris fa d'algunes de les formes d'*expositio* amb els comportaments infanticides. Recordem també les actituds dels adults vers els nens en altres exemples de la bibliografia popular, com ara *El Lazarillo de Tormes o Rinconete y Cortadillo*, que ens relaten situacions continuades de cops, agressions, lesions, etc., com una cosa consubstancial al fet de ser nen.

“[...] és a partir del segle XVIII, coincidint amb l'assentament de la societat burgesa, quan es detecta una ocupació social vers la infància, ocupació que no trobem tan generalitzada fins a aquestes dates”.³²

Les fases històriques en la consideració de la infància com a fet social

Partint d'aquest principi, farem ara un ràpid recorregut introductor per les diferents fases per les quals ha passat el fet espai social *infància*, recorregut que pot servir-nos per ubicar de manera més encertada el transcurs històric d'aquest espai. I ho farem seguint bàsicament l'esquema aportat per Cots, la síntesi del qual utilitzarem instrumentalment, malgrat el seu contingut inicial excessivament quantitatiu i descriptiu, afegint-hi algunes aportacions personals de qui escriu i tractant d'establir les comparacions amb altres perioditzacions.

Jordi Cots ens proposa una seriació cronològica en quatre fases històriques, prenent com a base estudis demogràfics que s'havien utilitzat a l'hora d'estudiar l'estatus social de l'infant en la societat occidental. Aquesta proposta coincideix bàsicament, pel que fa als trams temporals o franges-períodes que planteja, amb aquelles que es poden fer seguint altres tipus d'anàlisis o acostaments, de caràcter més econòmic o sociològic: naixement de l'estat social..., o fins i tot els de contingut psicogènic. Passarem a exposar, resumidament, aquestes quatre fases per les quals hauria passat la consideració social de la infància:

1. *La primera* d'aquestes fases,³³ abasta des del neolític fins als voltants de 1750.³⁴ Demogràficament, aquesta fase està marcada per un funcionament “natural”. És a dir, per una situació d'altas taxes de natalitat i de mortalitat en tots els sectors i col·lectius socials, però que afecten especialment la infància, ateses les mesures higièniques inexistents i la poca efectivitat de la medicina. Això provocava un lent creixement de la població.

Pel que fa a l'estatus social de l'infant, aquest vivia en una situació en la qual se'l tolerava, amb indifèrència, com un mal necessari a l'espera que es fes gran al més ràpid possible i al més semblant possible a la

32. La cita s'ha extret de LECERCLE, J.L. “Emilio en la historia”. A: ROUSSEAU, J.J. *Emilio o de la educación*. Barcelona: Fontanella, 1973. (Edicions de Butxaca). També trobem aquesta mateixa afirmació en treballs de molts altres autors: Philippe Ariès, Pierre Vilar, Jacques Donzelot, etc. Després podrem veure més exemples en la mateixa línia.

33. Seguint Demause, aquesta primera fase de Cots englobaria les tres fases: d'infanticidi (antiguitat-segle IV), amb la referència a la imatge de Medea (que en la mitologia grega representa aquesta fase, ja que va matar els seus fills), com a reflex del que era la infància en l'antiguitat. La d'abandó (segles IV-XIII): segons aquest autor, una vegada que els pares van començar a acceptar el fill com a posseïdor d'un ànima, es va passar a una actuació generalitzada d'abandó, lliurant els nens a les dides, internant-los en monestirs, convents o cedint-los en adopció, enviant-los a cases d'altres nobles com a criats o com a ostatges, o mantenint-los a casa en una situació de greu abandó afectiu. I la fase d'ambivalència (segles XIV-XVII), quan es manifesta una necessitat de modelar els nens. Aquest període comença aproximadament el segle XIV, en el qual s'observa un augment del nombre de manuals d'instrucció infantil, l'expansió del culte a la Mare de Déu i del Nen Jesús i la proliferació en l'art de la imatge de la mare sol·lícita.

34. Encara que de fet, ja a la fi de l'edat mitjana s'observa un canvi de sentiment vers la infància. UBIETO, J.R. “Història i psicologia de la família”. A: *Aspectes psicològics i socials*. Barcelona: Fund. Pere Tarrés, 2004, pàg. 10, ens parla de com és en aquest moment quan “es comencen a particularitzar les edats en una societat en la qual fins a aquest moment estaven barrejades”. Per altra banda, com ens recorden autors com ara VARELA, J; ÁLVAREZ URÍA, F. *Arqueologia de la Escuela*. Madrid: Ed. La Piqueta, 1991, pàg. 15 i seg., apareixen els “intents dels moralistes i de l'Església del renaixement de continuar controlant les situacions socials mitjançant el control de l'educació dels nens”.

gent gran, per començar a desenvolupar els rols socials que el grup li havia assignat. Aquestes societats, en les quals el grup com a instrument de supervivència fa rodar al seu voltant tot el funcionament social, tan sols potencien allò que té alguna cosa a veure amb el seu reforçament.³⁵

L'últim període d'aquesta primera fase, que abasta els segles XVI i XVII, és un període de crisi de la institució que fins llavors marca el futur i la pertinença i la inclusió social: el llinatge (entès com a casta, grup, tribu, etc.), crisi que donarà lloc a la potenciació de la família com a estructura socialitzadora; i crisi de l'estat feudal basat en aquella estructura o institució,³⁶ i assistirem així a l'extensió de les primeres institucions escolars modernes que allarguen l'edat de la infància.

2. *La segona fase*,³⁷ que abasta des de 1750 fins a 1880, està marcada per l'explosió demogràfica en el nostre entorn, causada fonamentalment per l'avanç de la medicina. En aquesta nova etapa trobem un comportament social vers els nens que podria ser considerat paradoxal: d'una banda en les famílies burgeses els nens comencen a ser tinguts en compte, cosa que podria ser també una més de les influències rousseauianes (després veurem com la construcció d'espais socials públics té molt a veure amb aquesta dedicació).³⁸ Es pot explicar també aquest interès des del punt de vista d'un sistema que passa de basar la riquesa

35. Els estudis sobre la història de la vida privada ens recorden com l'honor i l'aparença complien una funció fonamental en aquestes societats basades en relacions clientelars, gairebé de caràcter personal (extensió del model feudal de vassallatge) i regides per mecanismes de pertinença. O com fins i tot l'al·letament i l'educació dels nens es deixava en mans mercenàries —després veurem com això va canviant. Vegeu, entre altres CAS-TAN, N. “Lo público y lo particular”, AYMAR, M. “Amistad y convivencia social”, GÉLIS, J. “La individualización del niño” etc. A: *La historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987.

36. Els vincles de vassallatge es relaxen, es desenvolupen els primers estats administratius. Tant des de la iniciativa dels reformadors protestants com dels contrarevolucionaris catòlics (i entre ells, els jesuïtes com a capdavanters), que dissenyen una àmplia estratègia de govern, les tàctiques d'intervenció dels quals abasten des de la construcció de l'Estat a l'educació de la primera edat. Apareix la primera definició d'*infància*.

37. En la periodització de Demause, correspondria a la fase d'intrussió (segle XVIII). El nen és criat pels pares, al·letat per la mare, no duia faixes, no se li posaven sistemàticament ènemes, la seva educació higiènica començava molt aviat, es resava amb ell, però: no es jugava amb ell, rebia cops —encara que no sistemàticament—, era castigat per masturbar-se i se'l feia obeir amb promptitud tant mitjançant amenaces i acusacions com per altres mètodes de càstig. Com que el nen resultava molt menys perillós, era possible una veritable empatia, i va néixer la pediatria que, juntament amb la millora general de les atencions per part dels pares, va reduir la mortalitat infantil i va proporcionar la base per a la transició demogràfica del segle XVIII.

38. El nen, tal com és presentat per Rousseau en el seu *Emilio*, serà la base sobre la qual se sustentin moltes de les teories psicològiques i pedagògiques modernes. Rousseau és el primer que no descriu el nen com un home petit i que afirma que la infància té les seves formes de ser, pensar i sentir. El programa educatiu que Rousseau proposa inclou el període que va des del naixement fins al casament i ha de desenvolupar-se fora de les nocives influències de la societat, en la naturalesa, seguint les seves lleis: “Les bones institucions socials són aquelles que posseeixen el mitjà de desnaturalitzar l'home, llevar-li la seva existència absoluta per reemplaçar-la per una altra de relativa, i transportar el jo dintre de la unitat comuna, de manera que cada particular no es cregui un enter, sinó part de la unitat.” ROUSSEAU, J.J. *Emilio o de la educació*. Barcelona: Bruguera, 1983, pàg. 69. Per a Rousseau, l'edat que es pot anomenar específicament *infància* es pròpiament l'edat dels dos als dotze anys, encara que en un sentit menys estricte la infància abastaria des del naixement fins als quinze anys. Emilio, durant aquest període de temps, la infància, ha de rebre una educació dirigida a desenvolupar els seus sentits. L'educació intel·lectual i moral estan reservades per a més tard, per a l'edat de la raó i de les passions. El nen manca de raó i, per tant, de criteri moral. La falta de raó, que els humanistes consideraven negativa i que feia que els seus programes educatius tinguessin com a objectiu aconseguir éssers raonables, es presenta en Rousseau com a “natural”. Aquesta naturalització tindrà

i el poder en el pillatge i la despesa, a un altre sistema que es basa en la producció.³⁹ El que sí que és evident és que es perd, a poc a poc, la imperiositat de fer madurar els nens i que ara és més important el seu creixement “correcte” amb la condició que arribin a ser bons productors. L'aparició d'una escala de valors on la llibertat individual ocupa un espai central va condicionar també aquesta actitud. En aquest període es produeix, a més, el procés de separació entre els espais públics i privats i la família adquireix un paper fonamental en la transmissió dels valors del sistema.⁴⁰

D'altra banda, i en l'altre pol de la paradoxa, són anys en els quals segueix havent-hi una explotació molt elevada de nens i nenes procedents de les classes populars, que són tractats com a simples factors econòmics (en el fons, extensió de la consideració general vers tot el proletariat en el primer estat liberal) dintre del mercat. Trobem així situacions del treball en les mines, en les fàbriques de teixits, etc., que recorden el que ens conta Oliver Twist.⁴¹

Políticament apareixen, amb la Revolució Francesa i en els codis jurídics que genera, les primeres referències a drets dels infants, ja no tan sols com a subjectes d'intercanvi econòmic en els circuits de la propietat. Són temps de transició.

3. *El tercer període*,⁴² és la fase que abastaria des de 1880 fins a 1930, i està marcat per una situació demogràfica en la qual tant mortalitat com natalitat disminueixen.⁴³ Aquest període té lloc després de la crisi de mortalitat infantil dels setanta, que es dona principalment a França i coincideix amb la Guerra Francoprussiana, i que provocarà en aquest país el naixement de les propostes higienistes de recuperació de la natalitat i de lluita contra la mortalitat infantil (control científic dels processos d'alimentació alle-

uns efectes de grans conseqüències: no solament perquè no sigui necessària i no s'ha de raonar amb els nens, ni exercitar-ne la raó en conseqüència, sinó perquè a més la infància quedarà investida d'una altra propietat natural: la innocència.

39. Vegeu referent a això DONZELOT, J. *La policia de las familias*. València: Pre-textos, 1979.

40. Vegeu PIERROT, M. “La familia triunfante”. A: *La historia de la vida privada*, Madrid: Taurus, 1987.

41. Un interessantíssim estudi sobre aquesta etapa, en relació amb el treball infantil, es pot consultar a: ALBARELLO, M. “*La infancia y sus derechos: el falso dilema entre educación y trabajo*”. Memòria del Màster en Estudis per al Desenvolupament, 1997/1999. Barcelona: Fund. CIDOB. 2000. pàg. 19 i seg.

42. Seguint Demause, estaríem en la fase de socialització (segle XIX - mitjan del XX), quan la criança d'un fill no consistiria tant a dominar-ne la voluntat com a formar-lo, guiar-lo pel bon camí, ensenyar-li a adaptar-se, socialitzar-lo. Així mateix, al segle XIX, el pare comença per primera vegada a interessar-se de manera no merament ocasional pel nen, per la seva educació i de vegades fins i tot ajuda la mare en les tasques que implica tenir cura dels fills. Com ens recorda ALZATE P., M.V. a “El descubrimiento de la infancia, modelos de crianza y categoría sociopolítica moderna”, publicat a la *Revista de Ciencias Humanas*, núm. 31, “el mètode de la socialització segueix sent per a moltes persones l'únic model en funció de com pot desenvolupar-se el debat sobre la criança dels nens i d'ell deriven tots els models psicològics del segle XX, des de la ‘canalització dels impulsos’ de Freud fins a la teoria del comportament d'Skinner.”

43. W. W. Rostow, per la seva banda, planteja la necessitat que es doni, en els moments de transició cap a les societats industrials, un canvi de mentalitat respecte als fills que han de passar de ser considerats com un simple producte de la procreació relacionat amb la supervivència a una altra situació de consideració d'ells mateixos i la seva presència en previsió del futur econòmic, la qual cosa provoca l'autolimitació dels naixements. Vegeu ROSTOW, W. W. *Las etapas del crecimiento económico: un manifiesto no comunista*. Madrid: Ministeri de Treball i Seguretat Social, 1993.

tament dels nens, vacunacions, etc.) base dels primers impulsos europeus protectors de la infància.⁴⁴ El model social dominant és urbà i consumista i les necessitats són d'homes adaptables a una societat canviant, per això ja no basta ser igual que els pares sinó haver après a acomodar-se als temps canviant (per això el nen haurà d'adquirir molts coneixements...; es produeix en aquesta etapa la preeminència de l'escola,⁴⁵ enfront de la família, com a institució socialitzadora i, per tant, reproductora del sistema).

Tot això es dona en un ambient de renovació pedagògica de la Nueva Escuela (l'Escola Nova a Catalunya),⁴⁶ inspirada en Rousseau i desenvolupada per Claparède (que aporta el concepte de funció adaptativa, sorgit de les seves preocupacions biològiques i que ell aplica a la vida mental per, des d'una contraposició als processos mecanicistes, mostrar com la intel·ligència és una funció activa que opera des d'hipòtesis que cal verificar) i els teòrics de l'escola ambientalista, (Piaget) que va proposar el nen i la infància com a etapes biològiques pròpies, no com un adult petit, i com a protagonista de l'educació, aportant, per altra banda, els fonaments pedagògics d'una nova manera d'abordar l'educació. D'altra banda, les propostes renovadores de l'Escola Activa impulsen les primeres iniciatives educatives en el temps lliure, de manera que s'edifiquen les bases de tota una pedagogia de l'oci.

Políticament, la burgesia ha guanyat la partida en tots els escenaris i fa la seva primera actualització: de l'estat mínim liberal i tutelar, cap a l'estat social i assistencial. Serà, en un altre ordre de coses, el triomf de l'individualisme, allí on l'home, sol o organitzat —aquesta etapa veurà aparèixer i desenvolupar-se el concepte d'organització social com una intermediació i articulació dels processos de defensa d'interessos socials dintre de la relació social—, pot determinar el seu destí.

4. *En el quart període*,⁴⁷ que estem vivint des de 1930, es produeix en el món occidental un declivi demogràfic i un estancament dels grups d'edat. Socialment la sensació és de desencantament respecte a les

44. Vegeu GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 70.

45. Vegeu referent a això la clarificadora introducció de MULOT MATISSE-ELS, I. "Educación y división del trabajo en Costa Rica, Cuba y Guatemala: tres modelos de gestión de una contradicción capitalista en los siglos XIX y XX". A: *V Congreso Centroamericano de Historia*. 19 de julio de 2000.

46. Per estudiar el procés de renovació pedagògica a Catalunya és imprescindible acudir a una obra ja clàssica, MONÉS, J. *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya, 1833-1938*. Barcelona: La Magrana, 1977, sobretot en allò que té a veure amb la situació que es dona a principis del segle xx (pàg. 141 i seg.). Vegeu també les referències a la influència en la Catalunya de començaments del segle xx de les teories de Montessori, Claparède, Dewey, Freinet, etc., en el moviment que es denomina *Escola Nova*, que fa Siguan M. *La psicologia a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1981, pàg. 165 i seg. I per a altres acostaments, BOURDIEU, P.; PASSERON, J.C. *La reproduction*. París: Éditions du Minuit, 1970.

47. Fase d'ajuda, segons Demause, i que començaria a mitjan segle xx. Parteix de la idea que el nen sap millor que el pare què necessita en cada etapa de la seva vida i implica la plena participació d'ambdós progenitors (pare i mare) en el desenvolupament de la vida del nen, esforçant-se per empatitzar amb ell i satisfer les seves necessitats peculiars i creixents. No es dona cap intent de corregir o formar hàbits. El nen no rep cops ni repressions i sí disculpes quan se li fa un crit motivat per la fatiga o el nerviosisme. Aquest mètode exigeix d'ambdós progenitors una enorme quantitat de temps, energia i diàleg, especialment durant els primers sis anys, ja que ajudar un nen a arribar als seus objectius quotidians suposa respondre contínuament les seves necessitats, jugar amb ell, tolerar les seves regressions, estar al seu servei i no al revés, interpretar els seus conflictes emocionals i proporcionar els objectes adequats als seus interessos en evolució.

capacitats de l'home de ser l'artífex de la seva pròpia vida. Es viuen experiències de societats dirigides pels altres, per la comunitat —com a exageració màxima del caràcter intermediador de les organitzacions—, amb alguns exemples de resultats desastrosos (recordem les experiències del nacionalsocialisme alemany, del feixisme italià o, més properes, del sistema soviètic...). Tot això ha permès una actitud dels adults més democràtica vers els infants,⁴⁸ molt menys exigent i més flexible.⁴⁹

Recordem, a més, que l'escola ha perdut ara, com abans ho va perdre la família, molta de la seva importància en la funció reproductora del sistema social i dels seus valors enfront dels mitjans de comunicació, sobretot els audiovisuals: ràdio i televisió.

2.2. La protecció a la infància com una conseqüència més del triomf del model d'Estat socioassistencial. Reflexions respecte al naixement de l'Estat social

Vèiem abans com l'aparició i la consideració social de la infància, com a sector específic, era un més dels resultats que l'assentament de l'estat burgès va aportar durant el segle XIX. I que això es dona en unes dinàmiques demogràfiques de baixa natalitat que provoquen, juntament amb la necessitat d'un espai mercat “net”,⁵⁰ reaccions de contingut sanitari-higienista, que posen l'èmfasi en la lluita contra la mortalitat infantil. I també, que això va ser possible perquè

“el procés de construcció d'un espai social públic havia possibilitat l'aparició (o la modificació del contingut que fins a aquell moment tinguessin) d'altres espais de caràcter privat, la família entre ells, que havien fet possible la dedicació i l'atenció als nens d'una manera més generalitzada”.

48. En una direcció semblant s'expressa ROJAS MARCOS, L. a “El poder de nuestros niños”, article d'opinió aparegut a *El País*, el 29 de setembre de 1993: “La realitat és que avui els menors exerceixen enormes efectes sobre els adults i sobre l'ecologia psicosocial que els envolta. Els nens condicionen significativament els pares i el seu estil de vida. Són amb freqüència una font immensa de gratificació i d'incentiu de vida per als seus progenitors, enalteixen la seva identitat, contribueixen a expandir el seu repertori emocional[...]”.

Si es vol conèixer altres posicions diferents es pot consultar, per exemple, l'article de COBO MEDINA, C. “Algunes consideracions sobre la protecció a la infància a Espanya”, aparegut a la *Revista Menors*, núm. 3, d'abril de 1984, pàg. 16 a 34, en el qual manifesta opinions com aquesta: “[...]segurament, els pares no són conscients del procés d'estranyament que es va instal·lant entre ells i els seus fills per la senzillera raó que amb prou feines es veuen[...]” en un discurs en el qual ens presenta l'accés de la dona al mercat de treball fora de la llar i l'estada del nen en la llar d'infants com a motiu de “desfamiliarització”.

I en una posició intermèdia, trobaríem les posicions de BORRAS i LLOP, J. Entrevista, a l'apartat de “Societat”, *El País*, del 8 d'abril de 1997, que manté que: “no és cert que s'estimi més ara els fills que abans, sinó que els afectes s'adaptin a les condicions de vida de cada moment”.

49. En aquests moments, a les acaballes del segle XX, podríem dir que ens trobem, seguint el mateix fil dels discursos de Riesman i Muller, entrant en una nova etapa demogràfica en el món occidental: piràmides invertides que posen en perill el model social de l'estat de benestar, i que és més que probable que es produeixi un nou estatus social del nen. Encara és massa aviat per endevinar com serà, però s'albiren massa elements d'una nova individualisme en l'ambient que no fan presagiar res de bo. Alain-Gerard Slama ens diu referent a això: “Mancant d'una adhesió a la vida política, d'adhesió a aquest o l'altre projecte, trobem ciutadans que reivindiquen les seves pertinences; és a dir, la seva associació a això o a allò altre, allò que és local, comunitari, carismàtic, ètnic [...] S'ha passat del pluralisme al diferencialisme [...] a una societat en la qual cadascú parla el seu idioma, sense entendre's amb ningú més.” Pres de “Temes de la nostra època”, núm. 294, separata d'*El País* dedicada a “El mundo que dejamos a los hijos”. 30 de setembre de 1993.

50. En la mateixa línia que planteja LACOSTE, I. *Geografía del subdesarrollo*. Barcelona: Ariel, 1980, 3a, pàg. 93 i seg., quan estudia la geografia del subdesenvolupament i les relacions econòmiques i socials a escala mundial.

D'altra banda, en el nostre entorn, els processos associats a les desamortitzacions (que són en la pràctica una altra de les actuacions, en l'àmbit socioeconòmic en aquest cas, en l'intent de l'estat burgès de construir espais públics de concurrència i circulació social) van obligar els estaments polítics i administratius a fixar la seva mirada en com es podria intervenir en aquests sectors socials i com suplir la intervenció de l'Església, fins llavors gairebé exclusiva. I quan parlem d'Església aquí ho estem fent entenent-la de manera genèrica, com la suma de totes les iniciatives i institucions patronats, diferents ordres religioses..., d'orientació i inspiració catòlica (al nostre país).

En un sentit concorrent, les noves polítiques de lluita contra la pobresa que elaboren els teòrics del liberalisme produeixen un lent i interessant procés⁵¹ durant aquest segle, en el qual es farà el trànsit

“de la beneficència entesa com a caritat privada a la beneficència entesa com a obligació de l'Administració”.

Encara és massa aviat perquè la beneficència sigui entesa com a dret dels necessitats, tal com l'estat del benestar intentarà articular, però és l'inici del canvi.

En concret resulten molt clarificadores aquestes paraules, pronunciades per un jurista de l'època:

“La caritat social (→ beneficència) no és el dret de requerir auxili, d'exigir una prestació determinada, exercitant l'individu una acció contra l'Estat per obtenir assistència. És una esperança d'alleugeriment; no una reclamació de deute, sinó demanda de benefici.”⁵²

Troblem així, una primera acomodació de l'estat burgès, que transcorre en la part política de l'estat mínim liberal cap a un altre de tipus social, i que passarà, pel que fa a les polítiques socials, de l'estat tutelar que “aïlla tot el que no controla i ho redimeix pel treball”,⁵³ cap a un tipus d'estat intervencionista, que exerceix la seva capacitat d'intervenció, sobretot, a través d'institucions i programes especialitzats, on l'escola és la institució central i nuclear bàsica d'aquesta etapa.

A la fi del segle XIX es temperen alguns dels pressupostos de l'estat liberal, sense acabar de desaparèixer del tot, que ara es presenten ja més mitigats. No som a la primera meitat del XIX, període de confrontació directa, de canvi i consolidació de les bases de l'estat burgès. Ja no són tan imperiosament necessàries les actuacions de tutela que proposaven alguns teò-

51. Seguint VILLA RUBIO, M. “Política d'integració social i dret”. Article inèdit facilitat en la Quarta Escola de Serveis Socials de la Diputació de Barcelona, juliol de 1994.

52. Vegeu COLMEIRO, M. “De la Beneficència”. A: *Derecho Administrativo Español*. Madrid, 1850, tom I, llibre IV, cap XII, màxima 848. Una altra de les màximes d'aquest text, la 843, ens diu: “Convertir el sentiment de la caritat en un deure estricte, transformar el precepte de consciència en deure d'estat, equival a reconèixer el dret del pobre a l'impost íntegre, a tota la renda, al capital mateix, i a proclamar en suma, l'abolició de la propietat.”

Es poden consultar també altres opinions de l'autor, que, recordem-ho, era catedràtic de la matèria, sobre els tipus de pobresa, els establiments públics i privats de beneficència, etc.

53. PARACONE, C.; NICOLETTI, G.; MAURINO, S. *Servizi sociali: autonomie locali i volontariato: un'ipotesi di lavoro*. Torí: Fondazione Giovanni Agnelli, 1978. (Quaderni Fondazione Agnelli, 20) —reproduït a: *Boletín de Estudios y Documentación de Servicios Sociales*, núm. 18-19/1984, Insero, 1984—, ens parlen, en una altra clau d'anàlisi, de la relació que es dona entre tipus de societat, resposta a la marginació i cultura política predominant, de com en el segle XIX la resposta fonamental a la marginació és el control dels grups no integrats i com els sistemes parlamentaristes que s'instauen a partir de la segona meitat del XIX, canviaran aquesta resposta cap a accions de tipus “reventiu i d'assistència pública, en una cultura política burgesa meritocràtica”.

rics de l'acció política i social de l'estat liberal burgès, com ara Bentham,⁵⁴ que vinculava la condició de pobre a la condició de treballador,⁵⁵ i traslladava en part el concepte de perillositat de l'edat moderna de “ganduls, bergants i malentretinuts” cap a les classes treballadores.

I ja, des d'una major tranquil·litat, la burgesia podia dedicar-se a plasmar i desenvolupar el seu model de societat.

Tot això en una triple orientació:

- En primer lloc, tot el moviment higienista, en el seu doble vessant d'higiene sanitària i social,⁵⁶ com hem pogut comprovar.
- En segon lloc, en la direcció que sembla dibuixar-se quan el poder pren consciència que havia d'integrar algunes de les demandes de protecció i de seguretat social que el proletariat estava reivindicant, per evitar que aquest acabés morint de fam, i evitant també de passada més convulsions socials.⁵⁷
- I en tercer lloc, amb l'ús instrumental de l'educació,⁵⁸ i de l'escola.⁵⁹ Des de la funció que se li assigna relacionada amb l'educació moral.

54. Vegeu referent a això WOLF, S. *Los pobres en la Europa Moderna*. Barcelona: Crítica, 1989, pàg. 20 i seg. D'altra banda, Bentham, a banda de ser un dels teòrics de l'utilitarisme, és conegut entre altres coses per ser un dels impulsors de l'ús de l'estructura i el mètode de control panoptical en les presons. Foucault opina que Bentham no és més que un aprofunditzador de les teories de Rousseau, ja que en la pràctica, els seus mètodes l'única cosa que fan és facilitar el control d'una societat transparent. Vegeu FOUCAULT, M. *Vigilar y castigar, nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI, 1992, 8a, pàg. 199 a 230.

55. El text al qual fa esment Montserrat Carbonell és significatiu: “La pobresa és l'estat de qualsevol que per subsistir es veu obligat a treballar. La indigència és l'estat de qui estant desposseït de la propietat, està al mateix temps incapacitat per al treball, o que és incapaç, a pesar de treballar, de procurar-se els mitjans que necessita.” El trobem a la introducció d'AGUILAR i CESTERO, R.; CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, I.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Barcelona: Edició conjunta de l'Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts i l'Arxiu Municipal amb la Diputació de Barcelona, 2004. La mateixa cita, i també la referència a la font, pot trobar-se, entre altres, a WOLF, S. *Los pobres en la Europa Moderna*. Barcelona: Crítica, 1989, pàg. 20.

56. “Aigua, clavegueram i sanejament moral”, seran els tres eixos de la intervenció en aquest sentit en la Barcelona de final del XIX, com ens recordaran, CAPEL, H.; TATJER, M. “Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)”. A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991.

57. “A Espanya i Barcelona aquests canvis coincideixen amb el període polític de la Restauració, en el qual la burgesia, cada vegada més atemorida pel record del sexenni revolucionari i la contemplació de l'ofensiva proletària, es fa cada vegada més conservadora i dissenya un ampli i refinat programa de submissió de les classes populars, alhora que de millora de les seves condicions de vida, amb la condició d'allunyar el perill de la subversió.” CAPEL, H.; TATJER, M. “Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)”. A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991.

58. Condorcet va ser, uns anys abans, un dels seus principals defensors des del naturalisme.

59. Sobre les funcions, la relació amb la divisió del treball i l'ús que el sistema burgès fa de l'educació, un interessant treball de síntesi i presentació dels diferents acostaments (des dels que defensen que és un factor d'igualtat d'oportunitats a aquells que mantenen que és un instrument de domini i de control social), vegeu MULOT MATISSE-ELS. I. “Educación y división del trabajo en Costa Rica, Cuba y Guatemala: tres modelos de gestión de una contradicción capitalista en los siglos XIX y XX”. A: *V Congreso Centroamericano de Historia*, 19 de juliol de 2000.

El naixement del protoestat social, com a integració en el discurs polític burgès,⁶⁰ d'elements reivindicats pels moviments obrers, respon a un procés històric habitual de superació de les contradiccions (parcials en aquest cas) mitjançant la cessió i la integració en el discurs i en el missatge del sistema de poder d'allò que fins al dia anterior es plantejava com a inviable, com a impossible i com a contrari a les més pures essències del fet social, i es va veure facilitat, a més, per l'aparició de propostes polítiques més assumibles pel sistema que les radicals de Marx o del moviment anarquista.

Assistim a la transformació de l'estat tutelar-liberal (la translació de l'estat mínim al social, és a dir, gens ni mica d'estat, el que per a alguns significarà reclusió i exclusió) en un estat intervencionista i assistencial, que seguint la definició que planteja Vila,⁶¹

“[...] organitza entitats de previsió gràcies a l'administració dels impostos i contribucions i a les quotes socials”.

En serà el referent i model el procés alemany, iniciat amb les mesures bismarckianes de final del XIX, que culminarà cinquanta anys després amb la Constitució de Weimar de 1919⁶² (constitució que ha estat considerada com el model que cal imitar per totes les regulacions constitucionals en aquells estats que tendeixen cap a polítiques de benestar social).⁶³ Curiosament, com a reproducció simètrica a allò que va succeir en les primeres actuacions (Bismarck 1883) en matèria de política social, que es va fer com una espècie de resposta o de pacte social per tractar de reconduir i aplacar els moviments socials revolucionaris dels moments posteriors a la Guerra Francoprussiana, la Constitució de Weimar sorgeix com a resposta que intentava fer callar a Alemanya els avanços de la ideologia soviètica, la qual havia aconseguit fer real la primera revolució postburgesa.⁶⁴

El resultat final, ja després de la II Guerra Mundial, seran els moderns estats de benestar que, seguint De Carreras,⁶⁵ podríem delimitar com,

60. Els inicis del que s'ha anomenat *política social de l'estat* els trobem a l'Anglaterra de la primera meitat del segle: el 1833 es promulga la primera llei sobre el treball en les fàbriques; el 1842 es prohibeix el treball femení a les mines; el 1847 es fixa la reducció de la jornada laboral femenina en deu hores diàries (generalitzada per a tots els treballadors a partir de 1850). Altres països, com ara França i Prússia, també havien regulat la prohibició del treball als menors.

61. VILLA RUBIO, M. “Política d'integració social i dret”. Article inèdit facilitat en la Quarta Escola de Serveis Socials de la Diputació de Barcelona, juliol de 1994.

62. Una aportació interessant al tema del procés de configuració de l'estat social, tant en les seves manifestacions com en els seus pressupostos ideològics, etc., podem trobar-la a MARTÍNEZ de PISÓN, J. *Políticas de bienestar*. Madrid: Tecnos, 1998, pàg. 32 a 48, en els apartats sobre la història i formació de l'estat social, pressupostos ideològics, trets, etc.

63. Una diferenciació bàsica entre el que seria l'estat social-assistencial-intervencionista i l'estat de benestar és que aquest últim es desenvolupa sempre indissolublement relacionat amb situacions de democràcia, d'imperi del dret i d'igualtat davant la llei. Del primer, el model proteccionista franquista també en seria un exemple.

64. Vegeu VILLA RUBIO, M. “Política d'integració social i dret”. Article inèdit facilitat a la Quarta Escola de Serveis Socials de la Diputació de Barcelona, juliol de 1994, on afirma: “[la Constitució de Weimar] és el primer intent modern de renovació del constitucionalisme econòmic en el marc democràtic des de l'òptica dels objectius socialistes en termes marxistes.”

65. Vegeu DE CARRERAS SERRA, F. “L'Estat social i el marc de general de la reforma administrativa”, en el número monogràfic dedicat al sector públic de la revista *Realitat*, núm. 43, maig-juny del 1995.

“ [uns estats on] els drets clàssics —llibertat d'expressió, d'educació, d'accés al món del treball...— es transformen en drets socials”.

Però, no volem oblidar-nos, intencionalment, del fet que en la interpretació del naixement de l'estat social,⁶⁶ hi ha una sèrie d'autors,⁶⁷ que plantegen el naixement de l'estat social més en una línia d'intervenció activa del sistema amb l'objectiu de dotar-se d'instruments més depurats i sofisticats de control social. S'arriben a afirmar qüestions, a l'hora d'explicar per què neix l'estat social, com aquesta:⁶⁸

“Si es vol prevenir el perill obrer, si es desitja solucionar la qüestió social, caldrà intervenir amb pols ferm en el si de les classes perilloses per disseminar mesures susceptibles de concórrer a la institució d'un nou tipus de treballadors.”

Aquestes afirmacions, quan arriba l'hora de parlar de sistemes de protecció a la infància, són plantejades per aquests mateixos autors així:

“L'estat tutelar, l'Església, la ciència, la beneficència i la caritat unides, concorren a l'uníson per produir, mitjançant la intervenció sobre els masses, una societat pacificada i harmoniosa.”⁶⁹

O, en expressió d'un altre autor:⁷⁰

“[...] l'abolició del poder patriarcal permetrà l'establiment d'un procediment de *tutelarització*,⁷¹ que harmonitzi els objectius sanitaris i educatius amb els mètodes de vigilància econòmica i moral [de la infància].”

Nosaltres compartim amb aquests autors la idea que determinats tipus d'instàncies socials i institucions poden haver estat utilitzades, en moments concrets, per omplir-les amb continguts que actuen com a eines de control social, quan no, de reproducció del sistema.

Resulta clar el paper de l'Estat que com a regulador i gestor de l'assistència pública, mitjançant la legislació i el control administratiu dels establiments de beneficència, presons (des del model i disseny panoptical), etc., exercia, i exerceix, les atribucions de terapeuta social a través de la creació d'institucions especialitzades.

66. O *estat providència*, segons altres accepcions.

67. Per exemple, Donzelot, Varela, Álvarez Uría, entre d'altres.

68. VARELA, J.; ÁLVAREZ URÍA, F. *Arqueología de la escuela*. Madrid: Ed. La Piqueta, 1991, pàg. 211.

69. VARELA, J.; ÁLVAREZ URÍA, F. *Arqueología de la escuela*. Madrid: Ed. La Piqueta, 1991, pàg. 211. En un altre treball, un d'aquests autors torna a dir-nos: “L'estat tutelar que empara l'obrer en les seves dissorts i socorre la dona obrera per convertir-la en esposa i mare exemplar, serà així mateix sol·lícit en la protecció del nen.” ÁLVAREZ URÍA, F. “Políticas psiquiátricas. Medicina mental y control social en la España de los siglos XIX y XX”. Treball inèdit, febrer de 1988, pàg. 20.

70. DONZELOT, J. *La policía de las familias*. València: Pre-textos, 1979, pàg. 90.

71. En cursiva a l'original.

Però també resulta indubtable que a la fi del segle XIX, vam assistir a un moment de canvi d'escenari, en el qual les funcions tutelars de l'Estat van començar a desplaçar-se cap a una posició més en la línia intervencionista i institucionalista i menys reclusionista, en la qual l'Estat exercia el seu poder des d'altres institucions i programes especialitzats. Ja no era necessari, des de la lògica del sistema, recórrer, com a única mesura, a la reclusió dels diversos col·lectius que s'havien d'extirpar: expòsits, mares solteres, indigents, dementes, nens orfes, malalts, ancians, delinqüents, leprosos, dones de mala vida..., els quals actuaven com a testimoniatges de les diferents patologies socials,⁷² sinó que es van crear unes noves institucions, que ja no tenien com a objectiu l'ocultació, sinó un primer intent de normalització. I sobretot des de la funció i l'ús de l'educació (aquí l'escola va actuar com a institució model). I es va començar a parlar de seguretat i de sanitat dels obrers, de protecció a les mares, a la infància, de tractament d'anormals, d'escolaritat obligatòria...

Confluència de factors

Serà així en definitiva, la confluència de tots aquests elements: pacte social (estat social) i rendibilitat de les intervencions preventives, al costat dels que ja havíem esmentat més amunt: espai privat de la família enfront de l'espai públic social, corbes demogràfiques i necessitat de productors saludables (plantejaments higiènics i sanitaris), fallida de les institucions de l'Antic Règim —desamortització—, avanços de la medicina (també relacionats amb les necessitats d'higiene dels intercanvis en una dinàmica de mercat —espai públic de relació social per excel·lència— cada vegada més únic, encara que encara en aquesta fase només ho sigui a escala nacional o estatal), tots els factors que formaven la base i l'explicació de la sèrie d'actuacions socials que es van derivar d'aquesta reedició o actualització de la proposta burgesa de societat que significa l'estat social.

I entre aquestes actuacions hem d'incloure la creació de les juntes de protecció a la infància que es dona a Espanya al començament del segle XX.

Una altra cosa és el seu futur històric i el rol i espais socials que van acabar tenint o assumint aquestes institucions, que després podrem contrastar. Però hem de ser estrictes en la ubicació de les realitzacions humanes, diferenciant, com una aplicació més de l'anàlisi institucional, d'una banda, perquè neixen i, de l'altra, com són utilitzades.

72. Per ampliar aquesta visió patològica de la diferència, acudiu a la introducció d'AGUILAR i CESTERO, R., CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, I.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Barcelona: Edició conjunta de l'Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts i l'Arxiu Municipal amb la Diputació de Barcelona, 2004.

3. La Junta de Protecció a la Infància de Barcelona (JPIB): antecedents i creació

“Queden subjectes a la protecció que aquesta Llei determina els nens menors de deu anys. La protecció comprèn la salut física i moral del nen, la vigilància dels que han estat lliurats a la lactància mercenària o estiguin en llars-bressol, escola, taller, asils... i tot el que directament o indirectament pugui referir-se a la vida dels nens durant aquest període.”

Art. 1. Llei de protecció a la infància, 12 d'agost de 1904
(Gaceta –BOE– del 17 d'agost)

3. La Junta de Protecció a la Infància de Barcelona (JPIB): antecedents i creació

Introducció

Aquest capítol tracta de prosseguir el trànsit, des de l'àmbit global al concret, que hem intentat dissenyar en les pàgines precedents. Ara ja començarem a parlar de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona. És a dir, de l'objecte real del nostre estudi.

Però per poder acabar de situar aquesta institució històricament i socialment, hauríem de fer abans un petit recorregut per la història de la intervenció a la infància a la ciutat de Barcelona. També és necessari fer una descripció de la realitat sociopolítica i econòmica en la qual va néixer la Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona, que no és altra que la de la capital de la Catalunya que es mou a cavall entre els segles XIX i XX.

I hauríem de conèixer, encara que sigui breument, els instruments legals, la normativa que en va possibilitar la constitució com a institució pública que encarna la voluntat, des de la responsabilitat de l'Administració de l'Estat, d'intervenir en aquests aspectes de la realitat de la situació social, i també valorar la consegüent acció social derivada.

Finalment, ens acostarem amb una mica més de deteniment al procés de constitució i a les primeres actuacions, que ens serviran per situar després, en un altre capítol posterior, un recorregut històric breu i centrat sobretot en l'anàlisi de diferents claus o eixos interpretatius, sobre les principals fites d'aquesta institució.

3.1. Antecedents i situació en la qual sorgeix la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, JPIB

L'article 3 de la Llei de 1904 (amb l'article primer de la qual obríem aquest capítol), fixava que la facultat protectora l'executaria un Consell Superior de Protecció a la Infància, d'àmbit estatal, que es podria organitzar en juntes de caràcter local —presidides per l'alcalde de la població— i d'àmbit provincial —presidides al seu torn pels governadors civils. El desenvolupament de la Llei, en forma de Reglament que n'orientés l'aplicació, va trigar gairebé quatre anys a aparèixer, la qual cosa va provocar les denúncies de diferents especialistes, i no va veure la llum fins al 24 de gener de 1908 (*Gaceta –BOE–* del 25 de gener).

Com a aplicació d'aquest reglament i en compliment d'allò que recull, el 13 de març de 1908 a les 15.30 hores, a instàncies del governador civil de Barcelona, Ángel Ossorio y Gallardo, i al seu propi despatx, es va constituir la Junta de Protecció a la Infància de la Província de Barcelona.

Aquesta Junta, que tenia entre els seus membres personalitats tan destacades com ara Hermenegildo Giner dels Rius (regidor de Barcelona pel Partit Republicà), Ramón Albó,⁷³ o Josep Pedragosa (de qui parlarem àmpliament en les pròximes pàgines), entre d'altres, va tenir una vida curta. Així, a la fi de 1909, concretament el 2 de desembre, es va dissoldre per falta de liquidesa econòmica. La Junta no disposava de fons provinents dels pressupostos oficials (la Llei preveia un finançament

73. La figura de Ramón Albó és molt controvertida. Potser per les seves opcions polítiques, de caire tradicionalista i conservador, i sobretot pel paper que té després de la Guerra Civil, com a responsable i factòtum del procés de reconstitució de la Junta i Tribunal de Menors de Barcelona el 1939, procés que, com tots els d'aquest moment històric, no pot qualificar-se en puritat de transparent i objectiu. Falta un estudi en profunditat sobre l'home, l'obra i la seva significació. Es pot consultar, a títol molt introductori: FOLCH i SOLER, A. *Ramón Albó i Martí*. Barcelona: Oikos-Tau, 1995.

privat, mitjançant donacions) i a pesar dels esforços de captació de fons privats per al seu funcionament, aquests no es van aconseguir en la mesura necessària. Va caldre esperar la creació de l'impost del 5% sobre els espectacles, que va crear i assignar des dels pressupostos de 1911 a les juntes de protecció a la infància, perquè es tornés a recrear la de la província de Barcelona el 1911.

Però, ja tornarem després a aquesta etapa i als seus canvis. Abans faem un curt, però necessari, recorregut per la situació en la qual neix aquesta institució a la Barcelona de començament del segle XX, els antecedents de la norma, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat i a Europa.

Antecedents jurídics a l'Europa del segle XIX

Durant el segle XIX es van produir tot un seguit d'actuacions jurídiques de regulació de l'acció institucional pública adreçada a la infància. Trobem com a precedent remot actuacions a Àustria, on ja des de 1824 es disposava d'una norma,⁷⁴ que pot considerar-se el primer intent de sistematització de la legislació sobre infància a tota Europa. A Anglaterra, per la seva banda, es va promulgar el 1872 l'Infant life Protection Act (Llei de protecció de la vida infantil). Però són, sobretot, Alemanya, el 1874, i França, també el 1874 amb la Llei Roussel,⁷⁵ els referents més clars i els que van marcar la direcció que calia seguir per a la resta de països. Aquesta última norma (la més propera i influent en el nostre cas) fa un esment especial a la prevenció de la mortalitat infantil i a la regulació de la lactància mercenària i sorgeix en el context que esmentàvem en el capítol anterior que quedaria englobat en el tercer període o fase històrica en la consideració de la infància com a fet social. A més, coincideixen amb l'estabilització dels poders burgesos i amb la seva primera gran reforma del seu discurs sociopolític (que adopta les formes de l'estat social enfront de les proporcions de l'estat mínim d'orientació ultraliberal fins llavors dominants).

74. Holdoeret segons el preàmbul de la Llei espanyola de 1904. He tractat de trobar referències tant d'aquesta norma o institució com de la *Ruaeverfungmy* alemanya, que també s'esmenta en aquest text, però no he tingut èxit.

75. La Llei Roussel, també coneguda com la Llei de vigilància de matrones o dides, "s'emmarca en els intents d'introduir en les famílies populars els mètodes moderns de criança i educació dels fills" (Vegeu DONZELOT, J. *La policia de las familias*. València: Pre-textos, 1979, pàg. 84). Alguns autors, atesa la influència que aquesta Llei va exercir en l'espanyola de 1904, arriben a anomenar la Llei Tolosa "la Llei Roussel, espanyolitzada i millorada". (LÓPEZ NÚÑEZ, A. *Los inicios de la protección social a la infancia en España*. Madrid: CEPE, 1992, pàg. 171). La Llei Roussel va ser aprovada a França el 23 de desembre 1874. El contingut, de clara inspiració reglamentista francesa, resulta molt interessant per comprendre algunes de les articulacions del pensament higienista i sanitarista de l'època. Establia la vigilància per part de l'autoritat pública de qualsevol infant menor de dos anys en qualsevol d'aquestes situacions: col·locat (recollit en institucions), amb dida, en dentició (si aquesta superava els dos anys) o en situació de guarda fora del domicili familiar. Aquesta Llei incorpora una novetat important en relació amb els textos precedents. Es preocupa de la vida dels nens i també de la situació de les dides. El Ministeri de l'Interior vetllava per l'execució de la Llei i es nomenava un comitè superior de protecció dels nens de poca edat, que es va crear en cada departament (unitat de divisió territorial administrativa francesa similar a les províncies espanyoles), dirigit pel *préfet* (a manera de governador civil), amb l'assistència d'un comitè departamental (→ provincial). En aquell moment, en l'horitzó dels països de la nostra cultura occidental, tan sols França posava sota l'autoritat de l'Estat l'ofici de dida o matrona i la vigilància de qualsevol infant menor de dos anys. Aquesta vigilància era de dos tipus, administrativa i mèdica, i es portava a terme mitjançant un carnet individual en el qual almenys una vegada al mes hauria de revisar-se i fer constar, per part d'un metge, la situació del nen. Una còpia facsímil d'aquesta Llei i del seu Reglament s'adjunta en l'annex legislatiu de la tesi matriu d'aquest estudi i una traducció al castellà la podem trobar a BOSCH MATIN, J.; BLANCO OTERO, M. *Derecho infantil familiar español*. Madrid: Gráficas González, 1945.

Els antecedents jurídics espanyols

Al començament del segle XX es van succeir al nostre país tot un seguit de propostes legislatives que tenien a veure, directament o indirectament, amb la protecció de la infància. Aquestes lleis s'inscriuen també, com ja hem vist i després comprovarem, en un moment polític d'afiançament en el poder de la burgesia espanyola. El procés de translació a l'àmbit jurídic de les conseqüències del nou ordre polític s'havia iniciat ja amb la promulgació dels codis civil i penal durant el segle XIX i forma part de l'intent de plantejar una proposta social total (que, per altra banda, sol ser el comportament obligat d'una classe social que ha fet la seva revolució i controla el poder) i a la mesura de les seves necessitats. Aquestes proposicions socials les van dur a terme la burgesia, des d'una presentació de caire positivista, donant sortida i proposant solucions racionals i indiscutibles a tots els problemes socials. La Renaixença i el Modernisme, com a moviments en aquesta mateixa direcció, seran l'expressió a la Catalunya de finals de segle d'aquesta proposta de renovació i moralització de la societat.

Fins al començament del segle XX les referències jurídiques a la infància només s'havien fet en el Codi civil, el Codi penal i en la Llei dels treballs perillosos dels nens de 1878, que després veurem una mica més detingudament. En comparació, en el període 1900-1920 es van produir prop de setanta lleis, decrets, reglaments, etc., relacionats amb la infància i la seva protecció.⁷⁶ Com a mínim, la voluntat politicolegislativa manifesta una actitud diferent. I la resposta social no va ser feble i insensible enfront d'aquestes propostes. Això ens indica en quina mesura els esforços legislatius responien a estats d'opinió més estesos i generalitzats.

Repassem les normes existents abans de la Llei de 1904.

- La *Llei dels treballs perillosos dels nens, de 26 de juliol de 1878*, en la qual es prohibeix la contractació per a la realització de treballs perillosos d'equilibri o dislocació de menors de setze anys, o dotze si són descendents dels propietaris de la instal·lació (aquesta Llei regula fonamentalment el treball en cirks, curses de braus...).
- La *Llei que fixa les condicions del treball de les dones i dels nens, de 13 de març de 1900*. Aquesta Llei, més important i completa que l'anterior de 1878, i el seu Reglament, de 13 de novembre de 1900, regulen, entre altres coses, la prohibició de tot tipus de treball per als menors de deu anys (art. 1); les limitacions dels temps màxims de treball que podien fer els menors amb edats compreses entre els deu i els setze anys: vuit hores en el comerç i sis en la resta de sectors (art. 2); la prohibició del treball nocturn per als menors de catorze anys (art. 4); la prohibició de treballs subterranis, amb matèries inflamables; i parla també del dret que tenen els nens menors de catorze anys a dedicar dues hores diàries a la instrucció bàsica, si no l'haguessin rebut abans, bé en les escoles d'un radi de dos quilòmetres del lloc de treball, o bé en escoles que s'haurien de construir *ex professo* (vegeu en aquest sentit el Reial decret de 25 de maig de 1900) en les mateixes instal·lacions fabrils o comercials.
- La *Llei sobre mendicitat i vagància dels menors de setze anys, de 23 de juliol de 1903*, que podríem anomenar de la *vella escola* (en la més pura i estricta formulació repressiva), ja que només planteja tota una relació de multes i arrestos amb privació de llibertat, per imposar enfront de determinades actuacions que

76. Vegeu Consejo Superior de Protección a la Infancia. *Disposiciones vigentes de Protección a la Infancia y Represión de la Mendicidad. De 1904 a 1920*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos, 1920.

indueixin o obliguin els infants a la mendicitat, o que tolerin o proposin la mendicitat, o per imposar a persones que utilitzin els infants en la caritat pública. Aquesta Llei no proposa cap mecanisme de participació social en la seva aplicació i desenvolupament, sinó que deriva tota la responsabilitat a aconseguir-ne el compliment als òrgans administratius, jurídics i governatius. Més tard, acabaran sent les juntes de protecció a la infància, per un mecanisme de perversió com ja veurem, els òrgans encarregats d'aplicar-la.

La Proposta de Llei de protecció a la infància de 1900

Un antecedent explícit de la Llei Tolosa, de 1904, és la Proposta de Llei (*non nata*) de 1900, també inspirada pel doctor Manuel Tolosa Latour, de la Sociedad Española de Higiene, que va aconseguir que un grup de senadors la proposés i defensés a les Corts Espanyoles l'abril de 1900. En el preàmbul de la de 1904, reconeix el ministre de Governació del moment, J. Sánchez Guerra, les influències d'aquest primer text en la segona i definitiva proposta.

La proposta de 1900 era molt més semblant a la francesa Llei Roussel de 1874, i té un contingut de tipus sanitari i higienista gairebé exclusiu i tracta, sobretot, de regular les qüestions relatives al control de:

“[...]la salut i la conservació de la vida de tots els menors de cinc anys donats per a la lactància i cures mercenàries o sostinguts per la caritat en cases particulars o en establiments benèfics”⁷⁷

Proposa també (i aquí trobem altra vegada el mateix plantejament de control i participació social que es pot trobar en la Llei de 13 de març de 1900 esmentada anteriorment, sobre treball de dones i nens, i que apareixerà també en la de 1904) per dur a terme aquest control, la creació de juntes provincials (art. 2) i d'un registre d'aquestes activitats (art. 6).

Breu recorregut per les institucions barcelonines dedicades a la beneficència i a l'atenció a la inadaptació fins a l'inici del segle xx

En aquest apartat farem un ràpid recorregut, en alguns casos retornant a alguns segles anteriors, per la història de l'acció social de Barcelona fins al començament del segle xx, amb una atenció especial a les institucions que es dedicaven a la infància: Casa de de Maternitat, de la Caritat, etc. En parlarem amb l'objectiu de prendre consciència de per quina raó les propostes que els legisladors van fer en les lleis van tenir tanta acollida a la nostra ciutat.

La intervenció pública

Barcelona ha tingut, al llarg de tota la seva història, un nombre elevat d'institucions d'intervenció social i d'experiències dutes a terme des de la inspiració pública. El caràcter d'aquesta ciutat, com si d'un petita república es tractés —no solament era la seu dels monarques del regne, sinó que tenia la seva pròpia personalitat—, amb un gran desenvolupament dels elements urbans, humanístics, racionalistes, burgesos, en definitiva,⁷⁸ així ho possibilitaven.

77. Article 1 de la proposta de 1900.

78. Vegeu VILAR, P. *Crecimiento y Desarrollo*. Barcelona: Planeta Agostini, 1993, pàg. 194 i seg., on es reflecteix molt curosament la situació que vivia, en l'àmbit econòmic, la Barcelona dels segles xvii i xviii.

Podem dir, seguint Carlos Martínez Shaw,⁷⁹ que l'inventari essencial d'institucions públiques amb les quals Barcelona va començar el segle XVIII estava compost per l'Hospital de la Santa Creu (del qual després s'esqueixarà la Casa de Maternitat i Expòsits), la Casa dels Infants Orfes i la Casa de Misericòrdia. Totes aquestes institucions tenien un origen medieval o baixmedieval: la Casa dels Infants Orfes va aparèixer el 1370, l'Hospital de la Santa Creu, el 1401 (encara que, recordem-ho, era en la pràctica una refundació per agrupació dels diferents hospitals que fins a llavors funcionaven, d'una manera gairebé privada, a la ciutat) i la Casa de la Misericòrdia, va ser erigida el 1581, operativa des de 1583, i des del final del segle XVIII va tenir continuació en la Casa de la Caritat.

A aquestes institucions, cal afegir-hi l'Asil Toribio Durán, creació de la fi del XIX, per tancar el panorama de les principals institucions públiques,⁸⁰ en el moment del naixement de la JPIB.

Aquestes institucions tenen, la majoria, uns trets comuns característics: en les quatre ens trobem amb la presència de l'Ajuntament de Barcelona com un dels impulsors i garants. Així és: la Casa de Misericòrdia i l'Hospital de la Santa Creu estan regits pel Consell de Cent (Ajuntament de Barcelona) i a la Casa Hospital del Nens Orfes, el patronatge era conjunt amb el Capítol Catedralici. Per la seva banda, l'Asil Toribio Durán era en realitat gairebé un centre propi de l'Ajuntament, encara que se'n cedia la gestió, després d'intents de fer-ho des de l'àmbit públic, a una ordre religiosa. És a dir, totes aquestes institucions partien de la iniciativa pública. I totes tenien un altre element en comú: el fet de fer del treball dels asilats un element fonamental de la seva intervenció. És a dir, que rebien fons i rendes no necessàriament lligades a la voluntat política de cada moment, la qual cosa pot ser un dels motius que expliqui per què se'n va consolidar la continuïtat al llarg dels segles.

Casa dels Infants Orfes

Fundació laica de 1370,⁸¹ moment des del qual oferia refugi a nens i nenes orfes, que estiguessin sans i capacitats per rebre una educació i aprendre un ofici abans d'integrar-se a la societat. Va ser creada com a conseqüència del testament del noble patrici barceloní Guillem de Pou, que va deixar a la seva mort la major part dels béns per a la creació i el manteniment de la institució.

La institució va passar per diferents etapes, va passar a dependre del bisbat i, més tard, a partir de 1554, del Capítol de la Catedral, conjuntament al Consell de Cent. Sempre es va moure en unes precàries condicions econòmiques i amb problemes de recursos i de convivència.⁸²

79. Vegeu MARTÍNEZ SHAW, C. "L'assistència pública a la Barcelona Moderna." Article inclòs en el dossier sobre el mateix tema a *L'Avenç*, núm. 91, març de 1986.

80. Hauríem d'esmentar en un segon nivell institucions com ara la Pía Almoïna, l'Hospital de Sant Llätzer, etc. I potser se n'haurien d'afegir d'altres que la beneficència municipal atenia totalment o parcialment, des d'institucions hospitalàries fins a educatives: Patronat de Pobres (des de 1863), cases de socors, Asil de Transeünts (1886 a l'edifici del dipòsit dels aigualleixes de la Ciutadella); també col·laborava amb l'Hospital de la Santa Creu, l'Asil del Bon Pastor (nenes), de gestió privada però amb subvenció. D'altra banda, l'Ajuntament s'encarregava també de l'assistència domiciliària, que el reglament de beneficència del 1852 (article 90) li encarregava, tal com ens recorden CAPEL, H.; TATJER, M. "Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)". A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991

81. La institució, situada a la plaça dels Àngels i que s'estenia pels carrers Montealegre i Elisabets, encara avui dia es dedica a funcions educatives.

82. Segons que ens diu VARGAS, A. "La beneficència infantil: l'Hospital de Nostra Senyora dels Nens Orfes". A: *L'Avenç*, núm. 91, març de 1986,

La Casa de Misericòrdia

Barcelona va haver d'esperar fins al segle XIX i a les regulacions dels diferents tipus d'establiments derivats de les lleis de beneficència, per superar situacions com les que es donaven a la Casa de Misericòrdia. Situacions com ara que, des que es va crear, a la fi del segle XVI, convivien en el mateix centre ancians, malalts, orfes, mutilats, impedits, estudiants pobres, vídues, desemparats... Aquestes institucions, les cases de misericòrdia, que es reproduïen d'una manera generalitzada al llarg del final del XVI i de tot el XVII per la geografia occidental, responien al principi humanista d'intervenció contra el pauperisme de l'època, principi que està basat en dues idees bàsiques: que a tots els pobres se'ls ha de recloure i que la millor forma de combatre l'ociositat, la “vagància”, és mitjançant el valor del treball.

Organitzada des d'aquest doble vessant de centre caritatiu i com a reformatori, la Casa de Misericòrdia era una institució perfectament integrada en el funcionament de la ciutat i gaudia d'una sèrie de privilegis, que moltes vegades es convertien en la seva principal font de finançament. Segons Montserrat Carbonell,⁸³ gairebé el 42% dels seus ingressos provenien d'aquests privilegis de recaptació mendicant (alguns d'ells relacionats amb els rituals mortuoris: ploraneres, etc.). Les altres fonts de finançament van ser la caritat dels particulars (entorn del 8%), la venda dels productes manufacturats pels asilats (30%), les rendes de les propietats de la Casa (15%) i un 4% de la venda dels productes de l'hort. Aquesta distribució d'ingressos va canviar al llarg del temps, i a mitjan segle XVIII es va arribar a regularitzar una subvenció fixa de la Hisenda Reial, que es va convertir en la major proveïdora d'ingressos. I això a pesar que ja a partir de 1767, com una extensió més d'aquest principi de la redempció pel treball, es van instal·lar sistemes per filar cotó (en molts casos com a lloc de prova sobre els rendiments de diferents maquinàries i telers).

Però els problemes econòmics crònics (especialment un elevat endeutament) i l'aparició de nous models d'intervenció com a resposta a les noves necessitats socials, van fer que la Casa de Misericòrdia es convertís, a partir del començament del XIX en un petit centre per a l'acolliment de noies joves —donzelles— de més de dotze anys. Les seves funcions, al costat d'altres de noves més d'acord amb l'època, van ser assumides per la Casa Caritat.

La Casa Caritat

El naixement de la Casa Caritat (1804) està íntimament relacionat amb la crisi de les indústries del cotó i tèxtils que les guerres del Francès (1779 i 1796) provoquen a la fi del XVIII. Davant la situació de desvaliment de les primeres (en sentit cronològic) classes obreres i en resposta a una demanda realitzada pel duc de Lancaster, es constitueix el 1798 a Barcelona, una “olla pública”, amb aportacions dels fabricants i comerciants de teixits de la ciutat. Una mica després, el 1804, i amb els sobrants de la gestió d'aquesta actuació i davant la recessió de la crisi,⁸⁴ per Reial ordre de 8 d'octubre de 1802, es crea la Casa de Caritat, establiment:

pàg. 54 i seg., les admissions, al començament del segle XVIII, només es donaven a un ritme de 2,2 per any, de mitjana. D'altra banda, els problemes del model de gestió i de convivència devien ser molts, atesos l'alt índex de mortalitat i l'elevat nombre de fugits que reflecteixen els llibres de la institució.

83. Vegeu *L'Avenç*, núm. 91, març de 1986, pàg. 38 i seg.

84. Que sumaven la xifra de 441.077 reals segons CURET, F. *Visions Barcelonines III. La vida humanitària*. Barcelona: Alta Fulla, 1981 [il·lustracions d'L. Anglada].

“[...] per al recolliment de ganduls i vagabunds, fills mal inclinats, impeditos, bojós, fatós i decrepits i, finalment, captaires [...]”

Ja dèiem anteriorment que una de les característiques de les institucions públiques de Barcelona era la de l'intent d'autonomia i d'autoproveïment financer. Aquest és també el cas de la Casa Caritat, la qual, en contraposició a la Casa de Misericòrdia, que se centrava més en el “monopoli” de l'almoïna, es va convertir en un centre manufacturer tèxtil,⁸⁵ (als nous temps, noves solucions), que estarà regit per un pla d'indústria que van proposar dos comerciants de la ciutat: *don* Pedro Bataller i *don* Ignacio Regés.

Sempre sota la mirada atenta de diferents ordres de religioses (Terciària, Germanes de la Caritat...), passant per diferents consideracions jurídiques (centre privat —atesa la seva autonomia financera en algunes èpoques— o públic —quan els pressupostos de la Diputació havien d'acudir a sufragar les seves despeses— de beneficència), la Casa Caritat va continuar la seva funció fins al 1957, quan les Llars Mundet (macrocentre amb cabuda per a 2.300 infants i persones d'edat avançada) va assumir les seves competències.

Casa Provincial de Maternitat i Expòsits

Una altra de les institucions d'aquest final del segle XIX va ser la Casa de Maternitat, precedent de la que després va tenir la seu a la travesera de les Corts,⁸⁶ i que actualment acull diverses dependències administratives del Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya.

La creació de la Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona va ser conseqüència de l'aplicació de la Llei general de beneficència de 20 de juny de 1849 i del seu Reglament de 14 de maig de 1852, pel qual s'establien les característiques bàsiques del model de beneficència i les atribucions a Espanya, de les diferents administracions.

Situada al carrer Ramalleres número 17 (part del seu local va ser cedit per la Casa de Misericòrdia), va funcionar des del 23 de novembre del 1853 fins al 4 de juliol de 1913. Era, en realitat, una segregació de serveis que ja estaven funcionant des de feia temps a l'Hospital de la Santa Creu. Funcionava com a asil d'expòsits i nens abandonats (o d'infants els tutors dels quals no els poguessin alimentar) fins als vint-i-cinc anys, disposava de dides o matrones,⁸⁷ i acollia dones que volien

85. D'altra banda, seria interessant estudiar de quina manera la presència de centres com aquest afectaven la capacitat de contraposició enfront dels interessos del proletariat, el qual va veure així frenades les seves reivindicacions des d'una doble amenaça: la d'acabar semireclòs en un asil correccional “per gandul” i la de no poder competir enfront d'exemples desvirtuadors del mercat de treball (limitadors de salaris, de condicions laborals...) que feien inefectius instruments com el de la vaga (ja que la capacitat de pressió davant situacions en les quals el proveïment queda assegurat per altres mitjans és molt menor).

86. El procés de creació del gran conglomerat de serveis que es concentra en aquesta direcció podria resumir-se així: des de 1878, any en el qual la Junta de Govern de la Casa va comprar la finca Mas Caballé a les Corts de Sarrià, es va produir una lenta ocupació de diferents dependències: el 1884, els nens procedents del carrer Ramalleres; el 1885, les nenes; el 1892, quan va deixar de funcionar el local de Ramalleres com a borderia, es va habilitar un pavelló a Mas Caballé per a lactants; el 1896, les dones embarassades també van passar a ser ateses a les Corts. Des del 1913, ja amb la Mancomunitat, quan es van unificar la Casa de Maternitat i la Casa Caritat, els locals de Ramalleres només acollien les oficines i el torn (fins a la dècada del 1930).

87. Per a un estudi interessantíssim sobre les dides en aquesta institució, acudiu a MONTIEL PASTOR, J. “La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona (1853-1925). Les dides externes com a element clau del sistema assistencial, la seva evolució i problemàtica”. A: AGUILAR i CESTERO, R.; CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, I.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Edició conjunta de l'Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts i l'Arxiu Municipal amb la Diputació de Barcelona. Barcelona 2004.

mantenir una certa discreció sobre els seus embarassos il·legítims (la Llei de beneficència prescrivia l'existència d'un centre d'àmbit provincial amb aquest contingut o funció).

Com a curiositats direm que fins a la II República es va mantenir el funcionament del torn en el mateix carrer Ramal·leres, 17.⁸⁸ I que una de les principals obsessions dels dissenyadors de la nova Casa Provincial de Maternitat, la de les Corts estava relacionada amb els sistemes de neteja i bugada, que van condicionar, en la pràctica, la ubicació de tots els espais. Els plantejaments higienistes eren encara plenament vigents.⁸⁹ Aquesta nova Casa de Maternitat va incorporar també algunes novetats, entre les quals cal destacar, a més de la preeminència de la intervenció sanitarista (el personal mèdic n'era el responsable), l'existència d'una via indirecta d'accés a l'assistència mèdica per als obrers, els quals, per poc preu, podien ser assistits (funció benèfica preludi d'altres sistemes de protecció social).

L'Asil Toribio Durán

Per als nens necessitats de reforma, la institució pública de referència bàsica, els primers anys del 1900, era l'Asil Toribio Durán, creat a la fi del XIX. D'aquest centre, en tornarem a parlar més endavant des d'una altra perspectiva. Aquí només s'esbossen algunes notes sobre la seva creació i els seus primers passos fins al començament del segle XX.

Des del 1834 l'Ajuntament tenia en funcionament una casa de reforma, amb aquest doble contingut de control social i d'espai de moralització que ens recordaven Capel i Tatjer i que ja hem tractat anteriorment, que no devia acabar de funcionar perquè des de l'Associació General Penitenciària d'Espanya —presidida per J. B. Orriols— van aconseguir que Rius i Tauler, com a alcalde de Barcelona, acceptés la seva proposta el 1884 de modificar la gestió del centre, i la posés sota les ordres de la congregació religiosa de San Pedro Ad Víncula. El 1890, aprofitant una finca —Torre Pallós—, molt propera a la ubicació original de la Casa de Reforma, i el llegat de Toribio Durán, que deixà una herència per a la construcció d'un centre de reforma per a nens, es va inaugurar el nou centre, que no era de gestió municipal però en el qual l'Ajuntament tenia una reserva d'unes dues-centes places que utilitzava per a les necessitats de la beneficència municipal. A l'asil conviuen, a més, joves que necessitaven reforma per decisió paterna. El mètode de correcció era el de disciplina, instrucció religiosa i habituació al treball, en els tallers, que podien ser de fusteria, ebenisteria, serralleria, lampisteria, sabateria, marbristeria i torneria. La institució ocupava una superfície construïda d'uns 4.500 metres quadrats dintre d'una finca de gairebé 10.000 metres quadrats.⁹⁰

88. La seva ubicació és encara visible avui a la façana de l'edifici. Se'n pot trobar informació i reproducció fotogràfica a: <http://www.ub.es/geohum/inventari/fitxes/invt141.htm> (últim accés, 6 de juliol del 2008). Recordem que un altre torn, encara intuïble a la Barcelona antiga, es troba molt proper a aquest, al carrer del Carme, en un dels laterals de l'antic Hospital de Sant Pau, i que ara és usat com a seu de l'Acadèmia de Medicina.

89. Enric Prat de la Riba i el doctor Fargas i Roca van fer viatjar diferents professionals a Suïssa i a Alemanya per veure quines noves idees s'estaven desenvolupant en aquelles latituds. Poden considerar-se els majors impulsors de la Institució Maternal Catalana, que només va arribar a veure la llum en dos dels seus pavellons projectats: el Rosa, el 1924, i el Blau, el 1930 (aquest com a iniciativa personal del doctor Fàbregas).

90. Vegeu GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, llibre II, tercera part, pàg. 78 i seg. I també SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 58 i seg. Les dades que un i altre investigadors recullen no acaben de coincidir, sobretot en allò relacionat amb a qui va correspondre la iniciativa de petició a l'Ajuntament. Galí assegura que Armengol i Cornet (a qui Santolaria assigna l'autoria), era l'inspirador i el fundador de l'Associació Penitenciària, però que la iniciativa es va fer sota el guiatge de J. B. Orriols. Jo no he pogut desfer el dubte, que queda pendent. El que sí que s'ha de reconèixer és que l'obra de Santolaria aporta una bibliografia interessantíssima sobre el tema.

La iniciativa privada

Per acabar de fer-nos una idea més ajustada, encara que sempre dintre de la visió general que aquest apartat vol tenir, de la situació en la qual es troba l'acció social a la Barcelona de final del XIX, faltaria un recorregut per altres tipus d'institucions privades: asils, cases privades de reforma juvenil, patronats en general, etc.

Però fer una relació general queda una mica fora del contingut introductorï d'aquest apartat. De totes maneres, i seguint bàsicament Ramón Albó i Alexandre Galí (que recull les dades d'Albó i les resumeix d'una manera que les fa molt accessibles), es podria dir que a la Barcelona del 1900, a més de les institucions que hem estudiat d'iniciativa pública, Casa Caritat, Casa de Misericòrdia, Casal dels Infants Orfes, Casa de Maternitat i l'Asil Toribio Durán, hi havia un gran nombre de centres⁹¹ (després parlarem de dues institucions en particular: La Casa de Família i els patronats) dedicats a la infància i l'adolescència en situació de marginació (una dotzena i mitja d'asils, albergs etc., fonamentalment per a nens —pàrvuls— i per a nenes —de totes les edats—; mitja dotzena de guarderies —és remarcable l'obra de Dorotea de Chopitea que funda centres capaços d'atendre més de dos mil nens...). També hi havia centres d'inspiració caritativa cristiana, d'inspiració laica particular, i fins i tot un amb un nom tan estrany com Asilo Naval Español Corbeta Tornado, que dirigiria el marquès de Comilles; també es pot trobar que entre aquests centres hi havia diferents graus de gratuïtat (des dels que cobraven una estada de trenta pessetes al mes —Col·legi Taller del Nen Jesús— fins als que cobraven una quota testimonial o gratuïta); i, per acabar, els centres que acollien nenes rares vegades utilitzaven els ensenyaments professionals com a sistema de consolidació de possibles processos eficients de socialització (com sí que es donava en els de nens) sinó els ensenyaments relacionats amb el rol social associat al seu gènere (cosir, cuinar...).

Els patronats de redempció

A Barcelona es va crear, el 1890, amb el nom de Patronat de Nens i Adolescents Abandonats i Presos, el que serà un dels primers escenaris de les activitats socials de Ramón Albó, a partir del 1890, i que pot considerar-se una de les primeres manifestacions d'aquest tipus d'institucions, que s'havien regulat en el Reglament de la Junta Superior de Presons de 14 de setembre 1888.

Des d'aquesta plataforma es van aconseguir a Barcelona les primeres actuacions explícites relacionades amb els joves presos: trasllat dels menors de quinze anys a l'Asil Toribio Durán, separació de reincidents i no reincidents, millora de les condicions higièniques de la “quadra” (gran cel·la, segons el nom de l'època) dels “micos” (nom dels menors a la presó de Barcelona. Existeixen algunes fotografies d'aquest local, de la mateixa època, que són d'una gran força plàstica i que transmeten un missatge bastant desolador),⁹² introducció de l'obligatorietat de l'escola en el tractament carcerari, etc.

Per altra banda, Ramón Albó proposava ja el 1894, en el Congrés Catòlic Espanyol i en una comunicació sobre els patronats de joves presos, un tipus de patronatge que fos d'iniciativa privada (Albó sempre va menysprear la poca qualitat i

91. Vegeu GRABULEDA TEIXIDOR, C. *Salut pública i creixement urbà. Política i acció social en el sorgiment de la Barcelona contemporània*. Tesi doctoral, UPF – Institut Univestari d'Història Jaume Vicens Vives, 2002, pàg. 374 i seg., que ens oferix una relació exhaustiva en la seva “Relació d'establiments benèfics a Barcelona el 1905”.

92. SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 44.

el poc afecte personal de les iniciatives oficials), i que es basava en dos eixos d'intervenció: l'atenció del jove pres quan ha sortit de la seva quinzena,⁹³ cosa que plantejava la necessitat d'un asil o casa de correcció, i la rehabilitació pel treball.

La Casa de Família de Mossèn Pedragosa

Gairebé com a última referència, farem un repàs a la institució que va servir de referent i de model a gairebé totes les institucions públiques i privades que establertes a partir de la creació de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona: la Casa de Família, la protohistòria i la gènesi de la qual es van desenvolupar durant en aquests anys anteriors a l'aparició de la Llei.

Segons Santolaria, es troben referències que fan pensar que des de 1906 Pedragosa ja vivia en el seu propi domicili (al carrer Portaferri de Barcelona) amb joves sortits de la presó, en un intent de possibilitar a alguns *quinceneros* elements i estímuls per a un desenvolupament personal i social autònom. En aquesta actitud pot ser que hagués influït el contacte que el 1906 va tenir Josep Pedragosa amb Wallace Killpatrick, director de The Crystie Street House de Nova York (institució privada dedicada a l'empresari i la protecció dels joves marginats i lliberts).

Però no va ser fins al 1908, ja dins de les actuacions que es van engegar amb la primera creació de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, quan va començar a funcionar d'una manera normalitzada aquesta institució. Les idees i les primeres aproximacions les havia tingut i posat en pràctica Pedragosa abans de l'existència de la Junta, però va ser gràcies a la Junta que es van consolidar en el seu format definitiu. Després, quan recorrem les primeres actuacions de la primera Junta (la constituïda el 1908), en la qual Josep Pedragosa tindrà un paper rellevant com a inspirador del seu programa d'actuació, podrem tornar sobre aquest tema.

Les tesis higienistes, també a Catalunya

Els plantejaments higienistes⁹⁴ es desenvolupen a tota Europa des dels anys setanta del segle XIX, tot just després de la Guerra Francoprussiana, que va provocar una gran mortalitat infantil i va coincidir amb una decadència generalitzada de la natalitat a tota Europa. Es va produir llavors un moviment de caràcter sanitari higienista que posava l'èmfasi en les condicions d'higiene, el contacte amb la naturalesa, etc., com a mitjà per assegurar una mortalitat inferior. Hi influeixen, com ja hem esmentat anteriorment, els avenços de la medicina,⁹⁵ i un cert canvi d'actitud vers la infància, que comença a ser vista com a factor de desenvolupament econòmic de la família, a la qual pot aportar més ingressos.

93. Per a una aproximació molt documentada al tema de la condició carcerària dels joves a la Barcelona de començaments d'aquest segle, acudiu a SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, capítol primer, pàg. 41 i seg. Els *quinceneros* eren joves que havien estat detinguts i que, passats quinze dies de presó preventiva (potser podríem anomenar-la així), si no s'iniciava procés contra ells, eren posats en llibertat.

94. Vegeu el tractament, senzill i clarificador, que resumeix els principals aspectes d'aquestes propostes i la seva concreció entre nosaltres, i també la relació entre higienisme i moralització, que es fa a QUINTANAS, A. *Salut i poder en la gènesi de l'home contemporani*. Tesi doctoral, UdG, Facultat de Filosofia i Filologia, 1997, pàg. 198 i seg. És també molt interessant l'acostament a les tesis del doctor Pedro Felipe Monlau que fa l'autora.

95. Un recorregut molt interessant per saber com ha estat el procés històric de la medicina relacionada amb la infància, el podem trobar a PE-

A Catalunya, d'aquestes idees i plantejaments, també en trobem exemples, no només de realitzacions concretes que estan influïdes per aquest corrent social, sinó d'autors que van tenir un paper important en la defensa d'aquestes tesis des d'arguments molt clarificadors. Valguin com a exemples dues notes tretes del discurs llegit per Jorí Biscamps, J., que a partir de 1923 també va passar a formar part de la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona com a vocal en representació de l'Acadèmia d'Higiene de Barcelona, en la sessió inaugural d'aquesta institució de 1919,⁹⁶

“ni a l'Estat ni a la societat poden ser-li de cap manera indiferents les condicions en què es desenvolupa la vida de la dona i del nen, perquè ambdós constitueixen la base sòlida sobre la qual s'aixeca tot l'edifici social de les nacions”. (pàgina 6)

“Si es complís la Llei de 1907 i la mare cessés forçosament durant el vuitè mes [...] els vuit mil nens que neixen amb vicis de conformació i els setze mil que neixen morts o moren abans de les vint-i-quatre hores, quedarien reduïts a una tercera part...” (pàgina 15)

El que manifesta aquest autor pot semblar exagerat, però no ho és. Perquè les estadístiques, en aquest cas referides a tota Espanya i sempre sota el guiatge del nostre estimat Álvaro López Núñez,⁹⁷ relacionades amb la infància i l'any 1902, ens serviran per il·lustrar una mica més el context en el qual neix la Llei de 1904 (més endavant aportarem algunes dades més específiques referides a Barcelona ciutat):

La natalitat a Espanya aquest any va rondar el 36‰ (683.153 nascuts sobre una població de 18.726.756 habitants). La mortalitat va estar al voltant d'un 26‰, més de 488.000 persones, de les quals gairebé 240.000 eren menors de quinze anys i, d'aquests, la meitat, més 120.000, tenien entre un dia i un any d'edat.

Aquesta alta mortalitat infantil estava provocada, a més de per unes condicions higièniques poc aconsellables, per la manca de cultura profilèctica en relació amb algunes malalties infeccioses, per a les quals ja existien vacunes en aquells moments (la vacunació contra la verola és obligatòria des de la publicació del Reial decret de 15 de març de 1903), la mala alimentació, etc.

Les Gotes de Llet

I com a última etapa d'aquest recorregut pel marc de respostes institucionals en el qual sorgeix la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, hem de parlar de les Gotes de Llet. Aquests centres, que s'estenen per tota Europa en l'últim decenni del segle XIX i al començament del XX (van arribar a disposar de lligues internacionals d'higiene escolar i de Gotes de Llet que celebraven les seves pròpies reunions i congressos), són un altre exemple de les tendències higienicosanitàries de l'è-

DREIRA MASSA, J.L. “De cuando Lazarillo y Lolita intercambiaron experiencias. Algunas reflexiones acerca de la formación postgraduada en salud infantil”. Ponència presentada al *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid, novembre del 1989, recollida al tom I publicat pel Ministeri d'Afers Socials, Madrid, 1991.

96. I que va ser publicat a: JORÍ BISCAMPS, J. *La protecció a la maternitat com a mitjà de disminuir l'exagerada mortalitat en la primera infància*. Barcelona: Impremta Badia, 1919.

97. LÓPEZ NÚÑEZ, A. *Los inicios de la Protección Social a la Infancia en España*. Madrid: CEPE, 1992 (facsimil de l'edició de 1908), obra que conté una interessantíssima bibliografia de l'època.

poca i són en els orígens de tot el moviment de tipus mèdic que acabarà configurant el reconeixement de l'especialitat de pediatria com una de les principals de l'exercici de la medicina.⁹⁸

Organitzades com a consultoris on es pesava, amidava i controlava (no només sanitàriament) els nens i les nenes, tenen el seu primer exponent a Espanya, en la que va crear el doctor Vidal Solares el 1890,⁹⁹ dintre de l'Hospital dels Nens Pobres a la ciutat de Barcelona, com un centre on, a més de prestar assistència mèdica als nens, es recollia llet de donants per repartir-la entre els nens necessitats.

També a Barcelona, tornarem a trobar-nos amb l'acció institucional pública en aquest camp a partir de 1903, quan l'Ajuntament va establir-ne una al carrer Sepúlveda, la qual repartia a al voltant de:

“seixanta mil litres de llet l'any entre gairebé tres mil nens de famílies pobres”.

Aquesta Casa de Lactància i Bressol,¹⁰⁰ oferia a les famílies,

“la quantitat de llet que necessitaven els nens, modificada segons les possibilitats digestives del lactant i privada dels microorganismes que puguin fer-la perillosa, a semblança de l'existent a l'estranger i coneguda genèricament com a Goutte de Lait”.

Situació socioeconòmica en la qual apareix la JPIB

Les condicions de vida a Barcelona

Fent un petit repàs a alguns exponents de la qualitat de vida d'aquest primer decenni de segle, trobarem com es descriu una situació generalitzada de falta d'higiene en els domicilis dels barris obrers a través dels anualis estadístics.¹⁰¹

98. Vegeu referent a això, i per ampliar, FERREIRA MASSA, J.L. “De cuando Lazarillo y Lolita intercambiaron experiencias. Algunas reflexiones acerca de la formación postgraduada en salud infantil”. Ponència presentada en el *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*, Madrid, novembre de 1989, recollida al tom I, publicat pel Ministeri d'Afers Socials, Madrid, 1991, pàg. 404 i seg. També es pot acudir a DE ARANA AMURRIO, J.I. “Evolución de los saberes pediátricos en España desde el tratado de Gerónimo Soriano: cuatro siglos de historia”. Conferència inaugural del *Congreso de la Asociación Española de Pediatría* de 2000.

99. El nostre estimat i amic Álvaro López Núñez manté que aquesta institució és anterior a la que es reconeix mundialment com el primer exemple de Gota de Llet, primícia que s'assigna com a obra del doctor Budin, que el 1892 va establir a París un centre d'aquestes característiques (encara que no va ser fins al 1894 i seguint el disseny d'un altre metge francès, el doctor Dufour de Fécamp, que aquestes institucions van quedar ja totalment definides). Vegeu referent a això el tractament del tema que fa LÓPEZ NÚÑEZ, A. *Los inicios de la Protección Social a la Infancia en España*. Madrid: CEPE, 1992 (facsimil de l'edició de 1908), pàg. 174 i seg.

100. Vegeu PLASENCIA i TARADACH, A. “Cent anys de salut materno-infantil a Barcelona (1891-1991): una revolució inacabada”. A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991. Aquest autor manté que va ser fundada un any més tard, el 1904.

101. Els anualis estadístics, que comencen a editar-se en començar el segle, són una dels principals fonts sobre les condicions de vida d'aquests anys i han estat especialment tractats per autors com el ja esmentat PÉREZ-BASTARDAS, A. *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909)*. Barcelona: Edicions 62, 1980, pàg. 24, o SOLA i GUSSYNER, P. *Educació i Moviment Libertari a Catalunya 1901-1939*. Barcelona: Edicions 62, 1980, pàg. 22 i seg., o per Alexandre Galí, entre d'altres.

Valgui com a exemple gràfic el que ens refereix Rosa Capel:

“Al nucli antic de la Barcelona de 1902, segons l'Anuari Estadístic que publica el seu Ajuntament, viuen amuntegades les famílies obreres en els 412 carrerons menors de sis metres d'amplària que el componen. La zona la constitueixen apinyades illes, separades per carrerons tan estrets, que amb les mans es toca els paràmetres oposats de les cases. Aquestes façanes, que només veuen la llum solar momentàniament i com per rara casualitat, es troben ennegrides i presenten un aspecte llòbrec i trist. [...] Els habitatges que allotgen aquestes cases, en general de cinc pisos, se solen distribuir en quatre per replà, i totes tenen una composició similar. N'hi ha d'una sola habitació, al mateix temps menjador, dormitori i taller; uns altres, en un malbaratament d'espai, en tenen tres, una de les quals se sol llogar a altres obrers, buscant equilibrar, si això fos possible, el pressupost familiar. Les tres habitacions s'obren a un corredor, la de la dreta comunica amb la cuina i el menjador, tot en una sola peça, i rep l'aire i la llum per una finestra que dóna a un miserable, brut i estret pati; la de l'esquerra comunica amb un quartet fosc, destinat ordinàriament a infeliços petitons; i, finalment, la porta situada enfront de la d'entrada dóna accés a una cambra amb alcova, que serveix per a dormitori i alhora per a taller, i rep la llum per una balconada que dóna al carreró o a un reduït pati interior.”¹⁰²

A més, si tenim present que en aquells moments hi havia una població censada de 117.000 obrers, sobre una població total de la ciutat de 550.000 habitants,¹⁰³ haurem de deduir que molts d'ells deuriem ser dones i nens, amb les conseqüents males condicions de treball,¹⁰⁴ habituals en aquests dos sectors socials.¹⁰⁵

Les taxes de mortalitat de 1903 a Barcelona rondaven el 24,10‰, comparativament més baixes que les mitjanes de tot l'Estat espanyol. I les de natalitat, a Barcelona, al voltant del 26‰, baxíssimes, en comparació de les mitjanes d'Espanya (que superaven el 30‰) i que poden estar relacionades amb la duresa de la vida industrial i urbana.

L'analfabetisme fregava xifres a prop del 15% de mitjana dels electors (no oblidem que el vot encara no era universal),¹⁰⁶ i del 39% de la població total de Barcelona ciutat, i es concentrava als barris obrers i especialment en aquells que havien

102. Vegeu CAPEL MARTÍNEZ, R.M. “Mujer obrera y vida cotidiana en España a inicios del siglo XX”. *Instituto de Reformas Sociales (1903-1924) Exposición del Centenario*. Madrid: Consejo Económico y Social, 2003.

103. A més, el creixement de la Barcelona de finals del XIX és exponencial passant “dels 244.401 habitants que tenia el 1860 a superar els 500.000 el 1900”. Vegeu CAPEL, H.; TATJER, M. “Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)”. A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991.

104. La riquesa de la informació que ens ofereix en relació amb aquests aspectes, en diferents taules i gràfics, GRABULEDA TEIXIDOR, C. *Salut pública i creixement urbà. Política i acció social en el sorgiment de la Barcelona contemporània*. Tesis doctoral, UPF – Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2002, converteixen el seu estudi en imprescindible per a aquesta època.

105. Sobre aquest tema es pot consultar també l'obra de ROMERO MAURA, J. *La rosa de fuego, el obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*. Madrid, 1977.

106. El sufragi censitari va ser reintroduït, després de la I República, per l'ordenament legal de la Restauració mitjançant la Llei electoral del 1878. Amb l'aplicació d'aquest sufragi, el nombre d'electors mai va sobrepassar a Barcelona la xifra de 10.400 persones. Quan la nova Llei electoral de 1890 va tornar al sistema universal (però només per als homes) el cens dels primers anys del segle XX rondava els 93.000 possibles votants. Vegeu CAPEL,

acollit més població immigrant, de la Catalunya rural en un primer moment, però, ja a partir del segon decenni del segle, amb una gran aportació d'altres regions de la península.¹⁰⁷

En relació amb les condicions de vida dels nens i les nenes,¹⁰⁸ els mitjans de comunicació escrita estaven fracats d'una preocupació dominant durant tots aquests anys: els trinxeraires.¹⁰⁹ Aquesta preocupació, com veurem més endavant, ocuparà una de les primeres prioritats d'actuació de la Junta de Protecció a la Infància en els seus primers moments. Ara els anomenaríem *nens del carrer*. En aquells temps rebien aquest apel·latiu i formaven part del paisatge urbà d'una manera sentida com a aclaparadora per les classes més poderoses.¹¹⁰

Barcelona com a espai privilegiat per a les noves institucions

Abans hem pogut veure, en el recorregut que hem fet per les diferents institucions que operen a la fi del XIX, com conflueixen a Barcelona, d'un costat, una determinada tradició de compromís de les entitats públiques amb les polítiques so-

H.; TATJER, M. "Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)". A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991.

107. Vegeu l'*Anuari Estadístic* de l'any 1906. Un estudi interessant sobre la qüestió de la immigració a Catalunya es pot trobar a l'obra: *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983, en la col·laboració de Josep TERME: "La immigració a Catalunya: política i cultura", pàg. 199 a 292, que conté dades i reflexions molt interessants, que serveixen per entendre com es veuen algunes realitats des de les posicions més nacionalistes.

108. Amb unes xifres de mortalitat infantil esgarrifoses a la Barcelona de 1900: "gairebé 220 morts en nens menors d'un any, per cada mil de nascuts vius." Vegeu PLASENCIA i TARADACH, A. "Cent anys de salut materno-infantil a Barcelona (1891-1991): una revolució inacabada". A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991. Xifres que es donen, a més, amb una polarització des del punt de vista social, que arriba a valors, en la dècada 1880-1889, de màxima segregació sociohigienica, ja que la diferència entre els valors màxims i mínims oscil·len entre el 17,6% del districte de la Concepció i del 33,4% del de la Barceloneta, o sigui uns 15,8 punts de diferència.

109. A CAPEL, H.; TATJER, M. "Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)". A: Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991, trobem la referència següent, que podria ser considerada com una de la millors per definir què eren els trinxeraires: "En una ciutat populosa com Barcelona és notori el nombre de nois completament abandonats per les seves famílies, expòsits en gran part, que viuen sense ocupació, que caminen de carrer en carrer i de plaça en plaça, dormint al ras en els pòrtics de les places, en les taules dels mercats, o sota les barques del moll, i tots aquests éssers, pel seu abandó, el seu gènere de vida, la seva misèria física i moral, són indefectiblement destinats a viure mesos i anys a la presó o al presidí; generalment són conduïts sovint a la casa consistorial, en el calabós de la qual passen un o dos dies, però a aquells que no es pot processar perquè els fets que se'ls imputa no tenen importància o no estan previstos en el Codi penal i passat ja el període d'una detenció pura i essencialment governativa (encara que en el fons il·legal) no hi ha altre recurs que posar-los en llibertat per tornar als pocs dies, i de vegades poques hores, a ser detinguts per fets anàlegs." (La cita està presa per Capel i Tatjer d'ARMENGOL i CORNET, P. *La Escuela de Reforma*. 1885, pàg. 54, obra a la qual jo no he pogut, o sabut, accedir.)

110. Sobre els trinxeraires és interessant també acudir al treball de JUTGLAR, A. "En torno a la condició obrera en Barcelona entre 1900 y 1920". A: *Anales de Sociología*. 1966, núm. 1, pàg. 88 a 107.

cials, desenvolupant intervencions que, ultrapassant les seves competències, tractaven de solucionar, no només des de la iniciativa de l'Església o de la monarquia, les necessitats de la població d'aquesta petita “república”. I d'un altre costat, la situació socioeconòmica que vivia Catalunya des del final del segle XVIII (amb un desenvolupament industrial incomparable amb la resta d'Espanya), van anar generant les condicions perquè quallés una nova manera de veure i actuar socialment i políticament. El desenvolupament urbà, la concentració de masses de població vingudes de l'emigració rural, etc., van fer de la ciutat de Barcelona un laboratori experimental privilegiat.

Trobem, doncs, que tant des de la necessitat de donar resposta a necessitats socials que cada dia eren més apressants i que es convertien en denúncies escandaloses (recordem les xifres estadístiques) com des de la plataforma d'intervenció que la burgesia catalanista, amb el seu discurs regeneracionista, va trobar en aquesta ciutat —en la qual va arribar fins a un grau de poder polític que la va dur a controlar gairebé monopolísticament els llocs de poder de l'Ajuntament, la Diputació etc.— tot estava disposat per engegar aquests renovats instruments de resposta (i control) social que formaven part del nou discurs de poder que aquesta classe social emergent s'havia anat definint i delimitant durant el segle XIX. Un discurs, recordem, higienista, sanitari, regeneracionista, que amb arrels en la proposta racionalista que posa tot l'èmfasi en la capacitat il·limitada que tenen la ciència i la tècnica, des de dinàmiques de desenvolupament, de generar riquesa i creixement, proposa la substitució dels models tradicionals de beneficència i caritat per d'altres basats en la medicina, la psicologia, la pedagogia, la funció disciplinària del treball, etc.¹¹¹

3.2. La Llei de protecció a la infància de 1904

I va ser en el context social, polític, històric, educatiu..., tant en l'escenari espanyol com en el català, i que hem intentat descriure més amunt, en el qual va aparèixer aquesta Llei (1904) i el seu Reglament (1908). Una llei que en els preàmbuls escenifica diàfanament molts dels arguments que hem mostrat com a inspiradors de la seva aparició. El text del preàmbul de la Llei diu, entre altres coses:

“D'alguns anys ençà, i en virtut d'iniciatives que seran sempre títol de glòria per als seus autors, tenen eco en la nostra legislació les reclamacions, de vegades sorolloses, de les masses obreres, dignes de ser ateses per raons de justícia i de conveniència social. La justícia i la caritat exigeixen també amb imperi que no es desatengui el nen, que és l'obrer del demà, i la seva mateixa debilitat ha de ser un nou estímulo perquè a protegir-lo i auxiliar-lo acudeixi l'acció tutelar de l'Estat, coordinada i compenetrada amb l'acció social.”

Trobem en aquest paràgraf referències al pacte social, que és en la base de l'estat social (donar sortida a reclamacions “sorolloses” de les masses obreres), a la necessitat de conjuminar justícia (concepte social) i caritat (concepte religiós però instrumentalitzat socialment) i a l'acció protectora-controladora de l'Estat.¹¹²

111. Vegeu, en relació amb això, GRABULEDA TEIXIDOR, C. *Salut pública i creixement urbà. Política i acció social en el sorgiment de la Barcelona contemporània*. Tesis doctoral, UPF – Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2002, pàg. 374 i seg. Interessant també perquè aporta la relació d'establiments benèfics a Barcelona i la subvenció que reben de l'Ajuntament de Barcelona. El document, a més, serveix per poder confeccionar una relació de totes les institucions, la seva dependència i el seu àmbit de dedicació en aquell moment.

112. Una mica més endavant el legislador va tornar a insistir en el caràcter protector de l'Estat, per sobre de la “pàtria potestat [que] s'alça de vegades com a barrera infranquejable per ampliar la sevícia [maltractament], l'explotació, l'abandó dels fills...” o en la necessitat d'una jurisprudència que no sigui benèvola en el control i la persecució de la lactància mercenària.

Només unes línies més endavant trobem el següent argument:

“El Ministre que subscriu,¹¹³ profundament convençut de la ineficàcia de tota obra que no busqui fonsament i empara en les forces vives del país, no aspira a crear nous espais burocràtics, ni a establir una sèrie de preceptes que declarin teòricament a la *Gaceta* (BOE) la protecció a la infància, sense cap altra realitat pràctica. Cerca, i per a això requereix el savi concurs de les Corts, la col·laboració de quantes persones posen el seu pensament en la prosperitat de la Pàtria, senten en el seu cor el foc de la caritat [...] Desitja franquejar camins que fàcils generoses iniciatives de persones i de col·lectivitats que avui veuen aturats per traves legals, no per ben intencionades menys nocives, els impulsos de la seva acció nobilíssima.”

La nova proposta de la burgesia, centrada en la necessitat de crear institucions i xarxes d'intervenció social, implicades des de la participació social en la gestió dels problemes públics, fa aquí la seva aparició d'una manera evident. El legislador realitza després un balanç de la situació de la protecció a la infància fins a aquest moment, recordant que solament existien, en vigor, tres lleis limitades (les de treball infantil perillós de 26 de juliol de 1878, la de treball de dones i de nens de 13 de març de 1900 i la Llei sobre mendicitat i vagància dels menors de deu i sis anys de 23 de juliol de 1903, de les quals ja hem parlat anteriorment com a antecedents d'aquesta) i en relació al seu compliment, ell mateix ens recorda aquesta vella màxima de la legislació de la Restauració per la qual les lleis:

“S'obeeixen, però no es compleixen.”

Seria difícil demanar i esperar trobar una afirmació més explícita.

La Llei i el Reglament: anàlisi dels continguts

A més del que recollíem al començament d'aquest capítol (l'article 1 de la Llei), la resta d'articles de la Llei de protecció a la infància de 1904 es refereixen, gairebé exclusivament, a la regulació de la lactància mercenària i de les juntes que han de governar l'aplicació d'aquesta Llei en cadascun dels àmbits geogràfics corresponents. Hem d'esperar el Reglament que desenvolupa aquesta Llei, que no veu la llum fins al 24 de gener de 1908 (és a dir: gairebé quatre anys després!, fent així inútils totes les bones intencions que el ministre de Governació, J. Sánchez Guerra, exposava en el preàmbul de la Llei), per trobar un cos més desenvolupat del marc d'actuació vers la infància i la mendicitat. I, a més, el Reglament fa una desvirtuació del gruix i de la intencionalitat inicial de la Llei, i la transfereix de l'àmbit tècnic al polític; però d'això ja en parlarem més endavant. Així el Reglament estén, en resum,¹¹⁴ l'aplicació de la Llei a les funcions següents:

1. La protecció i l'empara de la dona embarassada.
2. La reglamentació i el control de la lactància mercenària.
3. La inspecció de cases-bressol, escoles, tallers, espectacles i tots els centres que alberguin, recullin o exhibeixin nens i nenes de manera permanent o transitòria.

113. J. Sánchez Guerra, Ministre de Governació.

114. Per ampliar aquest apartat acudiu a l'annex legislatiu de la tesi matriu, on es presenta el text complet del Reglament de 1908.

4. La investigació dels danys, les sevícies¹¹⁵ o les explotacions de les quals puguin ser objecte els nens i les nenes, tinguin pares o no.
5. La denúncia i la persecució dels delictes contra menors.
6. L'empara dels nens i les nenes moralment abandonats, recollint-los de la via pública i proporcionant-los educació i protecció.
7. La correcció paterna dels joves rebels, incorregibles o delinqüents.
8. La cura i l'educació i la instrucció dels anormals.
9. La vigilància del compliment de les lleis protectores vigents.¹¹⁶
10. L'estudi constant de les reformes que hagin de proposar-se en la legislació en favor dels nens, i la creació d'una lliga internacional de protecció a la infància.

Per al compliment d'aquestes funcions es van crear els òrgans següents:

- El Consell Superior constituït en el Ministeri de Governació, sota la presidència del ministre,
- i juntes provincials i locals sota la presidència del governador civil i de l'alcalde, respectivament.

Els tres òrgans havien d'estar compostos, segons el Reglament, per diferents vocals que representessin les forces vives de la societat: com a vocals nats, autoritats governatives, administratives i religioses, i com a vocals electius, representants de la xarxa social existent, amb especial incidència de les associacions i organitzacions mèdiques; també es preveia un tercer grup de personalitats, vocals de competència reconeguda, entre els quals hi havia d'haver dues mares de família, dos pares de família i dos obrers.

Cadascun d'aquests òrgans havia d'organitzar la seva acció, segons el reglament, en cinc seccions, que s'ocupaven respectivament de:

- *Secció 1a, Puericultura i Primera Infància*, encarregada, entre altres qüestions, de l'exacte compliment de la Llei de 13 de març de 1900, del control de matrones-nodrisses-dides, cases-bressol, la qualitat i l'abaratament de la llet...
- *Secció 2a, Higiene i Educació Protectora*, que tractaria de millorar les condicions higièniques dels centres, calcular les estadístiques de mortalitat, els casos de sevícia, de l'extensió dels mètodes Fröebel i Manjón,¹¹⁷ etc.
- *Secció 3a, Mendicitat i Vagància*, encarregada bàsicament de l'aplicació de la Llei de 23 de juliol de 1903 i de la creació d'un Registre de Classificació dels menors recollits.
- *Secció 4a, de Patronat i Correcció Paternal*, que vetllava per comprovar l'estricta compliment de la Llei

115. Crueltats. Avui en diríem *maltractament*.

116. Vegeu el punt anterior en aquest mateix apartat. Per altra banda, el Reglament va afegir a les lleis esmentades per la Llei, la vigilància del compliment de l'apartat 3 de l'article 8 del Codi penal, referit a les circumstàncies que eximeixen de la responsabilitat criminal, tenir menys de nou anys, i de la responsabilitat limitada, entre els nou i els quinze anys, i altres articles més genèrics: robatoris...

117. El mètode Fröebel, anomenat així per ser una proposta del pedagog alemany Federico Fröebel (1782-1852), considera el joc com el mitjà més

de 26 de juliol de 1878, de recollir i denunciar al Consell els casos de maltractaments i corrupció de menors, d'afavorir la intervenció amb els fills dels penats.

- *Secció 5a, Jurídica i Legislativa*, encarregada de proposar les millores legislatives necessàries, segons el que es feia en altres països, d'organitzar congressos i assemblees protectors encaminats a la creació d'una lliga internacional de protecció a la infància, etc.

Per portar a terme aquests mandats socials, la Llei no preveia cap font de finançament, ni tan sols la seva assignació a fons provinents dels pressupostos generals de l'Estat, o d'altres administracions públiques... És a dir, ens trobem amb una llei que ordena la creació d'uns òrgans encarregats de complir una sèrie de mandats legislatius i socials, però en la qual el legislador no reglamenta com se sufragaran les despeses que aquest encàrrec generi. Una situació bastant curiosa, però habitual, d'altra banda, en el panorama polític de l'època. El Reglament, aprovat quatre anys després, va suplir aquesta manca, com també ho va fer, i hem pogut comprovar abans, amb moltes altres. I va preveure un sistema de finançament del Consell Superior de Protecció a la Infància basat en les fonts de finançament següents:

- Les quantitats consignades en els pressupostos generals de l'Estat.
- El producte de les publicacions.
- Els donatius i les subvencions que particulars o associacions desitgin atorgar a la institució.

També facultava el Consell i les juntes per ser receptors d'herències, llegats, etc., en nom de l'Estat.

El reglament ho deixa clar: “funcionament econòmic del Consell”. I altra vegada acaba sense esmentar en cap moment les juntes provincials i locals. Com funcionarien aquestes en l'aspecte econòmic? La realitat va acabar posant de manifest les limitacions i els oblitats (?) d'aquesta Llei i el seu Reglament. Poc temps després, el legislatiu va haver d'efectuar una segona correcció: la creació de l'impost del 5% sobre entrades d'espectacles.

L'impost del 5% sobre espectacles

A més, la pràctica de l'acció política de l'època ens demostra que no hi havia gaire voluntat de dotar de pressupostos aquests organismes i institucions.¹¹⁸ I, a més, recordem que aquestes quantitats nímies, només estaven referides al funcionament del Consell Superior, i no al funcionament de les juntes.

D'altra banda, la voluntat caritativa a la qual al·ludia la Llei no devia estar gaire estesa. En la pràctica, moltes de les juntes que havien de constituir-se per mandat legal no van arribar a fer-ho, i les que ho van fer, com és el cas de Barcelona (i

adequat per introduir els nens al món de la cultura, la societat, la creativitat i el servei als altres, sense oblidar l'estima i el cultiu de la naturalesa en un ambient d'amor i llibertat que siguin “extensió de la llar”. Aquesta idea va ser la que va inspirar el pedagog alemany per fundar els jardins d'infància o *kindergarden*, institucions creades especialment per a l'educació del nen preescolar. Fröebel proposava l'ocupació de l'activitat infantil no de manera mecànica, sinó espontània, en la qual el nen, des del joc, involucra tot el seu ésser. Per al mètode del pare Manjón acudiu a la tesi matriu. Es pot avançar que seria una acció educativa “activa” centrada en l'adaptació social per la formació professional i el treball, que aquest pedagog va posar en marxa en el Sacromonte Granadino, amb col·lectius de gitanos, iniciant la tradició de les escoles de l'Ave Maria, que es van estendre per tot el món.

118. 20.000 pessetes anuals consignades en els pressupostos de 1909. Vegeu *Gaceta de Madrid* de 29 de desembre de 1908.

que després estudiarem amb una mica més de deteniment), van tenir una vida condicionada sempre al fet de no poder disposar de prou mitjans per a la seva tasca.¹¹⁹

És per això que, aprofitant la Llei de pressupostos de 1911 (de 29 de desembre de 1910), en la base novena s'acaba per optar per una via intermèdia, bastant utilitzada per altra banda en l'acció política de la Restauració (aquesta via intermèdia, és herència de la concepció política de l'Antic Règim que entenia l'acció pública i social en una correlació: denúncia, delimitació de la funció per solucionar-la —es creava si no existia abans—, assignació a un òrgan o autoritat el compliment d'aquesta funció i cessió de les rendes necessàries, o dels mecanismes i potestats per extreure-les, per així proveir-ne la solució). Així es va decidir també en aquest cas, amb la creació d'un nou impost especial que serviria, íntegrament, per dotar econòmicament alguns dels òrgans creats. Aquest impost va ser el “del 5%” que s'aplicava sobre:

“[...] les entrades i localitats de tot espectacle públic, amb destinació a les juntes de protecció a la infància i de repressió de la mendicitat”.

La Llei especificava, a més, que

“la recaptació que s'obtingui per aquest impost en cada terme municipal, s'aplicarà a aquests serveis en el mateix municipi”.

Aquest element va provocar, en alguns casos, força problemes.

Les “Reglas para su cobranza” (en llenguatge de l'època) es van dictar per Reial ordre de 18 de gener de 1911 i es van anar perfeccionant durant diversos anys de litigis entre Hisenda, ajuntaments, diputacions forals, etc.

I van acabar complementant-se en aquesta primera fase quan, el 1915, des de les ordres reials de 26 de gener i de 23 de febrer, es regula que un 2% de l'ingrés líquid del 5% sigui liquidat per les juntes provincials al Consell Superior per així sufragar les despeses originades per l'edició de la revista *Pro-Infancia* i els concursos per als premis anuals. L'èxit econòmic de la fórmula que es va produir en proveir les juntes de fons més que suficients, va acabar aconseguint que l'Estat es desentengués fins i tot de les seves obligacions pressupostàries amb el Consell Superior.

Aquest impost es va mantenir gairebé sense solució de continuïtat (excepte en període republicà, quan se'n va plantejar la desaparició i es va substituir o complementar per altres fórmules en alguns casos i zones (segell proinfància a Catalunya, per exemple) i fins que es va suprimir per l'entrada en vigor de l'IVA i de l'IAE als anys vuitanta, quan ja en molts dels casos havien estat transferides les juntes a les comunitats autònomes que assumien aquestes competències.

3.3. La constitució de la JPIB de Barcelona. Les dues creacions de la Junta de Barcelona: 1908 i 1911

Iniciàvem aquest capítol 3 informant de com el març de 1908 s'havia constituït a Barcelona la Junta de Protecció a la Infància. Aquest primer intent d'articulació de l'acció social i institucional “moderna” de l'Estat en relació amb la infància va tenir un vida molt curta (poc més d'any i mig, ja que encara que la creació és del 13 de març, no serà fins a principis de

119. En el cas de la Junta de Barcelona, van ser els “donatius” del mateix governador civil Ossorio i Gallardo els que en van possibilitar el funcionament durant gairebé dos anys.

maig quan en comenci el funcionament efectiu),¹²⁰ i la institució va sofrir diferents contratemps: els primers episodis de confrontació entre Pedragosa i Albó, la ruptura de relacions entre Ossorio, governador civil de Barcelona, i Pedragosa, dinamitzador de l'acció de la Junta, i les primeres intervencions, centrades obsessivament en la lluita contra la mendicitat infantil i la persecució dels trinxeraires, etc.

La Junta de 1908

Reconstruir el que va donar de si aquesta primera institució és una tasca bastant àrdua. D'una banda perquè, almenys fins a aquest moment, no es té notícia d'on poden estar recollits els arxius de la institució d'aquest període.¹²¹ Hi ha informació bastant abundant a l'arxiu personal de Josep Pedragosa que va servir de base per a l'estudi de la seva obra i la seva significació a Félix Santolaria.¹²² Però, pot ser que qui tingui raó sigui Alexandre Galí, que per a les referències a aquest període utilitza, sobretot, els tres números del *Bulletí* que va publicar la Junta en aquests anys, quan diu que l'absència d'arxius institucionals té a veure amb els fets de la Setmana Tràgica de 1909,¹²³ quan, suposadament, van desaparèixer.

Però, a pesar d'aquestes dificultats que hem esmentat, entre aquestes referències bàsiques, unes de tipus primari (arxiu personal de Josep Pedragosa, *Bulletí Oficial de la Junta*) i altres de caràcter secundari (obra de Santolaria sobre Pedragosa, i notícies de Galí), tractarem de reconstruir breument, aquesta primera etapa de la Junta.

Pedragosa i la primera JPIB

En aquest any i mig que va durar la presència d'aquesta primera Junta de Protecció a la Infància de la província de Barcelona, es va produir una distribució d'àmbits i espais d'actuació i de competència bastant interessant entre els dos personatges que la van marcar, des de tarannàs i propostes diferenciades, fins als anys cinquanta. Albó en va assumir la secretaria. I Pedragosa va ser l'encarregat del projecte tècnic.

La distribució dels vocals en les diferents seccions denota en quina mesura era important per a l'Administració aquesta nova institució i per què volia usar-la (després aprofundirem en aquest tema àmpliament). El 27 de febrer de 1908, és a dir, alguns dies abans de la constitució de la JPIB, el llavors ministre de Governació Juan de la Cierva, , enviava des de Madrid una circular privada¹²⁴ als governadors civils, animant-los que estimulessin les forces socials adequades per constituir

120. Vegeu el document 01.2.067.3 de l'arxiu personal de Josep Pedragosa (APJP).

121. A l'Arxiu de JPMB no consta cap documentació anterior a la segona constitució, de 1911.

122. Que el va utilitzar per escriure aquest capítol en la seva obra SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 99 i seg.

123. Vegeu GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, llibre II, tercera part, pàg. 86 i seg.

124. Document 01.3.013.1 de l'APJP, document que és una còpia manuscrita de febrer de 1908, de la circular privada enviada a Barcelona. Vegeu també SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 100.

les juntes provincials, el primer objectiu de les quals havia de ser l'efectiva prohibició de la mendicitat al carrer, d'acord amb el Reial Decret del 24 del mateix mes.

No és d'estranyar així que la Secció 3a: Mendicitat i Vagància es nodrís en el moment de la creació de tretze vocals, Albó i el senyor governador entre ells. I així queda reflectit també en el número 1 del *Butlletí de la Junta Provincial de Protecció a la Infància* (BJPPIB) de 15 de novembre de 1908:

“En la impossibilitat d'atendre de moment amb igual activitat i eficàcia cadascuna d'aquestes seccions, ha procurat la Junta concentrar ara com ara els seus esforços en la tercera, per referir-se a la solució del problema en el seu aspecte més urgent i repugnant: a l'extinció d'aquesta plaga de nens orfes *amb pares o sense*,¹²⁵ abandonats, captaires, esparracats, vagabunds, viciosos i delinqüents, coneguts vulgarment amb el malnom de *trinxeraires*, que constantment pul-lulen pels nostres carrers i constitueixen l'oprobri i l'afront de la nostra moderna civilització.”¹²⁶

L'orientació era clara.

Pla d'acció de la primera Junta proposat per Pedragosa

Josep Pedragosa, com a responsable d'aquesta Secció 3a, va rebre l'encàrrec directe del governador Ossorio, president de la JPIB, de concebre un pla d'intervenció o d'acció de la Junta que donés resposta a les necessitats del moment i que complís amb les funcions de la JPIB (recordem la indicació del ministre De la Cierva). Fonamentalment: netejar els carrers de Barcelona de nens i joves captaires i rodavons ociosos, els trinxeraires (molts d'ells pròxims a la delinqüència), i poder oferir-los una alternativa. El contingut d'aquesta resposta, en clau educadora (en la línia positivista de l'època, que després estudiarem amb més amplitud), el va aportar Josep Pedragosa, amb la incorporació de nous conceptes i procediments (tractament individual, etc.),¹²⁷ que superaven l'excés de gregarisme disciplinari existent.

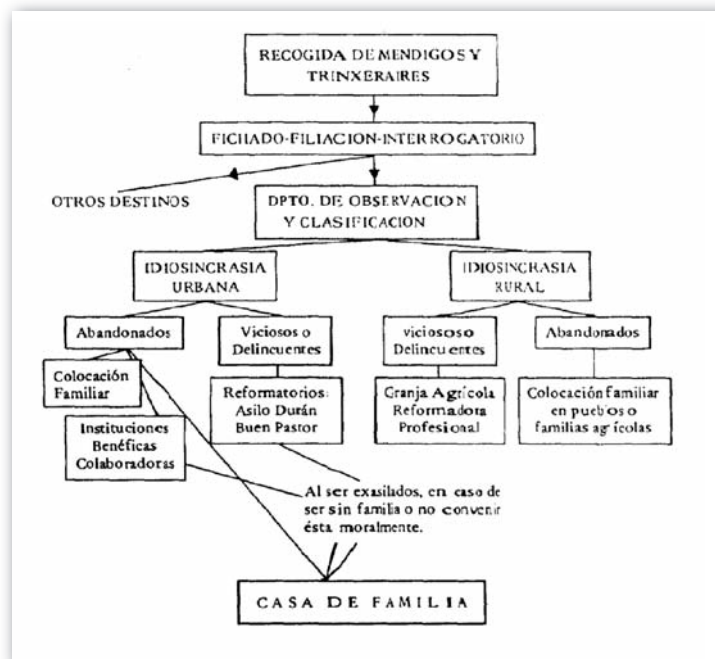
Una altra de les línies d'actuació, en la mesura que ho permetés el minso pressupost disponible, va ser la de crear algunes institucions noves, com ara un alberg provisional (que superés les limitacions de l'Asil del Parc, que l'Ajuntament de Barcelona havia posat, transitòriament, a la disposició de la JPIB), un departament d'observació i classificació dels joves, i un centre postasilar, de tipus familiar, en règim de llibertat, que permetés el contacte adequat amb el món social lliure, en el qual es pogués acollir el jove exasilat fins a la seva incorporació social definitiva, potser per institucionalitzar la Casa de Família que ja funcionava des de 1906.

El pla d'intervenció de la primera Junta de Protecció a la Infància, segons l'esquema elaborat per Santolaria, seria aquest (*en castellà a l'original*):

125. En cursiva a l'original.

126. Vegeu la pàgina 1 del núm. 1 del BJPPIB.

127. Aquest procés està ben documentat a l'obra de SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, que ho fa en referència als documents privats de Pedragosa número 01.2.08.1 pàg. 13 i número 01.1.053.1 de l'APDP.

Il·lustració 1: Model d'intervenció de la JPIB proposat per Pedragosa.

L'acció concreta de la primera JPIB: els problemes pressupostaris

Les estadístiques d'aquests primers temps d'actuació són aclaparadores (encara que, recordem, només estan referides a una de les possibles actuacions de la JPIB, la de la lluita contra la mendicitat): més de 440 nens, trinxeraires, recollits al carrer en el primer any de funcionament real de la Junta: des de maig de 1908 fins a maig de 1909.

I la dinàmica institucional derivada no ho és menys, ja que es van crear, o consolidar, diferents institucions i recursos:

- Centre d'Observació
- Casa de Família
- Alberg Provisional

Això resulta més impressionant si pensem en l'economia de recursos en la qual aquesta Junta es movia.

Sí, perquè aquesta economia, basada en un model benèfic-caritatiu-institucional derivat encara de les reminiscències de l'Antic Règim, que el Reglament definia, basava els seus ingressos en els donatius. Seguia present aquesta imatge i aquest principi que, basat encara en els beneficis de l'ajuda als "pobres de Crist", esperava de la resposta caritativa social una aportació de recursos, que es gestionaven des de l'acció i el control institucional. La situació venia definida, tal com avançàvem abans, des d'una configuració del compromís institucional de l'Estat, de caràcter concessionista, que de-

limitava problemes, fixava objectius i creava instruments per resoldre'ls, als quals concedeix capacitat i permís d'exacció de recursos,¹²⁸ però que no els assumeix com a compromís de l'acció pública directa ni els dota pressupostàriament. Aquesta articulació és anterior a l'Estat modern. I en la seva primera articulació, la centrada en la caritat institucional, va acabar demostrant-se impossible de gestionar i de tenir continuïtat, atesa l'absència de fluxos econòmics que asseguressin els ingressos, almenys pel que fa a la JPIB. La creació de l'impost específic del 5% d'espectacles va corregir tot allò relacionat amb la viabilitat econòmica, també en clau de concessió, però no va canviar el model subjacent socioinstitucional.

Troblem així, i com a fruit i conseqüència d'aquest plantejament econòmic inicial, un escenari en el qual, no solament la JPIB com a institució, sinó cadascuna de les seves seccions, havia d'actuar de manera autosuficient, és a dir, ser viable amb els fruits dels propis donatius que rebés. En aquest context, la Secció 3a de la JPIB, és a dir, aquella que es dedicava a la mendicitat i la vagància,¹²⁹ i que havia d'assegurar el pagament d'estades en asils, viatges i socors, i el sosteniment de la Casa de Família i de l'Alberg Provisional (en el Convent de les Mínimes, cedit per l'Ajuntament de Barcelona), personal i oficines, tenia compromeses en aquestes destinacions una suma propera a les vuit mil pessetes mensuals.¹³⁰ La recaptació fixa (mitjançant donatius compromesos en subscripcions, etc.) tot just arribava a les 1.500 pessetes mensuals, per la qual cosa necessitava de la caritat sis mil pessetes mensuals més.¹³¹

Davant aquesta situació desesperada, des del butlletí de la JPIB, es va arribar a fer una crida agònica el març de 1909, expressada en un:

“Qui tingui orelles, que escolti!”

Durant l'any 1908, potser des de l'estat d'opinió social sobre la necessitat de controlar la plaga i el perill social dels trinxeraires, potser per la novetat de la proposta (que va aconseguir un elevat nivell de donatius inicials), potser com a resultat del compromís personal del governador Ossorio (a qui les dades dels butlletins de la JPIB destaquen com a principal mecenes i benefactor personal), la situació es manté. I així trobem que la JPIB va començar el 1909 amb 38.000 pessetes de romanent. Però menys de tres mesos després, al març, quan des del butlletí la Junta llança la crida de socors, només li quedaven divuit mil pessetes.

I tot això a pesar dels esforços per posar en funcionament elements de continuïtat des de xarxes socials compromeses, com la que es volia desenvolupar al voltant de la Junta Auxiliar de Dames, la qual, a més de per proporcionar recursos, representava gràficament la distribució i l'especialització de gènere de l'època:

128. En el cas de la JPIB, primer per la via caritativosocial i després se li va concedir la capacitat de gestió d'un do en forma d'impost, el 5% sobre espectacles.

129. La resta de seccions no eren operatives per dos motius: per la decisió política de prioritzar la recollida de trinxeraires i perquè no disposaven de recursos de cap tipus. Tan sols les seccions primera (Puericultura i Primera Infància, és a dir, la que havia orientat i justificat originalment la Llei) i cinquena (Jurídica i Legislativa) van intentar constituir-se a partir d'abril del 1909. Però, a manera d'exemple, la secció primera només havia rebut unes 250 pessetes de donatius el primer any de funcionament i només tenia assegurades cinquanta pessetes mensuals de subscripcions. Així, a l'únic que podia dedicar-se era a seguir fent tasques de sensibilització i d'extensió... Vegeu BJPPIB, núm. 3, pàg. 37 i 38.

130. És a dir, cap a les cent mil pessetes anuals. Perquè puguem comparar què significa l'impost del 5%, tan sols direm que la primera liquidació, la de l'any 1911, va rondar al voltant de les 250.000 pessetes. Vegeu JPIB: *Memòria dels anys 1911 i 1912. Junta de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat de Barcelona*. Barcelona: Ed. Pròpia JPIB, 1913.

131. Vegeu els diferents BJPPIB.

“[...] la dona és i ha estat propagadora incansable de l'obra caritativa, consellera sagaç per als seus directors, font d'esperança per als desheretats, motiu d'atracció per al públic”.

La labor de la Junta Auxiliar de Dames, a partir d'iniciatives com ara “Abonaments als dijous de cinema o de moda”, partits de pilota, etc., havia aconseguit subscriptores mensuals per una suma de 640 pessetes (més altres de caràcter anual que significaven cent vuitanta pessetes anuals).

El resultat final de l'aposta caritativa era insostenible. Des de l'àmbit econòmic i des del socioinstitucional. Només calia que s'hi sumessin tres elements més, la dimissió de Pedragosa,¹³² la Setmana Tràgica i el canvi de governador civil, tot això esdevingut el juliol de 1909, perquè l'intent es mostrés com a inviable. El desembre de 1909, es va disoldre la JPIB, per incapacitat per complir els objectius que la Llei li encarregava, però sense donar-li, a canvi, recursos.¹³³ I poc després, el gener de 1910, ho va fer la Junta Auxiliar de Dames, i es va procedir, a més, a la liquidació econòmica de totes elles.

Alguna cosa va haver de mobilitzar-se en el Govern estatal perquè es tractés de solucionar les causes de fracassos com aquest mitjançant la incorporació d'una nova font ingressos (l'impost del 5%). L'exemple de la Junta de Barcelona, parlava per si sol.

La Junta de 1911, segona i definitiva constitució¹³⁴

El 16 de febrer de 1911, i com a aplicació d'una Reial ordre de 8 de febrer del mateix any,¹³⁵ es va procedir, sota la presència del governador Portela Valladares, a la segona constitució de la Junta de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat de Barcelona.¹³⁶

Hi ha en aquesta segona constitució algunes qüestions que cal tenir presents, que podran explicar i ens ajudaran a entendre algunes situacions i actituds posteriors.

D'una banda, en el llarg procés de confrontació, d'idees, personal i social, que Josep Pedragosa i Ramón Albó van mantenir durant els quaranta anys següents, trobem que, pel que fa a la composició, en la segona constitució de la Junta, la pre-

132. Des de la primavera de 1909, per incompatibilitat de criteris amb Ossorio, el governador civil, el seu valedor fins llavors, encara que també és de creure que la incompatibilitat fos general amb el contingut i el rumb de la institució. Vegeu BJPIB, núm. 3, pàg. 40 i SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 117.

133. Vegeu *Pro-infantia* (revista de Consell Superior de Protecció a la Infància), núm. 8, pàg. 374 i 375.

134. Per a la redacció d'aquest apartat s'han utilitzat com a fonts documentals bàsiques els lligalls de l'AJPMB: f108, f109, f110 i f128, i les Actes del Ple i de la Comissió Permanent de la JPIB.

135. Del llavors ministre de Governació, Demetrio Alonso Castrillo.

136. El canvi de nom es justifica en la memòria dels anys 1911 i 1912, com a fruit de l'aplicació del sentit de la Reial ordre del ministre Juan de la Cierva i Peñafiel de 24 de febrer de 1908, *Gaceta* del 25, en la qual s'assigna a aquestes juntes les atribucions d'entendre en tot allò que tinguin a veure amb al mendicitat en general. Oficialment, com veurem després, mai es va regular el canvi de nom. Vegeu Junta de Protecció a la Infància de Barcelona. *Memòria dels anys 1911 i 1912. Junta de protecció a la Infància i repressió de la Mendicitat de Barcelona*. Barcelona: Ed. Pròpia JPIB, 1913.

eminència que Pedragosa va assumir en la primera dels anys 1908 i 1909, pivotava cap a una situació de control governada per Ramón Albó, que en formava part com a vocal electiu des de la seva constitució en representació del Patronat de Nens Presos, i que va assumir una altra vegada la funció de secretari des del principi. Per contra, Josep Pedragosa va haver d'esperar un nomenament com a vocal per Reial ordre, fins al 13 d'abril de 1913. És a dir, més de dos anys després. Que Pedragosa havia trobat diferències amb Ossorio, ens consta indirectament per les investigacions de Santolaria, però de les seves diferències amb Albó, no en trobem referències. Sí que sorprèn aquesta absència, més encara quan ens consta que Pedragosa va continuar la seva actuació relacionada amb la infància des del Patronat de Lliberts i de la Infància Abandonada, fundada la primavera de 1909,¹³⁷ que donava cobertura a la seva Casa de Família, i que havia continuat la recollida de trinxeraires d'una manera natural. Resulta també curiós que quan Albó va presentar el pla d'acció d'aquesta segona Junta el 1911,¹³⁸ proposta que no és altra cosa que una reproducció dels plans presentats per Pedragosa el 1908 en la primera JPIB, no se'n troba cap referència en el text, i que Ramón Albó ho presenta com de collita pròpia.

D'altra banda, en vista de la composició d'aquesta JPIB, el principi de representació i de control social segueixen molt presents i desenvolupats en aquesta segona constitució: a més de les representacions nates, de caràcter institucional (les del governador, el bisbe, l'alcalde de Barcelona, el president de l'Audiència, el de la Diputació, el director de l'Hospital Clínic, l'inspector Provincial de Sanitat, el subdelegat de Medicina),¹³⁹ la representació social disposava de delegats, com a vocals electius, de les més importants organitzacions socials del país. Entre d'altres, de la Societat Econòmica d'Amics del País, de l'Institut de Reformes Socials, de l'Ateneu Obrer, del Patronat Obrer, de diferents patronats (del de Joves Presos, del de Contra la Mortalitat Infantil), de la Casa Caritat, de la Fundació Ribas, de les escoles normals de formació de mestres, de les acadèmies de medicina, d'higiene i de jurisprudència catalanes, pares i mares de famílies, vocals obrers...

I pel que consta en les actes de funcionament, tant de la Comissió Permanent com del Ple, els nivells d'assistència i de participació dels vocals eren bastant elevats. És a dir, que la Junta sembla que actuava com a instrument efectiu i reconegut de participació social i de control de les intervencions amb la infància, i en la qual els seus components ho eren de bon grat. I per això pot ser que alguns dels vocals als quals tocava la renovació bregaven per la consecució de nomenaments directes, reials o del Govern Civil. No sempre va mantenir la Junta de Protecció a la Infància aquest caràcter d'institució de referència..., però ja tindrem ocasió de veure-ho més endavant.

137. Per ampliar informació sobre aquest Patronat, acudiu a les obres de GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 130 i seg., i de SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagògica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 120 i seg.

138. Vegeu, ALBÓ i MARTÍ, R.; PUIG, F. *Protecció a la infància i repressió de la mendicitat*. Barcelona, 1911.

139. Es deixa sentir una elevada presència de representants del món sanitari, potser com un altre exemple més il·lustratiu de la inspiració sanitario-higienista de les juntes. Almenys pel que fa a la seva composició, encara que després la funció ja veurem que serà una altra cosa. Sobre la incidència dels continguts medicosanitaristes en la configuració de l'acció social és interessant el plantejament que en fa NÚÑEZ-PÉREZ, V. *Modelos educativos: inscripción y efectos*. Tesi doctoral, UB, juny de 1988. Per ampliar informació sobre la influència de les tesis higienistes amb l'educació, vegeu el que fa referència a aquest tema a CODIGNOLA, I. *Historia de la educación y de la pedagogía*. Buenos Aires: El Ateneo Editor, 1961.

La composició de la Junta, després de les últimes incorporacions l'octubre de 1913 (també per ordre de designació directa, en aquest cas per part del governador), va continuar sent bàsicament la mateixa fins al 1920,¹⁴⁰ quan es va plantejar des de la Comissió Permanent la necessitat de la renovació.¹⁴¹ Des d'aquest moment les renovacions es van fer ja cada tres anys.

Resulta curiós tornar a comprovar com, en aquest moment de renovació i de canvis, Ramón Albó va aprofitar també l'oportunitat per posar en dubte la continuïtat dels vocals nomenats per Reial ordre i va tornar a enfrontar-se amb Pedragosa i Clavería.¹⁴²

140. S'han d'exceptuar algunes substitucions per "causa major", com la d'Hermenegildo Giner de los Ríos, substituït el 1919 per jubilació. Lluís M. Brugada va passar a representar l'Institut General i Tècnic.

141. Així venia obligat, a més, pels decrets de 24 de febrer de 1908 i 19 de juny de 1911 i pel reglament de 1908 (art. 23), que fixaven la necessitat de fer-ho i el procediment referit al Consell, però no així el procediment i la periodicitat de les juntes. Es podria pensar que, per analogia, hauria de ser el mateix del Consell, però aquesta falta d'explicitació va provocar que moltes juntes no fessin les renovacions obligades.

142. Vegeu l'acta de la CP de 27 de febrer de 1920. I també els lligalls de l'AJPMB, f128, f956 i f987.

4. Seguiment històric de la JPIB

4. Seguiment històric de la JPIB

Introducció

La JPIB tornava a estar operant, i aquesta vegada sense solució de continuïtat (encara que amb canvis de denominació i normatius) des de 1911, quan es va reconstituir per segona vegada, fins que es va disoldre el 1985.

En el recorregut del seguiment històric del JPIB d'aquest apartat, utilitzarem dos eixos estratègics de presentació: d'una banda una anàlisi dels components interns del sistema (i com s'han anat configurant i adaptant a cada moment històric) i de l'altra, un ràpid recorregut per algunes de les manifestacions fonamentals de les fases històriques de la institució, el seu procés i la seva concreció.

L'anàlisi dels components interns del sistema, la farem seguint diverses hipòtesis o claus, que poden ser considerades com a interpretatives de la història d'aquesta institució. Almenys, així ho són per a nosaltres i així les proposem.

Recapitem una mica abans d'iniciar aquest camí: partint d'una configuració d'encàrrec social de continguts tècnics (el control higienista de la infància, com una de les primeres manifestacions de la política social evident en la Llei), i des d'un intent d'extensió del model democràtic de participació social en la seva aplicació (el format junta); sense oblidar alguns dels elements de peculiaritat que la intervenció amb la infància tenia en la seva formulació inicial en el nostre país: instrument institucional de factura Antic Règim, concessionista,¹⁴³ situat en la concepció de la caritat institucional, com intentarem mostrar més endavant. La configuració resultant del transcurs històric donarà com a resultat un sistema molt paternalista, allunyat de l'objectiu racionalista, positivista, tècnic i higienista inicial. I amb un elevat contingut d'institució tutelar, en el sentit que abans hem donat a aquest terme, hereva així, de les propostes socials del segle XIX, en la qual la consideració dels nens com a ciutadans de ple dret estarà lluny de concretar-se.

Estudiarem també com l'instrument institucional serà usat, des de la seva indefinició, com a plataforma per donar sortida a les diverses necessitats d'actuació institucional (per exemple, en el moment inicial i des de la urgència social detectada pel govern de Madrid, la lluita contra la mendicitat infantil i els trinxeraires, en la primera JPIB) i de control social, no només moral, sinó repressiu també, com podrem comprovar, d'aquest col·lectiu.

Serà en aquests aspectes: contingut d'espai social de participació-control social i el seu ús com a instrument al servei de les polítiques socials dels governs, i a partir del seu estudi diacrònic, on millor es pugui seguir el currículum ocult de les juntes de protecció a la infància, o de menors, per poder així inscriure-les en el seu moment socioeconòmic i polític; i comprovar, a més, com les successives concrecions responen a posicions més profundes que el capritx de les persones particulars. I aquest recorregut el farem, en la mesura que sigui possible, sota el guiatge de la JPIB.

No és la nostra voluntat escriure la història de la JPIB. Nosaltres només farem un acostament, un emmarcament històric complementari i complementat al de la *Guia documental* del seu arxiu (que es pot consultar en el fons documental de DGAIA).

143. Referent a això resulta molt interessant la comparació amb com es reglamenta i es desenvolupa el sistema a França, d'on provenia la referència legal i institucional. Trobem que allí s'estableix, per al desenvolupament de la Llei, que per altra banda en el desenvolupament només adquirirà un contingut instrumental tècnic-sanitari-higienista (després tornarem sobre aquesta qüestió), un sistema mixt en el qual cada departament conigna pressupostos per a la creació dels serveis d'inspecció mèdica alhora que es preveu un pagament dels honoraris o serveis per part dels afectats. Vegeu l'informe elaborat pel ministre WALDECK-ROUSSEAU. *Rapport... sur l'exécution de la loi du 23 décembre de 1874 relative à la protection du premier âge*. Paris, 1886.

La veritable història d'aquesta institució és una tasca que encara queda pendent i esperem que resulti molt més fàcil després del nostre estudi.

És a dir: la presentació del recorregut històric de la JPIB es fa des d'un acostament històric que no vol manifestar-se com a exhaustiu, i que es farà, no tant des del seguiment detallat, descriptiu, a manera de crònica de totes les intervencions de la institució, sinó des d'un aterratge guiat per aquests eixos-hipòtesis esmentats. Encara que també és veritat que farem algunes escapades a altres temes, amb una mica més deteniment, útils a la narració històrica, i que també oferirem alguns acostaments complementaris de la mirada proposada, que donin una idea de conjunt dels períodes estudiats.

Com a fruit d'aquests acostaments, podrem observar com es manifesta l'expressió d'una certa confrontació entre les propostes de tipus caritatiu-benèfic-institucional i les de tipus garantista o positivista-tècnic, i dels models d'acció social en els quals s'inscriuen, confrontació que sobretot s'accelera i aguditza en el període de la dictadura de Primo de Rivera i en la II República, posicions de les quals, en el cas de la JPIB, respectivament, seran exponents Ramón Albó i Josep Pedragosa. Repetim, com a confrontació de posicions, no pas de les persones.

El recorregut es farà, a més, des d'un intent de valoració crítica personal de cada moment de la JPMB i la seva significació, institució que ha afectat milers de nens i de nenes al llarg de la seva història, i contrastant al seu torn, com en aquesta institució es concreta la lluita d'idees i de models socials derivats, que travessa tota la història del segle XX a Espanya.

4.1. Alguns components interns del model d'acció institucional

Breu recorregut històric per les successives modificacions legals¹⁴⁴

Amb la Llei de protecció a la infància de 1904, va acabar passant com algunes de les lleis de beneficència del segle XIX, és a dir, que encara avui en alguns dels casos i comunitats autònomes de l'Estat espanyol que no han legislat sobre el tema (bé sigui per no tenir-ne les competències, bé sigui per no haver-les exercit), encara podrien ser invocades, segons alguns autors, com a dret supletori,¹⁴⁵ en no haver estat explícitament derogades.

És a dir, que han estat i són lleis de llarga durada. I podríem dir, a més, que ho han estat sense grans modificacions.

De fet, i si obviem el període republicà (especialment a Catalunya, on, des de l'assumpció de competències plenes en temes de protecció a la infància que l'Estatut d'autonomia de 1932 va possibilitar, es van succeir continus canvi de normatives a recer dels canvis polítics, i que després estudiarem més detingudament), aquestes lleis tenen un grau elevat de continuïtat, encara que sempre es pot trobar el signe dels temps, com podrem comprovar quan analitzem funcions de les seccions i la composició de les juntes.

Troblem modificacions significatives, en l'àmbit estatal, en els anys trenta (decrets de 14 d'agost de 1931 i de 16 d'abril de 1933) que afecten el concepte de la intervenció més que l'organització de la labor de les juntes. Són els que es referei-

144. En l'annex legislatiu de la tesi es presenta una selecció comentada de totes les lleis que han incidit en les juntes, incloent-hi la reproducció dels precedents francesos: Llei Roussel, etc.

145. Vegeu VILLA RUBIO, M. "Impacte de la Llei de descentralització del sistema català de serveis socials. Política d'integració social i dret". Article facilitat a l'Escola d'Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1994.

xen a la reorganització interna, el canvi de nom de la juntes, que passen a anomenar-se *de menors*, i el seu pas a la dependència del Ministeri de Justícia,¹⁴⁶ en un lent procés d'integració i subsidiarietat respecte als tribunals tutelars de menors (TTM) en un sistema d'intervenció amb els nens i les nenes "menors" (el que després s'anomenarà Obra de Protecció de Menors) que acabarà de consolidar-se en el període posterior (curiosament moltes d'aquestes modificacions es van incorporar després en la reunificació legal de 1948). Una altra llei d'aquest període, d'una estranya persistència en el temps, i que també introdueix especificacions per a la intervenció amb menors d'edat legal i que assigna funcions i comeses a juntes i TTM, és la Llei de "vagos y maleantes" de 4 d'agost de 1933,¹⁴⁷ que apareix com una regressió, però que a ningú semblava molestar i que es va convertir en una altra norma que tots els responsables polítics, tant els d'aquest període polític, en aquest continu procés de canvis i recanvis que és l'acció política i administrativa de la II República, com els del posterior, acabarien usant instrumentalment, profusament.

Després de la Guerra Civil, mitjançant dos decrets de 1943 (de 26 de juliol i de 25 de setembre), es va produir una reposició de la legislació anterior al 14 d'abril de 1931. I el Decret de 2 de juliol de 1948, pel qual es va aprovar el Text refós sobre protecció de menors, significa dues coses: la consolidació d'aquesta recuperació de la normativa anterior a 1931 (en la majoria dels casos) i la unificació, en la pràctica, amb la creació de l'Obra de Protecció de Menors, de les estructures de les juntes de protecció i dels tribunals tutelars. Aquesta unificació es va fer, a més, tal com dèiem, des d'una articulació de dependència de les juntes vers els TTM, però, a pesar d'això, va seguir respectant els fonaments organitzatius, pel que fa a les juntes, de la Llei de 1904.

Haurem d'esperar fins a la reforma de 1968, realitzada per Decret 1480/1968, d'11 de juliol, per trobar nous canvis i, aquesta vegada, una mica més significatius. Sí, perquè la desaparició de les juntes locals, efectiva a partir d'aquesta renovació, i sobretot, el procés de centralització del funcionament, amb la conseqüent pèrdua de l'autonomia de les juntes provincials, que van quedar des d'aquesta data en situació de dependència i submissió al Consell General de Protecció de Menors Estatal, sí que significaven una nova modificació. Potser en clau ja defensiva i reactiva per part d'un règim que ja

146. En un intent, també, de conferir a la intervenció amb la infància més seguretat jurídica en la defensa dels drets dels nens i les nenes, però que, com veurem més endavant, també serà instrumentalitzat pel règim de Franco.

147. Aprovada pel Senat a proposta, curiosament, d'un parlamentari del PSOE, Jiménez de Asúa, reconegut jurista. La seva lectura sorprèn perquè a la pràctica, és fruit de l'aplicació de la doctrina penal positivista, la qual, enfront de la doctrina penal clàssica, nega l'existència del lliure albir en l'home i així la pena passa a ser considerada, no ja com un càstig, sinó com un mitjà de defensa social, que no és merament utilitari i que actua com a mesura de seguretat preventiva, molt semblant a la pena, per als qui no havien comès delictes, però podrien cometre'ls "per la seva vida irregular". En un altre registre, podríem dir que es tracta de la translació al món dels adults dels components correccionalistes, tutelars i patenarlistes ja presents en la legislació referida a la infància. En el fons es donava cobertura jurídica al poder omnímode de l'Estat en la seva acció contra tot allò irregular: "ganduls habituals, rufians i proxenetes, captaires professionals, els que explotin jocs prohibits (i els que hi col·laborin), els embriacs i toxicòmans habituals, els que ocultin el seu veritable nom, els estrangers que trenquin una ordre d'expulsió i els que observin conducta reveladora d'inclinació al delictes, manifestada pel tracte assidu amb delinqüents i malfactors; per la frecuentació dels llocs on aquests es reuneixen habitualment; per la seva concurrència habitual a cases de jocs prohibits, i per la comissió reiterada i freqüent de contravencions penals", i per tant l'Estat podia actuar contra ells amb la reclusió preventiva (internament en establiments de treball o de custòdia o aïllament curatiu en cases de temperància) o l'expulsió del territori nacional. I tot això sense la seguretat i garantia de drets esperable en un estat de dret. Per acabar de daurar la píndola, aquesta Llei, que no va ser derogada pel règim franquista, va sofrir una reforma ja dintre d'aquest sistema el 1954, en la qual s'incorporava com a col·lectiu irregular, els homosexuals, cosa que es mantindrà també en la Llei 16/1970, de 4 d'agost, de perillositat i rehabilitació social, hereva d'aquesta.

dequeia, sense discurs ni proposta social, que només buscava la seva reproducció i que creia que mitjançant la centralització podria controlar més i millor les situacions administratives i polítiques.

La creació de l'Estat de les autonomies, a partir de la Constitució de 1978, va comportar el traspass efectiu de les competències relacionades amb la protecció i tutela de menors a la majoria de comunitats autònomes, i en algunes, com és el cas de Catalunya, la seva desaparició.

La composició de les juntes: els diversos escenaris de la democràcia participativa

El sistema polític i social de la Restauració és un model que es pot definir com a artificial i fruit d'un acord entre les classes poderoses, més que fruit del pacte social interclassista de caire social explícit. Encara que algunes mesures i actuacions en aquesta direcció també hi eren presents. Però, sobretot, el sistema es trobava amb la necessitat de legitimar la pròpia acció política i social.

Trobem, en aquesta perspectiva, un element recurrent en aquests principis del segle XX, que és el format que podríem anomenar *juntero* de les propostes que es realitzen.¹⁴⁸ Aquest principi, present en tota la revolució burgesa espanyola del XIX (i que és semblant i continuador al que es dona a altres moviments socials de l'edat moderna),¹⁴⁹ va aconseguir ajudar a legitimar, des de la disfressa de democràcia i de participació social, actuacions que estan ancorades en un model social anterior, i en el fons amaguen un intent de coresponsabilització en la resposta de tots els sectors socials, però des del desenteniment de l'Estat cap a l'acció social.

Recordem que en l'exposició de motius de la Llei de 1904 de protecció a la infància, el ministre Sánchez Guerra, manifestava,

“[la llei cerca] [...] la col·laboració de totes les persones que posen el seu pensament en la prosperitat de la Pàtria, senten en el seu cor el foc de la caritat”.

És a dir, participació social, institucional, com a vehicle per donar sortida a la caritat individual.

Aquest component participatiu va passar per diferents fases. I així, quan el 1924,¹⁵⁰ per Reial ordre de 15 de juliol, es va

148. Només cal recordar, a més dels exemples que ja hem esmentat, la creació de l'Institut de Reformes Socials per Reial decret de 23 d'abril de 1903, que sera l'encarregat de “preparar la legislació del treball en el seu més ampli sentit, cuidar de la seva execució. I organitzar per a això els necessaris serveis d'inspecció i estadística, i afavorir l'acció social i governativa en benefici de la millora o benestar de les classes obreres” (article 11). A pesar del seu nom, trobem que en la composició es manté un cert contingut paritari, ja que estava previst que el componguessin trenta individus, dividit d'ells de lliure designació pel Govern i els altres dotze, patrons i obrers. Aquesta institució continuava la labor iniciada el 1883 per la Comissió de Reformes Socials. Per ampliar informació sobre aquesta institució, acudiu al catàleg d'*El Instituto de Reformas Sociales (1903-1924) Exposición del Centenario*. Madrid: Consejo Económico y Social, 2003.

149. Vegeu els estudis de Maravall referents a la tradició Juntera espanyola. MARAVALL, J.A. *Las Comunidades de Castilla*. Madrid: Alianza Ed., 1979.

150. Històricament hem passat, en aquestes dates, del sistema de la Restauració al del directori militar, dirigit per Primo de Rivera (anomenat *único ministro*), que havia protagonitzat, des del seu càrrec com a governador militar de Catalunya, un cop militar el 13 de setembre de 1923. El cop posava fi al règim liberal parlamentari de la Restauració i va suposar la suspensió de tots els drets democràtics relacionats amb l'electivitat dels governants, encara que la Constitució no va ser suprimida. El règim polític instaurat, anomenat *Directorio Civil* des de 1925, era de tall filofeixista i entusiasta de les propostes italianes (al novembre d'aquest mateix any Primo de Ribera i el rei visiten la Itàlia de Mussolini), va acabar demostrant-se incapaç i des del seu recurs a la repressió, acabà sent conegut com la *Dictadura*.

modificar la composició de les juntes i es va obligar que els presidents i vocals dels tribunals per a nens formessin part de les juntes de protecció a la infància, la norma va ser molt discutida, per exemple, en el si de la Comissió Permanent de la JPIB i no es va aplicar totalment.¹⁵¹

Aquesta situació¹⁵² va provocar a Barcelona la intervenció del governador civil, el 1926, en aquell temps, J. Milans del Bosch, que reconstitueix, per ordre governativa pròpia, la Junta de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat de Barcelona, en data 6 de juliol de 1926, aplicant decrets anteriors, entesos i traslladats de manera estricta. Això va ser comunicat en un ofici de data 14 de juliol al ministre, en el qual Milans explicava les raons per les quals ho havia fet.

En aquesta reconstitució, van sortir de la mateixa Junta moltes de les figures que fins llavors havien estat presents,¹⁵³ en una selecció no exempta de motivacions polítiques. No eren bons temps per a la democràcia participativa.

Es va obrir així un període monocolor, pel que fa a la composició i a l'actuació de la JPIB, marcat per l'estil i el discurs de Ramón Albó, que era aleshores el referent màxim i continu tant de la Junta com del Tribunal.

Ja en període de la II República, es van substituir els expulsats i el vicepresident de la JPIB, Jaume de Riba, va elaborar un informe en data 11 d'agost,¹⁵⁴ en el qual definia el seu plantejament de relacions entre la JPIB i el TTM (proposant una separació radical de les dues institucions) i una proposta de refundació de la JPIB amb trenta-vuit components, en la qual apareixien per primera vegada representants dels sindicats. Democràcia social i participativa en la seva màxima expressió.

Però quan el 12 de febrer de 1932,¹⁵⁵ es va reconstituir la nova Junta de Protecció a la Infància de Barcelona¹⁵⁶ seguint l'article 14 del Decret de 14 d'agost de 1931 (és a dir, només tres dies després de la nota del nostre vicepresident), la composició de la JPIB no va ser la proposada per Jaume de Riba. La República havia optat per un criteri tècnic positivista estricte (gairebé tecnocràtic i una mica allunyat del component de democràcia participativa) i plantejava un òrgan de participació constituït des de la representació (més d'acord amb l'objectiu inicial de la Junta), dels àmbits jurídic, sanitari i sobretot educatiu (escolar).

I del que tinguessin, quant a composició, com a visualització o intent, bé de participació i de legitimació-coresponsable social àmplia les primeres composicions, bé de component tècnic, les de la II República, ja només en quedaria el contingut ornamental i simbòlic, amb el franquisme.

151. Santolaria interpreta aquesta situació en clau de confrontació Pedragosa-Albó i aporta moltes dades de l'arxiu personal de Josep Pedragosa. SANTOLARIA SIERRA, *op. cit.*, pàg. 169 i seg.

152. Juntament amb el resultat de l'informe de la inspecció duta a terme pel Consell Superior de Protecció a la Infància, que donava compliment a la Reial ordre de 7 de desembre de 1923 (vegeu lligall de l'AJPMB: f1127) i que n'aconsellava una renovació.

153. Pedragosa, Clavería, de Riba, etc. Per a la seva composició des de 1926 i les seves primeres actuacions, vegeu els lligalls AJPMB, f352, f379, f380, f510, f516, f762, f765, f765, f988, f989 i f1137, entre d'altres.

154. Vegeu lligall de l'AJPMB, f984. I la seva reproducció a l'annex documental.

155. Vegeu lligall de l'AJPMB, f990.

156. Encara que ja s'havia ordenat el canvi de nom pel *de menors*, això no es va fer efectiu en la de Barcelona fins a uns mesos després. Vegeu el lligall de l'AJPMB, f599.

Les juntes de protecció a la infància com a instrument de l'acció politicoadministrativa

Aquest altre element, l'ús instrumental com a eina d'intervenció i control social genèric vers un sector social, que les juntes adquireixen ja des del seu inici, és un altre dels seus components interns.

I potser també pot ser aquest caràcter instrumental l'explicació de la permanència en el temps d'aquesta norma reguladora, que va ser capaç de superar règims polítics tan dispersos. Les juntes de protecció a la infància (menors), sota aquest nom, el que realment feien era possibilitar una plataforma d'actuació de l'Estat en diversos àmbits, des d'un encàrrec prou ampli, i alhora ambigu, que en possibilitar l'adaptació als temps i a les necessitats d'intervenció i control social, dirigides des de l'àmbit polític, de cada etapa. És a dir, van actuar com a òrgans executius de l'acció política regulada en múltiples lleis des d'una funció adaptativa curiosa.

Així, trobem que històricament es van sumant encàrrecs a les funcions de les juntes pròpiament derivades de la Llei de 1904, les quals moltes vegades quedaven relegades a un segon pla de prioritat. En el Reglament de 1908, s'afegeix, en les funcions de vigilància de l'estricta compliment de les lleis protectores vigents ja esmentades en el text de la Llei: la Llei que fixa les condicions del treball de les dones i dels nens, de 13 de març de 1900; la Llei sobre mendicitat i vagància dels menors de setze anys, de 23 de juliol de 1903; la Llei sobre treballs perillosos dels nens, de 26 de juliol de 1878; la de la vigilància del compliment de l'apartat 3 de l'article 8 del Codi penal, referit a les circumstàncies que eximeixen de la responsabilitat criminal (ésser menor de nou anys) i de la responsabilitat limitada, (entre els nou i els quinze anys), i també altres articles més genèrics: robatoris, etc.

El nexa entre totes aquestes lleis sí que resulten ser els nens, però veurem com s'hi afegiran i es potenciaran, per la via orgànica i la necessitat del moment, unes o altres noves funcions. I així podrem entendre per quines raons al primer ús d'aquesta plataforma com a instrument de lluita social contra la mendicitat infantil, al final de la dècada de 1910 i durant els anys vint, a les juntes se'ls va assignar un protagonisme especial en la lluita contra la pornografia,¹⁵⁷ i com seran les juntes les encarregades de fer la censura prèvia de les pel·lícules,¹⁵⁸ que després s'exhibiran públicament,¹⁵⁹ o el per què del mandat vers les JPI de la Llei de vagos y maleantes ja en la dècada dels trenta; o l'encàrrec d'extensió sanitària i preventiva que

157. Per combatre les causes que contribueixin a la desmoralització i perversió de menors. Vegeu la Reial ordre 20 de setembre de 1912 (*Gaceta* del 21), que ordena complir a l'acord arribat per diverses nacions europees, en la Conferència de París de 15 de març de 1911, sobre repressió de la circulació de les publicacions obscenes i pornogràfiques, i assigna mandat de reprimir aquestes conductes a les juntes de protecció a la infància. Aquest encàrrec, com tots els de contingut moralitzador, es reactiva amb la Junta de 1925. Vegeu el lligall de l'AJPMB, f1128.

158. En el corrent moralitzador de mitjan anys vint, i en aquest mateix sentit, és interessantíssima la comunicació presentada al Congrés Internacional sobre Protecció a la Infància celebrat el 1926 a Espanya, per DE VICENTE GELABERT, I.: "Cinematógrafo Pro Infancia". Plan projectado por... Madrid: Publicacions pròpies del Consell Superior de Protecció a la Infància, Imp. de l'Asil d'Orfes del SC de Jesús, 1926. En aquesta comunicació, aquest autor diferencia entre "cinema bo i dolent" i afirma que s'ha de prevenir i censurar el que veuen els nens: "És ben sabut que l'acer en mans d'un obrer és una eina que dona la vida i en mans de l'assassí és un punyal que la destrueix. Així, el cinema que podem anomenar indesitjable per al bon ciutadà, i especialment per a la infància, és un cultiu intensiu de costums malsanes..." pàg. 6. L'autor proposa la generalització de les juntes censors i una de les conclusions del Congrés demanava tenir presents les reflexions d'aquest autor (que van ser recollides per Carme Isern i Maria Rigada, pàg. 14).

159. Reial ordre que reglamenta les exhibicions cinematogràfiques en els espectacles públics, de 27 de novembre de 1912, (*Gaceta* del 28), repetida literalment el gener de 1914, atès l'incompliment de l'anterior, que establia la censura prèvia per part de les JPI. Vegeu els lligalls de l'AJPMB, f135, f136, f497, f498, f499, f500, f501, f502, f904, f1122 i f1123.

compliran després de la Guerra Civil (quan a més se'ls encomana el compliment de les lleis de tribunals tutelars i de sanitat), etc.

L'originari mandat sanitari, de protecció, sempre quedava en un segon nivell. Com a subsidiari del principal: el control. Solament ens faltaria, per acabar de comprovar com aquesta indefinició entre instrument tècnic o instrument polític marca tota la història de les JPI, constatar com aquesta condició va ser àmpliament aprofitada pel franquisme, primer per a l'ús d'aquesta institució i la seva estructura en la repressió social que es va desencadenar després de la Guerra Civil,¹⁶⁰ i segon, per traslladar continguts tutelars i moralitzadors cap a aquest sector social, i cap a la societat en general, i recordar com les juntes de protecció de menors, van assumir, entre les seves competències, a partir dels quaranta, la de “perseguir per mitjà de la Junta, davant els tribunals ordinaris, els delictes d'avortament”.¹⁶¹

El canvi de nom de les juntes de protecció a la infància i la incorporació de la repressió de la mendicitat: les prioritats d'intervenció social

Ja hem avançat alguna cosa sobre aquest tema, però aquí ho desenvolupem amb una mica més d'extensió. Serà en aquesta qüestió, la del nom de les juntes, on trobem altres exemples demostratius, que podrien actuar com a reflex exacte d'aquest caràcter instrumental que des del principi va atorgar l'Administració a aquesta instància.

La Llei Tolosa de 1904 és la Llei de protecció a la infància. En cap moment s'hi fa referència a la repressió de la mendicitat.

El reglament de 1908 manté aquesta mateixa denominació i ho fa en clau discursiva protectora i sanitari, encara que incorpora continguts de tipus repressiu una mica més explícits pel que fa a la Secció tercera de control de la mendicitat i vagància. Però segueix sense aparèixer la repressió. I així continua esmentant-se la institució com a Junta de Protecció a la Infància, a pesar de les indicacions del ministre De La Cierva,¹⁶² en gairebé totes les referències legals que trobem en els anys 1908, 1909 i 1910.

I de fet, tota la documentació pròpia de la primera Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona, la qual desenvolupa la seva labor entre 1908 i 1909, només utilitza aquest nom (i això malgrat la funció que vam veure que desenvolupava). No obstant això, quan el 1911 es va produir la regulació de l'impost del 5%,¹⁶³ trobarem que la denominació que

160. Sobre qüestions relacionades amb la repressió del primer franquisme, vegeu: Autors diversos. *La cuestión de la impunidad en España y los crímenes franquistas*. En la mateixa direcció, entre les qüestions que reclama el *Memorandum* presentat per l'Associació de Descendents de l'Exili Espanyol que es va presentar a la comissió interministerial per a l'estudi de les víctimes del franquisme, s'inclou, entre les investigacions oficials necessàries per establir l'esclarament de la veritat i definir les mesures de reparació als sofriments: “[...] 4.3. Investigació oficial sobre l'actuació de la Delegació Extraordinària per a la Repatriació de Menors i la Junta de Protecció de Menors i de l'Auxili Social del règim franquista pel que fa als fills dels presos polítics.” Més endavant tornarem, quan parlem de l'Auxili Social, sobre aquesta qüestió.

161. Article 55, lletra f, del Text refós de la legislació sobre protecció de menors, aprovat per Decret de 2 de juliol de 1948.

162. Reial decret de 24 de febrer de 1908, que assigna a aquestes juntes les atribucions de tractar en tot allò que tingui a veure amb la mendicitat en general.

163. En la base 9a de la Llei de pressupostos de 1911, 29 de desembre de 1910, *Gaceta* del 30 de desembre de 1910, i en la Reial ordre de regles per al cobrament de l'impost del 5%, de 18 de gener de 1911, *Gaceta* del 22 de gener.

apareix en els documents legals és la de Junta de Protecció a la Infància i d'Extinció de la Mendicitat. I que, unes setmanes després, en la reconstitució de la Junta de Barcelona, com a efecte de l'Ordre de 8 de febrer de 1911, es parla de juntes de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat. Potser la paraula *extinció* sonava excessivament utòpica. O potser la triada, *repressió*, representava millor la ideologia dels executius de l'època. A partir d'aquest moment, la denominació s'estabilitza fins als anys trenta.

En tot això poden haver incidit el pas del temps (des de l'aprovació de la Llei) i les necessitats canviants: la crisi-revolta de fam de 1909, escenificada en la Setmana Tràgica, havia tornat a posar sobre la taula la urgència de les mesures de caràcter eradicador de les manifestacions del problema de la mendicitat, en general, i de la infantil, en particular. Aquesta era la prioritat d'actuació política i social..., i l'instrument més proper i indefinit, accessible i a mà del poder d'aquell moment, eren les juntes de protecció a la infància. A més, també en aquest aspecte, la de Barcelona, en la seva primera constitució havia marcat, com ja hem vist, la pauta de per on havia d'anar la intervenció: control social dels trinxeraires.

Aquesta obcecació per aquest contingut repressor de la mendicitat va continuar durant tota la dècada com a mandat prioritari, que va arribar a manifestar-se fins i tot en el text de la norma legal que reorganitza la Junta de Madrid, el 1919:

“En tant que s'augmenten els recursos econòmics de la Junta es limitarà, en el seu aspecte benèfic, a reprimir únicament la mendicitat infantil, en relació amb el que es disposa per les reials ordres de juny de 1912 i 1915.”

I tot això es dona a pesar de les reials ordres formals de 8 de febrer i de 17 de juny de 1911, que fixaven un repartiment del pressupost de despeses segons aquesta repartició proporcional:

“Les juntes provincials i locals tindran molt present per al seu exacte compliment en allò [...] relatiu a la distribució d'ingressos, invertint únicament el 60% del total de la recaptació en obres de protecció a la infància; el 30%, per a la repressió de la mendicitat; i el 10%, com a màxim, en atenció del personal.”

Però una cosa són les lleis i una altra molt distinta l'ús que se'n fa, i també l'ús que es fa de les institucions.

Els límits d'edat de la protecció a la infància

Potser una altra de les manifestacions més genuïnes del que dèiem anteriorment relacionada amb l'ús instrumental de les juntes és tot allò relatiu a les dificultats que sempre van trobar aquestes juntes per delimitar l'espectre d'edats en els quals la Llei els permetia actuar.

Si recordem la Llei de 1904 i el Reglament, trobarem que l'edat que fixen els legisladors, com a límit cronològic de la seva potestat d'intervenció, eren els deu anys.¹⁶⁴ Però la intervenció dirigida cap a la repressió de la mendicitat amb la recollida de nens, pispes de carrer, va posar de seguida de manifest com n'era de limitada aquesta regulació cronològica.

Les necessitats d'aclariment sobre el tema,¹⁶⁵ van fer que una Reial ordre del Ministeri de Governació de 14 de juny de

164. Recordem que la Llei Roussel de França es dirigiria als menors de dos anys.

165. Les actes de la Comissió Permanent de la JPIB dels primers anys recullen infinitat de sol·licituds de diferents vocals, que demanaven aclariments sobre aquest tema. Vegeu (també per ampliar l'aproximació a la ideologia que impregnava l'actuació de la JPIB) el lligall “Memòries Junta 1911-1917” de l'AJPMB, f108.

1915, en resposta a una demanda de la Junta de Madrid sobre aquesta qüestió, interpretés que els subjectes d'atenció de les juntes eren els nens de fins a dotze anys.

Però amb això no n'hi devia haver prou, perquè en una altra Reial ordre del Ministeri de Governació de 21 de juny 1918, trobem que es fixen els setze anys com a edat límit de la intervenció de les juntes.¹⁶⁶

Arribats ja al 1932, trobarem que en el Ple de 3 de març,¹⁶⁷ el governador civil va informar que segons informacions del Consell Superior l'edat màxima dels nens atesos per les juntes era dotze anys, prorrogable fins als catorze anys excepcionalment.¹⁶⁸

La tornada a la normativa anterior a la II República, a partir de 1939, va tornar a situar en els setze anys el límit de la intervenció dels infants. I així va continuar fins a finals del franquisme.

Potser aquesta era una edat límit que s'ajustava més amb la veritable comesa que de les juntes s'esperava i que realment estaven realitzant.

Les successives regulacions de les seccions de la Comissió Permanent

Pel que fa a l'organització de l'acció de les juntes, tal com hem esmentat abans, el Reglament de la llei de 1908 preveia que la tasca i els encàrrecs es duguessin a terme, tant des de l'àmbit administratiu com des de l'adscripció dels vocals, en seccions de la Comissió Permanent.

Analitzem ara com van anar quedant recollides aquestes seccions en successives reorganitzacions per apreciar elements del que s'amagava, també, darrere d'algunes regulacions i de la seva translació pràctica.

Recordem que en el Reglament de 24 de gener de 1908, s'organitzaven les seccions en:

- 1a. Puericultura i Primera Infància
- 2a. Higiene i Educació Protectora
- 3a. Mendicitat i Vagància
- 4a. Patronat i Correcció Paternal
- 5a. Jurídica i Legislativa

Però a pesar d'aquesta previsió, l'interès inicial dels responsables de l'Administració (que no era exactament el dels legisladors), a partir no ja de la Llei de 1904 (en la qual podríem dir que prevalen els elements de protecció a la infància), sinó

166. Aquesta mateixa Ordre recull un dels passatges més significatius, i tristos alhora, de la iniciació del fenomen de l'acolliment agrari, consistent en la col·locació de nens i nenes menors de setze anys al camp, en domicilis d'agricultors, on eren educats, la major part de les vegades en situació de discriminació (quan no de servitud), per la resta de membres de la família fins que, quan arribaven a l'edat de majoria, eren retornats després d'haver estat utilitzats com a mà d'obra infantil i d'haver rebut a canvi, a més, de les institucions (en aquest cas la Junta de Protecció a la Infància), una compensació de vint pessetes al mes per nen. He tingut accés a diversos testimoniatges directes, tant de nens retornats després de l'acolliment, com de persones que ho van sofrir des de l'altre costat en la seva infància (viure amb "germans que no ho eren") i en les seves cases, per haver utilitzat els seus pares aquests sistemes, i tots transmeten un elevat grau d'amargor i rancor.

167. Vegeu el lligall de l'AJPMB, f718.

168. La II República havia rebaixat dels setze als quinze anys l'edat límit de la responsabilitat plena, a afectes de majoria d'edat penal.

sobretot del Reglament de 1908, es decanta cap a la utilització d'aquest instrument legal com a eina per combatre problemes socials derivats de la crisi econòmica del principi del segle XX (la qual fa avançar, tal com hem mostrat abans, els problemes de pauperisme i de mendicitat d'una manera alarmant).

Així trobarem, tal com ja hem pogut albirar, que tant des de les indicacions dels governants com fins de la mateixa composició de la primera i de la segona Junta de Protecció a la Infància de Barcelona (aquesta ja el 1911), que està molt més encarada cap a la repressió de la mendicitat infantil¹⁶⁹ que cap a la protecció a la infància, ja que la Secció tercera es la més nombrosa i la més activa de la Junta, com a fruit també d'una decisió de caràcter polític.¹⁷⁰

Va caldre esperar la mitigació dels problemes de mendicitat perquè es fes realitat, més endavant, l'activació de la resta de seccions i una actuació en altres termes, com podrem observar més endavant.

Pel que fa a la distribució del treball de les seccions, i com a plasmació de la política en l'àmbit organitzatiu, no trobarem canvis substancials fins al 1931. Només seria remarcable l'adaptació que es produeix a partir de la Llei de tribunals de nens de 1918, que aclareix que el vocal de la Secció quarta ha de ser qui n'assumeixi l'encàrrec d'executar-la.¹⁷¹

En el *Decret de 14 d'agost de 1931*, les seccions es dividien, i es modifica el Reglament, en:

- 1a. Puericultura i Primera Infància
- 2a. Assistència Social
- 3a. Jurídica i Legislativa
- 4a. Mendicitat, Vagància i Delinqüència

El més interessant d'aquesta nova divisió és el canvi de nomenclatura, amb la incorporació de discursos nous relacionats amb l'assistència social (on abans hi havia “higiene i educació protectora”) i la desaparició de l'articulació referida als patronats i a la reforma paterna. En la pràctica, el contingut de la Secció quarta del Reglament de 1908 es referia, i s'ocupava realment, al que després va ser l'àmbit d'actuació dels TTM. Per això en sorprèn la desaparició com a espai específic, però concorda amb l'acció social generalitzada en aquell moment, que intentava una separació nítida entre TTM¹⁷² i juntes de protecció, però que al final no va ser efectiva, ja que el decret de 16 d'abril de 1933, amb una opció de canvi de de-

169. Els trinxeraires, pispes més que captaires, rondaven a la Barcelona de començaments de la dècada de 1910, entre els vuit mil i els deu mil, segons el *Butlletí de Junta Provincial de Protecció a la Infància*, BJPIB, núm. 1. Barcelona 15 de novembre de 1908, pàg. 4.

170. Així ho trobem explícitament referit en el *Butlletí de Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona*, BJPIB, núm. 1. Barcelona 15 de novembre de 1908, pàg. 1: “En la impossibilitat de defensar de moment amb igual activitat i eficàcia cada una d'aquestes seccions, ha procurat la Junta concentrar ara com ara els seus esforços en la solució del problema de l'extinció d'aquesta plaga de nens orfes amb pares o sense, abandonats, captaires, esparracats, vagabunds, viciosos i delinqüents, coneguts vulgarment pel malnom de trinxeraires, que constantment pul-lulen pels nostres carrers i constitueixen l'oprobri i l'afront de la nostra moderna civilització.”

171. El 1924, una Reial ordre de 15 de juliol (*Gaceta* del 18 d'agost), dictamina que presidents i vocals dels tribunals de nens formin part de les JPI. Un any més tard, una altra Reial ordre, la de 13 de juliol de 1925, adapta les seccions fixant aquesta obligació.

172. Els intents de modernització dels TTM no van tenir conseqüències, desgraciadament. I les propostes de regulació jurídica de la II República, com ara: jutge de carrera judicial, únic i retribuït, elevació de la minoria d'edat als divuit anys, professionalització dels centres i dels educadors, inspecció centralitzada sota responsabilitat pública (vegeu Proposta de llei de bases que modifica la Llei de protecció a la infància i la de tribunals tu-

pendències, va fixar que passessin les juntes a dependre del Ministeri de Justícia i a ser considerades, les juntes i les seves institucions, com a auxiliars dels TTM, en un sistema paternalista i moralista que no garantia els drets dels nens i les nenes.

L'*Ordre ministerial de 9 de desembre de 1943* disposa que la Comissió Permanent estigui dividida en les següents seccions:

- 1a. Assistència Social
- 2a. Tutela Moral
- 3a. Tribunals Tutelars de Menors
- 4a. Jurídica i Legislativa

I que en tot allò relatiu a les seccions primera i quarta es consideri el que disposin les lleis de sanitat infantil i maternal i de tribunals tutelars de menors.

Aquesta reorganització, ho va ser de tràmit, encara que va incorporar una mostra del tipus de mirada que es farà a partir d'aquest moment: ens parla de tutela moral i recupera els TTM per a l'acció institucional dintre del que després es configurarà com un tot, l'Obra de Protecció de Menors. Un altre element curiós en aquest procés de subsidiarietats i d'instrumentalitzacions és aquesta nova dependència de la Llei de sanitat.

El *Decret refós de 2 de juliol de 1948* reproduïx gairebé mil·limètricament el reglament de 1908, adaptant els noms de les seccions i donant cabuda a les noves realitats consolidades (TTM, etc.). L'organització que proposava era:

- 1a. Puericultura i Primera Infància
- 2a. Assistència Social
- 3a. Mendicitat i Tutela Moral
- 4a. Directiva dels Tribunals
- 5a. Jurídica i Legislativa

Aquí també podem comprovar com el franquisme reposa el model beneficoassistencial. De manera reactiva més que una altra cosa. Després aprofundirem una mica més en aquesta reposició acrítica.

telars de menors d'11 de novembre de 1935), etc. van ser combatuts des de les contrapropostes de defensa de la vocació, la caritat, jutges gratuïts, reconeixement de la labor de l'Església, majoria als setze anys... Vegeu ROCA, T. (T.C.): *La historia de la Obra de los Tribunales Tutelares de Menores en España*. València: Sección de Publicaciones del Consejo Superior de Protección de Menores, Imp. J. Doménech, 1968, pàg. 459 i seg., on se'ns presenta aquest període com un moment de gran confrontació de models de societat i Gabriel María de Ybarra, com el principal banderer del model "altruista" (?) d'inspiració cristiana.

L'oportunitat perduda va dur a consolidar un sistema, que el franquisme no va fer sinó desenvolupar encara més, d'intervenció social i jurídica amb els menors: "al marge de les garanties processals [...] i del respecte als drets humans fonamentals (judici just, gradació de les penes, etc.)". Vegeu Jueces para la Democracia (Grupo de Estudios de Política Criminal): *Un proyecto alternativo a la regulación de la responsabilidad penal de los menores*. València: Tirant lo Blanch, 2000, pàg. 12 i seg.

Les competències i funcions de les seccions des de 1948

Estudiem ara, amb una mica més d'extensió i deteniment, quines eren les competències i les funcions d'actuació de les diferents seccions,¹⁷³ des dels anys quaranta fins als anys vuitanta, quan es van produir les transferències a la majoria les comunitats autònomes, per poder albirar, en tota la seva extensió, l'àmbit de funcionament de les juntes.

La Secció 1a: Puericultura i Primera Infància

Segons l'article 55 del Decret refós, tenia un caràcter exclusivament “sanitari i puericultor”, i tenia com a funcions principals:

- a) La creació de dispensaris de puericultura.
- b) “L'auxili” a la dona embarassada que no disposi de mitjans econòmics necessaris per portar a terme el seu “feliç infantament”, procurant el seu ingrés en algun establiment adequat, bé sigui propi de la Junta o dels sostinguts per l'Estat, província o municipi (en alguns casos aquest auxili es feia en col·laboració amb el Patronat de Protecció a la Dona).¹⁷⁴
- c) Protegir els nens nascuts de les dones a què es refereix en l'apartat anterior en forma d'auxili “a la mare”, per fomentar la lactància directa o, quan els casos ho exigeixin, facilitar la lactància artificial necessària.
- d) Oferir “empara” als menors de tres anys que ho necessitin, utilitzant institucions pròpies o alienes.
- i) Vetllar per l'exacte compliment del “Pla anual sobre puericultura i primera infància”.
- f) Perseguir, per mitjà de la Junta, davant els tribunals ordinaris els delictes d'avortament i propaganda anticoncepcional de què tingués coneixement i tots els delictes comesos en les persones menors de tres anys dintre del seu respectiu territori.

Tot això dintre de l'execució del “Pla anual de puericultura”.¹⁷⁵

173. He pres com a referència per a la redacció d'aquest apartat diferents documents de la Junta i he tractat de reproduir en alguns casos, entre cometes, la redacció, la terminologia i la semàntica i fins els termes que usen els responsables de l'època, que també són significatius i transmeten, al seu torn, missatge.

174. Creat a la fi de 1941 (sobre una institució anterior del mateix nom de la II República, que era hereva, al seu torn, del Patronat Reial per a la Supressió del Tràfic de Blanques, de 1902). Assumia la protecció de la dona, al costat d'altres funcions relacionades amb l'exercici de la prostitució, tals com l'assumpció definitiva de la vigilància i repressió de la prostitució per part de la Prefectura Superior de Policia i la creació d'establiments per a regeneració d'extraviades (que se sumaven als centres religiosos ja existents, i que havien cobrat nou vigor amb el franquisme). L'exercici de la prostitució continuava sent tolerat i controlat higiènicament fins als decrets abolicionistes de març i abril de 1956 on es va qualificar com a *tràfic il·lícit* sobre la base de la Convenció internacional per a la repressió del tràfic d'éssers humans i de l'exploació de la prostitució, aprovada per l'Assemblea de les Nacions Unides el 1949.

175. Que estava regulat, a més de pels articles 33, 34, 55 i 56 del Text refós de la legislació sobre protecció de menors, aprovat per Decret de 2 de juliol de 1948, pels tres primers paràgrafs de la segona disposició addicional de la Llei de sanitat maternal i infantil, de 12 de juliol de 1941; els articles 12 i 33 d'aquesta Llei i la base 12 de la Llei de bases de la sanitat nacional de 22 de novembre de 1944.

La Secció 2a: Assistència Social

Segons l'article 56 del Decret refós de 1948, la Secció segona tenia un caràcter mixt assistencial i sanitari amb referència als menors que, havent depassat l'edat de tres anys, fossin menors de setze, i que estiguessin en situació de desemparament material. Les seves funcions eren les següents:

- a) Recollir per tots els mitjans al seu abast, i especialment amb la creació de migpensionats, els nens de “classes necessitades” que necessitin una assistència material especial per part de les juntes, procurant atendre principalment els nens de famílies nombroses.
- b) Cuidar, en tant que fos possible, que tot nen nascut sense pare ni mare coneguts,¹⁷⁶ tingués un “protector social”. Per aconseguir això, havia de:
 1. Mantenir un registre, en coordinació amb el Registre Civil, en el qual constatessin tots els nens els pares i mares dels quals fossin desconeguts.
 2. Dur, igualment, un registre en el qual estessin inscrits, amb els assessoraments previs i necessaris sobre moralitat i solvència, aquelles persones individuals o col·lectives que es trobessin disposades a acceptar les funcions de protector de menors.
 3. Tot això en coordinació amb les cases d'expòsits.
- c) Recollir, atendre, traslladar i classificar els nens de l'edat abans assenyalada que es trobessin abandonats o indigents, sigui per orfandat¹⁷⁷ o per una altra causa, recaptant la col·laboració legal necessària de les corporacions obligades a pagar el seu manteniment i la seva alimentació i en tot cas posant remei a la situació d'aquests menors.
- d) El servei d'informació, recollida, aïllament provisional, classificació, distribució i lliurament a qui correspongués de menors de setze anys que haguessin de quedar materialment desemparats, orfes i indigents,

176. L'existència de les juntes i de les seves institucions en cap cas va significar la desaparició de les cases de maternitat i de recollida d'expòsits. En tot cas, juntes i Casa de Maternitat compartien competències. Aquestes van continuar a Catalunya la seva actuació de manera normalitzada fins a mitjan any 1977. Un estudi sobre les seves funcions en aquesta època final es pot trobar en AGUILAR, R. “La casa de maternitat i expòsits de Barcelona durant el primer franquisme (1939-1953)”. A: AGUILAR i CESTERO, R.; CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, E.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Edició conjunta de l'Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts i l'Arxiu Municipal amb la Diputació de Barcelona, Barcelona 2004.

177. Encara que l'assistència definitiva dels menors orfes i materialment abandonats no era en si mateixa una obligació que correspongués a les juntes de protecció de menors, sí que aquestes n'eren responsables quan no estaven atesos en una altra institució. L'article 6 de la Llei de 23 de juliol de 1903, deia: “Els nens abandonats i els privats de l'assistència dels seus pares, per defunció d'aquests (orfandat) o per impossibilitat absoluta de mantenir-los (indigència) o per aplicació de l'article 4t d'aquesta Llei (suspensió de la pàtria potestat per reiterades faltes de mendicitat i vagància dels fills) seran sustentats en els establiments de beneficència que existeixin al municipi o a la província d'on siguin naturals, segons les disposicions de la legislació general del ram i la pràctica seguida en cada província respecte a l'asil d'orfes i desemparats.” I afegia: “Podran també els ajuntaments i diputacions provincials concertar-se amb les associacions o institucions particulars constituïdes legalment, per a la prestació d'aquest servei mitjançant una subvenció o l'abonament de pensions.” Aclarida aquesta disposició per Reial ordre de 8 de març de 1918 amb motiu d'una consulta de la Junta de Biscaia, sobre les obligacions de la província i del municipi, i referent a això, s'aplicava que “sense perjudici d'atendre provisionalment les necessitats urgents en el lloc que es produeixin, l'assistència dels menors orfes i abandonats correspon al municipi de naixença del menor i, si manquen mitjans municipals, a la província on aquest municipi radiqui”.

conjuntament amb els moralment abandonats, que correspondria a la Secció tercera. Per a aquest servei, que podríem considerar mixt d'assistència social i tutela moral, disposaven de les juntes dels albergs, cases de classificació i grups benèfics. I assenyala, així mateix, l'obligació d'omplir les següents dades:

- 1) Butlleta d'estat d'institucions: per duplicat i trimestralment.
- 2) Butlleta d'estat provincial: resum provincial de les institucions especificant aquelles que siguin pròpies, les que en l'actualitat té a menors de la Junta i les altres que en un futur poden ser utilitzades.
- 3) Fitxa d'institucions de cada província.

La Secció 3a: Mendicitat i Tutela Moral

Amb competència, segons l'article 57 del Decret refós de 1948, de caràcter exclusivament tutelar per motius morals, referida a menors de setze anys i majors de tres. Les seves funcions eren:

- a) Perseguir la mendicitat infantil, recollint els menors de setze anys que “imploressin la caritat pública” fins que fossin lliurats a les seves famílies, si era procedent, i proporcionar-los, si esqueia, educació protectora, a reserva del que el Tribunal acordés en expedient de funció tuítiva.
- b) Concedir l'auxili de viatge a famílies amb nens mendicants o en perill pròxim de mendigar, per traslladar-se als llocs d'origen on disposessin de mitjans de vida o d'assistència.
- c) Afavorir els nens menors de setze anys necessitats de protecció, mitjançant l'ingrés en institucions o col·locació en famílies, a fi d'evitar la mendicitat o el perill moral.
- d) Repatriar els menors de l'expressada edat escapolits del seu domicili, tret que es tractés dels sotmesos a l'acció tutelar permanent del Tribunal de Menors, al qual corresponia en aquest cas la repatriació.
- e) Auxiliar els pares en la correcció paterna dels seus fills menors de setze anys quan aquesta s'exercís en virtut del seu dret de pàtria potestat.
- f) Recollir els nens que quedessin en abandó quan els seus pares, tutors o guardadors fossin privats de llibertat, a l'efecte de la qual les autoritats judicials, en decretar la presó d'aquells en qui concorrien les circumstàncies expressades, i els caps de les presons on ingressaven, ho posaven en coneixement de les juntes de protecció de menors, sense perjudici de la comunicació que haguessin de donar a altres organismes.
- g) Vigilar l'assistència dels menors de setze anys a espectacles públics.
- h) Vetllar per l'exacte compliment de les disposicions que regien sobre el treball dels menors en espectacles públics que, per la seva índole, poguessin perjudicar-los moralment.
- i) Denunciar davant el Tribunal Tutelar les faltes comeses en perjudici de menors de setze anys, compresos en l'article 584 del Codi penal, així com els casos d'exemples corruptors i maltractaments, i davant els tribunals competents els delictes executats contra menors d'aquesta edat.
- j) Denunciar, en nom dels menors de setze anys, els delictes de violació, abusos deshonestos, estupre i rapte de què tinguessin coneixement, si no haguessin estat ja perseguits pel pacient, representant legal o guardador de fet, que hagués de fer-ho.

La Secció 4a: Directiva dels Tribunals

Organitzada com una secció executiva referida a la creació, organització, funcionament i inspecció de tribunals tutelars de menors. Al seu torn cobria una funció informadora del Consell Superior i del seu president en totes les matèries no compreses en la Llei i en el Reglament dels tribunals tutelars.

També tenia assignada la promoció de totes les mesures necessàries per al bon funcionament dels tribunals, a banda de l'orientació de la labor dels tribunals tutelars i el control de la seva actuació, mitjançant l'informe pressupostari i la inspecció d'aquests tribunals.

La Secció 5a: Jurídica i Legislativa

Amb funcions informadores del Consell Superior i del seu president, d'assessorament del Consell i de les juntes en matèria jurídica i legislativa i d'investigació de totes les reformes que hagessin de proposar-se en matèria legislativa en favor dels menors.

A més, s'havien de dur actualitzades:

- Estadística d'institucions pròpies
- Estadística d'institucions de correcció paterna
- Estadística de menors tutelats
- Informes de les causes determinants de perill moral o de tendència a la perillositat d'ambients, espectacles i treballs
- Examen de la labor que les seccions terceres de les juntes duïen en aquest camp

El model resultant d'aquesta distribució de funcions

El contingut institucionalista, des de la tutela i la prevenció moral del dany social, la recuperació dels conceptes i accions asilars, l'obsessiu control estadístic i la contínua referència a la subsidiarietat en relació amb els TTM, etc. marquen aquest model d'intervenció, reflex de la concepció social dels governants de l'època.

Enfront d'aquell intent dels primers tècnics de les dècades de 1910 a 1940 d'establir una intervenció preventiva i educativa no centrada en la reclusió asilar sinó en la intervenció en espais pseudofamiliars, transitoris i provisionals, la formació professional, la mesura adaptada etc., el sistema franquista va recuperar els mètodes internadors i asilars.

Es va produir una involució de més de trenta anys. Era com estar de nou a l'inici del segle. I, a més, aquesta involució es va cronificar. Les conseqüències per a diverses generacions de nens i nenes van ser devastadores.

4.2. Les fases històriques de la institució: breu recorregut històric

4.2.1. El període 1911-1931: Restauració i dictadura de Primo de Rivera. La tensió entre Beneficència i Acció Social

Introducció

La Junta, la segona JPIB, va iniciar ràpidament les seves actuacions el 1911, ajudada pel Govern Civil i la Diputació de Barcelona.¹⁷⁸ Fins a la Segona República trobem dos períodes bastant clars i definits: el que abasta fins a la declaració del protectorat de Primo de Rivera l'any 1923, i el que succeeix durant aquest període de dictadura (qualificada com a *despotisme tou* per alguns).

Del primer període, a més de les actuacions d'urgència de recollida de trinxeraires,¹⁷⁹ i la creació del Grup Benèfic Wad Ras, en destacarem algunes altres actuacions i el moment de tensió que es va produir en el si de la JPIB, amb la creació del Tribunal de Nens de Barcelona, una vegada aprovada la Llei el 1918.

Del segon, són destacables, a més d'un cert canvi de paradigma i de directriu d'actuació que significa la Junta del Directori (de Primo de Rivera), la creació de l'Obra Tutelar Agrària, les realitzacions de finals dels anys vint i la crisi del model que significa l'afer Albó, ja a la fi del període.

Les primeres actuacions de la Junta. Altra vegada els trinxeraires

Així va ser: les primeres actuacions van tenir com a objectiu els trinxeraires. Es repeteix la matriu de la intervenció de 1908 en l'acció d'aquesta segona junta, la de 1911.¹⁸⁰ En els mesos que van des de març fins a desembre l'actuació fonamental de la JPIB va ser la posada en marxa de l'alberg d'estada provisional, per als nens i les nenes recollits al carrer, situat a l'antic

178. Va utilitzar, temporalment (fins a 1914) unes oficines annexes del Govern Civil, que ja havia utilitzat el 1908 i 1909, i va rebre la donació de mobles i elements necessaris per part de la Diputació de Barcelona.

179. Que no havia quedat suspesa sinó que seguia fent-se des de la cobertura del Patronat de Lliberts i de la Joventut Abandonada, creat per Pedragosa, i que havia aconseguit la concessió, condicionada, per part de l'Ajuntament de Barcelona dels locals del Convent de les Mínimes al carrer del Carme, on, una vegada reformats, se situaven: un alberg provisional, un centre d'observació i una casa de família. El Patronat havia comprat també una granja, Mans -o Mas- Guàrdia, a Palau-Plegamans, a 26 km de Barcelona, per convertir-la en granja i escola agrícola. Aquesta granja-escola va funcionar en conveni amb la JPIB (vegeu els lligalls relacionats amb aquest centre a la *Guia documental de l'AJPMB*) de manera habitual (solament hi ha un petit lapse a la fi dels anys vint provocat per l'afer Casa de Família, que després explicarem). L'Alberg Provisional també va ser posat a la disposició de la JPIB, quan aquesta es va tornar a fundar el 1911, i Pedragosa en va ser nomenat director, com a personal auxiliar de la JPIB. Per ampliar aquesta informació, acudiu a SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 133 i seg.

180. En el període comprès entre març de 1911 i desembre de 1913, la Comissaria de Pobres va recollir 2.669 trinxeraires a la ciutat de Barcelona. D'aquests, 645 van ser directament retornats a les seves poblacions d'origen per tractar-se de nens escapolits de les seves cases. Sorpren l'elevat nombre de nois i noies procedents de València —240— i de Cartagena —155. Aquests joves, sumats als 626 que la Junta va retornar al domicili patern dintre de la mateixa ciutat de Barcelona, signifiquen gairebé el 50% de tots els recollits que, en aquest període, eren prop de tres joves diaris de mitjana.

convent de les Mínimes, al carrer del Carme, i amb una capacitat de cinquanta places,¹⁸¹ i va ser operatiu des del 25 de maig de 1911. Aquestes actuacions, i també les dirigides a la creació d'un centre que concentrés tots els serveis de la Junta (el que serà el Grup Benèfic Wad Ras, inaugurat el 1914), van ser assumides com a prioritàries per la mateixa Comissió Permanent, complementant aquelles que cada secció anava duent a terme, evidentment a un ritme molt més lent. Sí, perquè no va ser per exemple fins a la fi de 1911¹⁸² que es va concretar alguna actuació en el camp de la protecció dels lactants i de les seves mares, amb la creació del Restaurant de Maternitat del carrer Peu de la Creu, número 18, amb capacitat per a més de cent places, inaugurat a mitjan desembre.¹⁸³

El Grup Benèfic Wad Ras: centre modèlic de la Junta

Durant l'any 1912 es van produir tensions entre l'Ajuntament i la JPIB quan l'Ajuntament va decidir que l'antic convent de les Mínimes, on se situaven les instal·lacions de l'Alberg Provisional de la JPIB (i també altres dependències del Patronat de Lliberts i de la Infància Abandonada), fos enderrocat per construir en aquest solar un grup escolar (el futur grup escolar Milà i Fontanals). Fruit d'aquestes tensions i les negociacions conseqüents va ser la cessió per part de l'Ajuntament a la JPIB d'un solar al carrer Wad Ras, al barri del Poblenou de Barcelona, per construir-hi el centre que necessitaven ambdues institucions.¹⁸⁴ En els anys següents, i en un procés que està perfectament documentat tècnicament, administrativament i institucionalment a l'Arxiu de la JPMB, es va erigir en aquest lloc el Grup Benèfic Wad Ras.¹⁸⁵ El Patronat de Lliberts de Pedragosa mai va arribar a utilitzar cap d'aquestes dependències.

Wad Ras, és a dir el Grup Benèfic,¹⁸⁶ va entrar en funcionament el 1914 i es va encomanar la direcció de la institució a

181. La recollida es feia en col·laboració amb la Comissió Municipal d'Asils, que havia posat, a més, vint places de l'Asil Municipal del Parc a la disposició permanent de la Junta, i s'executava per part dels agents de ronda de la Comissaria Municipal de Pobres.

182. Encara que uns mesos abans, en el Ple de 4 de juliol de 1911, es va tractar i aprovar, a proposta de Ramón Albó, assajar la possibilitat de concedir uns bons a les dones pobres embarassades i a les que alletessin els seus fills i que duguessin més d'un any de residència a la ciutat, aquesta idea no es va posar en funcionament fins a l'hivern d'aquell mateix any, en col·laboració amb els restaurants obrers de Santa Madrona, l'Alberg de Sant Antoni i la Cuina Econòmica de Gràcia.

183. El 1912, se'n va inaugurar un altre a Hostafranchs i també es van iniciar les accions de persecució de corruptors. Vegeu JPIB: *Memòria dels anys 1911 i 1912. Junta de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat de Barcelona*. Barcelona: Ed. Pròpia JPIB, 1913.

184. Decisió presa pel consistori el 22 d'agost de 1912. Aquesta obligació d'oferir lloc al Patronat de Lliberts i de la Infància Abandonada va comportar no pocs problemes als anys vint, que es van concretar en l'afer Casa de Família que després esmentarem.

185. La seva construcció va ser projectada per l'arquitecte Enric Sagnier i va ser guardonada amb el premi anual al millor edifici urbà que atorgava l'Ajuntament de Barcelona. La ubicació original es trobava en un solar d'uns nou mil metres quadrats que ocupava part de l'illa delimitada pels carrers Wad Ras, Enna, Castillejos i Igualtat (segons la nomenclatura de l'època), que correspondrien als carrers actuals de Doctor Trueta, Àlaba, Ramón Turró i Pamplona. En els anys vint es va comprar la resta del solar. Posteriorment, ja als anys trenta, l'Ajuntament també va cedir el solar del davant en el mateix carrer Wad Ras (Doctor Trueta), on en principi es va situar el camp de futbol i on després es construïren les Escoles Professionals, l'Institut Ramón Albó i un centre del TTM (aquests ja als anys cinquanta). Aquest espai ara està ocupat pel Centre Penitenciari de Dones de Barcelona. L'edifici original del Grup Benèfic va ser enderrocat per problemes en l'estructura i el solar està avui ocupat per un centre educatiu, l'IES Icària.

186. Per aprofundir en tot el que fa referència al Grup Benèfic acudiu, com a font primària a l'Arxiu de la JPIB (→ vegeu *Guia documental de*

Lluís Maria Folch i Torres.¹⁸⁷ És interessant conèixer l'argumentació que es va utilitzar per justificar aquesta i altres institucions,¹⁸⁸ i que després, com podrem comprovar més endavant, en la reconstitució de la Junta de Madrid el 1919, trobarem traslladada a altres institucions:

“Per això la Junta s'ha apartat de la idea d'un asil per a abandonats fundant tan sols un alberg provisional, on aquests romanen únicament el temps necessari per al seu estudi i classificació amb l'objecte de fixar amb tot coneixement del cas la seva ulterior destinació [...] Es proposa retornar-los al si de la societat convertits en veritables ciutadans, en homes útils, en intel·ligències i braços al servei de la civilització [...] a fi que romanguin en el reformatori o en l'asil només el temps necessari per a la seva reforma, la seva instrucció i la seva educació [...] l'asil públic no és el lloc més apropiat per preparar els nens per a la lluita per la vida enmig de les complexitats de la nostra moderna societat [...]”

El Grup Benèfic, com així es coneixia, es va convertir en la institució estrella de la JPIB fins a entrats els anys vint, i va ser organitzat acollint en el seu si gairebé tots els serveis de la JPIB: oficines de la Junta, Centre d'Observació, Alberg Provi-

L'AJPMB). Hi ha un lligall de l'AJPMB, f804, amb el títol: “Wad Ras Resum Orígens Grup Benèfic Informe Europa (1927-1929)”, que ofereix molta informació condensada). I com a fonts secundàries, a la tesi de llicenciatura de J. Lluís MORALES SABORIDO. *Lluís Maria Folch i Torres, educador*. Secció de Pedagogia. Facultat Filosofia i Lletres. Universitat de Barcelona, juny de 1957. O a ALBÓ I MARTÍ, R. *Seis años de vida del Tribunal Tutelar para a niños*. Barcelona, 1927. pàg. 106-153.

187. El nomenament recau en Folch i Torres perquè Pedragosa havia dimitit el 1913 com a director de l'Alberg Provisional, per poder ser nomenat vocal de la JPIB per designació règia. La figura i la projecció social, institucional i professional de Lluís Folch i Torres també necessitaria d'una investigació en profunditat. Reclamat com un dels seus per tots els contendents en la sorda confrontació que es va donar entre models o perfils d'actuació en l'acció social amb la infància i els menors a Catalunya des de 1911 fins a 1940, (vegeu, p. e. ROCA, T. (TC). *La historia de la Obra de los Tribunales Tutelares de Menores en España*. València: Secció de Publicacions del Consell Superior de Protecció de Menors, Imp. J. Doménech, 1968, pàg. 466; el llibre II, tercera part de GALI, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 99 i seg.; o fins el mateix Frederic GODÀS, tant a: “La formació professional a la protecció a la infància”, comunicació presentada en les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Vic: EUMO, 1984. pàg. 214 i seg. com a “Els tallers escola del Grup Benèfic de Protecció a la Infància del carrer Wad Ras de Barcelona”. Treball inèdit, 1989, que també fa una defensa de la seva figura i projecció) el que sí que resulta incontestable és el fet que va formar part dels adeptes a Albó, al costat dels Bassols, Monegal, Carrasco i Formiguera, Blanch (vegeu SANTOLARIA SIERRA, *op. cit.*, pàg. 162) i que va ser amic i company de viatges d'Ybarra, el veritable inspirador dels TTM (vegeu ROCA, *op. cit.*, pàg. 95).

La tesi de llicenciatura de José Lluís MORALES SABORIDO. *Lluís Maria Folch i Torres, educador*. Secció de Pedagogia, Facultat Filosofia i Lletres, Universitat de Barcelona, juny de 1957, és fins ara l'únic estudi específic al qual jo he pogut accedir sobre ell, però necessitaria una adaptació i contrastació. Aquest intent, ens consta, s'ha proposat en diferents moments durant la dècada dels vuitanta des del Centre d'Estudis Jurídics del Departament de Justícia de la Generalitat (propostes presentades per Emili Estivill i Martínez, però que no van arribar a quallar). Folch i Torres, funcionari de la JPIB des de gairebé el moment de la seva segona fundació el 1911, des del seu lloc en la direcció del Grup Benèfic Wad Ras entre 1914 i 1928, va desenvolupar una labor important de sistematització dels processos d'observació i classificació dels nens i les nenes que eren atesos per la JPIB i el TTM, i de consolidació dels protocols d'observació psicològica i psicometria a Catalunya. Se'n pot seguir el recorregut consultant els expedients personals de tots els nens atesos en aquesta etapa, que també es troben dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya (vegeu *Guia documental de l'AJPMB*). També es pot consultar GALÍ, *op. cit.*, pàg. 100 i seg.; SANTOLARIA, *op. cit.*, pàg. 142 i seg.; ALBÓ I MARTÍ, R. *Seis años de vida del Tribunal Tutelar para niños*. Barcelona, 1927, pàg. 106, 108, etc.).

Lluís Folch i Torres, des de 1928, en què creà l'Institut Torremar de Vilassar de Dalt, institució que encara és avui un referent de la psiquiatria a Catalunya, i fins a 1946, quan va morir, va mantenir una dedicació professional allunyada del camp d'acció de la Junta i del Tribunal.

Una notes sobre la biografia d'aquest personatge les podem trobar també en el número 10 de la publicació mensual de la JPMB *Pro infancia y juventud*, pàg. 89 i seg., any 1950.

188. Vegeu JPIB: *Memòria dels anys 1911 i 1912. Junta de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat de Barcelona*. Barcelona: Ed. pròpia JPIB, 1913, pàg. 12 i 13.

sional. Amb els anys va arribar a convertir-se també en un macrocentre d'estada no provisional, reproduint allò de què es volia fugir en principi: el model asilar,¹⁸⁹ encara que estava organitzat seguint formalment la tendència dels plantejaments de la Casa de Família de Pedragosa, com si de diverses cases de família es tractés.

Altres actuacions d'aquesta primera etapa

Wad Ras va esdevenir no només el centre estrella o modèlic de la Junta, sinó també gairebé l'únic, com a institució pròpiament dita, fins ben entrats els anys vint. Sí, perquè, a banda del Grup i dels dos restaurants de maternitat (Peu de la Creu i Hostafranchs, els quals, a la seva atenció inicial a les mares —prop de dues-centes mares l'any—, van afegir-hi a partir de 1922, quan van passar a donar menjars en un segon torn, la de menjadors o cantines escolars), poca cosa més trobem de dinàmica institucional.

Sí que és veritat que es van desenvolupar en aquests primers anys altres institucions, com ara els parcs infantils,¹⁹⁰ (un dels quals, el més important, dintre de les instal·lacions del mateix Grup Benèfic, des de 1914), o colònies (Bellestar, Mosqueroles, Font Rubí..., algunes d'elles del model Grancher),¹⁹¹ i alguna altra d'espòrdica, com ara la Granja de Fogars de Montclús que solament va durar un any, el 1915. Però de poca continuïtat i transcendència.

Però veurem també com l'excessiu pes de les actuacions de recollida de nens del carrer, que al principi va decantar la JPIB vers allò més purament controlador, va ser, a poc a poc, complementat amb actuacions de caràcter més tècnic i modern.¹⁹²

Un altre element d'aquests primers anys és el contingut laic i professional de les institucions creades, la direcció i gestió de les quals van ser encomanades a professionals de les noves disciplines emergents: psicologia, magisteri.

189. 450 nens i nenes acollits el 1927. El 1928, quan Folch va deixar la direcció, es va aprofitar per fer una remodelació de la institució, i es van crear vint-i-cinc "famílies", a càrrec cadascuna de les quals d'un educador, i des de llavors el centre es dedica només a nens. Vegeu la Comissió Permanent del 14 de desembre de 1927 (lligall de l'AJPMB, f703). I també el lligall específic sobre el tema de l'AJPMB, f804.

190. Els parcs infantils, el primer dels quals va ser el d'Hostafranchs, que va funcionar durant els anys 1913 i 1914, són una de les més genuïnes actuacions de la JPIB d'aquests anys. Es dirigien a nens d'entre set i tretze anys i centraven l'actuació en el temps que l'escola no cobria quan es produïa la coincidència d'horari amb el de les seves mares, que treballaven. Amb un horari adaptat a l'horari laboral de les mares, guardaven els nens, els duïen i recollien de les escoles, els donaven menjar, i organitzaven activitats complementàries de tipus lúdic, contacte amb la naturalesa (criaven conills, hi havia un hort, etc.), en un sistema semblat al que després desenvoluparan els esplais i l'escoltisme. En aquest mateix sentit, resulta molt curiós que el primer club *scout* de tot Espanya es creés també en el barri d'Hostafranchs el 1914 (és molt probable que els dos fets estiguessin relacionats). A partir de 1915, el parc infantil es va situar a Wad Ras, i el 1917 s'hi va obrir una secció de noies.

191. Les colònies, en aquesta època, eren un tipus d'intervenció en el qual no existia, al principi, cap dispositiu de tipus residencial associat. Els nens i les nenes residien en cases de particulars i una persona del lloc actuava com a referent i responsable. Les de tipus Grancher estaven dedicades a la prevenció de la tuberculosi, i traslladaven els fills de pares malalts a un ambient sa, en contacte amb la naturalesa i al camp, amb l'objectiu d'evitar el contagi. Per fer-nos una idea de què significaven les diferents malalties contagioses en aquells anys i de la por a la malaltia que es desenvolupava aleshores, pensem que l'epidèmia de grip del 1918 va afectar més de 150.000 persones a Barcelona ciutat (i va provocar nombroses morts: entre deu mil i vint mil). Però la malaltia més temuda era la tuberculosi, l'endèmica tisi, que causava estralls en els barris populars de la ciutat i entre les persones més joves. Vegeu Rafael PRADAS. "Cuando mataban por las calles". A: *Barcelona, memoria de un siglo*.

192. A partir de 1917 la JPIB va adoptar com a mètode d'higiene i protecció dels neonats, el del doctor Blanc i Benet, que era metge del Dispensari i cirurgià de l'Hospital Sagrat Cor de Maria, per a nens malalts pobres de Barcelona. Vegeu memòria JPIB 1917, lligall AJPMB, f108.

Relació amb el Tribunal per a Nens de Barcelona

El 15 d'agost de 1918 es va aprovar la Llei de tribunals per a nens (coneguda com la Llei Montero Ríos,¹⁹³ per ser aquest senador qui la va presentar), que donava sortida a una de les aspiracions, i fins i tot a l'encàrrec conferit per la Llei, de la Junta de Protecció a la Infància.¹⁹⁴ La creació del Tribunal de Barcelona va ser un procés ardu i complex en el qual van fer ja la seva aparició d'una manera molt més evident les diferències i les concepcions enfrontades entre els diversos grups de la JPIB, agrupats sota els lideratges de Ramón Albó i de Josep Pedragosa.¹⁹⁵

La JPIB, ja des de finals del mateix 1918, va iniciar les gestions per concretar la creació del Tribunal a Barcelona, i va nomenar de seguida, en reunió de la Comissió Permanent el 10 de gener de 1919 (la regulació de l'organització dels tribunals s'havia concretat en una llei de 27 de novembre de 1918) Pedragosa i Clavería com a vocals del Tribunal.

No obstant això, qui va ser nomenat jutge-president, finalment, és Ramón Albó.¹⁹⁶ I es va iniciar així un llarg període d'incerteses que acaba amb la dimissió com a vocals tant de Pedragosa com de Clavería, per no fer inviable el projecte.

Altres manifestacions d'aquest procés de confrontació d'idees van ser el final de l'assumpte relacionat amb el desallotjament de l'antic convent de les Mínimes,¹⁹⁷ i el conegut com afer Casa de Família, que no és més que un continuació del que havia succeït anteriorment i que anunciava la ruptura definitiva de concepcions, models i relacions personals que hi havia en el si de la Junta, i potser també socialment, a partir de 1926.

El Tribunal per a Nens de Barcelona va iniciar, doncs, la seva labor el 4 de maig de 1921.¹⁹⁸ Però amb els Tribunals per a

193. El senador Avelino Montero-Ríos y Villegas havia estat fiscal del Tribunal Suprem i la seva idea principal era apartar els menors del dret penal comú i crear per a ells una jurisdicció especial. Una anàlisi molt interessant d'aquesta Llei i la seva significació jurídica i social es pot trobar a VENTAS, R. *La minoria de edad penal*. Madrid, 2002, pàg. 357 i seg. Tesi doctoral sota la direcció del doctor Manuel Cobo del Rosal.

194. Funció 10, de l'article 2 del Reglament de 1908. Vegeu l'annex legislatiu de la tesi. També es pot ampliar el tema accedint als lligalls de l'AJPMB, f549, f551 i f555.

195. El procés està bastant ben reflectit a SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 160 i seg. I pot seguir-se així mateix a través de les actes de la Comissió Permanent de la JPIB dels anys 1918 a 1925. Vegeu els lligalls de l'AJPMB, f903, f947, f949, f954, f956, f957, f959, i f1527. També trobem referències a ROCA, T. (TC) *La historia de la Obra de los Tribunales Tutelares de Menores en España*. València: Secció de Publicacions del Consell Superior de Protecció de Menors, Imp. J. Doménech, 1968, pàg. 231 i seg.

196. Mitjançant Reial decret de 17 de gener de 1920. Es va constituir l'11 de febrer de 1921, festivitat de la Mare de Déu de Lourdes, advocació sota la qual va voler col·locar-se el TTM de Barcelona, ja que aquesta Mare de Déu es considerava la seva patrona. Vegeu ALBÓ I MARTÍ, R. *Si guiendo mi camino*. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1955, pàg. 230.

197. L'expropiació definitiva de l'antic convent de les Mínimes, al carrer del Carme de Barcelona, per procedir a la construcció del Grup Escolar Milà i Fontanals, no va tenir lloc fins a mitjan 1921. Recordem que encara s'hi trobaven allotjades diverses institucions del Patronat de Lliberts, entre les quals la Casa de Família. L'acord per part de l'Ajuntament de Barcelona per a la cessió del solar on es va construir el Grup Benèfic incloïa l'obligació de donar cabuda a aquella institució, gestió que s'assignava i encarregava al secretari Albó. Ja hem avançat que aquesta condició no es va complir en el seu moment. I el record i la reclamació de complir-la van donar lloc a aspres enfrontaments en el si de la Comissió Permanent de la JPIB. Vegeu lligall de l'AJPMB, f1527, i SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 156 i seg.

198. El nivell de desencontre era gran i es va arribar a constituir, el desembre de 1921, una Comissió Mixta de relacions per tractar de reconduir si-

Nens, va passar una mica com amb la Llei d'infància: que no s'havien previst els mitjans econòmics o pressupostaris per mantenir-los. Això es va solucionar mitjançant una Reial ordre de Governació de 19 d'abril de 1922, que fixava una nova distribució de les despeses de les juntes de protecció a la infància, per la qual, dels ingressos

“[...] de tota índole percebuts per les juntes, deduït un 2% amb destinació al Consell Superior de Protecció de la Infància, dedicaran el 10% per a personal i material; el 30% per a repressió de la mendicitat; i de la resta, un 30%, almenys, el posaran a la disposició del Tribunal per a Nens establert, o per a un fons especial destinat a proveir les necessitats d'aquest Tribunal quan s'estableixi”.

És a dir, una ordre que canviava les regles del joc. La reacció de la Comissió Permanent de la JPIB va anar en la línia d'oposició total i va dur a terme diferents actuacions (amb informes acusatoris de separatisme¹⁹⁹ cap als homes d'Albó, etc.) que van culminar amb una dimissió en bloc dels vocals de la Comissió Permanent el 30 de gener de 1925, llevat dels provinents del Tribunal per a Nens.²⁰⁰

La culminació d'aquest procés va ser la reconstitució dictada per Milans, acció que ja hem esmentat, i que va significar el trasllat a la composició de la Junta de la predominança política del moment.

La tasca de la Junta del Directori

A partir de la recomposició de la JPIB el 1926, sembla com si a la Junta li agafés una espècie de falera creadora d'institucions. En part també per l'augment considerable dels ingressos de la JPIB d'aquesta època, que van arribar fins a gairebé les 700.000 pessetes l'any el 1929.

A més, l'acció de la JPIB es va aprofitar com a potencial eina de recristianització,²⁰¹ de la societat (les institucions les crea la JPIB, però se n'encomana la gestió a ordres religioses, es construeixen capelles en les institucions existents, i es recupe- ren alguns formats asilars, o purament guardadors, especialitzats en nens²⁰² o nenes, enfront dels intents educadors d'algunes actuacions del període anterior). I sobretot, tornem a sentir parlar de *caritat*.

tuacions (vegeu el lligall de l'AJPMB, f998). Una mica més tard, es van redactar unes “Bases d'Intel·ligència” per part del vocal de Ribà, en el mateix sentit (vegeu el lligall de l'AJPMB, f996).

199. La veritat és que resulten inversemblants en el contingut, veient sobretot com es van col·locar alguns dels informes esmentats en la Guerra Civil. SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 170. El que sí que seria adequat és agrupar Albó i els seus seguidors entre els catalanistes tradicionalistes, hereus dels plantejaments carlistes del XIX.

200. La composició de la Comissió Permanent fins a la reconstitució de la Junta el 1926 és Albó, secretari, Monegal, vicepresident (com a únics vocals que repeteixen en la Permanent), i Trabal, Manich, d'Arquer, d'Olabarría, de Dalmases, Vallet, Coll, Marquès de Sagnier i López Lloret. Vegeu els lligalls de l'AJPMB, f957, f959, i específicament, un d'específic sobre el tema, el f986.

201. Des del Vaticà, Pius XI hi exhorta els catòlics en les seves encíclics: “Jutgem pesta dels nostres temps l'anomenat laïcisme amb els seus errors i abominables intents...” va dir a “Quas Primas” de 1925, amb la qual també es crea la festivitat de Crist Rei.

202. El Grup Benèfic Wad Ras es va convertir en institució només de nens i es va suprimir la secció de nenes existent fins llavors. Vegeu el lligall de l'AJPMB, f803.

És més, es va crear una revista amb aquest nom, *La Caritat*, que serà present en el panorama barceloní, des de 1926 fins a 1930, com a publicació conjunta de l'Oficina Central de Beneficència,²⁰³ la JPIB i el Tribunal per a Nens de Barcelona, encara que, pel que fa al pressupost, tot sortís del de la JPIB,²⁰⁴ i l'*alma mater* i motor de la qual va ser Ramón Albó.²⁰⁵

Com a noves institucions, trobem que el 1926, es va crear la primera guarderia de nens de pit,²⁰⁶ per a fills de mares que treballaven en fàbriques (a les quals es facilitava el transport gratuïtament). També es va crear la Casa de Família Nostra Senyora de la Immaculada, per al tractament familiar de nenes. El 1927 van veure la llum la Casa de Família Nostra Senyora de la Mercè, i l'Escola Llar,²⁰⁷ per ensenyar *menagère* (gestió domèstica) a nenes. El 1928, la Casa de Família Nostra Senyora de Montserrat, per a nenes, i la Casa de Família San Benito, per a nens. El 1929, es va crear la Casa de Família del Sagrat Cor per a nens, una escola de mainaderes, per formar les professionals de les guarderies, i la Casa del Bon Repòs, per a nenes que no eren admeses en cap asil, per malaltia, inestabilitat, dificultat o altres causes.

La participació espanyola en el VI Congrés Internacional per a la Protecció a la Infància. Milà, novembre de 1927

Però no tot en aquesta època i a Catalunya va ser un retorn als models asilars i caritatius del segle XIX. Com a exemple d'això, acostarem ara el contingut d'aquesta participació en el VI Congrés Internacional de Protecció a la Infància celebrat

203. Algunes de les actuacions d'aquesta etapa van ser la col·locació, en un espai de centralitat de l'acció social, de les juntes de beneficència, coordinant-les amb altres institucions no previstes en el moment de la seva creació: JPIB, TTM, etc. (vegeu lligall de l'AJPMB, f1249). Les juntes provincials de beneficència neixen amb la Llei general de beneficència de 1849. A l'article 6è del Reglament de 14 de maig de 1852, per a l'execució de la Llei de beneficència, es diu textualment: "En cada capital de província es procurarà que hi hagi, almenys, un hospital de malalts, una casa de misericòrdia, una altra d'orfes i desemparats i una altra de maternitat i expòsits." La Llei provincial de 1870 regula com a competències exclusives de les diputacions la implantació i conservació d'aquests serveis com a establiments de beneficència. Amb algunes petites modificacions, les juntes de beneficència es van mantenir fins a 1968, any que per decret es van suprimir les seves funcions van passar les noves juntes provincials d'assistència social.

204. El 16 de juny de 1925, en una reunió en l'Oficina Central de Beneficència, es va acordar iniciar aquesta revista i que el pressupost aniria a càrrec de la JPIB. (Vegeu lligalls de l'AJPMB, f378, f396 i f1249). El primer número va veure la llum el 25 de gener de 1926 (segons nota de premsa de *La Publicitat*, del 5 de febrer de 1926, publicada conjuntament per la JPIB, TTM i Oficina Central de Beneficència). En el prefaci-presentació que Ramón Albó va fer de la publicació, que ocupava gairebé tot el primer número, a més d'un recorregut per les realitzacions caritatives, es va intentar una justificació del model. I es va fer referència explícita al Papa Lleó XIII, i a la seva encíclica de 1891 *Rerum Novarum*, citant una de les seves màximes: "No hi ha ni hi haurà artífici humà que supleixi la caritat cristiana, de la qual és propi donar-se tota al bé del proïsme."

205. El 1929 va tenir lloc a Barcelona el I Congrés Catòlic de Beneficència Nacional, el president de la comissió organitzadora del qual va ser, també, Ramón Albó. Vegeu: *I Congreso Católico de Beneficiencia Nacional, Reglamento*. Barcelona: Impremta de la Casa Caritat, 1929.

206. Al carrer Independència, al barri del Poblenou. Enfront del format de parc infantil, definit com abans ho hem fet, en aquest període s'opta pel de guarderia, i es concentren els esforços en aquest model, de contingut més guardador que educador. Aquest format, paradoxalment, serà també el que després potènci la Generalitat republicana. Vegeu les anotacions crítiques que fa en el llibre II, tercera part, GALI, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 132 i seg., sobre aquest tema. Vegeu també lligalls de l'AJPMB f781 i f782.

207. Al carrer Folgueroles. Pel document contingut en el lligall de l'AJPMB, f282: "Memòria Estat Institucions 1939" (vegeu-ne la reproducció en l'annex documental) d'aquesta institució sabem que durant la Guerra Civil es va usar com a colònia (en el sentit que va donar a aquesta paraula la República, que era diferent i es referia més a un tipus de república infantil i que més endavant tractarem.) I a partir dels anys quaranta es va anomenar Escola Femenina d'Educació. Vegeu a la *Guia documental de l'AJPMB*, l'apartat d'institucions pròpies per ampliar.

a Milà el 1927. Hi va acudir Carmen Isern i Galcerán com a delegada, tant del Consell Superior de Protecció a la Infància, com de la Diputació de Girona, i la seva participació i la ponència que va defensar van quedar recollides en un article-fullet que ella mateixa va publicar el 1928 i que inclou la seva comunicació en el Congrés.

La comunicació fa un petit recorregut històric sobre alguns antecedents de la intervenció en aquest sector (infància) per passar després a enumerar algunes de les necessitats més apressants. L'autora esmenta, per exemple, que:

“ [encara que] la seva situació està ben compresa i compulsada en la nostra legislació, les insuficiències [...] provenen de la pràctica; de la falta de personal tècnic especialitzat que uneixi, a una veritable vocació, [...] el coneixement dels principis de la pedagogia, la psicologia, la higiene, el dret, la psiquiatria, etc.; elements essencials i necessaris per dur la seva missió a una bona fi. *No n'hi ha prou de voler, cal voler i saber*”.²⁰⁸

I proposa a continuació la necessitat de crear:

“escoles d'assistència social, d'on surti el personal diplomad que està cridat a dirigir les institucions de tutela i protecció, els delegats per a la protecció a la infància, les infermeres visitadores i escolars [...] i per a totes aquelles persones que desitgen orientar-se en els problemes beneficoassistencials.”²⁰⁹

Proposa, així mateix, la conversió dels hospicis i asils existents en cases de família, llars per a nens, o asils maternals on els nens

“[...] no viuran aïllats com a pàries, sinó que aniran a escola, al camp o al taller, i fraternitzaran amb altres nens. Així, mes tard, quan siguin grans i coneguin el treball i l'estalvi, seran emancipats i podran viure lliurement i honorablement en la societat, sense ser eternament nens sotmesos a tutela.”²¹⁰

S'agraeix una mica d'aire fresc.

L'origen de l'Obra Tutelar Agrària

Aquesta Obra té el seu origen en aquesta època i la seva primera institució va ser la Colònia Agrícola Santa Maria del Vallès (inicialment composta per l'Escola Agrícola Les Torres, dedicada a nens des de 1925, a la qual se suma el 1928 l'Escola Agrícola Bellaplana, que es dedicarà a nenes), situada en una finca propietat de Ramón Albó que va ser cedida al Tribunal per a Nens des de 1925.²¹¹

L'Obra Tutelar Agrària²¹² va rebre un impuls fonamental durant el període posterior a la Guerra Civil i, al costat de les colònies de Santa Maria de Gimènells i de Plegamans, va ser molt present en la JPIB. Sempre a cavall d'aquesta estranya relació de subsidiarietat-dependència que es va establir entre les tres institucions: Obra Tutelar, Junta i Tribunal.

208. ISERN i GALCERAN, C. *El sexto Congreso Internacional para la Protección a la Infancia. Milán (noviembre de 1927)*. Girona: Tipografía de la Casa de Misericòrdia, 1928, pàg. 32 (la cursiva és nostra).

209. Aquesta proposta d'escola d'assistència social pot considerar-se de les primeres en la història d'Espanya.

210. ISERN i GALCERAN, C. *El sexto Congreso Internacional para la Protección a la Infancia. Milán (noviembre de 1927)*. Girona: Tipografía de la Casa de Misericòrdia, 1928, pàg. 35.

211. Vegeu els lligalls f180 i f181 de l'AJPMB

212. Les Torres, o Santa Maria del Vallès segueix sent en aquests moments propietat de la Fundació Social Obra Tutelar Agrària i segueix complint funcions educatives especials. Se'n pot trobar més informació a: http://santaaulaliaron.diba.es/municipio/rutes_text.htm (últim accés, 15 de juliol de 2005).

L'OTA originària (Les Torres i Bellaplana) va augmentar les seves possessions amb la compra, el 1929, d'una finca de més de cinc mil hectàrees a Vilanova d'Alpicat, a la província de Lleida, que va donar pas a la que s'anomenaria la Colònia Agrícola²¹³ de Santa Maria de Gimènells, que després de la Guerra Civil va mantenir molt contacte amb la Junta,²¹⁴ i que en principi volia servir,

“[...]perquè els menors de la Junta de Protecció i del Tribunal de Menors que volguessin ser pagesos poguessin amb el temps arribar a ser propietaris, i també per anar formant un patrimoni social a favor dels ideals de redempció social i econòmica dels menors moralment abandonats.”²¹⁵

L'Obra Tutelar Agrària va acabar sent considerada pel propi Ramón Albó com la institució més genuïnament pròpia.

I pot considerar-se com una manifestació més de les tendències educatives de l'època, que s'emmarquen en la tornada al camp en

“[...]l'emergent moviment de 'regeneracionisme' naturalista i rural que es desenvolupa en la sensibilitat col·lectiva de la segona meitat del segle XIX, a la qual no són alienes les noves tendències pedagògiques que acabaran conformant el moviment de l'Escola Nova.”²¹⁶

Aquestes tendències ja havien tingut una primera manifestació amb la creació de la Granja de Plegamans del Patronat de Lliberts de Pedragosa (que treballava en conveni tant amb la JPIB com amb presons²¹⁷) i que presentaven també matisos diferents segons qui les promogués i sota quin model epistemològic d'explicació i comprensió de la realitat es moguessin.²¹⁸

213. El model educatiu de les colònies era una mescla del que hem esmentat abans, de colònia i d'institucional-residencial. Es partia del principi que “una llar mitjanament qualificada s'haurà de preferir al millor establiment”. Per això se seleccionaven els matrimonis que es col·locaven al capdavant dels grups familiars (en cases i instal·lacions de la colònia) on “ella, la mare, que cuida els nens, és la cuinera... ell, l'home, és espòs de la mare, és el cap natural del grup, el seu pare i el seu mestre educador...”. En la mateixa institució, en pavellons separats i amb personal preparat *ex professo* (mitjançant cursos del TTM), els nens i les nenes rebien formació escolar i agrícola. VEGETAL I MARTÍ, R. *Cuatro colonias agrícolas para menores moralmente abandonados*. Barcelona: J. Horta i Cia., 1942, pàg. 160 i seg.

214. Els lligalls de l'AJPMB, f542, f255, f433, f938 i f268 en donen bona fe. La compra d'aquesta finca el 1929, en un estranya i confusa actuació conjunta entre Obra Tutelar Agrària i JPIB, està en la base de l'afar Albó, que veurem més endavant (vegeu actes de la Comissió Permanent de 28 de novembre de 1928, lligall de l'AJPMB, f689).

215. ALBÓ I MARTÍ, R. *Cuatro colonias agrícolas para menores moralmente abandonados*. Barcelona: J. Horta i Cia., 1942, pàg. 115. De fet, després de la Guerra Civil aquells que havien passat per Plegamans o Santa Maria del Vallès tenien facultats, i després d'haver estat seleccionats escrupolosament (perquè no esdevinguessin revolucionaris), passarien a Santa Maria de Gimènells, i podien arribar a convertir-se en propietaris.

216. SANTOLARIA SIERRA, F. “Casas de familia y colonias agrícolas. Dos tendencias institucionales de la reeducación social en España (1900-1950)”. A: *Revista de Educación*. 2000, número extraordinari, pàg. 295-316.

217. Fins a 1922, en què una Reial ordre de 18 d'octubre, fixava “que les atencions carceràries de les presons provincials i de partit fossin retornades a l'Estat, amb la qual cosa l'administració econòmica de les Junta de Patronat cessava, i passava a ser ocupada per la Direcció General de Presons”. Vegeu SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 174. Això va implicar per a la Casa de Família la pèrdua d'una de les seves principals fonts d'ingressos.

218. Solament per fer-nos una idea de què estem parlant, recordem que el projecte de l'Escola Agrícola de Bellaplana “pretenia formar amb noies inestables (classificades de febles mentals) les futures dones dels agricultors de la zona, atès que les noies de poble fugen de la vida del camp”. (El projecte es pot trobar a ALBÓ I MARTÍ, R. *Seis años de vida del Tribunal Tutelar para niños*. Barcelona, 1927.)

Albó, veritable impulsor de la idea, va definir anys més tard, ja el 1942, com a finalitats primordials de les quatre colònies agrícoles (Bellaplana, Les Torres, Plegamans²¹⁹ i Gimennells) que componien l'Obra Tutelar Agrària²²⁰, les següents: la iniciació i formació agrícola, la difusió de la propietat, la creacions de patrimonis familiars, l'organització de l'Escola de la Llar Rural i la fundació del Reformatori Correccional Agrícola.

L'afer Casa de Família

Amb aquest nom es coneixen el cúmul d'actuacions relacionades amb un procés d'expedient d'inspecció obert a la Casa de Família de Pedragosa,²²¹ per part de la JPIB, que va culminar el desembre de 1928,²²² amb la ruptura total de relacions entre el Patronat de Lliberts de Pedragosa i la Junta d'Albó.

L'espectacle que mostren els documents de l'expedient no és gens encomiable i està ple d'actituds i comportaments poc edificants, amb acusacions de corrupció i malversació de diners públics (el cost de les estades que la JPIB pagava pels pupils que hi atenia) cap a la Casa de Família i a Pedragosa. I de posada en dubte de la validesa d'acords com el de la Comissió Permanent d'1 de juliol de 1921, quan, com a compensació per la manca de compliment de la condició que l'Ajuntament de Barcelona havia posat per a la cessió del solar on estava ara situat el Grup Benèfic, és a dir, la de donar cabuda a la institució del Patronat, s'havia decidit concedir-li una subvenció anual d'11.600 pessetes anuals, perquè pogués així pagar la hipoteca del nou local que havia d'utilitzar.

219. Mas Guàrdia, la finca que el Patronat de Lliberts havia comprat a Palau de Plegamans, va passar a ser (al costat de la resta de les seves possessions), per aplicació de l'Ordre ministerial de 5 de gener de 1944, propietat del Patronat Central de Nostra Senyora de la Mercè per a la Redempció de Penes pel Treball. Anteriorment (Ordre ministerial de 20 de febrer de 1939), s'havien suprimit les associacions de Patronat de Reclusos i Lliberts, la missió de les quals passava a ser exercida pel llavors Patronat Central per a la Redempció de Penes pel Treball, creat el 1938, i el president del qual era... Albó. Aquest Patronat, com la majoria de les qüestions que tenien a veure amb Ramón Albó, va tenir un funcionament gairebé de fusió amb la Junta i el TTM fins a 1955 (vegeu els lligalls de l'AJPMB, f298, f299, f300 i f304). I en morir Albó el 1955, la Junta de Barcelona va comprar al Patronat de la Mercè totes les que un dia van ser les propietats de la institució de Pedragosa.

220. Creada legalment al principi de 1929, a l'empara de la Llei de 30 de juliol de 1887, com a "associació benèfica de caràcter particular[...] que, inspirada en l'amor als nens, segons els ensenyaments de Jesús i en ideals patriòtics, tindrà per objecte emparar, albergar i protegir menors pobres" (art. 1). Encara que hi ha referències anteriors, el dipòsit dels estatuts només es fa a principis de 1929 (vegeu Acta de la Comissió Permanent de 10 d'abril de 1929, lligall de l'AJPMB, f689). El seu primer president serà el tinent general Joaquín Milans del Bosch.

221. Oficialment el 1928, encara que la informació de l'Arxiu ens demostra que hi ha actuacions iniciades amb força anterioritat. Vegeu el lligall de l'AJPMB, f323. I SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 174 i seg.

222. Vegeu acta de la Comissió Permanent de 12 de desembre de 1928, lligall de l'AJPMB, f689.

La crisi del model: l'afer Albó²²³

Aquest afer, en terminologia de l'època i així anomenat també a l'AJPMB²²⁴ es va iniciar el 1928, i mai va acabar de resoldre's. Sí, perquè encara a dia d'avui no està resolt. El seu origen, curiosament, es dona en un moment polític (són els últims anys del directori de Primo de Rivera) que no podria fer pensar gens en clau de persecució política, o de rancúnia personal (Albó “regnava” a la Junta i el TTM). Però alguna cosa devia haver estat massa eloqüent per provocar la intervenció dels seus propis adeptes. Això posa de manifest el que tenia d'esgotament d'una forma d'entendre, fer i actuar, i sobretot, d'“usar” l'Administració. I parteix de l'intent d'aclarir en el si de la JPIB el contingut de les subvencions i inversions que s'estaven fent en algunes de les escoles agrícoles de la colònia agrícola Les Torres, especialment la de Bellaplana.²²⁵

El procés és enrevessat i gairebé còmic, i va arribar a provocar fins i tot una denúncia personal contra Albó,²²⁶ i un procediment judicial. Però la veritat és que a pesar de la solució que es va acabar articulant legalment,²²⁷ tot va quedar sense complir-se.

I a partir de 1939, una vegada acabada la Guerra Civil i amb un Ramón Albó actuant fins a mitjan anys cinquanta com a capdavanter del bàndol vencedor en les qüestions d'infància i protecció de menors, el tema va deixar de ser present, en termes documentals. I les seves conseqüències, així com la translació a efectes econòmics, mai van ser resoltes.²²⁸ És més, en algunes de les seves obres Ramón Albó sembla que vulgui emmascarar el tema amb informació poc contrastable.²²⁹

223. El tractament que fa d'aquest tema SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 184 i seg., és bastant apropiat. Nosaltres aquí no volem endinsar-nos en una interpretació en clau agònica entre personalitats distintes. Només oferirem algunes dades i algunes referències que puguin servir perquè uns altres puguin aprofundir sobre el tema.

224. Vegeu els lligalls de l'AJPMB, f139, f141 i f142.

225. En alguns documents es va parlar de l'afer Bellaplana. Però també es tractava, en un primer moment, d'inversions a Santa Maria de Gimènells.

226. Per part del vocal de la JPIB que després arribarà a ser conseller de Sanitat de la Generalitat el 1935, Raül Roviralta. Vegeu actes de la Comissió Permanent de febrer i març de 1930, lligalls de l'AJPMB, f689 i f 698.

227. Totes les actes d'arqueig econòmic dels successius canvis de dependència administrativa de la JPIB en període republicà recullen la situació de Ramón Albó com a deutor de la JPIB, en una quantitat propera a les 210.000 pessetes (reconeixement de deute que es va donar, notarialment, el març de 1931, és a dir, abans de la proclamació de la II República). També en les que es van donar en període de guerra, com la d'1 de març de 1937, conseqüència de l'Ordre de 17 de febrer de 1937 que fixava la dissolució de totes les entitats benèfiques, que van ser assumides directament per la Generalitat. O en les primeres i posteriors a la Guerra Civil que se succeïxen una vegada acabat el conflicte bèl·lic amb la victòria de Franco, com en l'Acta de Reorganització de la Junta 7 de febrer 1939 (vegeu el lligall de l'AJPMB, f573). En aquesta acta es recorda a més que el 1935 l'Obra Tutelar Agrària, successora de Ramón Albó en la propietat de la finca, n'havia assumit una hipoteca i era beneficiària la JPIB, (10 maig 1935, amb l'Estatut suspès), amb un compromís de devolució anual del deute a la JPIB en terminis anuals que tampoc s'havia complert (vegeu també el lligall de l'AJPMB, f854).

228. La referència a aquest deute desapareix a partir de la memòria de l'estat de les institucions el 1939 (vegeu el lligall de l'AJPMB, f282 i també el f43). O també, vegeu el document “Memòria estat institucions 1939” en l'annex documental. Memòria que, precisament, va redactar Ramón Albó.

229. Llegim a ALBÓ I MARTÍ, R. *Cuatro colonias agrícolas para menores moralmente abandonados*. Barcelona: J. Horta i Cia., 1942, pàg. 108 i referint-se a l'escola Bellaplana “[...] tot això construït *ex professo* per l'herència de Federico Benessat, a iniciativa d'un dels seus marmessors que era l'amic

4.2.2. La II República 1931-1939: els intents de consolidar un nou model d'intervenció social

Introducció

Parlar de polítiques socials de la II República, en la mesura que les polítiques d'infància són també polítiques socials, pot acabar resultant un aforisme.

Perquè les polítiques socials i els models d'intervenció social associats necessiten sempre una certa projecció d'execució en el temps. I els cinc anys de la II República (els quals van des d'abril de 1931 fins a juliol de 1936, si tenim en compte que des de 1936 fins a 1939 a Espanya hi havia una situació de conflicte bèl·lic obert, a més de caràcter civil, intern, marcat per una necessitat d'actuació investida per la urgència i immediata, és a dir obligatòriament centrada en l'acció política de tot allò quotidià), no és gaire temps. Més encara tenint present que en aquest curt període de temps es van succeir governs que desfeien la labor legislativa de l'anterior i que eren temps d'una gran confrontació de models de projecte social, amb una manifestació de gran inestabilitat política, en els quals la dreta, no resignada a haver perdut el poder, va intentar repetidament cops d'estat (Sangurjo-1932, Franco-1936...).

Les reaccions populars, en forma d'aixecaments i vagues revolucionàries (Cases Velles-1933, Astúries-1934...), van oferir elements per a una línia argumental centrada en la seguretat pública, que guanyava adeptes de manera generalitzada entre les classes mitjanes. I la violència al carrer, en una estratègia de terror llançada des dels sectors més durs de la dreta ideològica (però instrumentalitzada per tota ella, com es va veure en els processos d'adhesió al règim de Franco posteriors), molt en la línia dels plantejaments nazis i feixistes vigents a Europa (amb atemptats i assassinats com els del tinent Castillo, i reaccions com la de Calvo Sotelo, ambdós el juliol de 1936), es manifesta d'una manera molt acusada.

L'aixecament militar de l'exèrcit del Marroc, sota les ordres del general Franco, va donar pas a una de les guerres civils d'entre les més cruentes de la història contemporània europea (preludi del gran conflicte que va assolir el continent a partir de 1939) i sobretot, a una postguerra plagada de rancor, odi i afanys vindicatius i revanxistes.

Però, malgrat tot, veurem que es poden rastrejar i trobar elements que defineixen la manifestació de la confrontació, en l'àmbit de les polítiques socials, entre els dos models que liciten per afermar-se: el beneficocaritatiu (institucional) i el tecnicopositivista de l'acció social.

*El període republicà: els intents de creació d'una xarxa de serveis socials públics*²³⁰

En aquest període es va produir un altre dels intents (no es va recuperar aquesta tendència fins a finals del segle XX, quan ja en l'etapa democràtica va renéixer part d'aquest impuls), de modernització i de superació del vell esquema benèfic, ca-

dels nens' que havia adquirit la finca i per acord unànime del marmessor, que va destinar a tal fi unes 200.000 ptes". Els comentaris que fa Alexandre Galí a aquesta afirmació, i a d'altres referides a l'Escola Agrícola Les Torres, al llibre II, tercera part, de GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 138 a 141, són interessantíssims, però han de llegir-se tenint present que l'autor no disposava de les fonts documentals que ara posseïm i el que en ell són intuïcions, nosaltres ja sabem que eren fets certs.

230. Un resum molt interessant sobre l'acció social en aquesta època pot trobar-se a la introducció històrica general que fa Montserrat Carbonell

ritatiu i institucional que la Restauració (o, com a mínim, una part important dels seus sectors dominants, parlant en termes polítics i econòmics) intentava perpetuar. Recordem, de tota manera, com abans ja esmentàvem, que tot això va tenir lloc en una situació de tebiesa de la burgesia en les seves propostes i des d'uns temors, enfront de la revolució, que al final la van dur a un pacte amb les antigues classes dominants caciquils, i que, per altra banda, el poder de l'Església i la seva activa posició política a Espanya era molt important. Potser així podrem entendre els limitats avanços en aquest camí de canvi d'estructures i de paradigmes que es donen en aquest moment (en el que hem definit abans com a inicis de l'estat social a Espanya), recorregut que ja hem comprovat com s'havia accelerat amb el canvi de segle, però que també havia rebut ja un important fre en els anys del directori de Primo de Rivera, amb la recuperació de models d'acció social centrats altra vegada en la caritat institucional.

Així, als anys trenta, el sector liberal i progressista de la burgesia espanyola, en aliança amb altres sectors socials (sobretot sectors socials populars i partits d'esquerra), va fer, doncs, un últim esforç de renovació i de regeneració social. Però la correlació de forces aquesta vegada tampoc no va estar del costat del que era nou.

Les dificultats en aquest procés de modernització²³¹ es van traslladar al procés de construcció de l'estat social, que a Espanya, com en general en tots els països del sud d'Europa (Portugal, Grècia i Itàlia), es va perllongar més en el temps. Les situacions polítiques de feixisme presents en tots aquests països, ho condicionaran, i en alguns d'aquests països l'avenç quedarà paralitzat, quan no es produirà en algun (Espanya, per exemple) una involució vergonyosa.

Per tractar de dibuixar ràpidament la proposta de política social que es vol desenvolupar en aquest últim intent, res millor que referir-nos-hi amb les paraules d'un dels seus autors i actors: Alexandre Galí, quan ens explica la seva manera d'entendre l'evolució del concepte de beneficència cap al d'assistència social i ens diu,²³²

“l'assistència social ha permès suplir a força de serveis organitzats per l'estat, amb les màximes garanties de rendiment, allò que la beneficència abandonada als sentiments caritatius individuals realitzava d'una manera anàrquica, dispendiosa, incompleta i gairebé sempre amb gravíssimes deficiències. [...]

El nou concepte d'assistència social a la llarga ha cristal·litzat sota el signe de l'educació: l'escola, el psicòleg educador, l'assistenta social formada com una educadora, han suplert l'asil i la germana de la caritat”.

Trobem així en aquestes paraules, una proposta, que vol ser:

- Responsabilitat de l'Estat²³³

sobre les diferents fases de l'acció social a Catalunya, en particular, i a Espanya en general a: AGUILAR I CESTERO, R.; CARBONELL I ESTELLER, M. (dir.); GIMENO I CASES, I.; MONTIEL I PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Barcelona: Edició conjunta de l'Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts i l'Arxiu Municipal amb la Diputació de Barcelona, 2004.

231. Vegeu referent a això, SALVADOR GINER. “La modernización de la Europa meridional: una interpretación sociológica”. A: SARASA S. i MORENO L. (comp.). *El Estado del bienestar en la Europa del sur*. Madrid: CSIC - Institut d'Estudis Socials Avançats, 1995, pàg. 9 i seg.

232. Vegeu, GALÍ, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 69 i 70.

233. Com una reflexió interessant sobre la funció social de l'Estat podem acudir a OLLERO SIERRA, A. *Sobre un ensayo de construcción directa de un barrio obrero, Caja de Seguros Sociales y de Ahorros de Andalucía Occidental*. Madrid: Publicaciones del Instituto Nacional de Previsión, Imp. Suc. M. Minuesa, 1931. S'hi presenta un experiència que va durar des de 1924 fins a 1930; s'inclouen fotos, problemes logístics de la funció dels intermediaris, i algunes reflexions sobre la funció social de l'Estat, des de la visió del catolicisme social.

- Tècnica, com a bona filla del positivisme racionalista del XIX
- Professional, enfront del voluntarisme altruista
- I laica, com a resposta de la nova societat a les necessitats del moment enfront de les pràctiques corporatives i oligàrquiques

Les responsabilitats de l'Estat en la política social giraven en aquell moment cap a una concepció més centrada en els corrents liberals i krausistes, i van superar la concepció caritativobenèfica, pròpia de la postura oficial de l'Església que s'havia recuperat a finals dels anys vint.

En l'apartat anterior d'aquest capítol hem vist com es traslladava el tecnicisme professional als espais de participació social en els organismes de gestió social, i més en concret a la composició de les JPI. En aquest cas, sota l'òrbita de l'àmbit educativoescolar.

I ja hem comentat abans també que hi va haver alguns intents de translació a l'àmbit del que és jurídic (preeminència dels continguts tecnicojurídics enfront dels paternalistes en el sistema de protecció i tutela de nens, encara que això significués en la pràctica la seva col·locació, com a menors, sota l'òrbita de la visió reduïda del dret),²³⁴ de l'acció de les JPI, les quals van passar a dependre del Ministeri de Justícia, enfront de la seva dependència anterior del d'Interior o Governació (és a dir, els nens van deixar de ser un problema d'ordre públic per ser un problema de drets o jurídic).

Trobarem també, en aquesta mateixa direcció, altres exemples, i veurem com el 1933 es va fer una proposta d'Estatut del Nen des de la JPM de València, de contingut molt més avançat i garantista.

I com a mostra d'algunes de les manifestacions específiques dels intents de professionalització, a Catalunya, de l'acció social en l'àmbit de la infància, esmentarem, a títol il·lustratiu, dos exemples:

- El que es va donar amb programes com el dels delegats de Protecció a la Infància, amb el nou Tribunal de Menors constituït amb l'arribada de la II República, que en el cas del de Barcelona va ser presidit per Eugenio Cuello Calón.²³⁵
- D'altra banda, amb un elevat valor en l'estudi de la concreció històrica de la creació de la professió d'educador social, l'exemple del problema dels horaris dels educadors del Grup Benèfic Wad-Ras, de 1932.²³⁶

Com altres mostres més generals o globals de tot això alhora (proposta tècnica, professionalització, laicització) recor-

234. Encara que vist amb els nostres ulls pugui semblar un cert disbarat, en llenguatge discursiu i social de l'època això significava un gran avanç, perquè volia introduir els nens en l'òrbita de la garantia de drets d'un sistema universal que llavors només operava en l'àmbit judicial, i sostreure'ls així del voluntariós, paternalista i arbitrari sistema imperant que, sota una pàtina de protecció, anul·lava els nens.

235. Per contrastar les funcions d'aquestes figures professionals que també es recolzaven en la d'altres delegats voluntaris, vegeu l'interessantíssim opuscle d'YSART, F. *La vigilància dels menors i els delegats de protecció a la infància*. Barcelona: Publicacions del TTM, 1932, que resulta d'una premonició i d'una capacitat anticipatòria sorprenent d'algunes de les figures que després es recuperaran en els anys vuitanta.

236. Vegeu el lligall f 36 de l'AJPMB. Per ampliar sobre aquesta qüestió, acudiu al capítol "Un problema institucional con 'los horarios de los educadores' del Grupo Benefico Wad Ras en 1932". A: SÁNCHEZ-VALVERDE VISUS, C. "Reflexiones en torno a la Historia del Educador Social". Comunicació, presentada al I Congrés Estatal de l'Educador Social. Múrcia, abril de 1995.

dem que és el Ministeri de Justícia, i més concretament Victòria Kent des de la responsabilitat en presons, qui va portar a terme un procés de substitució de les ordres religioses (la de les Filles de la Caritat en l'àmbit de les presons de dones), responsables de la intervenció amb preses, posant en lloc seu funcionaris i funcionàries. O l'intent, semblant, que es va dur a terme en l'àmbit de la intervenció de reforma de joves, espai en el qual la presència dels caputxins terciaris era dominant, però que no va arribar a concretar-se.²³⁷ Totes aquestes mesures van formar part d'aquest intent de laïcitzar la societat que es va fer amb la inclusió d'uns nous intermediaris socials, de caràcter professional.²³⁸

Un dibuix molt interessant, que interpreta com devia estar concebut el model assistencial liberal-progressista republicà (referit allí a les polítiques psiquiàtriques però que ens servirà també de referència, per analogia, per al tractament de tot el que és irregular), ens el proposa Álvarez Uría.²³⁹

Hi observem una concepció circular, on es distingeixen tres nivells concèntrics de realitat i de les problemàtiques que s'hi manifesten. I una gradació-seriació, en diferents nivells (normals, perillosos, greus), de la pertinença i de la intervenció, des del més obert cap al tancat, amb presència en cadascun de les noves figures professionals, emergents per a l'època, relacionades amb la sanitat i amb l'ensenyament:

- Educació, higiene i assistència social orientadora per als “normals”
- Educació especialitzada (campanyes específiques per a col·lectius en risc), assistència social i sanitària específica, campanyes de socialització femenina, etc. per als perillosos
- I tractament especial, sobretot sanitari i tancat, per a casos greus (sanatoris, etc.)

Però, a pesar d'aquesta visió una mica segregadora, l'intent de superació del concepte de súbdits, donant pas al de ciutadans,²⁴⁰ (i per tant, subjectes de dret i no objectes de gràcia), va lliurar en aquests moments de la dècada dels trenta una de les seves batalles més interessants en les nostres latituds. I en aquesta batalla podrem assistir als intents d'universalització de l'educació,²⁴¹ als primers intents d'articular les assegurances de malaltia, entre altres, molt en la línia del model assistencial alemany, etc.

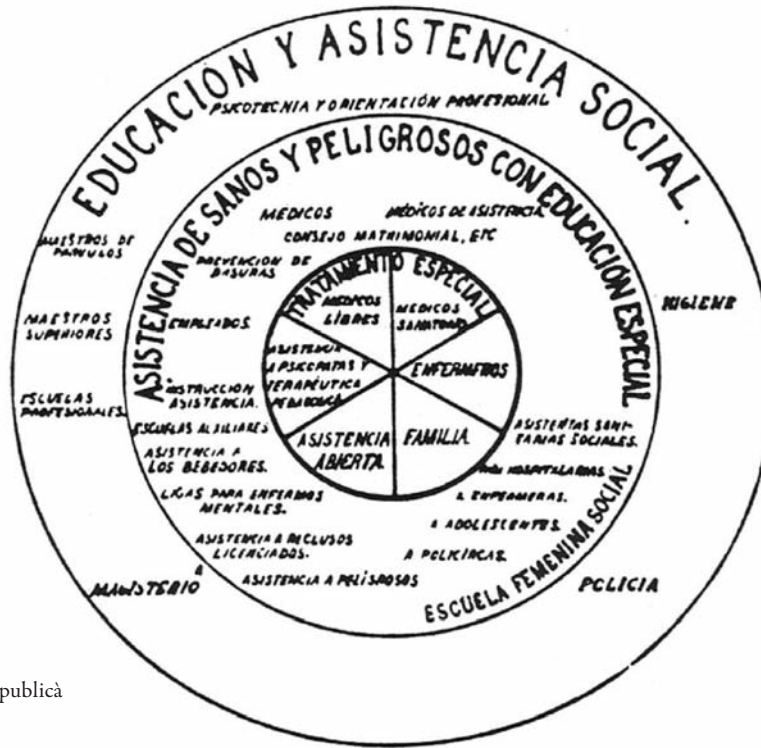
237. Tomás Roca ens descriu en el seu estudi, sense cap reserva, com es va fer per evitar la prohibició a les ordres religioses de dedicar-se a l'ensenyament benèfic que la II República va posar en vigor, i que no fos efectiva en els reformatoris. Vegeu ROCA, T. (TC). *La historia de la Obra de los Tribunales Tutelares de Menores en España*. València: Secció de Publicacions del Consell Superior de Protecció de Menors, Imp. J. Doménech, 1968, pàg. 464 i seg.

238. Vegeu LÓPEZ ALONSO, C. i altres. *De la Beneficencia al Bienestar Social: 4 Siglos de Acción Social*. Madrid: Siglo XXI, 1985, pàg. 25 i seg.

239. ÁLVAREZ URÍA, F. “Políticas psiquiátricas. Medicina mental y control social en la España de los siglos XIX y XX”. Treball inèdit, febrer de 1988, pàg. 26.

240. Un estudi interessantíssim sobre el caràcter del model benèfic es pot trobar a VILLA RUBIO, M. “Impacte de la Llei de descentralització del sistema català de serveis socials. Política d'integració social i dret”. Article facilitat a l'Escola d'Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1994, en el qual, en el capítol 1.1, “Administració Pública i Beneficència al segle XIX”, el component de concessió gràciosa dels sistemes benèfics queda àmpliament reflectit.

241. L'esforç referit a l'ensenyament que desplega la II República és impressionant. Es passa de menys de trenta mil edificis-escoles, a gairebé 43.000 entre 1931 i 1936, és a dir, gairebé tretze mil nous edificis, o el que és el mateix, més de dues mil noves escoles per any. El nombre de mestres, d'altra banda, va augmentar en més de setze mil professionals. Vegeu PÉREZ GALÁN, M. *La enseñanza en al Segunda República*. Madrid: EDICUSA, 1975, pàg. 329 i seg. En general, aquesta obra és fonamental per ampliar el coneixement sobre aquests temes.

Il·lustració 2: Model assistencial liberal-progressista republicà proposat per Álvarez Uría.

També és cert que, per sobre d'aquestes manifestacions i tendències, en l'àmbit explícit de l'acció social, i almenys en el que es refereix al territori estatal (el cas de Catalunya va ser una mica diferent, com veurem després), en realitat la beneficència va continuar tenint un paper destacat durant la II República. És més, com ja hem esmentat abans, alguns dels seus instruments van ser utilitzats per al control social de manera directa.

I també trobem com, a més de les iniciatives públiques, conviuen exemples d'autoorganització social, o previsió individual per intentar donar sortida a les necessitats socials des de la pràctica privada, en la seva via o recorregut social.²⁴² Un exemple en seria l'Institut de la Dona que Treballa, de la Caixa de Pensions, de 1935,²⁴³ que recollia en el seu Reglament que mitjançant el pagament de quotes de tres a cinc pessetes mensuals es tenia dret a la prestació de serveis sanitaris (visites en dispensari i domiciliàries gratuïtes, receptes gratuïtes —no així els medicaments—), socials (subsidiis de malaltia, maternitat, etc.) i fins a cases de família en situacions especials.

242. Acudiu a Marino VILLA RUBIO. "Política social i prestació de serveis socials: l'òptica del dret". Article facilitat a l'Escola d'Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1994.

243. Vegeu Institut de la Dona que Treballa, Secció d'Acció Social Femenina de la Caixa de Pensions. *Reglament General*. Barcelona: Impremta Galvé, 1935. El seu objectiu era: "[...] la protecció moral, econòmica i social de les dones que viuen de llur treball o pertanyen a famílies obreres". Aquest opuscle és molt interessant perquè conté un llistat d'institucions de l'època

Que l'assaig portat a terme en la II República d'instaurar polítiques socials convergents en el que després es diria *Estat del benestar* finalment no es va consolidar socialment i políticament, i que va acabar sent escombrat i esborrat com una conseqüència més del resultat de la Guerra Civil i de la instauració de la dictadura del règim franquista que la va succeir, ja ho sabem. Potser el que ens falta a nosaltres, com a professionals i com a tècnics al servei del discurs acadèmic i de la recuperació de la memòria històrica, és aprofundir-hi una mica més, per trencar aquest desconeixement i aquest oblit, i per poder, en conseqüència, reconstruir amb justícia i equitat la nostra biografia social, en tot el seu recorregut, sense llacunes o absències que justifiquin algunes afirmacions ahistòriques.

El Protectorat del Nen Delinqüent

Per acabar d'oferir aquesta mirada general a allò que la II República intentava proposar com a alternativa a tot el que tenia relació amb la intervenció amb els infractors menors, així com al domini de les ordres religioses en els processos educatius amb aquest tipus de nens, prestem una iniciativa, també de caire positivista, basada en les propostes de la Institució Lliure d'Ensenyament (ILE) i en la seva institució pròpia del Protectorat del Nen Delinqüent.

Aquesta institució, creada el 18 de febrer de 1916 (primer aniversari de la mort de Francisco Giner dels Rius), en l'òrbita de la Institució Lliure d'Ensenyament (Hermenegildo Giner dels Rius, Tolosa Latour, Llàura, Rafael Altamira o Gumersindo de Azcárate, tots ells destacats membres de la ILE, apareixien com a consellers de la societat), va estar dinamitzada per Alice Pestana, pedagoga d'origen portuguès, en una direcció secularitzada:

“Pestana proposava ensenyament agrícola i industrial i treball com a base de l'educació, edificis higiènics, servei medicopedagògic (psicopedagògic), centres especials per als deficients mentals, i personal laic amb una formació especialitzada”²⁴⁴

Com una de les seves actuacions destacables hi ha la creació de la Casa-Escola Concepción Arenal, que va servir de model per a l'organització oficial del Reformatori del Príncep d'Astúries (Carabanchel) a Madrid.

El Protectorat del Nen Delinqüent va intentar,²⁴⁵

“treure els nens de la presó, donar-los a canvi un alberg que fos llar i escola; ensenyar-los a treballar i a viure; obrir-los les portes del taller i de l'oficina; adaptar-los a la societat”²⁴⁶

244. Vegeu MOREU, A. de C. “La recepción de las doctrinas correccionistas en España. Políticas educativas y metodologías psicopedagógicas”. A: *Revista de Educación*, núm. 340, maig-agost de 2006.

245. Per a un seguiment més detallat d'aquesta institució acudiu, a més de l'obra d'A. Pestana: PESTANA, A. *El protectorado del niño delincuente. (Un ensayo de educación correccional)*. Madrid: Imp. de J. Cosano, 1935; a GONZÁLEZ FERNÁNDEZ A. “El protectorado del niño delincuente”; a DÁVILA, P.; NAYA, L.M. (coord.). *La infancia en la historia: espacios y representaciones*. Donostia: Espai Universitari / EREIN, 2005, pàg. 775 i seg. Vegeu també el capítol específic sobre aquesta institució a SANTOLARIA SIERRA, F. *Marginació y educación. Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*. Barcelona: Ariel, 1997. O, en un altre registre, HUERTAS, R. “El niño golfo: infancia y delincuencia en el pensamiento médico-social del cambio de siglo”. A: PERDIGUERO GIL, E. (comp.). *Salvad al niño*. València: Universitat de València - Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 2004.

246. Vegeu PALACIOS SÁNCHEZ, J. “Las instituciones de ‘Reforma’ de jóvenes: Una vanguardia en la ‘Educación para el Trabajo’ en España”. Comunicació presentada al 9è Congrés Internacional Educación y Trabajo en la Sociedad Moderna. En la revista *Menors*, núm. 9. Madrid, setembre-octubre 1985.

Tot això, molt en concordança amb el que després, el 1935 i a Barcelona, va defensar Frederic Godàs en tot allò relacionat amb el Grup Benèfic Wad Ras i amb aquests plantejaments compensatoris que dominen en aquesta època.²⁴⁷

S'acusava les ordres religioses de

“falta de rigor científic, de fomentadors de la hipocresia, de fals paternalisme, de clericalisme, de duresa en el tracte... i s'oferia com a alternativa el Patronat”²⁴⁸

Les primeres actuacions del període republicà a Barcelona i la coordinació de les polítiques públiques en el Comitè d'Assistència Municipal de Barcelona

Però potser és en l'acció de govern que va tenir lloc en període republicà a Catalunya, on més podem resseguir aquests intents de noves polítiques socials des de la iniciativa pública. Intentarem mostrar-ho prenent com a fil conductor el recorregut, veurem que molt actiu, que protagonitza en aquests anys la Junta de Protecció a la Infància de Barcelona.

Ja hem detallat anteriorment que l'abril de 1931 es va produir la constitució de la Junta Provisional, que va intentar reposar una certa legalitat que es considerava usurpada per l'actuació del governador Milans del Bosch, en el període de la dictadura de Primo de Rivera.²⁴⁹

El 25 d'agost de 1931, Josep Pedragosa va ser nomenat una altra vegada vocal, per nomenament directe del Consell Superior de Protecció a la Infància, a la JPIB, ara en qualitat de delegat del TTM de Barcelona, del qual, abans de la declaració de la II República, havia dimitit Ramón Albó com a jutge-president i en el seu lloc havia estat nomenat com a jutge Eugenio Cuello Calón, jurista de reconegut prestigi.²⁵⁰

La labor d'aquesta Junta Provisional va ser intensa, sobretot pel que fa a propostes d'organització social i de relacions amb el TTM, però va quedar truncada amb la reconstitució de la JPIB, el febrer de 1932,²⁵¹ seguint el Decret estatal de 14 d'agost de 1931, i que en l'article 14 fixava una composició en la qual es reduïen els vocals, no es preveia presència de vocals obrers (o altres agents socials de rang similar), abundaven els mestres i ensenyants, i recollia la representació del TTM (ja hem comentat anteriorment aquests temes quan parlàvem de les diferents composicions històriques de les juntes).

247. La justificació de la necessitat de compensar, bé sigui la part econòmica, bé sigui la relacional-social, és present en molts dels autors coetanis. Vegeu referent a això: MIRA, I. “La preocupació per l'educació moral i cívica. Psicopedagogia de la sociabilitat”. A: GONZÁLEZ AGÁPITO, J. *L'Escola Nova catalana 1900-1939*. Vic: Eumo Edicions / Diputació de Barcelona, 1992, pàg. 255 i seg.

248. Vegeu RÍOS MARTÍN, J.C.; SEGOCIA BERNABÉ, J.L. *La infancia en conflicto social: Tratamiento sociojurídico*. Madrid: Cáritas, 1998, pàg. 37 i seg.

249. Vegeu el lligall de l'AJPMB, f984.

250. Eugenio Cuello Calón (1879-1963), penalista i criminalista de gran reconeixement i prestigi, encara estudiat avui dia, es movia en els postulats i ideals del positivisme i del correccionalisme que dominaven i que estaven vigents a la fi del segle XIX i al començament del XX.

251. Vegeu el lligall f990 de l'AJPMB.

La JPIB va començar així una etapa de funcionament molt menys notòria políticament i públicament, però igualment intensa i més centrada en l'àmbit tècnic. En aquesta mateixa direcció, també el 1932, complint el Decret de 16 d'abril (publicat en la *Gaceta* del 17), el Consell Superior de Protecció a la Infància, canviava de dependència (passava al Ministeri de Justícia des del de Governació) i canviava també de nom: es convertia en el Consell Superior de Protecció de Menors. I en compliment d'una ordre del Ministeri de Justícia de 18 de juny (publicada en la *Gaceta* del 19),²⁵² es va canviar de nom de la de Barcelona, que va passar a anomenar-se Junta de Protecció de Menors de Barcelona.

També durant el 1932, es van produir els primers intents de coordinació de les polítiques socials públiques amb la creació, a instàncies de l'Ajuntament de Barcelona, del Comitè d'Assistència Municipal,²⁵³ (observem que el nom ha canviat, i que ja no es parla de beneficència...) i en el qual, la JPMB, primer va posar objeccions per participar-hi (adduint que no estava previst legalment), però en el qual al final es va integrar.

Aquest podria ser considerat un dels primers exponents dels nous instruments que la II República va posar en funcionament i que van estar, com podem comprovar més endavant, molt centrats en la necessitat de coordinar l'acció dels diferents agents benèvolos assistencials.

Les actuacions de la Generalitat republicana. Els balls legislatius i la pràctica institucional: l'Institut d'Assistència Social de Barcelona

L'Estatut de 1932,²⁵⁴ disposava a l'article 11, com a competència exclusiva de la Generalitat, tant quant a legislació com a execució directa, tot allò relacionat amb la beneficència (apartat c).

Però no va ser fins al 29 juliol de 1933 (*Gaceta* del 31) quan es va produir el traspàs de la beneficència i la protecció de menors, tant en la seva regulació, com en la seva gestió. El traspàs va ser acceptat per la Generalitat el 2 d'agost (*Bulletí* del 3 d'agost) de 1933, i es va donar fe que havien estat traspassats a la Generalitat els serveis de beneficència, i també que aquesta tenia

“facultat per reorganitzar les juntes, o encomanar-ne les funcions a altres organismes que utilitzaran, al seu torn, l'impost de 5%”.²⁵⁵

Fent ús d'aquesta facultat, el 26 setembre de 1933 (*Bulletí* del 5 d'octubre), es va aprovar un Decret del Departament de Sanitat (el qual havia assumit aquestes competències), que dissolia la JPMB (entre altres institucions) i creava el Patronat d'Assistència Social de les Cases de Caritat i de Maternitat i d'Expòsits i de Protecció de Menors de Barcelona.²⁵⁶

252. Vegeu el lligall f599 de l'AJPMB.

253. Vegeu el lligall f605 de l'AJPMB.

254. Un estudi molt ajustat i clarificador que demostra els balls de nomenclatura entre els diferents redactats d'estatuts d'autonomia: el de Núria, l'aprovat i l'interior, pel que fa a les denominacions assistència social i beneficència, es pot trobar a VILÀ MANCEBO, A. *Els serveis socials a Catalunya: una visió històrica*. Tesis doctoral, Girona, 2003, pàg. 169 i seg.

255. Vegeu el lligall f577 de l'AJPMB.

256. Vegeu els lligalls f577 i f840 de l'AJPMB.

Com a aplicació d'aquest decret, el 25 octubre de 1933, es va dissoldre la JPMB i es va iniciar una etapa de difícil coordinació i funcionament conjunta de les tres institucions que componien el Patronat (cadascuna de les quals mantenia la seva estructura organitzativa i directiva) que va dur, el març de 1934, a un proposta d'unificació administrativa total, que va veure la llum amb el Decret de presidència de la Generalitat de 2 juliol (*Butlletí* del 7 de juliol) pel qual s'unifiquen totes en una sola entitat.²⁵⁷

Aquesta unificació va ser, sobretot tornem a recordar-ho, de tipus organitzatiu i de gestió, més que un canvi d'objectius o de polítiques d'acció social, perquè no es va produir cap nova regulació jurídica.

En aquesta mateixa línia de clarificació organitzativa, el 2 juny 1934 es va produir un aclariment, davant la dissolució de les juntes de protecció de menors de Girona, Tarragona i Lleida, sobre quina legislació era l'aplicable i sobre la continuïtat de l'impost del 5%, en el sentit de recordar que

“[...]mentre la Generalitat no legisli en aquestes matèries, les lleis d'aplicació seran les de Madrid, com era el cas de la del 5%, que encara seguia vigent”.²⁵⁸

Paral·lelament, el 23 de setembre es va constituir el Patronat Català de Protecció a la Dona.

I així arribem al 25 de setembre de 1934 (*Butlletí* del 4 d'octubre), quan es va aprovar, per Decret del Departament d'Obres Públiques i d'Assistència Social, el Patronat de l'Institut d'Assistència Social de Barcelona.

Però tan sols dos dies després van tenir lloc els Fets del 6 d'octubre, que van significar l'estat de guerra a Catalunya (davant la declaració de la República Catalana) i la consegüent suspensió de la Generalitat i de l'Estatut d'autonomia.

Com a conseqüència d'això, el 27 d'octubre de 1934 (*Butlletí* del 28 d'octubre), es va aprovar un decret provisional que reformulava la creació del Patronat de l'Institut d'Assistència Social de Barcelona a conseqüència del qual es va reconstituir altra vegada la JPMB.

Així, el 13 de novembre de 1934, es va reimplantar l'aplicació de la Llei d'infància de 1904 en tot el territori de Catalunya, i també el seu Reglament, i la Junta de Barcelona va recobrar la seva personalitat independent.

La JPMB reconstituïda, va demanar diverses vegades, i va fer diferents propostes fins i tot de redactat de decrets, que es deixessin sense efecte els anteriors decrets de 26 de setembre de 1933 i de 2 de juliol de 1934 (pel qual creava el pressupost únic del Patronat, creat conjuntament amb la Casa Caritat i la Maternitat),²⁵⁹ peticions que van ser escoltades i que

257. Ja sota la denominació d'Institut d'Assistència Social de Barcelona. Vegeu el lligall f857 de l'AJPMB.

258. La JPMB, en qualsevol de les diferents manifestacions institucionals que va assumir als anys trenta, va defensar sempre la necessitat de mantenir aquest impost, fins i tot quan la Generalitat va engegar nous models de finançament com el del segell proinfància, un tipus de “col·lecta pública realitzada a imitació d'allò que es feia en països del nord d'Europa”. Vegeu GALI, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979, pàg. 125 i seg. I també, vegeu els lligalls f994, f1040, f211 de l'AJPMB, entre d'altres.

259. Com a exemple del pensament d'un dels polítics responsables d'aquesta època (va ser durant vuit mesos president del la Casa Maternitat i va arribar a exercir quaranta-tres dies de conseller), podem acudir a BERTRÁN GUELL, F. *Els serveis de sanitat i assistència social a Catalunya*. Barcelona, 1936, pensament de tall més tradicional, però significatiu també del contingut economicista i positivista de les propostes de l'època.

van dur a l'aprovació del Decret de 19 de juny de 1935 pel qual es dissol el Patronat de l'Institut d'Assistència Social de Barcelona. Però només uns dies després, per Decret de 9 juliol de 1935, es va crear la Junta de Protecció Infància de Catalunya, constituïda el 19 juliol de 1935 sota la presidència de Raül Roviralta,²⁶⁰ conseller interí d'Assistència Social de la Generalitat.

Aquesta nova institució no va arribar a fer l'any, perquè en data 5 de març de 1936, una vegada reposada la Generalitat d'acord amb l'Estatut de 1932, mitjançant un nou decret, la Generalitat va fixar la suspensió de la Junta de Protecció a la Infància de Catalunya i, mitjançant una ordre de 17 de març, es van anul·lar les disposicions que s'havien aprovat des del 6 d'octubre de 1934.

Per tant, ens trobem que, altra vegada, a principis de l'estiu de 1936 (Decret de 3 de juny, publicat el 20 de juny), es va reconstituir l'Institut d'Assistència Social de Barcelona, format, aleshores, per quatre juntes administratives: una per la Casa Caritat, una altra per la Junta d'Infància, una altra per la Casa de Maternitat i Expòsits, i una quarta, com a novetat, per la Clínica Mental de Santa Coloma de Gramenet.²⁶¹

Pocs dies després esclatava la rebel·lió de l'exèrcit d'Àfrica, sota les ordres del general Franco, i el desenvolupament dels esdeveniments bèl·lics va marcar tota l'acció política i institucional posterior.

Així, el 31 de juliol de 1936, mitjançant decret signat per Josep Irla, com a conseller de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat, es va fixar que l'Institut d'Assistència Social de Barcelona passaria a formar part de l'estructura pròpia de la Generalitat, però mantenint la seva autonomia organitzativa.

I, ja en una altra fase de la Guerra Civil, el 17 de febrer de 1937, es va resoldre la dissolució de totes les entitats benèfiques, la gestió de les quals va assumir la Generalitat. Això implicaria una altra dissolució més de la JPIB.

Ja no va ser fins al febrer-març de 1939, una vegada acabada la Guerra Civil amb la victòria del general Franco, quan va tornar a recuperar entitat autònoma.

Els trets dominants d'aquesta etapa

El ball de noms, dates, dissolucions, constitucions, reconstitucions i reposicions és impressionant. I tot això, es dona sense cap modificació legal de les lleis, els objectius, etc. Tan sols canvien els instruments. Ni tan sols una petita modificació de l'àmbit pressupostari o financer. Només s'intervé en el que és organitzatiu, en allò operatiu. No és que això no tingui importància o no sigui demostratiu d'una determinada manera d'entendre l'acció política i social. Però és significatiu. L'acció política de la Generalitat republicana és, per damunt de tot (i en això tant és l'opció política dels gestors polítics del moment), una actuació d'ordenació, de coordinació, de visió de conjunt, global, etc., que vol posar, racionalment, al servei del públic tot allò que socialment és i està present.

260. De Raül Roviralta, ja n'hem parlat en altres moments, quan era present com a vocal en la JPIB a la fi dels anys vint. Metge de professió (fundador de la Clínica Plató i de diferents laboratoris farmacèutics), es va distingir a més per ser el fundador de la Primera Escola d'Assistents Socials de Catalunya el 1932. Per entendre algunes de les seves actuacions com a conseller, vegeu el lligall f854 de l'AJPMB. I per seguir les seves idees sobre l'acció social, a més del lligall esmentat i alguna referència posterior, pot consultar-se ROVIRALTA ASTOUL, R. *Los Problemas de Asistencia Social en la Nueva España*. Assaig, 1937.

261. Resulta curiosa aquesta incorporació, que va en la línia d'agrupació de tot allò irregular en un sol instrument d'intervenció.

L'altre element que defineix el model, a més d'aquesta obsessió organitzativa, és el que s'esmuny a través dels noms de les coses i de l'esforç per la regulació professional. No ens trobem ja, en el llenguatge oficial, de manera habitual enfront de la *beneficència* o la *caritat*, sinó enfront de l'*assistència* o l'*educació*.²⁶² Abans hem avançat una mica sobre això. Els noms ni són ni canvien la realitat, tan sols la descriuen... però sobretot, ens orienten sobre com pensa qui els diu i els usa.

Com a aterratges en aquesta mateixa direcció, els dos pròxims apartats exemplifiquen més extensament com tots aquests elements es fan realitat en l'acció politicoinstitucional en la Catalunya d'aquests anys, en el que fa referència a infància.

L'Institut de Pedagogia Especial: 1935

Aquesta institució *non nata* apareix com un dels exemples més interessants en aquest procés de regulació professional de l'acció social, referida aquí a la infància, i en aquest cas concret, a la infància amb necessitats especials. I la seva modernitat es fa encara més sorprenent quan pensem quant de temps va ser necessari per tornar a sentir parlar d'aquests temes socialment.

Sí, perquè la Generalitat, i en aquest cas serà aquella que no és estatutària, ja que la iniciativa sorgeix en període de suspensió, treballa el 1935 sobre la proposta de creació d'un institut:

“[...] destinat a la preparació d'educadors, mestres, directores d'internats que vulguin consagrar-se als nens irregulars.”²⁶³

La iniciativa o proposta va arribar a la Junta de Protecció a la Infància, en aquells moments, de Catalunya, com a “Proposta de creació de l'Institut de Pedagogia Especial”, i es va elevar des del Grup Benèfic Wad Ras al president de la JPIB. La proposta la van fer el director de Wad Ras, Jaume Bertran i Orfila, i el metge, el doctor Joan Córdoba, director dels Serveis Mèdics, en data 23 de desembre de 1935. Poc després, la Junta en va aprovar la creació en la sessió de 26 de desembre del mateix any i la va elevar al conseller corresponent, que no era altre que Raül Roviralta, promotor també, uns anys enrere, de la primera escola d'assistents socials de Barcelona.

La proposta conté afirmacions com aquesta:

“En la concepció actual de la protecció a la infància, la capacitació del personal apareix com un dels mitjans primordials per a la deguda eficàcia, millor preparació es tradueix, forçosament, en millor protecció.”²⁶⁴

Més en concret, la proposta plantejava, no tant la creació d'una nova càtedra o un nou recorregut acadèmic, sinó la integració en un mateix pla pedagògic d'una sèrie de cursos que ja s'estaven donant en diferents llocs: el Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, l'Escola d'Assistència Social, l'Institut Psicotècnic o l'Escola d'Arts i Oficis.²⁶⁵ El pla

262. Vegeu també SOLÀ i GUSSYNYER, P. “Consideracions generals sobre l'evolució de l'educació de la primera infància (segles XIX i XX)”. Dintre de *V Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*. Vic: Eumo, 1984, pàg. 18 i seg.

263. Vegeu el lligall f354 de l'AJPMB.

264. Subratllat a l'original.

265. Recordem que també operava en aquells moments una experiència menys tècnica però no menys important: l'escola de mainaderes d'Antònia Ferreras. Vegeu el lligall f1055 de l'AJPMB.

d'estudis va estar coordinat per l'Institut Psicotècnic del Grup Benèfic a imatge del que es feia al Heilpädagogisches Seminar de Zuric.²⁶⁶

I es defineix el contingut fonamental de la formació que s'impartiria en aquest centre així:

“Aquesta preparació, no obstant això, haurà de ser tant pràctica com teòrica. El contacte amb els nens i amb els problemes educatius vius és cosa indispensable.”

Ja l'1 de febrer de 1936, es va aprovar l'avantprojecte del centre. En aquest avantprojecte trobem propostes com aquesta:

“[...]l'Institut expedirà dos diplomes: el d'educadora,²⁶⁷ que habilitarà per a l'educació de nens en el seu aspecte familiar o extraescolar, i l'altre, que serà vàlid per a l'ensenyament i educació de nens irregulars en l'aspecte escolar i per a la direcció d'internats. Podran aspirar a l'obtenció d'aquest segon diploma únicament els mestres d'ambdós sexes.”

Els diplomes s'aconseguien després de dos anys de formació, el primer dels quals era preparatori i el segon eminentment pràctic, en institucions de la mateixa Junta.²⁶⁸

Però no hem trobat res que ens faci pensar que aquest projecte es va portar a terme després d'aquestes dates. Pot ser que la situació política, marcada per la victòria del Front Popular en les eleccions generals del 16 de febrer de 1936 i el consegüent restabliment de la Generalitat estatutària, influís en l'aparcament del tema.

Malgrat tot, nominalment, era una proposta molt moderna i no acaba de quedar clar per què es va deixar de banda amb la nova administració.

El Grup Benèfic Wad Ras (anomenat J.J. Rousseau, en aquesta etapa) en la Guerra Civil: la direcció de Frederic Godàs, 1936-1938

Presentem ara un acostament a la concreció de l'acció socioeducativa que es va donar en la institució referencial de la JPIB en aquesta etapa: el Grup Benèfic Wad Ras, que va canviar de nom (un altre exemple del canvi de nomenclatura) i va passar a anomenar-se, en aquests anys, Jean Jacques Rousseau.

Aquesta concreció es va iniciar, de fet, abans de la Guerra Civil, com una opció de la Generalitat recuperada en la primavera de 1936. Va ser llavors quan es va nomenar director del Grup Benèfic Frederic Godàs i Vila.²⁶⁹

266. Es referencia aquesta institució perquè apareix esmentada així en la font, però no n'he trobat cap altra informació. Uns altres, seguint altres camins, haurien de fer-ho.

267. En femení a l'original.

268. La iniciativa pot considerar-se en la mateixa línia que les que es feien per a la formació d'educadors especialitzats des de la Institució Lliure d'Ensenyament, o des del TTM, encara que temporalment és més coincident amb la que, per les mateixes dates, va proposar a Madrid Matilde Huici (advocada del TTM), de creació de l'Institut d'Investigació Psicològica del Menor per a la formació d'educadors especialitzats. El projecte d'Huici incloïa un pla intensiu de formació d'educadors laics que poguessin substituir en bloc els terciaris caputxins dels reformatoris del TTM. Vegeu MOREU, A. de C. “La recepción de las doctrinas correccionistas en España. Políticas educativas y metodologías psicopedagógicas”. A: *Revista de Educación*, núm. 340, maig-agost 2006.

269. Frederic Godàs i Vila, mestre i pedagog lleidatà, era fill de Frederic Godàs Legido, que des del principi del segle XX havia actuat com a impul-

L'actuació de Godàs va ser frenètica, com si d'activisme polític es tractés, i va engegar una sèrie d'iniciatives interessantíssimes que ara intentarem resumir, el fil conductor de les quals era que totes bevien del principi del valor educatiu del treball i de la funció de la formació professional.

“[...]de tallers d'aprenentatge, n'hi havia en totes les institucions de caràcter benèfic; però sempre estaven orientats a la simple formació professional, deixant en mans de qui realitzava la formació l'explotació econòmica dels tallers. La característica dels tallers-escola del Grup Benèfic va ser completament diferent de com funcionaven, per exemple, els de l'Asil Toribio Durán, on els aprenents venien a ser com obrers de petites empreses. En el Grup Benèfic, els joves no tan sols eren capacitats manualment pels seus mestres, sinó que ampliaven la seva formació escolar amb els coneixements teòrics de tot allò relacionat amb la professió que lliurement havien escollit, i sobretot s'ha de posar en relleu que mai van ser explotats econòmicament.”²⁷⁰

Un altre element important va tenir a veure amb l'obertura de les Escoles Professionals del Grup a la població del barri del Poblenou,²⁷¹ i altres mesures (enviar els nens i les nenes del centre a estudiar fora...) que actuaven com a complement social a l'acció institucional, dintre d'un plantejament de normalització i de no segregació,

“[...]en fer-me càrrec del Grup, vaig intentar amb èxit que alguns dels nois sortissin a estudiar a escoles de la ciutat. Així alguns van ser al Pere Vilà, al Ramon Lluïll, i fins un d'ells assistia a l'Institut Escola...”

Un dels primers canvis va ser el de permetre la visites familiars a qualsevol hora i no prefixades quinzenalment[...]

sor de la renovació escolar a Lleida, des del Liceu Escolar. Godàs i Vila va ser un dels promotors del CENU (Comitè de l'Escola Nova Unificada), ja iniciada la Guerra Civil i des del seu lloc com a director del Grup Benèfic. El CENU, creat el 27 de juliol de 1936, volia crear una escola radicalment nova “inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana [...] i en el sentiment universal de solidaritat [...] i sobre la base de la supressió de tot tipus de privilegis”. Godàs conjunyia la seva vocació educativa i el seu compromís polític, com era habitual en aquella època, des de la files de la UGT i la Federació de Treballadors de l'Ensenyament. Frederic Godàs va ser una víctima més de la Guerra Civil i va aconseguir salvar la vida només després de la intervenció a favor seu del sacerdot Pere Solà, al qual Godàs va ocultar en el Grup durant els primers dies de la Guerra (i li va salvar la vida, al seu torn), i que després va arribar a actuar com a vicari en l'arquebisbat de Barcelona. Però els vencedors el van despullar del títol i li van impedir tornar exercir com a educador, i el van condemnar, a ell i a la seva família, a un ostracisme forçat a les comarques pirinenques, de les quals només va tornar a Barcelona a mitjan cinquanta. Encara que li van oferir recuperar el seu títol a canvi de l'acceptació del règim, ell mai va acceptar aquesta condició, i va exercir el seu magisteri per acadèmies, complementant el seu estipendi amb el treball en editorials, fins que els anys setanta va poder tornar a treballar a l'escola que, amb el nom de la seva dona, Felisa Bastida, van crear a Castelldefells. Als anys vuitanta, va exercir com a president de la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana i va morir el 1997. A pesar de tots els tràfecs de la seva vida, mai va perdre el bon humor i la confiança en el gènere humà. A més de les publicacions que recullo en la bibliografia, aquest apartat s'ha elaborat en part amb les notícies que vaig poder recollir en llargues entrevistes privades que vaig mantenir amb ell en el seu domicili el 27 de febrer i el 13 de març de 1989. En aquesta última entrevista, també van ser-hi presents Jerónimo Llorca, Emili Riera, Mercedes Pacigalupi, Salvador Ferran i Pepita Conserneau, tots ells educands del Grup en l'època en la qual Frederic Godàs va assumir-ne la direcció.

270. Vegeu GODÀS i VILA, F. “Els tallers escola del Grup Benèfic de Protecció a la Infància del carrer Wad Ras de Barcelona.” Treball inèdit, 1989.

271. Vegeu GODÀS i VILA, F. “La formació professional a la protecció a la infància”. Comunicació presentada en les *V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vic: Eumo, 1984, pàg. 213 i seg.

Vam aconseguir obrir les portes als nois perquè es relacionessin amb el barri, encara que els nostres veïns no poguessin encara entrar en el centre”.²⁷²

I pel que fa a l'organització interna del Grup, el gir va ser important. Al final de febrer es va instituir una organització que reconvertia les cases de família en “repúbliques”,²⁷³ de clares reminiscències makarenkianes,²⁷⁴ i poc després, amb la guerra ja en plena efervescència, es va optar pel model de colònies, com a experiència de pedagogia comunitària, per organitzar els diferents grups de nens i nenes depenents de la Junta de Protecció a la Infància, repartits per la geografia catalana.²⁷⁵

I tot això sota una concepció de l'educació que reproduïm aquí, en paraules d'un dels educadors del Grup, Rafael Rués, “[...]la pedagogia no és altra cosa que l'aplicació del sentit comú assistit per l'anàlisi i el raonament, ben dirigit, que facilita la tasca de recollir, arrencar i extreure deduccions dels fets, per després utilitzar-les aplicant-les”.²⁷⁶

4.2.3. El franquisme, 1939-1975: la recuperació acrítica del model assistencial de la Restauració i la progressiva deterioració de la intervenció benèficoassistencial

Introducció

La victòria del general Franco el 1939 i el posterior període que es va instal·lar a causa d'aquesta victòria van significar una interrupció evident del procés històric i social, i fins i tot una reculada, en la consolidació dels avenços de les polítiques d'infància. Aquesta interrupció va resultar molt poc beneficiosa tant per al sistema d'intervenció pública amb la infància, com per als mateixos afectats: els nens i les nenes.

El franquisme va arribar victoriós a Barcelona el gener de 1939,²⁷⁷ i va instaurar un període històric marcat per la repressió en l'àmbit polític, el gris paternalista en el social, l'autarquia i l'escassetat en l'econòmic, i l'exaltació verborreica en la projecció i en la imatge. Els primers quinze anys, que arriben fins a la meitat de la dècada dels cinquanta, són els més durs i es coneixen com *la negra nit*.²⁷⁸ En aquests anys, en l'àmbit social, es va instaurar el model paternalista, un híbrid entre el cor-

272. GODÀS i VILA, F., entrevista mantinguda el 27 de febrer de 1989.

273. Vegeu la col·laboració d'Emili Riera: “L'assemblea d'educands del Grup Benèfic”, a la publicació pròpia del Grup Benèfic, *Esfórc*, núm. 10, abril de 1936.

274. Antón Makarenko, mestre i educador rus, considerat per molts un dels pares de l'educació social, mantenia que la millor estructura educativa era la basada en comunes, autogestionades o cogestionades, en forma de repúbliques o colònies. La seva proposta pedagògica es pot veure en MAKARENKO, A. *Poema pedagógico*. Barcelona: Seix Barral, 1986.

275. Vegeu GODÀS i VILA, F. “La república infantil, una experiència comunitària”. Article aparegut a *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 54, juny de 1979, pàg. 46 i seg.

276. Vegeu la publicació pròpia del Grup Benèfic, *Esfórc*, núm. 11, maig de 1936

277. El final definitiu oficial de la Guerra Civil en tot el territori espanyol va ser l'1 d'abril de 1939.

278. Vegeu COLOMER, J.M. *Els anys del franquisme (Conèixer Catalunya)*. Barcelona: Dopesa2, 1978. Una altra referència molt interessant sobre

porativisme feixista i la doctrina social de l'Església, que, amb alguns canvis petits, va acompanyar i invertir tota la vida de franquisme.

El període posterior, des de mitjans dels cinquanta fins a 1966 està marcat pel desenvolupisme i els posicionaments tecnocràtics, i per una certa predominància de les propostes que venien de l'Església catòlica, sobretot en l'àmbit social, al costat d'un allunyament dels plantejaments nacionalsindicalistes.

A la fi dels seixanta, el règim va entrar en crisi. Es va produir una tornada a l'escenari polític actiu de les primers espases de la FET i de les JONS (Falange Espanyola Tradicionalista i Juntas Obreres Nacional Sindicalistes) i del nacionalsindicalisme (Girón de Velasco, Blas Piñar...), que reclamaven una tornada als principis originals de la “revolució pendent”. I el règim va preparar una successió basada en el sector més involucionista del règim: l'almirall Carrero Blanco. Es va produir, doncs, en l'àmbit administratiu, un replegament centralista (abans ja ho hem pogut comprovar quan parlàvem de les diferents regulacions de les seccions de les juntes), demostratiu de la falta de suports que el sistema començava a patir. És el moment estrella dels “delegats”.

La contestació oberta, des de tots els sectors socials i en tots els fronts, que va rebre el franquisme a partir de finals dels anys seixanta, va dur a un replegament encara més gran, i a una reaparició de funcionaments cada vegada més repressius.²⁷⁹

Després de la mort de Franco, el 20 de novembre de 1975, el règim es va enfonsar ràpidament i va donar pas, des del compromís polític i el pacte social que es van donar en un procés històric que rep el nom de *Transició*, a un nou escenari polític de democràcia parlamentària, dintre d'una monarquia, sistema que normalitza Espanya amb els països del nostre entorn europeu. Podem presentar el model franquista en l'àmbit polític com un sistema corporatiu despòtic, que, en paraules de Moreno i Sarasa, podria definir-se així:

“[...] després de la Guerra Civil (1936-1939), va sorgir a Espanya un sistema polític i social basat en el poder d'una coalició conservadora que es va forjar davant una situació de crisi —l'existència d'una república parlamentària i reformista— que posava en perill els interessos dels seus elements integrants. Els grups components de la coalició estaven vertebrats entorn d'un cap carismàtic (general Franco) i provenien bàsicament de les classes que s'havien apropiat del poder estatal durant els cinquanta anys previs: les oligarquies agrària, financera i comercial. La capacitat de maniobra d'aquestes elits de poder predominava àmpliament sobre el de les burgesies industrials, i els seus representants en la coalició governant legitimaven el seu poder amb la sustentació de l'Exèrcit i l'Església catòlica.”²⁸⁰

aquest període és: Associació Catalana d'Expresos Polítics. *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*. Barcelona: Associació Catalana d'Expresos Polítics. Diputació de Barcelona, 2001. En aquesta obra, historiadors com ara Marc Carrillo, Ricard Vinyes, Manuel Risques, Carme Molinero i Pere Ysàs fan un recorregut per aquesta època, amb una incidència especial en aspectes concrets de la brutal repressió franquista. També recull els testimoniatges de vint vells lluitadors antifranquistes. Lectura obligatòria per no perdre la memòria.

279. El règim dictatorial va mantenir fins al final una tensió repressora màxima. Es va iniciar el 1939 amb una repressió feroç, que va implicar milers de condemnes de mort (entre 40.000 i 200.000, segons les fonts) i va acabar amb els mateixos tics. El setembre de 1975, Franco, moribund en el llit de mort, encara va ser capaç de signar les cinc últimes sentències de mort de la dictadura. Aquest fet va provocar un moviment de rebuig internacional i el consegüent aïllament. Mantenir la continuïtat del règim hagués implicat tornar a escenaris de confrontació social oberta.

280. Per altra banda, segons aquests mateixos autors, “els grans perdedors de la Guerra Civil espanyola van ser les classes subordinades, els jor-

Els nens, i sobretot els nens en situacions socials de risc, van passar, en aquest llarg període que ocupa gairebé quaranta anys de la història espanyola del segle XX, a viure en un sistema d'atenció en el qual:

- Les estructures d'atenció a la infància van ser, en un primer moment, utilitzades com a instruments al servei de la repressió.²⁸¹
- Es va fer una reprivatització del sistema de caire caritatiu, i es va encarregar la gestió dels recursos públics a diferents ordres religioses,²⁸² amb una clara intencionalitat ideològica.
- Es va iniciar una concentració i un desmantellament progressius de la xarxa de recursos socials existent i es va substituir per una sèrie de macroinstitucions de caràcter asilar i cuartelari.
- Es va trencar, en definitiva, l'embrionari sistema de protecció social de la infància, entesa la protecció com a dret, i es va tornar a actuacions de tipus paternalista, clientelar i caritatiu.

En aquest apartat tractarem de fer el seguiment de com es configura tot això en l'acció política i institucional amb la infància i d'introduir-nos-hi, sota el guiatge, principalment i com sempre, de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona. Però sense descartar observar en paral·lel altres experiències i situacions.

La negació de totes les actuacions anteriors

Els nens i les nenes depenents de la Junta de Protecció van passar, una vegada recolocats de nou en el Grup Benèfic Wad Ras, de la situació que hem descrit abans a:

“[...]realitzar instrucció, vestits tots amb bata de ratlles i armats de fusells de fusta durant la major part de les hores lliures del dia”.²⁸³

Eren temps de negació i d'ensinistrament, no d'educació.

Aquest període històric va començar el seu camí amb una ordre de derogació de totes les lleis de la II República i de la

nalers, els grups republicans i liberals de classe mitjana i les formacions polítiques i culturals de les nacionalitats perifèriques. El règim franquista era representatiu d'un despotisme reaccionari, l'estratègia principal del qual era garantir un ràpid —i sovint violent— procés d'acumulació capitalista”. Vegeu MORENO, L.; SARASA, S. *Gènesi i desenvolupament de l'estat del benestar a Espanya*. Institut d'Estudis Socials Avançats, document de treball 92-13, 1992.

281. Dirigida, principalment durant els quaranta, directament contra els fills dels perdedors de la Guerra, tant des de les juntes de protecció de menors, com des de l'Auxili Social (més endavant ampliarem aquesta qüestió), com des de patronats com el de la Mercè, que atenia, en recursos residencials de les juntes, els fills (i fins i tot els orfes: vegeu el lligall f812 de l'AJPMB) dels presos, molts d'ells polítics. Vegeu el que fa referència al Patronat Central de la Mercè per a la Redempció de Penes pel Treball en l'apartat anterior d'aquesta obra, i els lligalls de l'AJPMB f298, f299, f300 i f304.

282. En la mateixa línia que destaca SOLÀ i GUSSYNYER, P. “Consideracions generals sobre l'evolució de l'educació de la primera infància (segles XIX i XX)”. Dins de *V Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*. Vic: Eumo, 1984, pàg. 19, per a l'educació en general.

283. Segons les paraules d'Emili Riera en l'entrevista mantinguda el 13 de març de 1989 en el domicili de Frederic Godàs. En aquesta entrevista, van ser-hi presents també: Jerónimo Llorca, Mercedes Pacigalupi, Salvador Ferran i Pepita Conserneau, tots ells educands del Grup en l'època en la qual Frederic Godàs va assumir-ne la direcció. Emili Riera afirmava a més que “ho feien per castigar-nos perquè tots érem republicans”.

Generalitat a Catalunya mitjançant el Decret 50 publicat en el *Diari Oficial Extraordinari* de 18 de gener de 1939 (abans, el 1938, per Decret del 5 d'abril, el nou sistema vigent ja havia derogat el Govern de la Generalitat). I amb la consegüent reconstitució de les institucions, d'acord amb les lleis anteriors a abril de 1931.

La reconstitució de la Junta de Protecció va seguir el recorregut següent:

- El 7 de febrer de 1939, molt pocs dies després de l'entrada de les tropes de Franco a Barcelona, es va produir la transferència dels serveis que eren operatius i dels fons i recursos econòmics (mitjançant una acta d'arqueig) de la Junta de Protecció a la Infància de Catalunya, per part de l'Administració de la Generalitat (o el que en quedava), al Govern triomfant de la Guerra Civil.²⁸⁴
- El 30 de maig es va reconstituir de la Junta, sota la presidència del general Eliseo Álvarez Arenas (en la pràctica, autoritat màxima de Catalunya) i Ramón Albó com a vicepresident, que hi va presentar una memòria de l'estat de les institucions de la Junta, que resulta un document valuosíssim per situar tot el que vindria després.²⁸⁵

L'Estat protector i paternalista

Sota la mirada d'Albó, que preferia la presidència del TTM, càrrec que va ocupar fins a la seva mort, es va nomenar F. Manich com a secretari de la Junta, el qual, al costat de J. Córdoba, metge de la mateixa institució, va donar un impuls a l'actuació de la Junta en una direcció clarament recuperadora del caràcter benèfic, caritatiu i assistencial, ara amb un altre nom: el d'Auxili Social, d'un estat paternalista i protector:

“Les funcions de beneficència, practicades amb un impuls primitiu de compassió, signifiquen un aspecte de la caritat; en canvi, en el concepte modern d'auxili social, es procura principalment, amb un criteri científic, de posar remei al mal.”²⁸⁶

La concreció d'aquestes propostes en la JPMB es va fer, d'una banda, en la creació de l'Oficina Central del Nen,²⁸⁷ que va desenvolupar les funcions de les seccions de la Junta que s'ocupaven de la puericultura i primera infància, i que es va fun-

284. Vegeu el lligall f573 de l'AJPMB.

285. Les primeres actuacions es poden veure en el lligall f43 de l'AJPMB. La constitució, en els lligalls f568 i f690. La “Memòria de l'estat de les institucions” es pot veure en el lligall f282. Hi ha també una reproducció d'aquest document a l'annex documental.

286. MANICH, F.; CÒRDOBA, J. *Higiene social de la infància*. Barcelona: Publicacions de la JPPMB, 1943, pàg. 16. Aquesta obra és interessantíssima per accedir a una panoràmica àmplia dels models d'intervenció imperants, amb detalls també de procediments tècnics: dels tipus d'informes que calia elaborar, de les necessitats de servei, etc.; i disposa fins i tot d'un inventari de totes les institucions que el 1941 es dedicaven a la infància a Barcelona; tot això al costat d'una interessant anàlisi de les necessitats de tots els barris de Barcelona i de les seves condicions d'habitatge, sanitàries, socials, etc. després de la Guerra. També incorpora algunes estadístiques de mortalitat.

287. L'OCN tenia la seu a Roger de Flor, 196, i va anar desenvolupant diferents respostes, sobretot en l'àmbit de les necessitats materials, molt interessants que després presentarem. Vegeu la Guia documental per ampliar la informació que consta a l'AJPMB sobre aquesta institució. De tota manera, l'Oficina Central del Nen, en la seva aplicació i el seu desenvolupament significaran una important aportació genuïna des de Barcelona a l'actuació de les juntes i en aquesta clau, a més dels seus continguts ideològics, hauria d'estudiar-se amb més deteniment. A l'AJPMB consta un lligall (f1369) amb un estudi preparatori molt interessant d'una investigació del doctor Ignasi Aragó sobre aquesta institució i que conté moltes fotografies.

dar el 1941. Aquesta institució tenia una marcada orientació higienicosanitarista i va concentrar molts dels esforços de l'acció social amb la infància en aquest període. Inserida temporalment en moments de gran escassetat material, va complir una funció complementària a la dels serveis sanitaris (com ja hem vist abans en presentar els mandats instrumentals que la Junta va rebent al llarg de la seva història). I d'altra banda, en l'actuació de la JPMB pel que fa a l'assistència social, la tutela i la repressió de la mendicitat, es va produir un aprofundiment en els continguts de caràcter repressiu, segregador, tutelaritzador, moralitzador, etc.

Aquest model protector i paternalista es va moure a més sempre en un plantejament fins a cert punt utilitarista, que traduïa clarament la demografia en riquesa econòmica:

“L'interès pels problemes de la protecció infantil significa, a més d'un sincer amor als nens, una comprensió clara i concisa sobre un dels problemes importants de la riquesa nacional. Una gran quantitat d'habitants significa, per a una nació, una major força i una major riquesa.”²⁸⁸

La intervenció paternalista i protectora s'evidencia amb més força encara en textos com aquest:

“L'Estat, guiat pel *Caudillo*, vol i procurarà molts fills sans i forts... la ignorància de la higiene pot ser causa de malaltia i mort del fill... per cada nen criat a pit que mor, ho fan cinc criats amb biberó...”²⁸⁹

Com a complementació a aquestes propostes, trobem, per exemple, quin era el lloc que aquest sistema assignava a les dones:

“[...]la guarda de l'ordre moral i la família...”²⁹⁰

Cosa que pot contrastar-se en les institucions que va crear el nou règim i en les funcions que se li assignen. El 1941 es va crear el Patronat de Protecció de la Dona, que estava²⁹¹

“encarregat de vigilar i mantenir la moralitat pública, de protegir les dones en perill i de redimir les caigudes, principalment menors d'edat, estima el Patronat que són obligacions seves principalíssimes:

a) informar el Govern sobre l'estat de fet de la moralitat a Espanya,

288. MANICH, F.; CÒRDOBA, J. *Higiene social de la infància*. Barcelona: Publicacions de la JPPMB, 1943, introducció de motius.

289. INP. *La Obra Maternal e Infantil del Instituto Nacional de Previsión*. Madrid: Impr. Suc. de M. Minuesa, 1941. En aquesta obra es recullen com a drets: l'assistència mèdica, la indemnització en metàl·lic, el subsidi de lactància, els menjadors, etc.

290. Vegeu PPM. *Patronato de protección a la mujer*. Madrid: Ministeri de Justícia, 1948, pàg. 11 i seg.

291. Vegeu PPM. *Informe sobre la moralidad en España*. Madrid: Ministeri de Justícia, 1954, pàg. 77 i seg. També és molt interessant, perquè ofereix fins i tot un curiós mapa amb la valoració de la moralitat de les províncies, amb la situació des de 1945, PPM. *Patronato de protección a la mujer*. Madrid: Ministeri de Justícia, 1948, pàg. 20 i seg. El patronat mantenia diversos centres i reformatoris per tot el territori espanyol, organitzats segons un sistema (pàg. 65 i seg.) que entenia la funció del treball com a element reformador i redemptor (des de la vigilància tutelar —a càrrec de zeladores— i l'assistència protectora); per això s'establien llars-tallers. Els reformatoris es dirigirien a tres tipus de dones i joves: les caigudes habitualment en el vici; les que accidentalment van caure-hi; les que estan en greu perill de caure-hi. Vegeu també el fullet *Instrucciones relacionadas con las funciones de los señores Delegados de la Junta*, que acaba amb un recordatori sobre les paraules de Franco a les Corts, el 1943: “Volem llibertat, però amb ordre, i considerem delictiu tot allò que vagi contra Déu o la moral cristiana.”

b) sotmetre-li les orientacions fonamentals que hagin de regir la política de sanejament moral i defensa dels costums,

c) realitzar com a instrument seu la funció moralitzadora i la defensa de les víctimes del vici de quatre maneres:

- ajudant l'Església en la seva funció social redemptora,
- emparant les institucions socials que sorgeixin amb aquest mateix objectiu,
- orientant l'acció de les autoritats
- i emprenent per si mateix les funcions vacants”.

O, en altres manifestacions, més centrades en les qüestions d'habitatge, que va ser un dels pilars de la tímida política social de l'estat franquista,

“[ara] és menester ajudar l'obrer, atorgar-li aquesta deguda restitució social en forma d'abonament gratuït de part del cost de l'habitatge... no com a inquilins sinó com a propietaris.”²⁹²

I tot això dintre també dels corrents que venien del nord, que reclamaven prestar menys atenció a les qüestions educatives i tornar a plantejaments psicosociològics de la criminologia i de la doctrina penal clàssica:

“el pensament social preventiu de l'educació, subratllat en excés en el dret penal dels últims decennis, haurà de cedir en preponderància, encara que no desaparèixer.”²⁹³

Per contrast, i tan sols com a referència col·lateral del que es feia en aquells moments a altres latituds, trobem propostes i accions socials molt més modernes, centrades en la capacitat de canvi del treball social i en el que després s'anomenaria la *intervenció de casos*:

“El servei social duu a l'escola el coneixement immediat del medi ambient en què actua el nen i procura modificar, en aquest mitjà, les condicions desfavorables per al seu desenvolupament i agregar a la seva vida elements de valor positiu.”²⁹⁴

L'Obra de Protecció de Menors, 1948

La nova regulació (la del nou règim) de la intervenció en els àmbits de protecció i tutela, va seguir un camí que s'iniciava jurídicament amb la Llei de 15 de juny de 1942, que concedia plena personalitat jurídica al Consell Superior de Protecció de Menors; seguia amb el Decret de 25 setembre de 1943, que actualitzava part de la legislació i fixava les representa-

292. GONZÁLEZ VEGA, A. *Viviendas, viviendas, viviendas*. Barcelona: Ed. Vicente Ferrer, 1948, núm. 41, pàg. 6 i seg. (Colección Popular Fomento Social).

293. MEZGER, E. *Criminología*. Madrid: Editorial Revista de Derecho Privado, 1942, pròleg. I un altre exemple, també del pròleg: “Per al nou dret penal seran essencials dos punts de partida, [...] com a síntesi més alta, a saber: el pensament de la responsabilitat de l'individu davant el seu poble i el de la regeneració racial del poble com un tot”.

294. RECA, T.: *La inadaptación escolar*. Buenos Aires: El Ateneo Editor, 1944, pàg. 159.

cions en el CSPM i en les JPM provincials; i arribava gairebé sense modificacions legals fins a l'aprovació del Text refós de 1948, que creava l'Obra de Protecció de Menors (OPM), per Decret de 2 de juliol de 1948 (Ministeri de Justícia, BOE del 24 de juliol), decret que s'estructurava en tres llibres-capítols, relatius respectivament a disposicions generals, organització de l'Obra de Protecció de Menors i mitjans econòmics de l'Obra de Protecció de Menors.

Aquest text, que ha tingut una vida llarga, ja que a la pràctica estava en vigor encara als anys vuitanta, quan es van produir les transferències a la majoria de les autonomies, i pràcticament sense modificacions, significa de fet la consagració de la subsidiarietat de les juntes als TTM.²⁹⁵ L'organització de l'acció social que es consagra en aquest text, mitjançant l'actuació de les diferents seccions, ja l'hem estudiat en el capítol anterior.

Els TTM, al seu torn, també van sofrir en aquestes mateixes dates un procés d'unificació legislativa, mitjançant el Decret d'11 de juny de 1948 (BOE de 19 de juliol), que refonia i sistematitzava, amb modificacions molt lleus, la diversitat de disposicions que, basades en un model fonamentalment tutelar, regulaven el funcionament dels organismes afectats, alhora que s'harmonitzava aquesta legislació sobre nens infractors, menors d'edat, amb els preceptes corresponents del Codi penal de 1944.²⁹⁶ El Text refós de la legislació sobre tribunals tutelars de menors comprenia: la Llei de tribunals tutelars de menors, el Reglament per executar-la i l'Estatut de la unió nacional d'aquests tribunals. La Llei de tribunals tutelars de menors de 1948 recollia aquest caràcter auxiliar i subsidiari en un dels seus capítols, el quart, referit a institucions auxiliars (articles 24 a 26).

Les primeres actuacions de la JPMB als quaranta

L'acció d'aquests anys de la JPMB, ja ho hem avançat abans, va engegar aquests anys l'Oficina Central del Nen (OCN), per donar sortida a les seves funcions de puericultura i primera infància, sota un model sanitarista i preventiu que es basava en una xarxa de diferents centres i recursos assistencials, que no eren nous, però que s'ordenaven aleshores des de criteris més tècnics i que eren bàsicament:

- *Guarderies*, que col·laboraven amb l'OCN, dirigides tant a l'atenció a les embarassades, com als nens de pit i primera infància, entre zero i tres anys. A les guarderies s'oferia atenció i instrucció de tipus puericultor, ali-

295. En el cas de Barcelona i de la JPMB, en un dels annexos dels locals del grup benèfic Wad Ras, amb entrada pel carrer Àlaba, s'hi va instal·lar des de mitjan anys quaranta un reformatori del TTM. Vegeu, referent a això, els lligalls f490 i f491 de l'AJPMB. Resulta molt curiosa en aquesta relació de subsidiarietat i auxiliarietat que la Junta va assumir en relació amb el TTM, com se succeeixen les coses en aquest cas: el TTM reclama ajuda a la JPMB per poder crear un centre; com que la JPMB intenta fugir d'estudi, el TTM es posa en contacte amb el Consell Superior de Protecció de Menors; al final intervé fins i tot Ramón Albó i s'ordena a la Junta que dels seus sobrants pressupostaris i com a part de la seva funció de promoció, es faci càrrec de la creació del centre. D'altra banda, des de 1939, Wad Ras acollia de manera habitual nens procedents del TTM. Vegeu els lligalls f329, f330 i f331 de l'AJPMB.

296. El Codi penal de 1944 mantenia el text de l'article 8.2 del Codi Penal anterior de 1932, però introduïa dues novetats en la normativa sobre menors infractors. D'una banda, si en el moment de la comissió del fet, encara no havia complert setze anys, però sí que els havia complert quan compareixia davant el tribunal, s'autoritzava que la jurisdicció tutelar declinés excepcionalment la seva competència, per entendre que a causa del temps transcorregut des de l'execució del fet, o per raó de les circumstàncies del menor, no era convenient adoptar les mesures que podia aplicar-li. En aquest cas confiava el menor a l'autoritat governativa perquè aquesta adoptés les mesures de seguretat que la legislació autoritzés. Per altra banda, l'article 65 preveia que, per als majors de setze anys i menors de divuit, el tribunal podia, a arbitri seu, imposar la pena atenuada o substituir-la per internament en institució especial de reforma per temps indeterminat, fins a aconseguir la correcció del culpable.

mentació i coneixements d'educació sensorial. A les mares, se les seguia durant l'embaràs mitjançant atenció mèdica i puericultora, i es complementava amb ajuda material, quan era necessari, si així ho considerava la visitadora social.²⁹⁷ En el període de lactància s'oferien, a més d'aquestes atencions, estades dels nens de pit i alimentació complementària durant la jornada de treball de la mare, que, si seguia els consells mèdics, rebia un àpat nutritiu i abundant al migdia.

- *Parcs infantils*: per a nens i nenes de tres-quatre anys en endavant (fins a l'edat de l'escola obligatòria, cinc-sis anys); normalment estaven situats com a annexos a les guarderies, i alguns d'ells eren mixtos.
- *Centres de mitja pensió*: similars als parcs, però amb els nens separats per sexes. Disposaven d'escola primària (amb la qual cosa es donava continuïtat en la intervenció), i s'oferia, a més, alimentació, cures sanitàries, esport, esbarjo, lectures, aprenentatge de la pietat...

Per altra banda, pel que fa a les qüestions de l'assistència social, la tutela i la lluita contra la mendicitat, durant aquests anys la JPMB va potenciar l'OTA, i el model d'intervenció centrat en la tornada al camp,²⁹⁸ i també la formació professional (potenciant les escoles professionals pròpies, situades en el Grup Benèfic Wad Ras), i es va produir també un lent procés de concentració d'institucions, posades sempre sota la mirada de les ordres religioses, i de creació d'altres de noves,²⁹⁹ en una línia cada vegada més aïllant i repressora.

Els quaranta, paradoxalment, són també els anys en els quals es va desenvolupar l'acció de J. Piquer i Jover,³⁰⁰ des del laboratori psicotècnic de Wad Ras,³⁰¹ i també la seva labor teòrica,³⁰² fins que uns anys després, va passar a dirigir les publicacions de la Junta.

Fins a la fi dels quaranta, quan es va incorporar un nou secretari, Antonio Aunós (germà del que havia estat ministre de Justícia a Madrid, Eduardo, i que introduïa nous aires i un nou impuls de creació d'institucions, tal com veurem més endavant en una actuació més de caràcter organitzatiu que conceptual), tot va seguir tranquil en la JPM de Barcelona.³⁰³

297. Com a curiositat, cal dir que va ser en aquesta intervenció de la JPMB on es van començar a regular d'una manera més detallada les funcions de les visitadores, espai i funció professional relacionat amb l'articulació de la professió d'assistents i treballadors socials. Vegeu, entre d'altres, els lligalls f417, f1439 i f1485 de l'AJPMB.

298. El 1940 es va aprovar un programa amb el nom de "Tornada al camp", en la mateixa línia del que va proposar Ramón Albó amb les seves colònies agrícoles. No oblidem que la seva posició era predominant en aquesta etapa. Per ampliar vegeu AJPMB, lligall f870.

299. El centre Nuestra Señora de Los Ángeles, a Vallvidrera, va ser creat el 1945 (vegeu els lligalls de l'AJPMB: f206, f249, f256, f434, f587, f1358 i f1542, per a aquest període).

300. Josep Joan Piquer i Jover, va omplir, tècnicament parlant, tota la postguerra de la JPMB i del TTM. Nascut el 1911, després de deixar el seminari els anys trenta, es va especialitzar en Pedagogia, i va iniciar el seu recorregut educador a la Granja de Plegamans sota les ordres de Pedragosa. Després de la guerra va assumir encàrrecs a Wad Ras, al laboratori psicotècnic, al TTM i a la revista *Pro Infancia y juventud* de la JPMB. Durant dècades va nodrir el discurs pedagògic de la JPMB i va ser un dels majors defensors de la necessitat de formació dels educadors que treballaven a les seves institucions.

301. Vegeu AJPMB, lligall f455.

302. Vegeu AJPMB, lligall f1030. Conté la prova d'impremta de la publicació *El nen abandonat i delinquent* de J. PIQUER i JOVER, 1945.

303. Una altra de les figures d'aquesta època és la de Claudio Bassols Iglesias, psiquiatre que va iniciar el seu camí en el laboratori psicotècnic del

Les altres intervencions en matèria d'infància en la Barcelona del franquisme

Però l'acció política i institucional i l'atenció a la infància en aquest període (el franquisme) no es limitava a les actuacions de l'OPM. En part perquè les polítiques en matèria d'infància no es vivien com un tot integral o estratègic, sinó com una forma de donar resposta a necessitats o problemes de manera reactiva, no prospectiva; i en part com a aplicació de la legislació vigent. Farem ara una petita parada en el nostre camí, per poder fer un repàs ràpid però necessari a altres instàncies i institucions que, o es creen en aquest període, o que, creades amb anterioritat, seguien funcionant, la major part de les vegades, de manera paral·lela a la de les juntes, i que després van confluir, totes elles, ja als anys vuitanta i superat aquest període històric, en la institució que va donar pas a Catalunya a la Direcció General d'Atenció a la Infància, creada ja dintre del Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya.

I això ens dóna una idea més global de la vida de la infància en aquest moment històric i de les respostes que institucionalment s'articulen per a aquella infància que viu en situacions de risc social.

L'Auxili Social

Mercedes Sanz Batxiller, vídua d'Onésimo Redondo (un dels fundadors de la Falange), va crear l'octubre de 1936, a Valladolid, amb l'ajuda de Martínez de Bedoya (un altre dels fundadors de la Falange Espanyola), l'Auxili d'Hivern,³⁰⁴ amb la posada en marxa de menjadors per a nens afectats per la guerra, que era l'embrió del que després es convertiria en l'Auxili Social.

Recorregut historicoinstitucional de l'Auxili Social

El Decret d'unificació del 19 d'abril de 1937 va crear la Falange Espanyola Tradicionalista (FET) i de les Juntes Obreres Nacional Sindicalistes (JONS), i es va establir, dintre de la FET i de les JONS, la Delegació Nacional d'Auxili Social, per ocupar-se de les funcions benèfiques, a més de la Delegació de la Secció Femenina i de la de Front i Hospitals.

Mitjançant el Decret de 17 de maig de 1940 es van dictar noves normes per a l'Auxili Social, que es defineix com una en-

TTM, ja en la II República, sota les ordres de Cuello Calón, i on després del 39 va coincidir amb Piquer i Jover, i que des de la institució que després va crear sota la denominació de *Pro-Infància*, i des de la seva revista *Infantia Nostra*, va aportar elements d'una certa professionalitat a la intervenció d'aquestes èpoques. Era amic i company de militàncies de Folch i Torres. Per conèixer el seu pensament, acudiu a BASSOLS IGLESIAS, C. *Ensayos de pedagogía normal y terapéutica*. Barcelona: publicacions de la revista *Infantia Nostra*, 1952. Ens diu que “en l'etiologia de la delinqüència infantil i juvenil, el factor social triplica en freqüència el factor psicològic”. L'educabilitat dels subjectes, com a principal factor de prevenció de delinqüència, és un principi, d'orientació i herència positivista, que es manifesta en totes les propostes del segle XX (incloses les recuperades pel conseller Agustí Bassols, des del Departament de Justícia, als vuitanta).

304. A imatge i semblança i com a transposició literal del *Winter-hilfe* creat a l'Alemanya nazi en aquestes dates, del qual va prendre el nom, la imatge i el logotip, a banda de com bona part de la filosofia inicial. Va funcionar així durant els tres anys de Guerra Civil, durant els quals tan sols se'n va modificar el nom, canviant el d'*hivern* pel de *social*.

titat oficial, integrada en la FET i de les JONS, encarregada de complir, sota el protectorat de l'Estat, les funcions benèfiques i socials (art. 2, a),

“[...]en favor dels indigents, orfes, pobres i infància necessitada en general, i es creen a tal fi establiments d'assistència i formació”.

I especialment (art. 2, c)

“[...] als que deguin la seva orfandat a causes derivades de la Revolució i de la Guerra”.

Corresponia al Ministeri de Governació exercir el protectorat sobre l'Auxili Social.³⁰⁵ I es va crear a aquest efecte la Direcció General de Beneficència i Obres Socials.

L'Auxili Social va convertir-se en Delegació Nacional de Serveis de la FET i de les JONS, segons el Decret del 28 de novembre de 1941, i es va fixar que estigués sota el comandament del sotssecretari d'Obres Socials, i del d'Excombatents, Excaptius i Sindicats.

Ja el 1970, per Ordre de 9 de gener, tots els serveis de l'antiga Delegació Nacional d'Auxili Social es van integrar provisionalment en el Servei Nacional d'Auxili Social, el qual, mitjançant Decret 2162/1973, de 17 d'agost, va passar a anomenar-se Institut Nacional d'Auxili Social, INAS.

El 1977, es van transferir les competències sobre l'INAS (ja com a Institut Nacional d'Assistència Social) al Ministeri de Treball, mitjançant el Reial decret 736/1977, de 15 d'abril. I, poc després, va quedar adscrit al Ministeri de Sanitat i Seguretat Social (Reial decret 1918/1977, de 29 de juliol), que a partir de 1981,³⁰⁶ va passar a ser el Ministeri de Treball, Sanitat i Seguretat Social.

L'Auxili Social va desenvolupar sempre la seva labor de forma paral·lela i incomunicada amb la de les juntes,³⁰⁷ a pesar de la relació que mantenien. Però això no és cap especificitat, ja que era la norma de funcionament institucional habitual de les administracions de l'antic règim i, per extensió, del franquisme.

En el cas de Catalunya, des de 1980,³⁰⁸ les primeres competències que va rebre la nova Generalitat en l'àmbit de les polítiques d'infància van ser les traspasades en matèria d'assistència social a la infància: Fons d'Assistència Social i INAS.³⁰⁹

305. Tornem a trobar una nova inscripció de la infància en l'àmbit del problema sociopolític d'ordre públic, que s'havia superat ja als anys trenta.

306. Reial decret 325/1981, de 6 de març.

307. Per seguir part de les relacions que mantenen en aquest període la JPMB i l'Auxili Social a Barcelona, vegeu el lligall f1246 de l'AJPMB.

308. Reial decret 1949/1980, de 31 de juliol.

309. Van seguir, ja el 1981, amb el Reial decret 1517/1981, de 8 de juliol, sobre traspàs de serveis de la Seguretat Social a la Generalitat de Catalunya en matèria de Seguretat Social (INSALUD i INSERSO) (BOE 24-07-1981), amb el Reial decret 1292/1981, de 5 de juny, sobre traspàs de serveis de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció de menors (BOE 03-07-1981) i amb el Reial decret 2352/1981, de 18 de setembre, sobre traspàs de serveis de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria de promoció de la dona (Patronat de Protecció a la Dona, BOE 22-10-1981).

Què passava a les llars-col·legi de l'Auxili Social?

Aquest apartat té un valor especial per a mi. Un valor gairebé emotiu, perquè va ser a l'INAS on vaig iniciar el meu recorregut professional³¹⁰ com a educador social. En un INAS ja decadent i tocat de mort, però que encara mantenia alguns tics del que va ser i va significar per a molts milers de nens i nenes.³¹¹

A pesar del seu origen, que podríem enquadrar com de beneficocariatiu, el contingut de l'Auxili Social,³¹² quan es va convertir en instrument de la Falange, es va modificar en un sentit clarament repressor i depuratiu moralitzador. Sobretot en la dècada dels quaranta, quan les conseqüències mateixes de la Guerra Civil i de la posterior política repressiva del franquisme, van deixar una legió ingent de nens i nenes sense referents familiars i socials.

El 1941 Carlos Crooke, cap d'informacions i investigació de la Falange, manifestava sense cap vergonya que l'objectiu de l'Auxili Social en fer-se càrrec dels nens i les nenes era:³¹³

“Aquests nens representen l'Espanya futura. Volem que arribin a dir un dia: Sens dubte, l'Espanya falangista va afusellar els nostres pares, però va ser perquè ho mereixien. En canvi ha envoltat la nostra infància d'atencions i comoditats.”

I tot això també sota aquesta visió genetista de l'àmbit ideològic que el doctor Antonio Vallejo Nájera,³¹⁴ psicòleg del règim de Franco, no parava d'afirmar:

“Les íntimes relacions entre marxisme i inferioritat mental ja les havíem exposat anteriorment. La segregació d'aquests subjectes des de la infància podria alliberar la societat de plaga tan terrible.”

310. El 1982, al març, vaig aconseguir el meu primer contracte com a educador, i vaig començar a exercir en els centres que de l'INAS s'havien transferit a la Generalitat de Catalunya. Coetàniament es va iniciar una gran proposta de reforma, de la qual vaig ser personalment espectador i actor, de les institucions que s'havien transferit, i que detallarem més endavant.

311. El 1940, hi havia, distribuïts per tot el territori espanyol, més de dos mil menjadors infantils i més de dues mil cuines de germanor que ateníen més de 800.000 nens i adults. Aquesta situació es va modificar a la baixa el 1947, any en què es van atendre només 100.000 persones; però, no obstant això, en aquesta data eren atesos en llars bressol, infantils, escolars i professionals més de disset mil nens i nenes. I també estaven en funcionament dotze maternitats, amb més de cinc-cents llits. En fi, més de 400.000 nens i nenes havien passat per institucions-llars de l'Auxili Social tan sols entre 1936 i 1947. Vegeu la introducció que fa Hermenegildo López a *Memoria de la 3ª reunión general de asesores provinciales de cuestiones morales y religiosas de Auxilio Social, Madrid, setiembre de 1946*. Madrid: Publicació pròpia de l'Auxili Social, 1946.

312. Una història global de l'Auxili Social a Catalunya és necessària. Un estudi parcial, per l'espai geogràfic al qual es refereix, però de grandíssim interès, és JARQUE, A. “Niños ‘vergonzantes’ y ‘pequeños rojos’”. La población marginal infantil en la Cataluña interior del primer franquismo”. Separata número 4, 2004, de *Hispania Nova*. Revista d'història contemporània.

313. La cita apareix en diferents obres referides a aquest tema. Jo l'he extret de: AGUAYO COBO, A. “El juego del parchís como instrumento de la propaganda franquista”. Col·laboració publicada a *Pliegos de Pensamiento*.

314. Vegeu: “Los niños perdidos del franquismo, un impactante documental de TV3 revela el horror de las cárceles de Franco”. Recurs electrònic accessible <http://www.terra.es/personal/fcyborg/ideologia/franquismo/ninosperdidos.htm> (últim accés 20 d'octubre de 2005). Un article de síntesi bastant descriptiu del personatge Vallejo Nájera és el de Llum Quiñonero, “Un marxista es un débil mental”, publicat el diumenge 20 de gener de 2002 en el número 111 de *Crónica de El Mundo*. Els plantejaments en aquesta mateixa direcció de Ramón Albó, que seleccionava ideològicament els nens que s'enviaven a l'OTA, ja els hem comentat abans. Vegeu ALBÓ I MARTÍ, R. *Cuatro colonias agrícolas para menores moralmente abandonados*. Barcelona: J. Horta i Cia., 1942, pàg. 115 i seg.

Però potser la màxima expressió sobre el que passava en aquests centres és la que ens ofereix Carlos Giménez, que, escrita i dibuixada des de l'àmbit autobiogràfic, té una força i una tendresa molt especials.³¹⁵

Reproduïm aquí una pàgina amb algunes de les seves vinyetes, que donen una idea de l'escenari en el qual van haver de viure tants nens i nenes de la postguerra espanyola.

Il·lustració 3: La vida als centres de l'INAS segons Carlos Giménez.

315. GIMÉNEZ, C. *Paracuellos*, 1, 2, 3, 4, 5 i 6. Obra de caràcter autobiogràfic considerada per la majoria dels crítics com la més important del dibuixant de còmics Carlos Giménez. Realitzada en dues etapes, la primera, a la fi dels anys setanta i principi dels vuitanta, es compon de vint-i-vuit episodis i un total de noranta pàgines recollides en dos àlbums: *Paracuellos* i *Paracuellos 2*. La segona etapa, iniciada el 1997 i finalitzada el 2003, consta de vint-i-sis episodis que sumen 192 pàgines distribuïdes en quatre àlbums: *Paracuellos 3*, *Paracuellos 4*, *Paracuellos 5* i *Paracuellos 6*. La primera publicació de la primera sèrie va ser el 1977, d'Edicions Amaika. Hi ha també edicions posteriors d'Edicions de la Torre, 1978, 1979 i 1982 i ja últimament, la segona sèrie i reedicions a Edicions Glénat. Per aprofundir en les motivacions internes de Carlos Giménez a l'hora de realitzar *Paracuellos*, acudiu a PONS PRADES, E. *Los niños republicanos en la Guerra de España*. Document dintre de la revista electrònica: *Deportate, esuli, profughe Rivista telematica di studi sulla memoria femminile*, que conté una entrevista amb ell.

Passats els quaranta, la pressió repressiva es va diluir, però l'INAS continuava tenint una estructura important, que el va dur, en el cas de la província de Barcelona, a mantenir fins a la fi dels anys setanta quatre centres (llars, en la nomenclatura de Falange) amb al voltant de cent nens o nenes cadascun (mai hi va haver espais de convivència mixta): els de Cabrera de Mar i Verge de Montserrat (a Barcelona) per a nenes, i per a nens, el Ramiro Ledesma (residència de joves estudiants i treballadors al barri de les Corts de Barcelona) i la Llar Ruiz de Alda, a la qual els nens anomenaven el *Cas-tell*, per la seva estructura arquitectònica, a Montgat.³¹⁶

El contingut merament assistencial d'aquestes llars en les seves últimes etapes, com de si de grans asils-magatzem es tractés, s'evidencia quan es comprova les composicions del personal que atenia aquests nens i nenes i que estava compost, bàsicament, per personal de servei que efectuava labors domèstiques, i disposaven de molt poca presència de personal professional educatiu:

“[...]per atendre setanta-cinc nens, a la Llar Ruiz de Alda, hi havia vuit persones de serveis domèstics, per només tres amb funcions educatives”.³¹⁷

Aquests centres es van transferir³¹⁸ el 1980 i de la seva reconversió en va néixer el projecte de Comunitats Infantils de què parlarem més endavant.

L'Asil Durán: l'exemple d'allò que no ha de ser

De l'Asil Toribio Durán, ja n'hem parlat. De fet és una companyia assídua, perquè aquesta institució, mixta (mig pública - mig privada), que originalment va estar situada a la parròquia de Santa Maria de Gràcia i més endavant es va traslladar al carrer Vilana de Sarrià (als locals on avui es troba situada la clínica Teknon), bé podria en si mateixa servir com a fil conductor d'una història dels centres de reforma a Barcelona, a causa de la seva continuïtat i longevitat.

I més encara com a exponent de la tradició de centres residencials tancats dedicats a nens i joves amb problemes d'adaptació social, centres amb poc control socioprofessional, generalment en mans d'ordres religioses menors, amb personal que no tenia el més mínim nivell de formació pedagògica i que creia que tot se solucionava amb corretges i oracions, que han tingut molts seguidors en la nostra història assistencial.

L'Asil Durán de Barcelona era hereu de les primeres cases de reforma que l'Ajuntament va crear al començament del segle XIX, i va adquirir la seva articulació definitiva com a conseqüència d'una donació de l'empresari mecenes Toribio Durán, la qual va possibilitar la construcció del centre i la seva inauguració el 1890. Es va organitzar com a centre de reforma, pater-na i penal, per a joves, aprofitant la Llei especial de cases de reforma de gener de 1883.

316. De totes aquestes infraestructures tan sols la residència Les Corts mantenia, fins a l'any 2006, la seva dedicació inicial. Algunes (Verge de Montserrat i Cabrera) van passar a formar part de l'estructura d'Albergs Juvenils de la Generalitat, i la de Montgat, continua encara avui en situació d'abandonament, després d'haver-ne estat reclamada la devolució a la Generalitat per part de la família Ruiz de Alda, propietària original, a la qual va ser retornat l'edifici.

317. Vegeu CASAS i AZNAR, F. “Aportacions per a una història del procés de normalització del centres assistencials per a infants amb problemàtiques socio-familiars a Barcelona, 1975-1986”. Treball del doctorat, policopiat, 1986.

318. Una relació completa de tot el que es rep com a transferència de l'INAS es pot trobar a VILÀ MANCEBO, A. “Els serveis socials a Catalunya: una visió històrica”. Tesi doctoral, Girona, 2003, pàg. 295 i seg.

Amb la promulgació de la Llei de tribunals tutelars de menors de 1918, la qual exigia l'existència d'un centre de reforma al servei d'aquests tribunals com a condició perquè poguessin constituir-se, el centre va passar a convertir-se en el centre oficial de reforma del TTM de Barcelona. Però sempre, ja des del seu origen, va mantenir l'existència de diferències entre els joves que atenia: d'una banda, els que provenien directament de la beneficència municipal de Barcelona, d'una altra, els que provenien de l'internament correctiu que alguns pares continuaven fent per aconseguir la correcció de determinades conductes dels seus fills,³¹⁹ l'anomenada correcció paterna, i d'una tercera, la que era conseqüència dels dictàmens del TTM.

Vull utilitzar en aquest punt del meu estudi una obra de Michel del Castillo, *Tanguy*,³²⁰ escrita també en clau autobiogràfica, que recull de manera novel·lada, encara que molt ajustada als fets, el resum de les vivències i de l'experiència de l'autor, entre les quals es troba el fet d'haver estat inquilí, durant uns anys, de l'Asil Durán en la dècada dels quaranta.

Aquest altre exemple pot oferir-nos més elements per entendre què passava amb la infància, i la intervenció institucional dirigida a ella, en aquests anys.

“[Llegir aquest llibre] és imprescindible per comprendre la posició moral de l'autor respecte a la seva escriptura posterior, tracti d'Espanya o no, i també per entendre la vivència de l'Espanya de la postguerra d'un nen sotmès a la reinserció social en una de les institucions ‘benèfiques’ de memòria més infame. Aquesta institució, l'Asil Durán, forma part dels meus records perquè els desorientats pares del proletariat ‘Barcelona’ amenaçaven amb tancar-nos allí quan sospitaven que podíem créixer torts. He vist marxar cap a l'Asil Durán diversos companys del carrer, del barri, de col·legi i, a alguns, els he vist tornar sense identitat, trencats per sempre, condemnats a una vilesa adquirida sota l'ombra corruptora dels germans de l'asil; més tard vaig trobar delinqüents comuns a la presó que havien iniciat el seu aprenentatge a l'Asil Durán i l'havien continuat a la Legió.”

Així ens parla Manuel Vázquez Montalbán en el pròleg del mateix llibre. Pot ser que l'opinió d'aquest autor, sens dubte més reconeguda que la meua, serveixi per il·luminar millor aquest apartat.

Jo crec (i aquí vull permetre'm una llicència de tipus personal) que d'acord amb el caràcter que la història té de constructora de la identitat col·lectiva, si volem ser conseqüents amb nosaltres mateixos com a societat, i conseqüents també amb el que han estat les nostres experiències en el camp de la intervenció social amb la infància al llarg dels temps, hem de conèixer tot allò que forma part d'aquest llegat, encara que algunes coses només sigui per no tornar a repetir-les mai més. I això hauríem de fer-ho, a pesar que les fonts que utilitzem en aquest procés de descoberta no siguin tan “pures” com haurien de ser.

319. L'amenaça d'aquesta possibilitat “s'estenia en l'imaginari col·lectiu en una recollida amb un sac”, com em va confirmar Toni Julià, dels seus records d'infància als quaranta al barri de Sants. Entrevista mantinguda el 18 de març de 2006. La utilització del recurs com a correcció paterna està corroborada per l'article de DE SAGARRA, J. “Tanguy”. A la secció: “La horma de mi sombrero”. *El País*, 16 d'abril de 2000.

320. DEL CASTILLO, M.: *Tanguy*. Andorra la Vella: Límits Editorial, 1994. Michel del Castillo, va escriure aquesta, la seva primera novel·la, el 1957 i des de llavors no ha deixat d'escriure. Ha estat guardonat amb multitud de premis a França, on resideix.

Alguns dels capítols del llibre de Michel Del Castillo contenen un relat esgarrifós (que jo recomanaria llegir atentament a tots aquells que desitgin dedicar-se professionalment a aquest camp), de tots els sistemes de control i domini que es poden arribar a posar en funcionament en una institució tancada. Deixant de banda els cops continuats, els càstigs vexatoris, la fam..., alguns dels sistemes arriben, gairebé, a la perversió:

“Els germans, a més, havien inventat el sistema dels ‘responsables’, que havia fet de cada alumne un delator en potència: cada intern tenia dos companys responsables d'ell. Eren castigats severament si el seu ‘protegit’ saltava o intentava saltar el mur.”³²¹

Aquests sistemes, que ens recorden l'encert de les elaboracions que autors com Foucault o Álvarez-Uría han fet sobre aquestes formes de control social, formen part de la més rànica tradició reeducativa al nostre país. No ho oblidem!

Michel del Castillo, nascut el 1933 a Madrid, fill d'espanyola i de francès, va conèixer després de la Guerra Civil —va sortir d'Espanya el 1938 com a exiliat—, i amb menys de deu anys, els camps de concentració, primer els francesos com a refugiat republicà i poc després els alemanys (en concret el de Mauthausen), com a conseqüència de diferents girs del seu destí. I va sobreviure a tots. Quan va ser alliberat el 1945 per les tropes russes, la Creu Roja el va conduir fins a la frontera espanyola a Sant Sebastià, i des d'aquí, va intentar trobar els seus parents a Barcelona. Com que tots havien mort o desaparegut, va ser internat a l'Asil Durán de Barcelona per mediació de la beneficència municipal, d'on no va sortir fins uns anys després, el 1949, quan va aconseguir escapolir-se'n. El seu recorregut personal i institucional posterior va passar per treballs en condicions gairebé de semiesclavitut en fàbriques de ciment del litoral català, l'estada en un col·legi d'Úbeda regentat per jesuïtes (les Escoles Professionals Sagrada Família), per una temporada amb una família acollidora a Madrid, altra vegada a Barcelona, i França, definitivament. Sorpren intensament que de totes les experiències que va viure aquest autor i que transcriu de manera autobiogràfica en la seva obra *Tanguy*, les paraules més dures siguin les referides a la seva estada a l'Asil Durán, i sobretot les que fan referència als seus gestors, de qui arriba a dir que,

“[...]detestava aquella hipocresia ignominiosa”³²²

dels germans (de l'ordre de San Pedro Ad Vincula), en comparació de la crueltat dels alemanys, que

“[...]es mantenien fidels a un sistema matant presoners. Eren monstres fets d'una peça. Mentre que els germans combregaven cada matí”.

L'edició del llibre a França a la fi dels anys cinquanta va tenir molt impacte en l'Espanya del moment.³²³ En trobem diferents referències en publicacions de l'època, tant en un sentit com en un altre, però que resulten molt interessants. Per posar només alguns exemples, he seleccionat dues col·laboracions que van sortir publicades en la revista de Protecció de Menors.

321. DEL CASTILLO, M. *Tanguy*. Andorra la Vella: Límits Editorial, 1994, pàg. 138.

322. DEL CASTILLO, M. *Tanguy*. Andorra la Vella: Límits Editorial, 1994, pàg. 139.

323. El llibre va provocar en aquella època una veritable allau de reportatges i contrareportatges que van veure la llum en diaris com ara *ABC*, el *Diari de Barcelona* o la *Revista de l'Obra de Protecció de Menors* escrits per autors com ara Mercedes Fórmica, Justo Díaz Villasante, el doctor López Ibor, Jesús de Bru, Jesús Font Canduela, etc. i que es posicionaven sobre la bondat o maldat dels diferents tipus d'institucions per a la protecció de nens i joves. Potser un treball sobre com aquest fet va influir col·lectivament en aquest camp d'intervenció social seria molt interessant.

D'una banda, Justo Díaz Villasante, director de la publicació, en una ressenya que apareix en el número 57 de la Revista de l'Obra de Protecció de Menors que correspon als mesos de novembre i desembre de 1957, fa una presentació positiva d'aquest llibre, que presenta com una crítica a la qual s'ha de donar la benvinguda:³²⁴

“No podem evadir-nos de la seva crítica de l'Asil Toribio Durán, Casa de Reforma de Barcelona, perquè allí, en el focus de degeneració, és on cal aplicar no ja el cauteri, sinó la lluminosa intel·ligència...”

Una mica més endavant en el seu article, aquest autor ens recorda que³²⁵

“tota crítica negativa que escatima mèrits a un nen o a un noi és una equivocació”.

Un altre punt de vista, també extret de la mateixa publicació és l'article de Cándido Martín Álvarez, en aquell temps director, també, de la publicació, i s'ha de pensar que recull el sentir més oficial de la institució Obra de Protecció de Menors. Amb el títol de “Tras los pasos de Tanguy”, intenta desmuntar les argumentacions a favor de les denúncies que fa Michel del Castellol, amb acusacions com la que la seva mare va militar de forma activa en el govern roig. O amb denúncies com ara que autors com Díaz Villasante (anterior director de la publicació), no és jutge de menors, o qüestionant les propostes del doctor López Ibor, o tractant de mentider el mateix Michel del Castillo. Per acabar recordant-nos que,

“[després de llegir el llibre] es van fer les informacions corresponents i fins i tot es va visitar la institució per poder corroborar els informes, i, tot i que es tracta d'una institució auxiliar en la qual l'Obra de Protecció de Menors no pot immiscuir-se en el seu règim interior, han estat els benemèrits religiosos de San Pedro ad Víncula, allà existents, els que han facilitat tota classe de detalls, han acceptat suggeriments i han assenyalat les dificultats en les quals es movien”.

Un no pot deixar de pensar allò que “quan els gossos lladren, alguna cosa senten”.

Per això són d'agrair les recuperacions de la memòria històrica que tant la dedicació de Manuel Vázquez Montalbán, prologant l'edició catalana de *Tanguy*, com la Joan de Sagarra, han intentat fer sobre aquests temes.³²⁶

Com una altra dada anecdòtica més, aquesta relacionada amb la transcendència que *Tanguy* va tenir en l'àmbit polític, cal informar que Michel del Castillo fins i tot va arribar a ser rebut pel general Franco, a demanda del primer, en una de les estades de l'autor galoespanyol a Madrid a la fi dels cinquanta, tal com ens recorda Manuel Vázquez Montalbán en el pròleg de l'edició esmentada.

Però també pot ser que un dels elements més tristos d'aquesta història referida a l'Asil Toribio Durán sigui que, en els mateixos anys que recompon l'obra de Michel Castillo, residia en aquest centre, acollit com si d'un intern es tractés, Josep Pedragosa, a qui el nou règim havia desposseït de tot i a qui havia denigrat públicament i socialment.

De manera generalitzada en l'inconscient i imaginari col·lectiu de la Barcelona del segle XX, la representació de l'Asil To-

324: DEL CASTILLO, M.: *Tanguy*, Andorra la Vella: Límits Editorial, 1994, pàg. 60 i 61.

325. *Revista de la Obra de Protecció de Menors*, núm. 63, novembre-desembre de 1958, pàg. 28.

326. És meravellós i molt entranyable l'article de DE SAGARRA, J. “Tanguy” a la secció: “La horma de mi sombrero”, *El País*, 16 d'abril de 2000, on es rendeix un homenatge necessari tant a Michel del Castell com a Manolo.

ribio Durán va ser sempre la d'un centre-presó per a nens,³²⁷ i tot això malgrat que els intents de moderar i millorar la intervenció que aquesta institució feia, per mitjà de les noves tècniques educatives, hagin estat presents.³²⁸

Per acabar de presentar aquest petit recorregut sobre aquesta institució de la qual tornarem a parlar una mica quan presentem la crisi del sistema d'atenció a la infància en els setanta, i gairebé des d'un contingut anecdòtic, cal dir que els seus locals, abans de passar a mans privades, van servir durant una temporada, una vegada que van deixar de complir el seu contingut reformador, com a espai on va impartir les seves classes el Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona en els anys 1977 i 1978.³²⁹ És a dir, que la seva relació amb l'educació social es va mantenir, per unes vies o unes altres, fins al final de la seva vida pública.

L'actuació en matèria d'infància de les administracions locals en aquesta etapa

Ja hem avançat abans com les respostes institucionals a les problemàtiques de la infància d'aquest període no s'esgotaven en els instruments que s'havien previst i dissenyat de manera general: les juntes de protecció a la infància (menors) i, en certa mesura, l'INAS, ambdues estructures de caràcter estatal.

Així, trobarem contínuament iniciatives i actuacions que responen, des de l'àmbit local, a necessitats no cobertes des d'aquelles instàncies (també com a aplicació de les lleis i la regulació de la beneficència, que es recuperen en aquesta època d'una manera regressiva,³³⁰ presents des del XIX). Els escenaris de distribució, si més no des de la regulació competencial, dels encàrrecs i de diferenciació de les capacitats per obrar, o dels nivells de responsabilitat, que trobarem en les polítiques d'infància de final de segle XX, encara no estaven construïts i la resposta social, en el cas de Catalunya amb una important presència de l'Administració local que entronca amb la tradició, era molt més informe i diversa.

Els asils de l'Ajuntament de Barcelona

En aquest període i després d'haver sofert una important esquilma de recursos, després de la Guerra Civil,³³¹ l'Ajuntament de Barcelona mantenia la seva resposta referida a la infància mitjançant diferents recursos, que es van mantenir i ampliar durant tot el franquisme davant la inoperància de les polítiques socials del règim.

327. Valguin dos exemples: el 1978, el dia 23 de gener, van explotar dues bombes a Barcelona sense causar víctimes. Una va ser col·locada a la Model i l'altra a l'Asil Durán, ja que es van identificar aquests dos centres com a institucions penitenciàries. En la mateixa línia FABRE FORNAGUERA, J. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. Tesi doctoral, UAB, març del 2002, destaca com "la frontera entre el seu caràcter d'asil i el de presó és difícil d'establir i els testimonis sobre el maltractament dispensat als interns són abundants", pàg. 212.

328. Com ens recorden SANTOLARIA SIERRA, F. *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984, pàg. 103, referit als primers anys del segle, en la dècada dels deu, i Alfons Martinell, ja més tard, referit als anys setanta, a MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) dins d'una perspectiva històrica*. Tesi doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994, pàg. 321.

329. La referència a aquest ús, que no he trobat reflectit en cap altre correlat, prové d'una entrevista mantinguda amb Antoni Julià el 18 de març de 2006.

330. Això fa més evident encara el que esmentàvem de la recuperació del model benèfic assistencial de la Restauració. A l'Ajuntament de Barcelona, en concret, quan es va reconstituir el gener de 1939, es va crear explícitament una ponència de beneficència, que s'integraria sota el manament de la tinença de l'Ajuntament de governació, que tenia assignades les següents competències: asil d'ancians, de dementats i mendicants, guarderies de nens, cases de correcció, subvencions de caràcter benèfic, cases barates, borsa de treball i altres assistències socials, que en la pràctica són una reproducció de la Llei de beneficència de 1849 (reglament de 1851). El llenguatge, l'encaix administratiu, etc. resulten molt evidents. Vegeu, per ampliar, SABATÉ, J. *Sociologia de la marginació: un cas de Barcelona*. Tesi doctoral, UB: Facultat de Geografia i Història, 1982, pàg. 549 i seg.

331. Vegeu FABRE FORNAGUERA, J. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. Tesi doctoral, UAB, març de 2002, pàg. 210 i seg.

El model d'intervenció repeteix el que el franquisme instaura des del seu plantejament paternalista i segregador: el de les ciutats assistencials, grans macroinstitucions asilars,³³² autosuficients, concebudes a manera de grans municipis totalitzadors,³³³ que vivien de manera paral·lela en microsocietats aïllades i diferenciadores.

Entre aquestes institucions hi havia l'asil Nostra Senyora del Port (que en realitat eren dos asils, perquè hi havia dos centres, un de nens i un altre de nenes, rigorosament separats per una paret de maons).³³⁴ Aquesta institució, reinaugurada el 1941 i que en principi va assumir, com gairebé totes les institucions en aquest moment, un caràcter repressiu, va acollir nens i nenes des de 1950, sota una gestió a càrrec de l'ordre religiosa de les Esclaves del Cor de Maria. El 1962, coincidint amb la modificació de l'estructura administrativa municipal (derivada de l'aprovació de la Carta Municipal de Barcelona) aquestes institucions van canviar de dependència i van passar a estar sota la potència de sanitat, assistència social-beneficència, i va canviar també el nom de la institució que des de llavors fins a 1977 es va anomenar: *Llars d'aprenentatge*. Així mateix, la gestió de les llars de nens es va encomanar, des de 1962, als Germans de les Escoles Cristianes de La Salle.

Un altre centre que també funcionava era la Llar del Tibidabo (antiga Ciutat dels Nois, enclavada a Can Puig, centre el nom del qual ho resumeix tot), al qual es traslladaven els “escollits” de l'anterior.³³⁵

“[...] per anar creant generacions de nens, no només recuperats, sinó perfectament preparats per ser exemples de cristians i espanyols.”

Aquestes tres institucions, amb el pas dels anys, van ser les que es van utilitzar, des de la seva reforma, per donar pas a un dels projectes de renovació de l'acció socioeducativa amb la infància més interessants de segle XX: el dels Col·lectius Infantils de l'Ajuntament de Barcelona, que des de 1977 revolucionen tota la intervenció social amb aquest sector social i que van actuar com a referència obligada en el procés de construcció de les noves polítiques d'infància que la democràcia va intentar articular a partir dels anys vuitanta.

332. Segons valora Juli Sabaté, “fruit del tàndem caritat-repressió”. Vegeu SABATÉ, J. *Sociologia de la marginació: un cas de Barcelona*. Tesi doctoral, UB: Facultat de Geografia i Història, 1982, pàg. 552.

333. El model de referència, pel que fa a les institucions infantils, va ser el de la Ciutat dels Nois creada el 1935 a Omaha (Nebraska-USA) pel sacerdot catòlic Edward Joseph Flanagan, que reproduïa en un espai-ciutat “només de nens i nenes” un tipus d'autoorganització total (relacionat conceptualment amb el de les repúbliques infantils, que ja hem esmentat anteriorment com a hereu de les propostes que Makarenko fa als anys vint i trenta). Els noms que adquirien aquestes propostes són diversos, però sempre fan referència a aquest caràcter de petita comunitat: ciutat, poblet infantil... En relació amb la translació d'aquest model a altres sectors socials, vegeu CASAS i AZNAR, F. “Aportacions per a una història del procés de normalització dels centres assistencials per a infants amb problemàtiques sociofamiliars a Barcelona. 1975-86”. Treball inèdit del programa de doctorat, maig de 1986.

334. Com a curiositat, cal dir que aquest centre va ser creat com a colònia industrial (una espècie de centre de formació professional) a iniciativa de Josep Pedragosa, des del seu càrrec de comissari de Beneficència de l'Ajuntament de Barcelona als anys vint, sobre una institució de 1916.

335. Tal com es recull a la *Gaceta Municipal* de 4 de juny de 1951. La cita s'ha pres de SABATÉ, J. *Sociologia de la marginació: un cas de Barcelona*. Tesi doctoral, UB: Facultat de Geografia i Història, 1982, pàg. 554.

Les Llars Mundet

Les Llars Mundet bé podrien passar a la història de la intervenció social com el paradigma d'aquest model de ciutat assistencial que el franquisme va potenciar i desenvolupar.

Aquesta institució depenia de la Diputació Provincial de Barcelona, extensió històrica de la Casa Caritat,³³⁶ i en part, de la Casa de Maternitat i Expòsits, i es va fundar a mitjan anys cinquanta,³³⁷ en els vessants de la serra de Collserola, com a aplicació de la utilització del llegat de l'empresari Artur Mundet, dins del terme municipal de Barcelona, però en una ubicació aïllada i molt llunyana dels centres d'intervenció i acció de la ciutat.

En els moments de major esplendor va arribar a albergar més de cinc mil persones, entre acollits i treballadors. Entre els acollits en diferents residències hi havia ancians, nens, persones amb discapacitats, etc.

Per fer-nos una idea de la grandària de la institució i del seu volum, direm que el 1982, quan en va començar el procés de reforma,³³⁸ que va dur a la seva gairebé desaparició i a l'ús de les seves instal·lacions en dependències de la Universitat de Barcelona, a principis dels noranta, gairebé mil cent nens i nenes residien encara al centre. Amb ells es va portar a terme també un projecte de desinstitucionalització i de creació de petits col·lectius.

El Pla Aunós de creació de nous equipaments als anys cinquanta: els centres de mitja pensió

Tornem ara una altra vegada a la nostra Junta de Protecció de Menors de Barcelona. Ja havíem avançat el caràcter que amb Manich i Córdoba (com a responsables de la direcció de la institució), va assumir la Junta de la primera postguerra, més centrat en el control social i una certa intervenció sanitarista estricta. A la fi dels quaranta trobem ja com a secretari general de la Junta Antonio Aunós, que va intentar reorientar l'acció de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona, en una línia que podríem anomenar més social.

336. De la Casa Caritat, n'hem parlat àmpliament en altres apartats d'aquesta obra. Repassem ara, a manera de resum, que la Casa Caritat va ser creada el 1802 per una Reial ordre del rei Carles IV, mitjançant una conjunció d'iniciativa privada i intervenció pública, i ha portat a terme des de llavors una tasca continuada d'acollida i de formació professional de gent pobra, sobretot en el cas d'orfes. Al voltant del 1950, la Casa Caritat disposava per a la seva acció assistencial de tres espais: l'edifici del carrer Montalegre; la finca coneguda com Casa Tarrida, al barri d'Horta, des de 1902; i la coneguda com Torre dels Frares de la Vall d'Hebron, des de 1915. Aquesta és la finca que, ampliada des de 1954 gràcies al donatiu de la família Mundet, passaria a ser les Llars Anna Gironella de Mundet. Algunes de les referències que he trobat són molt crítiques amb el paper i la funció que ha desenvolupat des de 1954 la Diputació de Barcelona en relació amb aquesta institució (Casa Caritat), que durant gairebé dos-cents anys va ser el centre benèfic emblemàtic de la ciutat de Barcelona. Sobretot en allò que fa referència al caràcter d'institució participativa (molt en la línia de la primera Junta de Protecció a la Infància). Des de 1954, la Casa Caritat va ser declarada entitat de beneficència pública, i en dissoldre's la Junta de Govern de participació ciutadana que l'havia regit fins llavors es va posar l'establiment sota la dependència total de la Diputació de Barcelona. Vegeu referent a això FERRET, A. "Un centro benéfico emblemático de la ciudad de Barcelona, en proceso de total degradación: La Casa Caridad de Barcelona, un asunto grave y escandaloso de expolio", col·laboració a la revista digital *El otro país*, número 8.

337. Inaugurats per Franco el 14 d'octubre de 1954, encara que els nens no s'hi van incorporar fins a l'octubre de 1957. Una investigació, tant de tipus històric com del significat social de la institució, sobre les Llars Mundet, és necessària. Hi ha estudis gairebé de caràcter sociològic com ara el llibre *Mundet... un pequeño mundo, sus primeros años*, escrit i publicat de manera gairebé artesanal pels antics asilats.

338. Es pot consultar el projecte en el treball "Informe i proposta de reestructuració de les escoles i internats de Llars Anna G. De Mundet". Barcelona: publicacions de la Diputació de Barcelona 1982. S'hi oferixen dades i estadístiques de la institució en aquest moment i es defensa la necessitat de transformar aquests serveis benèfics assistencials que institucionalitzen la marginació social.

Aunós, *don Antonio*, com se'l coneixia en la JPMB, va plantejar i va aconseguir que s'aprovés, per la Comissió Permanent del 14 de novembre de 1951, un programa d'orientació de la labor de la Junta Provincial de Barcelona, que reproduïm aquí, en la seva essència, perquè serveix per oferir una idea bastant general del que intentava i de les raons que el movien

“La Comissió Permanent de la Junta Provincial de Protecció de Menors de Barcelona ha aprovat el programa proposat pel secretari general, que consisteix en els vuit punts que s'exposen i que responen a les modernes exigències, predominantment socials, del nostre temps.

I. Crear una institució maternal destinada a acollir principalment nens menors de set anys que actualment es troben en el Grup Benèfic i altres que eventualment ingressessin d'altres dependències.

II. D'acord amb l'anhel sentit i formulat, des de fa temps, per aquesta Junta, convertir el Grup Benèfic en Escola Professional d'Aprenentatge, l'edat mínima d'admissió a la qual seria la de deu anys, orientant tots els ensenyaments donats als menors cap a la finalitat que tots ells puguin obtenir la necessària capacitació per exercir un ofici o professió amb la qual poder vèncer les dificultats econòmiques de la seva vida anterior.

III. Estudiar, per quan n'hi hagi necessitat, la creació d'una borsa de treball que tindria per missió relacionar els patrons, de les diferents empreses de Barcelona amb la Secretaria General de la Junta, a fi de facilitar treball als nostres menors quan hi estiguin en condicions.

IV. Gestionar, una vegada establerta la referida Escola d'Aprenentatge, validesa professional als títols expedits per aquesta Junta o, almenys, que s'obtinguin facilitats per revalidar els estudis realitzats en el Grup Benèfic, en les escoles oficials de caràcter professional.

V. Organitzar la institució de Nostra Senyora dels Àngels de Vallvidrera de manera que constitueixi una institució intermèdia entre l'anomenada maternal i el Grup Benèfic, acollint, per tant, els menors de set a deu anys.

VI. Crear a poc a poc parcs infantils especialitzats de nens i de nenes proporcionant en cadascun d'ells les atencions pròpies del sexe dels acollits i establint amb urgència parcs infantils de nenes, propers a les barraques de la perifèria de la nostra ciutat, a fi d'evitar, en tant que sigui possible, la desmoralització absoluta que s'observa en aquests llocs, ja que les nenes es troben, la major part del dia, en situació de total abandó moral.

VII. Crear, quan ho permetin les possibilitats de la Junta, centres de mitja pensió en les barriades obreres de Barcelona per acollir els fills de família obrera durant la jornada de treball dels seus pares, alimentant-los, educant-los en els principis de la moral cristiana i proporcionant-los els ensenyaments de cultura general.

VIII. Intensificar la labor posttutelar, mitjançant cases de família i aplicació de tota classe d'estímuls perquè els posttutelats acudeixin a les nostres institucions i trobin el suport necessari per a la solució dels seus problemes.”

Així doncs, trobem aquí els elements que hem anat esmentant: impuls creador de noves institucions, sobretot de caràcter social (seguint els models anteriors ja enunciats i definits per l'OCN), desenvolupament de la formació professional, etc.

Com a concreció d'aquest pla va tenir lloc durant la dècada dels cinquanta una intensa labor institucional de suport a la creació de multitud d'institucions, especialment centres de mitja pensió,³³⁹ la major part de les vegades des de la iniciativa de les ordres religioses, gairebé sempre en barris obrers, alguns d'ells molt degradats, de la ciutat de Barcelona: Turó de la Peira, Barceloneta, Sants, Hostafranchs, Montjuïc, Horta, Somorrostro, Verdun, Sant Andreu, Vallvidrera, Sagrada Família, etc.; i hi va haver fins i tot alguns intents de crear institucions d'aquest tipus, per primera vegada, en l'àrea metropolitana de la capital, com els de creació de centres de mitja pensió i guarderies a l'Hospitalet de Llobregat, el 1952.

D'aquest pla, en resulta curiós el mecanisme que es va triar per implementar-lo i estendre'l, que no és altre que el de l'acció social dels rectors. Això pot servir-nos, al costat del recorregut sobre qui són els que estableixen els acords de col·laboració amb l'Administració (en la mateixa línia dels centres de mitja pensió), per comprovar fins a quin punt el sector social i l'Església estaven confosos.

La degradació dels seixanta

Els últims anys de la dècada dels cinquanta, en la història de la JPMB, estan marcats per la desaparició de l'escena de la protecció i tutela de menors de Ramón Albó, que va morir el 1955.³⁴⁰

I en l'àmbit institucional, per l'inici d'un camí, lent i progressiu, de conversió del Grup Benèfic Wad Ras, que en aquells moments encara acollia més de 850 nens,³⁴¹ en un centre de només formació professional; per l'aparició d'altres grans centres asilars;³⁴² i per una certa situació d'estancament en les idees i propostes.

Els seixanta van continuar aquesta tendència i el més remarcable va ser l'aprofundiment d'aquesta opció per la intervenció macroresidencial amb la creació de l'Institut Ramón Albó de Mollet del Vallès.³⁴³ Aquest centre, que va ser inaugurat fi-

339. El terme *centres de mitja pensió*, com ja hem avançat, es referia a institucions que oferien en règim no residencial educació preescolar i el menjar del migdia a aquells que hi tenia acollits. Estaven relacionats amb la necessitat de donar resposta a les situacions de crisi i d'escassetat econòmica que sofria l'Espanya de la postguerra, i possibilitaven, a més, l'assistència a la feina de les seves mares. Una experiència semblant i paral·lela és la que va desenvolupar l'Auxili Social, ja com a INAS, a finals dels seixanta, que engegà tota una xarxa de guarderies infantils, les quals, donant resposta a les necessitats derivades de la immigració dels seixanta (fruit del desenvolupament) van conformar una xarxa que al principi dels vuitanta disposava de més de cinquanta centres distribuïts pels barris més degradats de tota Catalunya (i que van actuar com la base de la resposta d'educació preescolar que la Generalitat va engegar a partir de llavors).

340. També va desaparèixer d'escena en aquestes dates Josep Pedragosa, ja el 1957, en el seu refugi de l'Asil Toribio Durán, com a corol·lari de la situació d'exili interior que durava des de 1939.

341. Vegeu, per exemple la "Memòria de 1958", lligall f650 de l'AJPMB. 850 nens són i poden semblar molts..., però és que a principis dels quaranta va arribar a tenir més de 1.300 nens acollits!

342. Els anys cinquanta van néixer l'Institut Àngel de la Guarda, El Castell, a Santa Perpètua de Mogoda (vegeu lligalls de l'AJPMB: f357, f1319, f1445, f1453, f1526 i f1540, per a aquest període), i Santa Teresa, a Sant Llorenç Savall (vegeu lligalls de l'AJPMB: f26, f366, f418, f419, f421, f1154, f1296, f1312, f1390, f1452, f1530 i f1539, per a aquest període).

343. De fet, es tracta d'un trasllat, perquè el grup Benèfic Wad Ras havia canviat ja de nom, en honor del gran pròcer desaparegut, des de finals dels cinquanta. El procés d'adquisició, els plànols, les dificultats que van sorgir en la construcció, els conflictes interns, etc. estan molt ben documentats a l'AJPMB. Per ampliar, vegeu l'apartat corresponent de la *Guia documental* de l'AJPMB.

nalment (després de diversos obstacles) oficialment l'octubre de 1971, en la seva curta vida (menys de quinze anys), i des del mateix moment de la seva inauguració, va tenir una existència bastant agitada. Hi van arribar a estar interns més de cinc-cents nens. Ara tan sols direm que els seus primers gestors van ser els germans de la Doctrina Cristiana de La Salle i que s'hi van iniciar algunes de les propostes de renovació educativa³⁴⁴ d'aquesta època.

La presència de les propostes socials de l'Església, en relació amb allò que definíem anteriorment per a aquest subperíode intern del franquisme, i més en concret amb la infància, es van concretar a més del que hem dit anteriorment en una relació i participació molt intensa de la JPMB en la Comissió Catòlica Espanyola d'Infància, que es va estructurar també en subcomissions provincials.³⁴⁵

Els setanta: crisi del sistema i primers intents de renovació. Les propostes de renovació i reforma del centre L'Esperança, la residència Albada de Sabadell, la Colònia Agrícola de Santa Maria del Vallès (les Torres de Bellaplana), de Lliçà de Vall i de l'Institut Ramon Albó de Mollet del Vallès

Els setanta signifiquen en l'àmbit polític i social el procés de descomposició final del franquisme. Des de finals dels seixanta es van produir moviments socials i polítics,³⁴⁶ cada vegada més explícits en el seu qüestionament, i l'experimentació de l'anomenada *obertura* va acabar abruptament quan el 1973 va irrompre en escena l'organització ETA (Euzkadi ta Azkatasuna, 'País Basc i Llibertat') i com a conseqüència d'un atemptat amb bomba a Madrid va morir el president del Govern, l'almirall Carrero Blanco. Es van aguditzar les respostes reactives i defensives i el règim es va quedar sol i aïllat (internament i externament). Es va produir una intensificació de l'articulació social contrària al franquisme i es va preparar el camí a un canvi que només arribaria una vegada mort Franco, a la fi de 1975.

Però els setanta, temps complexos, van ser també en les nostres latituds temps rics en propostes i generosos en les voluntats i dedicacions: tot estava en revisió, en una revisió creadora i alliberadora. En l'àmbit polític i en l'àmbit social. I en part no es pot entendre la caiguda del franquisme sense tenir en compte tots aquests moviments socials, professionals, etc. de confrontació, de qüestionament i d'enfrontament i de propostes per renovar-lo.

I el que va passar amb les polítiques relacionades amb la infància no va quedar fora d'aquesta revisió crítica. És més, es podria dir que les propostes de renovació de la intervenció de la JPMB i del TTM van actuar com a aglutinadores i arti-

344. Una altra curiositat d'aquest període i d'aquesta institució és que va ser allà en aquests anys on va continuar el seu recorregut educatiu Faustino Guerau de Arellano, ja des del seu "vestit" de civil (el 1973 havia deixat l'ordre dels jesuïtes i les seves funcions en la Ciudad de los Muchachos d'Alacant), que el 1974 es va incorporar al centre com a orientador d'estudis. Vegeu GUERAU DE ARELLANO, F. *La vida pedagògica*. Barcelona: Rosselló Impressions, 1985. Vegeu també referent a això MARTINELL i SEMPÈRE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) dins d'una perspectiva històrica*. Tesis doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994, pàg. 320 i seg.

345. Vegeu lligalls de l'AJPMB, f12, f49, f50 i f51, per ampliar sobre aquesta qüestió i poder accedir, fins i tot, a algunes de les seves publicacions.

346. Recordem només, a manera d'exemple, dos d'aquests moviments: el sindical, que es concreta en "El procés 1.001" contra l'adreça del sindicat CCOO (Comissions Obreres), o la contestació que provenia d'alguns sectors de l'Església, compromesa amb els postulats del Vaticà II, (HOAC, Germanor Obrera d'Acció Catòlica, JOC, Juventud Obrera Catòlica, mossens obrers...), que van dur el règim a crear una presó exclusiva per a mossens a Zamora.

culadores de les propostes més renovadores i dels processos de consolidació professional de l'acció i la intervenció social,³⁴⁷ sobretot de l'educació social, més interessants fins a la irrupció del Projecte de col·lectius infantils de l'Ajuntament de Barcelona, ja en la segona meitat de la dècada.

Des de feia algun temps, existien a Catalunya diferents moviments que s'articulaven, especialment però no únicament, al voltant del Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona (el nom d'*educador especialitzat*,³⁴⁸ que prové de la nomenclatura de tradició francesa, va ser el nom que conjunturalment van assumir aquests professionals en aquesta època) que van concentrar les propostes en aquest àmbit. Aquest centre, seguint les referències d'intervenció franceses del moment (línies d'intervenció que des de principis dels seixanta havien anat renovant la teoria i la pràctica de l'educació social), va exercir una influència fonamental en tot el futur de la intervenció amb la infància a Catalunya i a Espanya, i també en la mateixa articulació de l'educació social com a professió finalment reconeguda.

I la JPMB i el TTM no van quedar al marge d'aquesta influència de renovació teòrica,³⁴⁹ que després tindrà el seu correlat en la pràctica. Tant és així que la crisi del centre L'Esperança, que va esclatar el 1970, va tenir molta presència en els mitjans de comunicació i, com no podria ser d'altra manera, va acabar amb un acomiadament col·lectiu dels protagonistes de l'experiència. Potser aquest podria ser considerat com un dels primers episodis de canvi en una línia de normalització,³⁵⁰ i sobretot de qüestionament del mètode i el sistema asilar, que van tenir lloc en aquesta època, ja que el centre de la proposta que va provocar una reacció des de la presidència del TTM d'acomiadament de tot l'equip educatiu va ser bàsicament el fet d'obrir el centre i les escoles al barri.

347. Conjuntament amb les propostes que es van fer en l'àmbit de la intervenció educativa en els centres de persones amb disminució o discapacitat, que també ens refereix Alfons Martinell.

348. El Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona, CFEEB, havia estat creat a Barcelona per Antoni Julià el 1969, que després de la seva formació i de la seva experiència professional a França va bolcar tot el seu bagatge en aquesta institució que marcaria el futur de l'educació social i de l'acció social amb la infància en general. Toni Julià, encara avui dia jovial i xerraire, supleix amb la seva bona conversa la falta d'escrits, la seva agrafia proverbial, que ha fet de l'estudi de la seva aportació un veritable calvari. Em consta que encara manté un arxiu personal bastant interessant, que potser pot servir per a una altra investigació. I com diu ell (entrevista del 18 de març de 2006) encara que no ha signat gaires coses, la majoria dels escrits del CFEEB són, en gran part, d'autoria seva.

Però tornem al tema de què parlàvem: en una de les seves primeres publicacions *Figura i formació de l'educador especialitzat*. Barcelona, juny de 1976, el CFEEB, sota el títol d'un dels seus apartats, "Què és un Educador Especialitzat?", reuneix les diferents definicions sorgides en diversos espais, com ara el Congrés de l'AIEJI (Associació Internacional d'Educadors Socials) de 1960, que deia: "L'educador intenta construir un sistema de relacions nou, entre l'home en dificultat i el seu ambient, a través de les relacions establertes amb ell en una vida conjunta." Per la seva banda, el Congrés UNAR (Unió Nacional Francesa d'Associacions per a la Reeduació) de 1962, ho defineix així: "L'educador és un treballador social, tècnic en relacions humanes que contribueix en constant col·laboració amb els altres tècnics d'una institució, al sosteniment, a la reestructuració i a l'expansió de la personalitat, i també, a la normalització de les relacions socials dels éssers que li han estat confiats, utilitzant principalment la relació individual i les interrelacions de grup, els actes de la vida diària i les diferents activitats dirigides o espontànies." O la del Comitè Tècnic de l'AIEJI, que defensava que "l'educador ha d'afavorir el desenvolupament de la personalitat i de la maduresa social dels éssers en dificultat d'adaptació, a través de les diferents situacions espontànies o provocades, viscudes en un ambient institucional o natural".

349. Sota el títol "Los educadores especializados precisan gran formación" es va publicar en aquestes dates, a la revista de la JPBM, una ressenya sobre aquest centre de formació. Vegeu *Pro infancia y juventud*. Junta Provincial de Protecció de Menors de Barcelona, maig-juny 1970, núm. 129.

350. La introducció i ubicació que Ferran Casas fa de tots aquests processos, com a part d'una dinàmica orientada i dirigida cap a la normalització de la intervenció amb la infància, és molt interessant. Vegeu CASAS i AZNAR, F. "Aportacions per a una història del procés de normalització dels centres assistencials per a infants amb problemàtiques sociofamiliars a Barcelona. 1975-86". Treball inèdit del programa de doctorat, maig de 1986.

Un cas molt similar és el de la Residència Albada de Sabadell,³⁵¹ o en línia paral·lela, la institució estrella de l'OTA, la Colònia Agrícola de Santa Maria del Vallès, Les Torres, de Lliçà de Vall.³⁵² Aquestes dues institucions, col·laboradores de la JPMB, van plantejar exigències de renovació pedagògica que també van acabar abruptament amb acomiadaments en massa.

I en part, la ruptura de relacions que hi va haver entre els germans de La Salle i la JPMB, el curs 1975-76, respecte a les gestions de l'IRAMV, estava també relacionada amb aquest qüestionament crític.³⁵³ I també ho està la ruptura de relacions del 1976 entre l'Asil Durán i el TTM.

El que resulta evident és que, com una manifestació més del replegament del règim, la JPMB es va tancar sobre si mateixa, i es va dedicar a observar allò que passava, gairebé sense intervenir, ni tan sols quan el 1977 es va declarar una vaga a l'IRAMV contra les decisions del nou director (funcionari, en sentit estricte, de la Junta que va proposar la reducció dels equips educatius, etc.) i que havia estat nomenat després de la ruptura de relacions amb els germans de La Salle. I aquesta actitud de distància es va donar a pesar que la qüestió va ser la primera pàgina dels diaris durant mesos.³⁵⁴

Es van succeir després uns estranys episodis d'incendis, i gairebé es va donar en la pràctica una situació d'ocupació i de gestió autogestionària del centre.³⁵⁵

La direcció de la Junta va romandre en tot aquest període (des de març de 1976 fins a la fi dels vuitanta) més preocupada per allò que la premsa deia de la institució que per allò que s'hi denunciava.

El col·lapse del sistema amb la Transició: la naturalesa i els continguts de les propostes crítiques

La degradació de la JPMB va seguir, doncs, un ritme semblant a la del règim a final dels setanta. L'actuació institucional i administrativa es va reduir, com hem vist abans, a nivells de pur manteniment dels mínims vitals. La direcció

351. Considerada per la JPMB, com ens recorda MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) des d'una perspectiva històrica*. Tesi doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994, pàg. 311, com un exemple d'actualització i renovació. Hi va exercir les seves funcions com a educador i assessor Antoni Julià. De la residència Albada, en relació amb aquests anys, hi ha poca informació a l'AJPMB. Sí que n'hi ha del període posterior, de 1982 a 1985: vegeu els lligalls de l'AJPMB, f527 i f1536.

352. MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) des d'una perspectiva històrica*. Tesi doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994, pàg. 320. I vegeu també: CASAS i AZNAR, F. "Aportacions per a una història del procés de normalització dels centres assistencials per a infants amb problemàtiques sociofamiliars a Barcelona. 1975-86". Treball inèdit del programa de doctorat, maig de 1986. D'altra banda, va ser en aquesta institució, l'OTA de Lliçà de Vall, on va iniciar la seva tasca professional com a educador Alfons Martinell.

353. Ferran Casas ens relata com una certa manifestació de crítica al model asilar de la JPMB constitueix la base de la ruptura de relacions entre germans de la Salle i Junta que va dur a rebutjar la gestió del centre des de 1976. Alfons Martinell també ens en parla en la mateixa direcció.

354. L'estudi en les hemeroteques sobre aquest conflicte, que omple pàgines d'informació i de reflexió en la premsa de l'època, ens donaria una imatge molt fiable de com s'ha construït la professió de l'educador social. I sempre podrem trobar-nos amb una referència continuada, des de la ploma d'Antonio Figueruelo, que des del seu treball a *El Noticiero* va ser un puntal comunicatiu fonamental d'aquestes propostes. El seu reconeixement és obligat.

355. Vegeu AJPMB, lligalls f1385, f1386, f1387, f1389, f1393 i f1471.

i la gestió dels centres es derivava en molts casos (com en el cas del Ramón Albó) a unes assemblees autogestionàries.³⁵⁶

I això en una atmosfera de propostes de renovació de la protecció de menors que podríem resumir sota els pressupòsits de les propostes normalitzadores:³⁵⁷

- Necessitat d'una visió no solament jurídica del problema: incorporació dels plantejaments del treball social i de la intervenció educativa.³⁵⁸
- Intervenció, com més propera al mitjà d'origen de l'infant millor,³⁵⁹ trencant les dinàmiques asilars i solament institucionals,³⁶⁰ com a exemple de la segregació.
- Conversió dels recursos residencials en uns altres tan semblants com es pugui a les famílies: grups de màxim vint nens, amb reproducció de la vida familiar, en espais diferenciats, etc.
- Pressupostos suficients.

Totes aquestes iniciatives van confluïr en l'organització d'una plataforma estable de coordinació, durant el 1977, sota el nom de Comissió d'Entitats, que agrupava representants del Centre de Formació d'Educadors Especialitzats, de l'IRES, del Col·legi d'Advocats, del Col·legi de Llicenciats (secció de psicologia), Associació d'Assistents Socials, Rosa Sensat, educadors i educadores de diversos centres, que va dur a terme diferents propostes de canvi en les polítiques socials i en les lleis, durant aquests anys.

La proposta i l'experiència normalitzadora emblemàtica del moment: els col·lectius infantils de l'Ajuntament de Barcelona

L'experiència dels Col·lectius Infantils de Barcelona va marcar un punt d'inflexió, un abans i un després de l'acció social amb la infància. I pot considerar-se l'última gran aportació teoricopràctica en aquest camp els últims anys.

356. L'11 de novembre de 1977 es va signar un conveni de gestió entre la JPMB i el grup d'educadors del centre.

357. Hi ha multitud de referències en les hemeroteques, però potser una de les millors és l'informe de l'equip de mestres de drets humans elaborat el març de 1976, i que va ser profusament repetit en altres articles que parlaven sobre l'origen del conflicte (com per exemple, es pot trobar en el número corresponent al mes de març de 1976, del *Canigó*, pàg. 16 i 17). Vegeu també referent a això, el manifest "Per una nova protecció de menors" que va ser elaborat el 1977, i que es pot consultar a l'annex documental.

358. En els orígens del problema, podem llegir a *La Vanguardia* del 7 de març de 1976, un titular molt expressiu: "Menos beneficencia y más pedagogia".

359. L'IRES (Institut de Reinserció Social) va elaborar el febrer de 1977 un informe-proposta de reforma que va remetre a la JPMB, en el qual destacaven, per primera vegada, la necessitat d'intervenció en un medi obert. Aquest informe va ser profusament reflectit per tota la premsa. Vegeu-ne article resum a tall d'exemple, aparegut a *La Vanguardia*, el 24 de febrer de 1977.

360. El 1977 la Comissió de Defensa dels Drets Humans del Col·legi d'Advocats de Barcelona va elaborar un informe sota el títol de "Defensa y alternativa a las instituciones benéficas", que defensa explícitament la tornada dels nens als barris. Vegeu també *La Vanguardia* del 12 i de 15 de febrer de 1978.

Emmarcada directament sota el criteri normalitzador,³⁶¹ a pesar de la seva curta vida, va seguir actuant com a model referencial no tan sols a Catalunya, sinó en tota l'actuació en matèria d'infància a tot Espanya. I això és així perquè va ser en aquesta experiència quan es van posar en pràctica per primera vegada totes les propostes que es plantejaven com a alternativa des de la fi dels seixanta al model asilar, segregador i diferenciador, imperant.

Aprofitant la possibilitat que oferia la reforma i renovació de la intervenció i dels centres d'infància propis de l'Ajuntament de Barcelona (els asils dels quals hem parlat abans) que s'havia decidit dur a terme el 1977,³⁶² es va produir l'encàrrec directe de l'alcalde d'un projecte de canvi i de gestió al Centre de Formació Educadors Especialitzats de Barcelona, que va assumir el repte i va posar en funcionament els col·lectius, i el CFEEB es va convertir, per poder portar-lo a terme, en societat anònima.

L'experiència es va convertir en una finestra d'aire fresc i en tema de conversa professional de tots els agents que interveníem en l'acció social del moment,³⁶³ i a pesar que els problemes, argumentats com a polítics però de base corporativa i administrativista la van ofegar aviat, no és possible entendre el que va venir després sense aquesta experiència.

El plantejament era senzill,³⁶⁴ i consistia en la pràctica en l'aplicació dels punts abans esmentats:

- Intervenció socioeducativa professionalitzada, enfront del plantejament beneficoassistencial,

361. Segons Juli Sabaté, que segueix una altra formulació i un acostament teòric diferent, més situat en el camp de la sociologia i centrat en la funció de la política social relacionada amb els dispositius de control social, aquesta experiència podria emmarcar-se i inscriure's en una estratègia de tipus C, que intentava pal·liar els mecanismes socials marginadors i, a més, fer-ne prendre consciència, buscant no només la reinserció individual, sinó la presa de consciència tant dels individus afectats, o dels grups marginals, com de la mateixa societat. Vegeu SABATÉ, J. *Sociologia de la marginació: un cas de Barcelona*. Tesis doctoral, UB: Facultat de Geografia i Història, 1982, pàg. 537 i seg.

362. Com un encàrrec directe de l'alcalde José Maria Socías Humbert, el més famós dels últims alcaldes franquistes, que ho va ser de Barcelona entre 1976 i 1979. Considerat l'home del ministre Martín Vila a Barcelona durant la Transició.

363. El Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona, el CFEEB, havia iniciat contactes amb altres grups de professionals a l'Estat (Fundació Bartolomé de Carranza, a Pamplona, Promotora d'Acció Infantil-PAI, de Saragossa, etc.), i ja s'havia creat l'embrió del que acabaria sent la segona Escola d'Educadors Especialitzats, la de Pamplona. També hi havia contactes intensos amb organitzacions que operaven a Pamplona, Logroño, Saragossa, com ara Pioneros. Vegeu GUERAU DE ARELLANO, F.; PLAZA, J.M. *Pioneros, una experiencia educativa*. L'Hospitalet de Llobregat: Gr. Reven, 1982; i AAVV. *Pioneros: educación en libertad*. Madrid: Ed. Popular, 1989.

364. Aquest contingut renovador ha quedat de vegades diluït en altres aspectes de caràcter administratiu que van acompanyar-ne l'execució. El que resulta innegable és que l'alenada d'aire fresc i d'il·lusió que des de Barcelona, en aquells anys, es va infondre en tots els professionals que interveníem amb nens i nenes va ser importantíssim, i que recuperar i aprofundir en la seva memòria i en la seva experiència és encara necessari. Hi ha estudis sobre la proposta molt interessants: la tesi de Juli Sabaté, SABATÉ, J. *Sociologia de la marginació: un cas de Barcelona*. Tesis doctoral, UB: Facultat de Geografia i Història, 1982; la de MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) des d'una perspectiva històrica*. Tesis doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994, que dedica a aquesta experiència un capítol sencer, pàg. 326 i seg. I també a CASAS i AZNAR, F. "Aportacions per a una història del procés de normalització dels centres assistencials per a infants amb problemàtiques sociofamiliars a Barcelona. 1975-86". Treball inèdit, del programa de doctorat, maig de 1986.

A l'autor d'aquesta investigació li consta, a més, l'existència d'algun treball inèdit de Faustino Guerau de Arellano, que va ser un dels seus protagonistes al costat de Toni Julià i que en aquests moments (primavera de 2008) prepara una aportació sobre aquest tema.

- Residències inserides en la geografia d'origen dels nens i les nenes, enfront de l'aïllament i ocultació asilars, casernaris,³⁶⁵
- Funcionament similar a una casa de família, i tractament individualitzat,
- Prou dotacions pressupostàries que compensessin les necessitats d'aquests nens i aquestes nenes.

Amb aquest plantejament es van redistribuir, després d'una cuidada selecció, en vuit col·lectius infantils (distribuïts territorialment³⁶⁶ pels barris de Barcelona: Carmel-Gràcia, Canyelles, Poblenou, el Raval, el Port-Zona Franca, el Born, Poble Sec i Sants), els sis-cents infants (al final de procés de selecció quedarien en uns quatre-cents), infants que estaven amuntegats en els tres centres asilars que fins llavors es mantenien, dos dels quals eren de nens (l'Asil del Port i la Llar del Tibidabo) i un de nenes i de nens petits (també a l'Asil del Port).

Cadascun d'aquests col·lectius agrupava uns cinquanta nens i nenes, dividits en dues comunitats (situades físicament –eren habitualment pisos del barri o de la zona– en llocs distints), que al seu torn es dividien en dos grups pedagògics. L'equip professional de cada col·lectiu estava compost per vuit educadors (amb una composició de gènere equilibrada: quatre educadors i quatre educadores), un assistent social, un psicòleg,³⁶⁷ i un coordinador pedagògic. I tot l'entramat, coordinat per un equip format per Antoni Julià, Faustino Guerau de Arellano, Cesar Muñoz i Alfons Martinell.

Els èxits, des dels resultats de la intervenció socioeducativa, mai no es van posar en dubte, però van ser els seus costos,³⁶⁸ i el tipus de gestió que es va triar per portar a terme l'experiència, amb una clara opció per la democràcia participativa i el funcionament de cogestió sota una estructura legal de societat anònima, el que més dificultats va plantejar en la relació amb l'aparell administratiu de l'Ajuntament de Barcelona. Però, curiosament, no va ser amb l'últim consistori franquista amb qui

365. Vegeu un interessant article aparegut a *Telexpres*, 15 de març de 1977 “Acabar amb les casernes de nens”. És molt curiosa aquesta referència al fet *casernari*, en la intervenció amb nens... I ens dirigeix, des de l'associació coincident i inconscient, a altres elaboracions de Foucault, de Bettelheim, o de la pedagogia dels anys trenta.

366. Com una aplicació del principi de sectorització imperant en les propostes psiquiàtriques i del treball social de l'època. Vegeu MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) des d'una perspectiva històrica*. Tesi doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994.

367. Recordem que encara no existia cap xarxa de serveis socials bàsica i en la pràctica s'havia de funcionar de manera autosuficient en tots els aspectes de l'acció social. Per això era necessària la presència d'aquests professionals i també pel que un dels seus actors anomena “la necessitat d'assegurar la salut mental de tots els intervinents: nens i educadors”. (entrevista mantinguda amb Toni Julià el 18 de març de 2006).

368. Al voltant de les 2.000 pessetes diàries per nen de mitjana (vegeu l'estudi CFEEB. *Informe de la situació del Centre d'Educadors Especialitzats i dels Col·lectius Infantils*. Barcelona, juny 1979), de les quals, segons el Conveni, només 500 pessetes eren per a gestió pedagògicoeducativa —el cost dels professionals—, enfront d'un màxim de 535 pessetes/nen/dia que pagava la JPMB a alguns dels seus centres col·laboradors. O les tres-cents pessetes per nen i dia que va convenir la JPMB amb l'equip autogestionari del Ramón Albó el 1977 (vegeu AJPB, lligall f1393). Vegeu també el comunicat d'APISME a *Mundo Diario*, 22 d'octubre de 1978. L'APISME, Associació de Professionals en Inadaptació Social del Menor, s'havia creat com a plataforma estatal que agrupava professionals laics i religiosos de tot l'Estat (tenia seus a Madrid, Barcelona i Sant Sebastià) i havia elaborat un estudi dels costos reals i del que rebien les institucions que es dedicaven a nens i nenes, com a pagament als encàrrecs que rebien. El resultat era esgarrifós: els costos reals s'enquadraven entre les 725 i les 1.185 pessetes diàries/nen; i les subvencions que els organismes de protecció de menors rebien es movien entre les trenta-cinc i les 535 pessetes diàries/nen. A l'octubre de 1978, es va presentar una reclamació en clau d'últimatum per aconseguir un mínim de 750 pessetes diàries/nen, com a única manera d'assegurar la subsistència de les institucions. Les ajudes es van millorar, però la disparitat i la falta de criteris homogenis i equilibrats és un problema que encara avui es manté vigent.

es van produir els principals problemes, sinó amb el primer de la democràcia, a partir de 1979, que no va acabar d'entendre l'especificitat d'aquesta gestió i va acabar introduint canvis que al final la van fer, des de la lectura funcional, gairebé impossible i inviable.³⁶⁹ I, de fet, encara que alguns d'aquests col·lectius després van continuar durant alguns anys el seu funcionament formal (ja com a serveis propis de l'Ajuntament), mantenint el nom i alguns elements de la proposta original, es pot dir que l'experiència va acabar el 1980, quan, a principi de juliol, va finalitzar el conveni entre el CFEEB i l'Ajuntament de Barcelona.

La redistribució de les competències de la intervenció social, ja amb la Generalitat de Catalunya altra vegada en marxa a partir de 1980, va acabar de fer la resta. I a mitjan anys vuitanta podem dir que es va acabar definitivament l'experiència amb el tancament del col·lectiu juvenil Elcano, últim reducte que mantenia la intervenció educativa centrada “en l'autonomia i en l'emancipació per a la inserció crítica”³⁷⁰ dels joves i adolescents que hi residien.

4.2.4. Algunes consideracions sobre les polítiques d'infància de la Generalitat de Catalunya des de 1981. El final de l'aventura històrica de la JPMB

Estem arribant ja al final del nostre recorregut històric per la vida de la Junta de Protecció a la Infància (Menors) de Barcelona.

En aquest petit apartat, el menys desenvolupat d'aquest recorregut, tan sols farem algunes anotacions. El que va passar en els anys que van de 1981 a 1985, quan va desaparèixer definitivament la Junta, queda per fer. A mi m'agradaria, a banda de referir el lector a la *Guia documental*, on s'expressa i explica el contingut que l'AJPMB ofería en aquesta època, i d'oferir un petit estudi introductori, compartir, en veu alta, algunes reflexions (que després presentarem).

Introducció

La Constitució de 1978 va obrir una nova etapa, de formes i continguts democràtics, enfront del feixisme corporatiu quotidià del franquisme. Però, com a norma sorgida d'un acord o reforma del i amb el règim anterior, més que de la ruptura històrica, la nova Constitució i especialment l'aplicació sociopolítica que se'n va fer, malgrat professar una vocació de proclamació de l'Estat espanyol com a estat social i de dret, en no realitzar una revisió profunda del cos legislatiu heretat del vell règim (en aquesta direcció proclamada); en haver de conviure amb situacions de manifestacions antidemocràtiques gravíssimes (cop d'estat del coronel Tejero, el febrer de 1981); i en haver d'aplicar-se simultàniament amb el desenvolupament

369. És interessant, com a proposta d'una via d'investigació inexplorada, la interpretació que apunta Alfons Martinell sobre aquest conflicte en termes de paradigmes de treball social (en sentit ampli, no corporatiu), i de com el resultat final és el pas dels educadors, que fins aleshores hi havien tingut un protagonisme important, a un segon pla, la qual cosa n'ha influït el procés de configuració professional. Vegeu MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l'educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) des d'una perspectiva històrica*. Tesi doctoral, UdG: Facultat de Ciències de l'Educació, 1994, pàg. 348. Potser això està relacionat amb el que planteja PORZECANSKI, T. *Desarrollo de comunidad y subculturas de clase*. Buenos Aires: Humanitas, 1972, pàg. 98: “L'assistent social pertany a una altra subcultura de la qual, al seu torn, ha de desalienar-se per entrar en contacte real amb el grup.”

370. Vegeu “Memòries-1984 del Col·lectiu Juvenil Elcano”. En aquest centre i en aquesta època es van desenvolupar les últimes intervencions educatives de Faustino Guerau de Arellano, abans de desenvolupar la malaltia que el va dur a la mort el 1986.

pament de l'estat de les autonomies,³⁷¹ ha generat un estrany panorama de discontinuïtats i de drets poc reconeguts, i fins i tot de manteniments d'algunes regulacions jurídiques i legals clarament antidemocràtiques.

Això és més evident quan es tracta de drets que es mouen en l'àmbit dels serveis socials, espai d'exercici i desenvolupament de l'estat social que a Espanya ha quedat una mica relegat perquè en la Constitució s'ha situat en el capítol III, el de les expectatives de dret, i no en el capítol II, que recull els drets universals exigibles individualment.³⁷²

Tot això, en el cas de la infància i de les polítiques que s'hi refereixen, que la democràcia ha engegat en aquests anys, ha dut a una situació d'estancament de les regulacions i a una prolongació en el temps de part dels models d'intervenció paternalistes i tutelars que s'havien consagrat en els quaranta anys de franquisme. S'han millorat els continguts estructurals (desaparició dels asils i macrocentres) i s'ha procedit a una certa professionalització de la intervenció. Però som al 2008, i encara seguim esperant lleis relacionades amb la infància que siguin integrals i no diferenciadores, que recullin el principi de drets exigibles individualment enfront del proteccionisme negador, que fixin la intervenció des del principi d'unitat de cas i territori i que no es perdin en marasmes administrativistes i en regulacions fetes a mesura de la necessitat de cobrir les responsabilitats de l'executor i que, derivades de l'encàrrec institucional, només saben concretar-se en la mesura administrativa (tal com succeeix ara), sense preguntar-se si respon o no a les necessitats de l'infant que es té entre mans.

El resultat final, de moment, és que el sistema de protecció social no està del tot desenvolupat, i que algunes vegades s'han dibuixat camins que no s'han transitat.³⁷³

El que es dona, a més, és una situació en la qual les noves manifestacions de problemes i de possibilitats d'exclusió social de la infància en els vuitanta i noranta han fet la seva irrupció d'una manera abrupta.³⁷⁴

371. Que es va accelerar el 1981 com una manera de contrarestar l'omnímode i intacte poder central, però que va comportar un efecte pervers: el de la ruptura del principi d'universalitat de les normes i dels drets que encarnen, en no haver-se dut a terme el procés de revisió democràtica de moltes d'elles. Es van traspassar així competències, serveis, etc. regulades d'acord amb les lleis franquistes i sobre les quals les noves administracions tenien capacitat normativa, és a dir, una veritable cerimònia de confusió.

372. El capítol IV de la Constitució de 1978, referit a les garanties de les llibertats i drets fonamentals, a l'article 53, diferencia clarament les dues vies de garantia de drets que la Constitució recull. I dels aspectes socials es diu que el "reconeixement, el respecte i la protecció dels principis reconeguts en el Capítol III, informarà la legislació positiva, la pràctica judicial i l'actuació dels poders públics. Només podran ser al·legats davant la jurisdicció ordinària d'acord amb allò que disposin les lleis que els desenvolupin".

Vegeu també VILLA RUBIO, M. "Principi de legalitat i sistemes de protecció social I i II". Articles facilitats a l'Escola d'Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1993. I també LINDE PANIAGUA, E. *Materiales para el estudio y la aplicación de la Constitución española de 1978*. Madrid: Secretaria Tècnica del Ministeri de Justícia, Documentació Jurídica, 1980.

373. En el cas de Catalunya, la situació és flagrant. Hi ha lamentables casos de lleis oblidades, com la Llei 8/1995, de 27 de juliol, d'atenció i de protecció dels infants i els adolescents i de modificació de la Llei 37/1991, de 30 de desembre, sobre mesures de protecció, que va intentar traslladar, en part, el canvi de paradigma derivat de la Convenció de Drets de la Infància de 1989, concretat en dos grans principis: protecció integral dels infants i el seu interès superior, però que després no han estat desenvolupats i a pesar de ser aquesta una llei de caràcter modern, que fixa drets, deures, etc. i fins i tot sancions a les infraccions en àmbits tan extensos com el de l'ús de la imatge pública. Però, tan sols ha estat desenvolupada i aplicada de manera molt parcial.

374. No només referides a la situació de la infància en general en un món globalitzat, tal com ens recordava Castells, CASTELLS, M. *Fin de Milenio. La era de la Información*. Madrid: Alianza, 2001, vol. 3r, sinó en la més propera, la del nostre entorn, derivada de les noves manifestacions de la pobresa i dels nous funcionaments socioeconòmics que han produït un augment important de la immigració i noves situacions d'exclusió. Vegeu

I si ens referim al nen infractor, la situació és encara més preocupant. Perquè invocant principis de suposat caràcter tecnocientífic, s'han deixat de banda els criteris d'intervenció basats en l'acompanyament educatiu i en la intervenció integral i en xarxa (és a dir en tots els aspectes que incideixen en l'aparició d'aquestes conductes: individuals, socioeconòmics, culturals, etc., i de manera coordinada amb els diferents subsistemes d'exercici i de control de drets: serveis socials, educació, sanitat, etc., entre els quals el judicial només és el recurs màxim), per centrar tota l'actuació en una tornada als principis de la doctrina penal clàssica basada en la responsabilitat individual, que assegurin la igualtat de drets amb els dels adults, però no així la reinserció d'aquests nens i aquestes nenes.³⁷⁵

És a dir, que en el fons duem gairebé trenta anys d'impàs i de retard.

Però tot això, l'anàlisi en profunditat del perquè d'aquestes manifestacions, haurà de formar part, ja ho hem dit, d'un altre treball.

*La creació de la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors*³⁷⁶

Mitjançant els traspassos que regula el Decret 1292/1981, de 5 de juny, la Generalitat va passar a assumir, segons paraules dels mateixos actors, “una competència exclusiva, per gestionar uns serveis deficitaris”.

El Decret fixava que es traspassaven totes les funcions que el Consell Superior de Protecció de Menors exercia en el territori de Catalunya. L'única excepció que recollia el Decret era la referida a la recaptació de l'impost del 5% i als funcionaris adscrits al Cos de Liquidadors i Recaptadors d'aquest impost, amb la qual cosa podria entendre's que es traspassava tota l'Obra de Protecció de Menors, inclosos els tribunals tutelars de menors. Però quan es coneix la relació de béns, drets,

SAAVEDRA, R. “Mendicidad Infantil en los ochenta”. Ponència presentada en el I Congreso Internacional Infancia y Sociedad. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, 1991. tom II, pàg. 409 i seg., i ja referits als finals dels noranta, els informes de la Fundació Foessa, de Càrites: *Las condiciones de vida de la población pobre en España*. Madrid: Fundació FOESSA, 1998, o els referits a Catalunya de la Fundació Un Sol Món, de la Caixa de Catalunya: *La pobreza a Catalunya*. Informes 2001, 2002, 2003, etc.

375. En aquest sentit és interessantíssim consultar: Grupo de Estudios de Política Criminal (Jueces para la Democracia): *Un proyecto alternativo a la regulación de la responsabilidad penal de los menores*. València, 2000 (Serie Documentos, núm. 5.), que critica els elements excessivament repressius de la Llei orgànica 5/2000 reguladora de la responsabilitat penal dels menors. I tot això partint de la necessitat de superar el model de justícia de menors positivista que ha imperat en el nostre país en l'últim segle, però que tampoc caigui a la deriva dels nous corrents com el model de justícia americà i anglès, que es fonamenta en una concepció basada en els següents punts: rebuig de la idea que el delictes està determinat per les circumstàncies socials; falta d'interès en les causes del delictes; creença en el lliure albir del delinqüent a l'hora de transgredir la llei; i la defensa de la intimidació com a fi prioritària del sistema. Vegeu també TOME TAMAME, J.C. “Ley Orgánica Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores: especial consideración a las medidas sancionadoras-educativas”. Article aparegut a *Noticias Jurídicas*, desembre de 2002. A la fi de gener de 2006 es va plantejar una nova Proposta de llei, que modificaria l'anterior, que “pretén conciliar l'interès superior del menor i l'orientació educadora de les mesures amb la consecució de noves eines per lluitar de manera més ferma i eficaç contra l'increment de la delinqüència juvenil”, segons la vicepresidenta primera del Govern, Maria Teresa Fernández de la Vega (20 de gener de 2006). Però la veritat és que d'una primera anàlisi tan sols es dedueix un enduriment de les penes en una direcció cada vegada més decantada cap al model penal jurídic.

376. L'elaboració d'aquest apartat està basada, a més d'en la documentació primària que conté l'AJPMB, en el llibre *Cinc anys per a la dignitat i l'educació en llibertat dels nostre infants i adolescents*. Quaderns d'Estudi i Formació, Barcelona: DGPTM, Dep. de Justícia, Generalitat de Catalunya, 1986.

obligacions i personal transferit, els TTM no hi estaven inclosos, amb la qual cosa, després d'un primer conflicte, es va acordar una interpretació que deixaria als tribunals tutelars de menors l'exercici de la seva funció jurisdiccional, conèixer i adoptar les mesures pertinents per a la protecció, o correcció si escau, dels menors de setze anys. És a dir, l'elecció i la decisió de la mesura més adequada correspondrien als tribunals tutelars de menors, que disposarien per fer-ho dels jutges i el personal que els ajudava en aquesta missió; i d'altra banda, l'execució de les mesures que el Tribunal decidís corresponia a la Generalitat.

La Generalitat en un primer moment, va aprovar la Resolució 37/1 del Parlament de Catalunya de 10 de desembre de 1981,³⁷⁷ segons la qual es proposaven els principis de la política de la infància, però no va elaborar una nova regulació legal que ordenés el camp d'actuació de les administracions públiques. Tornem a trobar-nos amb el mateix patró d'actuació que trobàvem en els anys trenta: reorganització i tecnificació.

Pel que fa a allò que afecta la JPMB, l'estructura inicial, en assumir els traspassos en matèria de protecció de menors, des de la Conselleria de Justícia es va adoptar una primera estructura orgànica (mitjançant el Decret 453/1981), per la qual les juntes de protecció de menors de cada província van passar a convertir-se en Seccions Territorials de la Direcció General de Protecció i Tutela de Menors.

I en el que sí que podem dir que es nota un canvi substancial és en la política de gestió institucional, que va fer un tomb en aquests anys i es va convertir en una de les estrelles, al costat de les conseqüències que el procés de professionalització, que s'inicia en aquesta època, de la DGPTM.

Apunts sobre la política de gestió institucional de la DGPTM

És en aquesta política on més modificacions s'han introduït i on s'han produït més avenços. Les claus bàsiques d'aquesta intervenció institucional (és a dir, referides a les institucions, enteses aquí com a centres o recursos residencials) són: la dignificació i la desmassificació. I també, com veurem més endavant, han estat complementades per les de comarcalització i especialització.

En el període de 1981 a la fi de 1985 es van produir les següents modificacions del mapa de recursos assistencials heretats de les juntes.

S'han remodelat o tancat, en aplicació del criteri de dignificació i desmassificació,

- El 1983:

El centre de mitja pensió Sant Àngel i la Guarderia del Nen Jesús, de Lleida (Segrià) i la Guarderia Verge de Betlem, de Barcelona (Barcelonès), perquè la seva funció no es considera l'apropiada de la Direcció General.

També es s'ha tancat la Residència Montseny, de Barcelona (Barcelonès), perquè no reunia les condicions mínimes.

El Col·legi de l'Esperança, situat al carrer Wad Ras de Barcelona, va tancar per traslladar-se a Vallvidrera.

377. De la qual ja hem parlat en la introducció general.

Va deixar de funcionar la Casa de la Mercè de Barcelona (Barcelonès). La ubicació no era adequada per a nenes de reforma.

- Any 1984:

Es va reconvertir el col·legi Santa Anna de Palau de Plegamans (Vallès Occidental) en el Centre Josep Pedragosa, per a nens de reforma.

Va deixar de funcionar l'Institut Ramón Albó, de Mollet del Vallès (Vallès Oriental), per falta de condicions idònies (estructura i ubicació del centre) i perquè no responia a la línia de la DGPTM respecte al tractament institucional.

I d'acord amb els criteris de comarcalització i d'especialització s'han creat, com a centres propis, els següents:

- Any 1982:

Centre d'Observació La Ginesta, de Barcelona, per a nenes; Centre d'Acollida de Tarragona; Llar del Gran Amic, per a nens i nenes de protecció, a Rubí (Vallès Occidental); Llar infantil Camp de Mart, per a nens i nenes de protecció, Lleida (Segrià).

- Any 1983:

Col·legi de L'Esperança, nens de reforma, Vallvidrera (Barcelonès); Llar Les Vinyes, nens i nenes de protecció, Cerdanyola (Vallès Occidental); Casa Montseny, nenes de reforma, Girona (Gironès); Casa Verge de Núria, nens de reforma, Girona (Gironès).

- Any 1984:

Granja-Escola El Segre, nens de reforma, Lleida (Segrià); Centre d'Acollida Els Llimoners, nens i nenes, Barcelona (Barcelonès); Centre d'Acollida, nens i nenes, Lleida (Segrià); Llar Folch i Torres, nens finalistes, Granollers (Vallès Oriental).

- Any 1985:

Casa Moreta, nens i nenes, de reforma i protecció, Vic (Osona); el Centre d'Observació de Nens de Barcelona es va traslladar a Mollet del Vallès, i va canviar de nom: Centre Educatiu Els Til·lers.

- Any 1986:

Es va crear el Centre Educatiu l'Alzina en règim tancat, nens de reforma, Palau de Plegamans (Vallès Occidental).

- A la fi de 1985 també estaven en fase d'estudi: la creació del centre de reforma Montilivi, Girona, un centre a Mollerusa i el canvi d'ubicació del Centre Casa Montcada, per a nens i nenes de protecció, que era a Barcelona, a Sant Cugat del Vallès. El centre va canviar també de nom: Centre L'Aura.

Però a part d'aquest esforç de renovació institucional i de professionalisme, pocs elements més es van concretar, per exemple, de les propostes de finals dels setanta que abans delimitàvem.

És en les propostes de la Secció d'Infància de la Direcció General de Serveis Socials (Departament de Sanitat), que després presentarem, on va seguir, en part, aquest procés de renovació.

La Llei de protecció de menors de Catalunya de 1985 i la dissolució de la JPMB

El 1985, amb l'aprovació de la Llei de protecció de menors de Catalunya, es va produir l'intent de plasmació del primer model, a Catalunya, d'intervenció de la tot just reconstituïda democràcia en aquest àmbit. I en aquest intent (una mica fallit) ja s'apuntaven alguns elements d'aquesta tornada a un plantejament proper al model judicial o juridicopenal, centrat en la responsabilitat, que s'ha anat consolidant en els últims anys, sobretot pel que fa a la justícia juvenil.

La veritat és que aquesta Llei va ser una llei continuïsta i molt poc innovadora, que va intentar conciliar-se amb la regulació anterior (especialment en el llenguatge) i que es va centrar més a organitzar els elements instrumentals i procedimentals d'una part de la intervenció social amb una de les manifestacions en les quals la infància es presenta, que en la definició d'uns nous marcs globals d'actuació (i quan ho intenta el resultat no és gaire brillant). I això malgrat la declaració d'intencions, una mica contradictòries,³⁷⁸ que conté el títol preliminar o introductori:

“La Llei desenvolupa àmpliament les tres competències que comprèn el terme *protecció de menors*, (A. el tractament de la delinqüència infantil i juvenil; B. la prevenció de la delinqüència infantil i juvenil; i C. la tutela de menors per defecte o per exercici inadequat de la pàtria potestat o del dret de guarda i educació) amb les característiques especials de cadascuna d'elles. Existeixen, no obstant això, actuacions comunes a les tres competències que són, fonamentalment, les següents: facilitar a l'autoritat judicial de menors, representada pels tribunals tutelars de menors, una aplicació òptima de les mesures que dictin, cosa que haurà de permetre, des d'ara, que no es redueixin a les d'internament, com era habitual; substituir els antics criteris de beneficència en què es basava la protecció a la infància i a la dona per la moderna concepció de servei públic; utilitzar personal especialitzat i interessar-se per la seva adequada preparació i formació permanent; respectar i preocupar-se activament pel procés educatiu, i introduir noves mesures pedagògiques que puguin oferir respostes adequades a les necessitats del menor.”

D'altra banda, les limitacions evidents d'aquesta proposta van dur l'Administració de la Generalitat, que va donar així resposta a demandes socials i polítiques,³⁷⁹ a la segregació d'aquesta estructura, diferenciant la justícia juvenil de les polítiques de promoció i de protecció de la infància, amb la creació de la DGAI, Direcció General d'Atenció a la Infància, el 1989, sota un marc d'intervenció social més centrat en l'àmbit socioeducatiu que en el jurídic (la mateixa opció en la denominació és un bon exemple d'intencions). Per a la creació d'aquesta nova instància, es va agrupar la major part dels recursos de la DGPTM i de la Secció d'Infància de la Direcció General de Serveis Socials-ICASS.

378. La introducció ens diu: “la Llei parteix d'un concepte restringit del terme *protecció de menors* que comprèn únicament la prevenció i el tractament de la delinqüència infantil i juvenil i la tutela de menors per defecte o per exercici inadequat de la pàtria potestat o de la guarda i custòdia.” Definir la protecció de la infància com el tractament o la prevenció de la delinqüència sona una mica estrany i significa en la pràctica la identificació de dos sistemes de regulació social, el judicial i el de serveis (o acció) socials, i subsumir-los en només un d'únic, amb els consegüents riscos d'inespecificitat i de subordinació de l'un a l'altre. La dependència de les polítiques socials d'infància dels plantejaments purament jurídics mai va estar tan desenvolupada, a pesar de la contínua referència en la Llei a l'educació (que apareix esmentada trenta-quatre vegades en el text). En la pràctica, se substitueix el paternalisme moralista pel paternalisme jurídic. Però paternalisme defensiu enfront del nen que encarna el perill.

379. En aquests anys es viu una doble demanda social. D'una banda, en l'àmbit internacional, a la fi dels vuitanta, Unicef (l'organisme per a la infància de l'ONU), redobla les seves campanyes, amb congressos internacionals, dirigides a la regulació internacional d'una Carta de drets de la infància que culminarà en la Convenció de l'ONU de 1989. Vegeu per exemple, el que fa referència al congrés organitzat pel comitè italià de la Unicef, a Lignano (Friuli-Itàlia), el setembre de 1987, sota el lema “Per una convenció internacional dels drets dels nens”. En aquest congrés, Uni-

D'altra banda, aquesta Llei va significar, a més, la desaparició definitiva de les juntes a Catalunya. I en conseqüència, la Junta de Protecció a Menors (Infància) de Barcelona, va acabar el seu recorregut històric.

Els traspassos dels serveis de l'INAS i el Projecte de les comunitats infantils

Ja hem esmentat abans que en el cas de Catalunya, i des de 1980,³⁸⁰ és a dir gairebé un any abans de la competència de les juntes, les primeres competències que va rebre la nova Generalitat en l'àmbit de les polítiques d'infància, van ser les traspassades en matèria d'assistència social a la infància: Fons d'Assistència Social i INAS.³⁸¹

Aquests traspassos, que en el cas de la província de Barcelona significaven quatre centres en funcionament (les Llars Verge de Montserrat de Barcelona i de Cabrera, de nenes, la Llar Ruiz de Alda de Montgat, per a nens i la residència de joves Ramiro Ledesma, al barri de les Corts de Barcelona) i un de clausurat (la residència San Jaime, a Sarrià), es va apropar des del Departament de Sanitat per engregar un projecte de renovació institucional i educativa, continuador del dels Col·lectius Infantils de Barcelona: el Projecte de les comunitats infantils, dintre de la Secció d'Infància.³⁸²

La proposta consistia a, després de dur a terme un procés d'estudi i de diagnòstic entre la població que llavors estava interna en aquests centres (més de tres-centes), crear en una primera fase quatre noves comunitats: Barcelona, Baix Llobregat, Vilanova i la Geltrú i Badalona, des d'una aplicació del criteri de sectorització territorial, relacionat amb els orígens geogràfics dels nens i les nenes acollits en les llars de l'INAS.

Les primeres comunitats, la de Sant Andreu (Barcelona) i la de Gavà (ara anomenada El Calamot), van entrar en funcionament el setembre de 1981. I es van iniciar les gestions de compactació dels equips que haurien de dur la gestió de les

cef i diversos organismes no governamentals, més de cent vint, entre els quals hi havia Amnistia Internacional, Creu Roja i associacions de pares, reclamaven la necessitat urgent d'una normativa jurídica que, atenint-se a unes pautes universalment reconegudes, regulés els drets, els deures i les obligacions de protecció a la infància. D'altra banda, al nostre país es van repetir manifestacions (com la que va tenir lloc a Madrid l'1 de juny de 1985, convocada per la Coordinadora de Barris), que van provocar la intervenció fins i tot del defensor del poble, Joaquín Ruiz-Giménez, que en roda de premsa del 18 de juny va reclamar una nova regulació de les lleis de menors. I també es van fer denúncies sobre la situació d'indefensió dels nens i la falta d'adequació de les lleis als principis constitucionals. (Vegeu ROBLES, M. "Protección de Menores". Article d'opinió aparegut el 16 d'agost de 1987, a *El País*, o l'interessantíssim article de MONTERO, P. "Menores sin ley Los tribunales carecen de un texto penal para juzgar con garantías a los niños y adolescentes", aparegut a *El País*, "Societat", 28 de març de 1989).

380. Reial decret 1949/1980, de 31 de juliol.

381. Seguides el 1981, pel Reial decret 1517/1981, de 8 de juliol, sobre traspass de serveis de la Seguretat Social a la Generalitat de Catalunya en matèria de Seguretat Social (INSALUD i INSERSO), BOE 24-07-1981. Les transferències de menors, per la seva banda, van seguir el procés següent: el Reial decret 1292/1981, de 5 de juny, sobre traspass de serveis de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria de protecció de menors, BOE 03-07-1981; el Reial decret 2352/1981, de 18 de setembre, sobre traspass de serveis de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria de promoció de la dona (Patronat de Protecció a la Dona), BOE 22-10-1981.

382. Les fonts bàsiques per a aquest capítol són, a més de l'experiència de l'autor d'aquesta investigació, dos treballs, els dos de Ferran Casas: CASAS i AZNAR, F. "Política de Infancia y Adolescencia planteada a partir de la Dirección General de Servicios Sociales, de la Generalitat de Catalunya. El nacimiento de las Comunidades Infantiles". Article aparegut a *Cuadernos INAS*, núm. 5, 1982. i "Aportacions per a una història del procés de normalització dels centres assistencials per a infants amb problemàtiques sociofamiliars a Barcelona. 1975-86". Treball inèdit del programa de doctorat, maig de 1986, aquest últim molt més interessant i extens.

altres dues comunitats previstes, després d'un procés de selecció professional. Aquestes altres dues comunitats mai van arribar a funcionar.

El desenvolupament del projecte va quedar truncat i va ser reconduït per la confluència de diferents factors, entre els quals, el fet que els ritmes previstos d'implementació es van accelerar quan les religioses que tenien encomanada la gestió d'una de les llars, Verge de Montserrat, la van deixar inesperadament, d'un dia per l'altre, i van provocar una situació d'urgència.³⁸³ I ja més tard pel canvi de l'escenari polític després de les eleccions a la Generalitat de 1984, que van donar la majoria absoluta a la coalició governant, CiU, i van col·locar Jordi Pujol com a president indiscutible de la Generalitat, amb la consegüent modificació de les línies i prioritats d'intervenció.

El projecte, que va ser controlat en la proposta tècnica per Ferran Casas,³⁸⁴ és en la pràctica gairebé molt semblant al dels Col·lectius Infants, amb una sola novetat: la integralitat de les propostes socioeducatives que s'hi plantejaven. Sí, perquè sobre el paper, les comunitats previstes no tenien cap figura professional de caràcter auxiliar-domèstic, tan sols educadors/educadores i una nova figura, una mescla entre educador i responsable de la vida domèstica, que tractava d'aproximar l'experiència encara més a una casa de família normal, la “mestressa”, figura que, al final, tampoc va acabar de quallar. I un educador-director. En total vuit educadors (quatre educadors i quatre educadores, perquè el criteri d'equilibri de gènere es respectava també escrupolosament en aquesta proposta). Això aconseguia una ràtio d'un adult amb funcions educatives per cada tres infants. Una cosa pràcticament revolucionària per a aquell moment.

La composició de cada grup d'infants (cada comunitat tenia i té encara avui dia dos grups), és mixta i vertical, sense separació dels grups de germans. I també el projecte preveia, i encara avui manté, una participació molt important dels nens i les nenes acollits en la cogestió dels centres i en les tasques de la vida quotidiana.

El projecte preveia, a més, la creació de cases de família³⁸⁵ i el suport des del FONAS a la creació d'altres col·lectius infantils.

La reconducció del projecte, una vegada decidit que no es constituïrien més comunitats, es va fer en la línia d'aprofitar el bagatge de l'equip que havia gestionat la Llar Verge de Montserrat per encomanar-los a partir de l'any 1984, una altra labor de reconversió: fer de la Residència Ramiro Ledesma de les Corts una residència juvenil. El projecte es va configu-

383. La Llar Verge de Montserrat s'havia configurat com a base d'operacions del projecte i s'hi recollien tots els nens i les nenes que estaven originalment a Cabrera de Mar i a Montgat. Allí es procedia a un estudi de tipus social, en relació amb els equips de serveis socials de base, tot just creats per la Generalitat, sobre les possibilitats de retornar a casa i continuar allí amb un seguiment social. Els educadors i les educadores que havien aprovat el sistema de selecció per ser contractats en els altres centres previstos estaven fent una visita a aquesta llar quan les components de l'ordre religiosa de monges que fins llavors gestionava el centre, aprofitant aquesta presència, van agafar les maletes i se'n van anar del centre (literalment!). Aquest equip d'educadors va haver de fer-se càrrec des d'aquest moment de la gestió d'un centre de tradició antiga (espais asilars, preeminència del personal auxiliar de serveis domèstics, etc.) i durant dos cursos va portar a terme una labor ingent de redistribució i sectorització territorial de les situacions dels cent seixanta nens i nenes amb els quals va començar la seva actuació la tardor de 1981.

384. En l'àmbit polític, van ser els responsables Josep Laporte, com a conseller de Sanitat i Pilar Malla, com a cap dels Serveis Socials. I després, Isabel Monraveda com a cap del Servei d'Infància.

385. El projecte de comunitats preveia també la creació d'un nou tipus de recurs, la casa de família, una mena de “família professional” formada per una parella-nucli estable de referents que conviurien amb un petit grup de nens, i que comptarien, per fer-ho, amb suport professional en alguns moments que possibilitessin una desvinculació. Ferran Casas relaciona el nom amb una espècie d'homenatge-record a Josep Pedragosa.

rar en la proposta d'una institució juvenil, que durant almenys els nou cursos següents va ser de referència, amb un plantejament molt similar al que en aquells moments estava encara vigent en el Col·lectiu Juvenil Elcano i en la Residència Fàbregues de la Diputació de Barcelona (que havia sorgit com a fruit d'un altre procés de reconversió institucional: el de les Llars Mundet), institucions amb les quals, en la pràctica, es treballava en una estranya i nova experiència de treball en xarxa, des de la base, mitjançant recursos de tres administracions.

Els anys de la convivència: 1985-1989. El naixement de la Direcció General d'Atenció a la Infància

Però aquest nivell de col·laboració no es donava en totes les instàncies.

Després de l'aprovació de la Llei 11/85, les polítiques protectores o de prevenció de la infància van quedar més desdibuixades, per la falta d'una mirada integral, i es va manifestar, a més, una certa dificultat per integrar-les en una estructura administrativa de caràcter jurídic (Departament de Justícia). Un altre tipus d'intervencions, més globals, més preventives (no de la delinqüència, sinó de l'exclusió social), quedarien òrfenes.

A més, les relacions de comunicació i coordinació amb la resta d'instàncies de la mateixa Generalitat no sempre van ser tan cordials i fàcils com es podria esperar dintre de la mateixa Administració. I tot això, a pesar que es van crear estructures específiques de coordinació en aquest aspecte.³⁸⁶

Aquesta dificultat d'execució de les polítiques d'infància des d'una visió fonamentalment jurídica, i els problemes de coordinació entre diferents sectors de la mateixa Administració de la Generalitat, és molt més que una reflexió sobre el model d'intervenció, o una decisió política, el que estigui més en la base de la creació de la Direcció General d'Atenció a la Infància, el 1989, com a part de l'estructura del nou Departament de Benestar Social.

Però parlar d'aquesta nova instància necessitarà, amb tota seguretat, altres investigacions, espai que aquesta que s'acaba, no vol ocupar.

Barcelona, juliol de 2008

386. La Llei 11/85 fixava en la seva disposició final segona que “el consell executiu reassignarà i delimitarà entre els diferents departaments l'abast de les funcions concurrents respectives amb les competències que van ser traspassades a la Generalitat pels reials decrets 1292/1981 i 2352/1981, i que no estiguin expressament atribuïdes al Departament de Justícia per la present Llei”. En els lligalls de l'AJPMB, f147, f148, f149, f1323 i f1508, trobem exemples de coordinació amb el Departament d'Ensenyament, i en el f1457, amb l'ICASS.

5. Bibliografia i altres fonts documentals

5. Bibliografia i altres fonts documentals

Bibliografia

- AGUAYO COBO, A. “El juego del parchís como instrumento de la propaganda franquista”. Col·laboració publicada a: *Pliegos de Pensamiento*. Recurs electrònic accessible en línia (últim accés octubre de 2005): <http://www.pliegosdeopinion.net/pdo9/pensamiento9/articulos9/aaguayo.htm>
- AGUILAR, R. “La casa de maternidad y expósitos de Barcelona durante el primer franquismo (1939-1953)”. A: AGUILAR i CESTERO, R.; CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, E.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Edició conjunta de l'Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts i l'Arxiu Municipal amb la Diputació de Barcelona, Barcelona, 2004.
- AGUILAR i CESTERO, R.; CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, E.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts, Arxiu Municipal i Diputació de Barcelona, 2004.
- ALBARELLO, M. *La infancia y sus derechos: el falso dilema entre educación y trabajo*. Memoria del Master en Estudios para el Desarrollo 1997/1999. Barcelona: Fundació CIDOB, 2000.
- ALBÓ i MARTÍ, R.; PUIG, F. *Protección a la infancia y represión de la mendicidad*. Barcelona, 1911.
- ALBÓ i MARTÍ, R.
 - *El patronato de los niños y adolescentes presos*. Barcelona, 1895.
 - *La caridad, su acción y organización en Barcelona*. Barcelona, 1901.
 - *Albergues nocturnos. Memoria leída al inaugurarse el de la calle Rocafort el día 4 de julio de 1905 por el Il. Sr. Concejal D. Ramón Albó y Martí*. Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona, 1905.
 - *Corrección de la infancia delincuente*. Barcelona, 1905.
 - *Barcelona caritativa, benéfica y social*. Barcelona, 1914.
 - *Los Tribunales para niños. El tribunal para niños de Barcelona y su actuación en el primer semestre de funcionamiento*. Barcelona, 1922.
 - *Seis años de vida del Tribunal Tutelar para niños*. Barcelona, 1927.
 - *Cuatro colonias agrícolas para menores moralmente abandonados*. Barcelona: J. Horta i Cía., 1942.
 - *Siguiendo mi camino*. Barcelona: La Hormiga de Oro, 1955.
- ÁLVAREZ URÍA, F. “Políticas psiquiátricas. Medicina mental y control social en la España de los siglos XIX y XX”. Treball inèdit, febrer de 1988.
- ALZATE P., M.V.
 - “Concepciones e imágenes de la infancia”. A: *Revista de Ciencias Humanas*, any 8, núm. 28, juny de 2001. Es pot consultar en línia*: <http://www.utp.edu.co/~chumanas/revistas/revistas/rev28/alzate.htm>
 - “El descubrimiento de la infancia (I): historia de un sentimiento”. A: *Revista de Ciencias Humanas*, núm. 30. Es pot consultar en línia*: <http://www.utp.edu.co/~chumanas/revistas/revistas/rev30/alzate.htm>
 - “El descubrimiento de la infancia (II): modelos de crianza y categoría sociopolítica moderna”. A: *Revista de Ciencias Humanas*, núm. 31. Es pot consultar en línia*: <http://www.utp.edu.co/~chumanas/revistas/revistas/rev31/descubrimiento.htm>
 - “Entre la higiene y el alumno: la concepción pedagógica de la infancia en los textos escolares de ciencias sociales de la educación básica primaria colombiana (grados 1.º, 2.º, 3.º) entre 1960-1999”. Es pot consultar en línia*: <http://www.campus-oei.org/revista/investigacion/775Alzate.PDF>
- APARICIO, J. i ARAGON, J. (coord.). “Monográfico Estado de Bienestar”. *Gaceta Sindical de CCOO*. Gener de 1994.
- ARENAL, C.
 - *Manual del Visitador del Pobre*. 1860.
 - *Cartas a los delincuentes*. 1865.
- ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (directors). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1991. (Col·lecció de deu volums —o cinc volums, segons les edicions— que abasta des de l'Imperi Romà fins al segle XX.)

- ARIÈS, Ph.
 - *L' enfant et la vie familiale sous l' Ancien Régime*. Paris: Éditions du Seuil, 1973.
 - "La infancia". A: *Revista de Educación*, núm. 281, 1986.
 - "El niño y la vida familiar en el Antiguo Régimen". A: ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (directors). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1991.
- ARMENGOL i CORNET, P. Traducció i pròleg a: PROAL, L. *El Delito y la pena por Louis Proal*. Barcelona: Librería de Subirana Hermanos, 1893.
- ARTOLA, M. *Textos fundamentales para la historia*. Madrid: Alianza, 1978.
- ASOCIACIÓN LA CARIDAD DE ZARAGOZA. *Reglamento*. Zaragoza: Tipografía de Tomás Blasco, 1914.
- ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS. *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*. Barcelona: Associació Catalana d'Expresos Polítics. Diputació de Barcelona, 2001.
- AUXILIO SOCIAL.
 - *Legislación, organización y funciones*. Madrid: Publicació pròpia de l'Auxilio Social, 1946.
 - *Memoria de la 3ª reunión general de asesores provinciales de cuestiones morales y religiosas de Auxilio Social. Madrid, septiembre de 1946*. Madrid: Publicació pròpia de l'Auxili Social, 1946.
- AYMARD, M. "Amistad y convivencia social". A: ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (directors). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987.
- AYUNTAMIENTO DE VITORIA. *Los derechos del niño*. Vitòria-Gasteiz: Ikusager Ediciones, 1991.
- BARROS, C. "El retorno de la historia". Transcripció, revisada i ampliada per l'autor, de la quarta conferència plenària del II Congreso Internacional Historia a Debate dictada el dissabte, 17 de juliol de 1999, Santiago de Compostela (Espanya). Consultable a: *Cuadernos Digitales: Publicación Electrónica en Historia, Archivística y Estudios Sociales*, núm. 9, marzo de 2001. Universidad de Costa Rica. Escuela de Historia. Es pot consultar en línia*: <http://historia.fcs.ucr.ac.cr/cuadernos/c9-his.htm>
- BASSOLS IGLESIAS, C. *Ensayos de pedagogía normal y terapéutica*. Barcelona: publicacions de la revista Infàntia Nostra, 1952.
- BATJIN, M. *La cultura en la Baja Edad Media y en el Renacimiento*. Barcelona: Barral Ed., 1974.
- BEEVOR, A. *La Guerra Civil española*. Barcelona: Crítica, 2005.
- BENET, J. *Maragall i la Setmana Tràgica*. Barcelona: Edicions 62, 1975.
- BENITO RUIZ, L. "Informe sobre las Fundaciones en España". A: CASADO, D. (coord.). *Organizaciones voluntarias en España*. Barcelona: Ed. Hacer, 1992.
- BERISTÁIN, A. "Una regulación diferente". *El País*, 19 de setembre de 1996.
- BERTRÁN GUELL, F. *Els serveis de sanitat i assistència social a Catalunya*. Barcelona, 1936.
- BONZON, J. *Cent ans de lutte sociale. La Législation de l'enfance, 1789-1894*. Paris: Guillaumin, 1894. Es pot consultar en línia*: <http://gallica.bnf.fr/>
- BORDERIES GUERENA, J. "Niños y niñas en familia". A: BORRAS i LLOP, J. (dir.). *Historia de la infancia en la España contemporánea 1834-1936*. Madrid: MTAS, 1996.
- BORRÀS i LLOP, J. (dir.). *Historia de la infancia en la España contemporánea 1834-1936*. Madrid: MTAS, 1996.
- BORRÀS i LLOP, J. Entrevista, a l'apartat de "Societat" d'*El País*, 8 d'abril de 1997.
- BORRELL SABATER, M.
 - *Nàixer per a morir. Orfes, dides i hospicians al divuit gironí*. Tesi doctoral inèdita, UdG, Girona 1995.
 - *Caritat, beneficència, solidaritat: de la història a l'ètica a través dels arxius*. Treball d'investigació fet amb una llicència d'estudis retribuïda (Dep. d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya). Curs 1998-1999. Es pot consultar en línia*: <http://www.xtec.es/sgfp/licencias/199899/resums/mborrell.htm>
 - *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada. Dides, orfes i hospicians*. Cabrera de Mar: Galerada, 2002 (recull part de la seva tesi doctoral).
- BOSCH MATIN, J.; BLANCO OTERO, M. *Derecho infantil familiar español*. Madrid: Gráficas González, 1945.
- BOURDIEU, P.; PASSERON, J.C. *La reproduction*. Paris: Éditions Minuit, 1970.
- BROWN, P. "La antigüedad tardía". A: ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (directors). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987.
- CABA GUSI, A.; SOPEÑA NUALART, A. "Infancia marginada: Instituciones de Asistencia y Penalización":
 - 1a part: "¿Por qué se abandonaba a los niños?"

- 2a part: “¿Rebeldía o inadaptación?”. Treballs inèdits, 1995.
- CABRERA CABRERA, P.J. “Cárcel y exclusión”. A: *Revista del Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales*, núm. 35, dedicat a Afers Socials. Es pot consultar en línia*: <http://www.mtas.es/publica/revista/numeros/35/estudio5.pdf>
- CACHO LABRADOR, X. *L'educadora i l'educador social a Catalunya*. Barcelona: Associació Professional d'Educadors Socials, APESC, 1998.
- CALDERÓN ESPAÑA, C. *Bibliografía pedagógica del siglo XIX: estudio sobre obras localizadas en las bibliotecas de Sevilla*. Sevilla: Aula Magna/GIPES, 1996.
- CANO LÓPEZ, F. “Positivisme i correccionalisme als expedients incoats pel Tribunal Tutelar de Menors de Barcelona, entre 1921 i 1931”. A: *Revista Española de Pedagogía*, any LVI, núm. 210, abril-juny de 1998.
- CANTARERO BANDRÉS, R. “Los menores y el Derecho Penal”. *El País*, 19 de setembre de 1996.
- CAPEL MARTÍNEZ, R.M. “Mujer obrera y vida cotidiana en España a inicios del siglo XX”. *El Instituto de Reformas Sociales (1903-19247). Exposición del Centenario*. Madrid: Consejo Económico y Social, 2003.
- CAPEL, H.; TATJER, M. “Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final del segle XIX (1876-1900)”. A: *Institut Municipal de la Salut, Ajuntament de Barcelona: Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991.
- CARRATÛ, M. C. “Niños abandonados: volvamos al torno” A: *La Republica*, 2 de setembre de 2005.
- CASADO, D. (coord.). *Organizaciones voluntarias en España*. Barcelona: Ed. Hacer, 1992.
- CASARES, J. *Diccionario Ideológico de la Lengua Española*. Barcelona: Gustavo Gili, 1959.
- CASAS i AZNAR, F.
 - “Política de Infancia y Adolescencia planteada a partir de la Direcció General de Serveis Socials, de la Generalitat de Catalunya. El nacimiento de las Comunidades Infantiles”. A: *Cuadernos INAS*, núm. 5, 1982.
 - “Aportacions per a una historia del procés de normalització dels centres assistencials per a infants amb problemàtiques socio-familiars a Barcelona. 1975-86”. Treball inèdit del programa de doctorat, maig de 1986.
 - *Infancia: perspectivas psicosociales*. Barcelona: Paidós, 1998.
- CASTAN, N. “Lo público y lo particular”. A: ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (directors). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987.
- CASTELLS, M. *Fin de Milenio. La era de la Información*. Madrid: Alianza, 2001.
- CFEEB (Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona):
 - *Memoria informativa (1975?)*.
 - *Figura y formación del educador especializado*. Barcelona, juny de 1976.
 - *Las intervenciones del educador en la vida cotidiana*. Barcelona, 1976.
 - *Els educadors dins dels col·lectius infantils*. Barcelona, juliol de 1977.
 - *Los colectivos infantiles del Centro de Educadores: reorganización de los internados de menores del Ayuntamiento de Barcelona*. (1977?).
 - *Els col·lectius infantils: etapa de rodatge I. Reunió en el Port. Els documents inicials*. Barcelona, agost de 1977.
 - *Els col·lectius infantils: etapa de rodatge inicial (de l'1/9/77 al 31/10/77). Revisió del projecte. Reunió general 24 de novembre de 1977*. Barcelona, 1977.
 - *Informació sobre els col·lectius infantils*. Barcelona, desembre de 1977.
 - *Els col·lectius infantils: etapa de rodatge. Reunió d'Allella. Dificultats inicials*. Barcelona, desembre de 1977.
 - *Reglament de règim intern*. Barcelona, 1 de febrer de 1978.
 - *Aportaciones de los colectivos infantiles al Congreso Nacional de Psiquiatría y Psicoanálisis*. Barcelona, juny de 1978.
 - *Reglament de règim intern*. Barcelona, setembre de 1978.
 - *Reunió general extraordinària 23/6/78*. Barcelona, 1978.
 - *Informe de la situació del Centre d'Educadors Especialitzats i dels Col·lectius infantils*. Barcelona, juny 1979.
- COBO MEDINA, C. “Algunas consideraciones sobre la protección a la infancia”. A: *Menores*, núm. 4, març-abril de 1984.
- CODIGNOLA, E. *Historia de la educación y de la pedagogía*. Buenos Aires: El Ateneo Editor, 1961.

- COLECTIVO JUVENIL ELCANO. *Memoria/Programación 1984-1985*.
- COLMEIRO, M.
 - *Derecho Administrativo Español*. Madrid: Librería de don Antonio Calleja, 1850, toms I i II.
 - *Historia de la Economía política en España*. Madrid: Taurus, 1965 (reedició).
- COLOMER, J.M. *Els anys del franquisme (conèixer Catalunya)*. Barcelona: Dopesa2, 1978.
- CONGRESO CATÓLICO DE BENEFICENCIA NACIONAL. *Reglamento del I Congreso Católico de Beneficencia Nacional-1929*. Barcelona: Impremta de la Casa Caritat, 1929.
- CONSEJO SUPERIOR DE PROTECCIÓN A LA INFANCIA (MENORES):
 - *Disposiciones vigentes de protección a la Infancia y represión a la Mendicidad 1900-1924*. Madrid: Imprenta del Asilo de Huérfanos, 1920.
 - "Don Ramón Albó y Martí". Separata de la *Revista de la Obra de Protección de Menores*. Madrid: Imprenta Castellana, 1955.
- COROMINAS, J. *Breve Diccionario Etimológico de la Lengua Castellana*. Madrid: Ed. Gredos, 3a ed., 1994.
- COSSIO Y GÓMEZ-ACEBO, M. *Proyecto de organización de los Tribunales Tutelares de la Infancia abandonada*. Madrid: Impresores Suc. Rivadeneyra, 1904.
- COSTA, J. *La tierra y la revolución social*. Madrid, 1912.
- COTS i MONER, J. *La declaració universal dels drets de l'infant*. Barcelona: Rosa Sensat-Edicions 62, 1979.
- CURET, F. (il·lustracions d'ANGLADA, L.). *Visions Barcelonines III. La vida humanitaria*. Barcelona: Alta Fulla, 1981.
- DÁVILA, P.; NAYA, L.M. (coord.). *La infancia en la historia: espacios y representaciones*. Donostia: Espacio Universitario / EREIN, 2005.
- DE ARANA AMURRIO, J.I. "Evolución de los saberes pediátricos en España desde el tratado de Gerónimo Soriano: cuatro siglos de historia". Conferència inaugural del Congreso de la Asociación Española de Pediatría de 2000. Es pot consultar en línia*: http://www.comtf.es/pediatria/Congreso_AEP_2000/Ponencias-htm/Conferencia_Inaugural.htm
- DE CARRERAS SERRA, F. "El estado social y el marco general de la reforma administrativa". A: *Realitat*, núm. 43, maig-juny 1995.
- DEFIS i PEIX, O. *Artur Martorell, l'home*. Barcelona: Soc. Cat. de Ped., IEC, Publicacions Abadia de Montserrat, 1995.
- DEL CASTILLO, M. *Tanguy*. Andorra la Vella: Límits Editorial, 1994.
- DE LEO, G. *La Justicia de menores. La delincuencia infantil y sus instituciones*. Barcelona: Ed. Teide, 1985.
- DELGADO, B. *Historia de la infancia*. Barcelona: Ariel, 2000.
- DEMAUSE, LL. (ed.) *Historia de la infancia*. Madrid: Alianza, 1982.
- DE SAGARRA, J. "Tanguy" a la secció "La horma de mi sombrero", *El País*, 16 d'abril de 2000.
- DE VICENTE GELABERT, E. "Cinematógrafo Pro Infancia". (Comunicació) A: *Congreso Internacional sobre Protección a la Infancia, 1926*. Madrid: Publicaciones propias del Consejo Superior de Protección a la Infancia. Imp. del Asilo de Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1926.
- DÍAZ VILLASANTE, J. "Tanguy, de Michel del Castillo". A: *Revista de la Obra de Protección de Menores*, núm. 57, novembre- desembre de 1957.
- DIBA. *Informe i proposta de reestructuració de les escoles i internats de Llars Anna G. De Mundet*. Barcelona: Publicacions de la Diputació de Barcelona 1982.
- *Diccionari Manual de la Llengua Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
- DIVERSOS AUTORS. V *Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vic: Eumo, 1984.
- DIVERSOS AUTORS. *El estado del Bienestar*. Revista de la Escuela, núm. 1. Barcelona: Columna CONC, 1995.
- DIVERSOS AUTORS. "El mundo que dejamos a nuestros hijos". Separata "Temas de nuestra época", núm. 294, del diari *El País*, 30 de setembre de 1993.
- DIVERSOS AUTORS. "Especial Artur Martorell", número especial de la revista *Estris d'educació en el lleure i animació sociocultural*. Barcelona, abril de 1995.
- DIVERSOS AUTORS. *La cuestión de la impunidad en España y los crímenes franquistas*. Consultable en línia *: <http://www.derechos.org/nizkor/es-pana/doc/impuesp.html>
- Diversos autors. *Memorandum presentado por la Asociación de Descendientes del Exilio Español que se presenta a la comisión interministerial para el estudio de las víctimas del franquismo*. Consultable en línia*: <http://bteysses.free.fr/Exiliados/Memorandum.html>
- DIVERSOS AUTORS. *Mundet... un pequeño mundo, sus primeros años*. (Escrit i publicat de manera quasi artesanal pels antics asilats. Si es vol tenir informació sobre aquest llibre i sobre l'associació que el va promoure, es pot consultar en línia*: <http://rt000jq8.eresmas.net/libromundet.htm>

- DIVERSOS AUTORS. *Pioneros: educación en libertad*. Madrid: Ed. Popular, 1989.
- DIVERSOS AUTORS. Grupo de Estudios de Política Criminal (Jueces para la Democracia): *Un proyecto alternativo a la regulación de la responsabilidad penal de los menores*. València, 2000 (Serie Documentos, núm. 5).
- DIVERSOS AUTORS. Grupo de Estudios en Historia de la Educación de la UIB: *El esculptismo, nexo de unión entre la renovación pedagógica de principios del siglo XX y la modernización de la educación en la Transición*. Accessible en línia: <http://www.uib.es/servei/comunicacio/sc/proyectos/arxiu/nousprojectes/escultisme/escultismo.pdf> (últim accés 25 de març de 2005).
- DGPTM, Dep. de Justícia, Generalitat de Catalunya:
 - *Ideari de centres; document provisional de treball*. Barcelona: DGPTM, Dep. de Justícia, Generalitat de Catalunya, 1983.
 - *Cinc anys per a la dignitat i l'educació en llibertat dels nostres infants i adolescents*. Barcelona: DGPTM, Dep. de Justícia, Generalitat de Catalunya, 1986 (Quaderns d'Estudi i Formació).
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, A.
 - *Crisis y decadencia de los Austrias*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1973.
 - *Sociedad y estado en el siglo XVIII*. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1976.
 - "El antiguo régimen: los reyes Católicos y los Austrias". A: *Historia de España Alfaguara*, vol. III. Madrid: Alianza, 1978.
- DONZELOT, J. *La policía de las familias*. València: Pre-textos, 1979.
- DU RY VAN BEEST HOLLE, G. (dir.). *Historia Universal*. Barcelona: Carrogio, 1974 (8 vol.).
- DYER, A. "Derechos de la infancia en el derecho internacional privado". (Ponència) a: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid: Ministeri d'Afers Socials, 1991.
- ESCARRÀ, E. *El desarrollo industrial de Cataluña 1900-1908*. Barcelona, 1970.
- ESCOLANO BENITO, A.
 - *Cinco lecturas de historia de la educación*. Salamanca: ICE, 1983.
 - "Aproximación histórico pedagógica a las concepciones de la infancia". A: ESCOLANO BENITO, A. *Cinco lecturas de historia de la educación*. Salamanca: ICE, 1983.
- ESCUDERO ROYO, A.
 - *Programas educativos a TV3*. Barcelona: PPU, 1990, 3 vol. (recull la seva tesi doctoral).
 - Fonts informatives audiovisuals. Barcelona: PPU, 2002.
- FABRE FORNAGUERA, J. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. (Tesi doctoral), UAB, març del 2002. Es pot consultar en línia*: http://www.tdx.cesca.es/TESIS_UAB/AVAILABLE/TDX-0626103-191127
- FERRET, A. "Un centro benéfico emblemático de la ciudad de Barcelona, en proceso de total degradación. La 'Casa la Caridad' de Barcelona, un asunto grave y escandaloso de expolio". *El otro país*, núm. 8, revista digital accessible en línia: <http://www.nodo50.org/elotropais/n8/caridad.htm> (últim accés 26 de novembre de 2005).
- FOLCH i SOLER, A. *Ramón Albó i Martí*. Barcelona: Oikos-Tau, 1995.
- FONTANA, J.
 - *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1823*. Barcelona: Crítica-Grijalbo, 1979 (Guías de la historia contemporánea de España, núm.1).
 - *Historia: análisis del pasado y proyecto social*. Barcelona: Crítica-Grijalbo, 1982.
 - "Bastardos y ladrones". *Revista de Occidente*. Madrid, 1985, núm. 45.
- FOUCAULT, M.
 - *Vigilar y castigar, nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI, 1992.
 - *Las palabras y las cosas; una arqueología de las ciencias humanas*. Mèxic: Siglo XXI, 2002.
 - *La arqueología del saber*. Mèxic: Siglo XXI, 2001.
- FUNDACIÓ CENTRE DE DOCUMENTACIÓ POLÍTICA: *Comparació entre els Estatuts de Núria i l'aprovat en 1932*. Es pot consultar en línia*: http://www10.gencat.net/drep_epc/recursos/estatutnuria6.pdf

- FUNDACIÓ FOESSA, de Càritas. *Las condiciones de vida de la población pobre en España*. Madrid: Fundación FOESSA, 1998.
- FUNDACIÓ UN SOL MÓN, de la Caixa de Catalunya. *La pobreza a Catalunya*. Informes 2001, 2002, etc.
- FUSTEL DE COULANGES, N.
 - *Questions historiques*. París: Hachette, 1893.
 - *Recherches sobre quelques problèmes d'histoire*. París: Hachette, 1913. (Es poden consultar en línia*:<http://gallica.bnf.fr/>).
- GALI, A. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*. Barcelona: Fundació A. Galí, 1979.
- GARCÍA DE CORTAZAR, J.A. “La época medieval”. A: *Historia de España Alfaguara*, vol. II, 7a ed. Madrid: Alianza Ed., 1980, 7a ed.
- GARCÍA MOLINA, J.
 - “La Protección de menores en l'Hospitalet de Llobregat”. Treball inèdit, 1996 (disponible al Museu de l'Hospitalet).
 - *La protección de menores. Nuevas aportaciones a la construcción de un modelo educativo actual en el ámbito de los centros residenciales de acción educativa*. (Tesi doctoral) UB: Facultat de Pedagogia, 1997.
 - *Dar (la) Palabra. Deseo, don y ética en educación social*. Barcelona: Gedisa, 2003.
- GARRORENA MORALES, A. *El estado español como estado social y democrático de derecho*. Madrid: Tecnos, 1984.
- GÈLIS, J. “La individualización del niño”. A: ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (directors). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987.
- GIGINTA, M. *Tratado de remedios para pobres*. Barcelona: Ariel i Ed. UB, 2000 (edició i introducció a càrrec de Félix Santolaria).
- GIL CALVO, E. “La emancipación de la infancia”. (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid: Ministeri d'Affers Socials, 1991.
- GIMÉNEZ, C.
 - *Paracuellos*, 1, 2, 3, 4, 5 i 6.

(La primera publicació és de 1977, d'Ediciones Amaika. Hi ha també edicions posteriors d'Ediciones de la Torre, 1978, 1979 i 1982 i ja darrerament d'Ediciones Glénat).

 - *Barrio*. Madrid: Ediciones de La Torre, 1982.
- GINER, S. “La modernización de la Europa meridional: una interpretación sociológica”. A: SARASA S. i MORENO L. (comp.). *El estado del bienestar en la Europa del sur*. Madrid: CSIC - Instituto de Estudios Sociales Avanzados, 1995.
- GODÀS i VILA, F.
 - “La formació professional a la protecció a la infància”. (Comunicació). A: *V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*. Vic: EUMO, 1984.
 - “La república infantil, una experiència comunitaria”. Article aparegut a: *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 54, juny de 1979.
 - “Els tallers escola del Grup Benèfic de Protecció a la Infància del carrer Wad Ras de Barcelona”. Treball inèdit, 1989.
- GONZÁLEZ, S.M. *La protección a la infancia en el marco del Derecho Internacional*. Madrid: Cruz Roja, 1991.
- GONZÁLEZ AGÁPITO, J.
 - *Bibliografía de la renovación pedagógica i el seu context (1900-1939)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1978.
 - “L'educació cívica i la renovació pedagògica catalana, 1900-1936. Algunes notes i textos”. Argentona, 1989. Treball inèdit.
 - *L'Escola Nova catalana 1900-1939*. Vic: EUMO Edicions / Diputació de Barcelona, 1992.
 - *Aportació per a una bibliografia pedagògica catalana del segle XIX*. Barcelona: IEC. Treballs de la secció de filosofia i ciències socials, XXIX, 2004.
- GONZÁLEZ FERNÁNDEZ A. “El protectorado del niño delincuente”. A: DÁVILÀ, P.; NAYA, L.M. (coord.). *La infancia en la historia: espacios y representaciones*. Donostia: Espacio Universitario / EREIN, 2005.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, E. *Genealogía de los doctrinos de San Ildefonso en el Madrid del Siglo de Oro*. Tesi doctoral, volum de documentació, accessible a <http://tesis.sim.ucm.es:2004/19911996/H/2/AH2012601.pdf> (últim accés, 1 de juliol de 2005).
- GONZÁLEZ VEGA, A. *Viviendas, viviendas, viviendas*. Barcelona: Ed. Vicente Ferrer, 1948 (Colección Popular Fomento Social, núm. 41).
- GONZÁLEZ ZORRILA, C. “La justicia de menores en España”. (Epíleg). A: DE LEO G. *La Justicia de Menores*. Barcelona: Teide, 1985.
- GONZÁLEZ, M.; VINYOLES, T. “Els infants abandonats a les portes de l'Hospital de Barcelona. 1426-1439”. A: RIU, M. (dir.). *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*. Barcelona: CSIC, 1981-1982, vol. 2.

- GRABULEDA TEIXIDOR, C. *Salut pública i creixement urbà. Política i acció social en el sorgiment de la Barcelona contemporània*. Tesis doctoral, UPF - Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, 2002. Es pot consultar en línia*: http://www.tdx.cbuc.es/TESIS_UPF/AVAILABLE/TDX-0429103-130705/
- GUERAU DE ARELLANO, F.; PLAZA, J.M. *Pioneros, una experiencia educativa*. L'Hospitalet de Llobregat: Gr. Reven, 1982.
- GUERAU DE ARELLANO, F.; TRESCENTS, A. *El educador de calle*. Barcelona: Rosselló Impressions, 1987.
- GUERAU DE ARELLANO, F. *La vida pedagógica*. Barcelona: Rosselló Impressions, 1985.
- HARRIS, M.
 - *Introducción a la antropología general*. Madrid: Alianza, 1981.
 - *Nuestra especie*. Madrid: Alianza, 1991.
- HOBBSBAWN, E.
 - *En torno a los orígenes de la revolución industrial*. Madrid: Siglo XXI, 1971.
 - *La era de la revolución: 1789-1848*. Barcelona: Crítica, 2001.
 - *Rebeldes primitivos: estudio sobre la formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX*. Barcelona: Crítica, 2003.
- HUERTAS, R. "El niño golfo: infancia y delincuencia en el pensamiento médico-social del cambio de siglo". A: PERDIGUERO GIL, E. (comp.). *Salvad al niño*. València: Universitat de València - Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 2004.
- INSTITUT D'ACCIÓ SOCIAL. *L'obra realitzada i l'obra per realitzar*. Barcelona: Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, 1936.
- INSTITUTO NACIONAL DE PREVISION. *La Obra maternal e infantil del INP*. Madrid: Imp. Sucesores de M. Minuesa, 1941.
- ISERN i GALCERAN, C. *El sexto Congreso Internacional para la Protección a la Infancia. Milán (noviembre de 1927)*. Girona: Tipografía de la Casa de Misericordia, 1928.
- JARDI, E. *Les doctrines jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1974.
- JARQUE, A. "Niños 'vergonzantes' y 'pequeños rojos'. La población marginal infantil en la Cataluña interior del primer franquismo". A: *Hispania Nova. Revista d'història contemporània*, núm. 4, 2004. Es pot consultar en línia*: http://hispanianova.rediris.es/4/articulos/04_002d.pdf
- JORI i BISCAMPS, J. *La protección a la maternidad como medio de disminuir la exagerada mortalidad en la primera infancia*. Barcelona: Imp. Badia, 1919.
- JOVELLANOS, G. *Discurso acerca de la situación y división interior de los hospicios con respecto a su salubridad, 1778*. Madrid: Biblioteca de Autores Españoles, núm. 50, 1952.
- JUDERÍAS J. *La juventud delincuente*. Madrid: Imp. Ratés, 1912.
- JUECES PARA LA DEMOCRACIA (GRUPO DE ESTUDIOS DE POLITICA CRIMINAL). *Un proyecto alternativo a la regulación de la responsabilidad penal de los menores*. València: Tirant lo Blanch, 2000.
- JULIÀ i BOSCH, A. "El Centro de Formación de Educadores Especializados de Barcelona". A: *Perspectives pedagògiques*, núm. 29 i 30. Barcelona, 1972.
- JUNTA DE PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA BARCELONA. *Memoria de los años 1911 y 1912. Junta de Protecció a la Infància i Repressió de la Mendicitat de Barcelona*, Barcelona: Ed. pròpia JPIB, 1913.
- JUNTA DE PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA DE GIJÓN. *Memoria del veinticinco aniversario de la Rifa Pro-Infancia*. Gijón: Imprenta La Vesal, 1949.
- JUNTA DE PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA DE GIRONA. *Memòria 1920-21*. Girona: Tipografia de l'Hospici, 1921.
- JUNTA DE PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA DE BISCAIA: *Memoria quinquenio 1922-27*. Bilbao: Imprenta de la JPI de Biscaia, 1927.
- JUNTA DE PROTECCIÓN A LA MUJER: *Instrucciones relacionadas con la función de los Señores Delegados de la Junta. Publicació pròpia de la Junta de Protección de la Mujer*. Sense data (posterior a 1940).
- JUTGLAR, A. "En torno a la condición obrera en Barcelona entre 1900 y 1920". A: *Anales de Sociología*, núm. 1, 1966.
- KINDER, H.; HILGEMANN, W. *Atlas histórico mundial; I y II*. Madrid: Ediciones Istmo, 1974.
- KING, G.; KEOHANE, R.; VERBA, S. *El diseño de la investigación social: la inferencia científica en los estudios cualitativos*. Madrid: Alianza, 2000.
- LA CAIXA. *Institut de la dona que treballa. Secció d'Acció Social Femenina de la Caixa de Pensions. Reglament General*. Barcelona: Imp. Galve, 1935.
- LA CARITAT D'OLOT.
 - *Memòria de l'any 1914*. Olot: Tip. d'Almazora, 1915.
 - *Memòries dels anys 1915, 16, i 17*. Olot: Imp. de Ramon Bonet, 1917.

- LACOSTE, Y. *Geografía del subdesarrollo*. Barcelona: Ariel, 1980.
- LASALA, G. “La juventud delincuente en España y sus tribunales tutelares”. A: *Revista de la Escuela de Estudios Penitenciarios*, núm. 140, maig-juny de 1959.
- LAS HERAS PINILLA, P. “La atención al menor en el sistema público de servicios sociales”. (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid: Ministeri d’Afers Socials.
- LA REDENTORA. *La Redentora, Reglamento de la sociedad de ciegos y semiciegos de ambos sexos fundada por el grupo de ciegos expendedores de la Lotería Nacional*. Barcelona: Tipografía Viuda de Espuis, 1915.
- LECERCLE, J.L. “Emilio en la historia”. A: ROUSSEAU, J.J. *Emilio o de la educación*. Barcelona: Ed. Fontanella, 1973 (Edicions de Butxaca).
- LE GOFF, J.
 - *El orden de la memoria*. Barcelona: Paidós, 1991.
 - *Pensar la historia*. Barcelona: Altaya, 1995.
 - *Salud mental y cultura: entrevista a Jacques Le Goff*. Es pot consultar en línia*: www.dinarte.es/salud-mental/neu074/074salu1.pdf
- LINDE PANIAGUA, E. *Materiales para el estudio y la aplicación de la Constitución española de 1978*. Madrid: Secretaria Tècnica del Ministeri de Justícia, Documentació Jurídica, 1980.
- LÓPEZ ALONSO, C. et al. *De la Beneficencia al Bienestar Social. Cuatro Siglos de Acción Social*. Madrid: Siglo XXI, 1985.
- LÓPEZ HERNÁNDEZ, G.M. *La defensa del menor*. Madrid: Tecnos, 1987.
- LÓPEZ NÚÑEZ, A. *Los inicios de la protección social a la infancia en España*. Madrid: CEPE, 1992. (ed. facsímil, original de data desconeguda: al voltant de 1908).
- LOZANO, C. *Antología de textos pedagógicos*. Barcelona: PPU, 1982.
- MAKARENKO, A. *Poema pedagógico*. Barcelona: Seix Barral, 1986.
- MANICH, F.; CÓRDOBA, J. *Higiene social de la infancia*. Barcelona: Publicaciones de la JPMB, 1943.
- MARAVALL, J.A. *Las Comunidades de Castilla*. Madrid: Alianza, 1979.
- MARQUÉS, S. “Les colònies escolars”. A: *Actes del Col·loqui Universitari Artur Martorell, educador del nostre temps*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995.
- MARTÍN ÁLVAREZ, C. “Tras los pasos de Tanguy”. A: *Revista de la Obra de Protección de Menores*, núm. 63, novembre-desembre de 1958.
- MARTINELL i SEMPERE, A. *Configuració dels antecedents professionals de l’educador especialitzat-social a Catalunya (1960-90) des d’una perspectiva històrica*. (Tesi doctoral). UdG: Facultat de Ciències de l’Educació, 1994.
- MARTÍNEZ CASTELLS, A. “L’Estat del benestar: una visió global”. A: *Realitat*, núm. 43, juny de 1995.
- MARTÍNEZ de PISÓN, J. *Políticas de bienestar*. Madrid: Tecnos, 1998.
- MARTÍNEZ de TENA, M. (pròleg). *Auxilio Social. Legislación, organización y funciones*. Madrid: Publicaciones de la Delegación Nacional. Oficina Central de Propaganda, 1946.
- MARTÍNEZ SHAW, C. “L’assistència pública a la Barcelona Moderna: una visió panoràmica”. A: *L’Avenç*, núm. 91, març de 1986 (article inclòs dins del dossier sobre el mateix tema).
- MAURICE, J.; SERRANO, C. J. *Costa: Crisis de la Restauración y populismo (1875-1911)*. Madrid: Siglo XXI, 1977.
- MEHESZ, Z. *El mundo clásico*. Es pot consultar en línia*: <http://www.analitica.com/bitBiblioteca/mehesz/mundo.asp>
- MENDIZÁBAL OSES, L. *Derecho de menores*. Madrid: Pirámide, 1977.
- MERCHÁN ÁLVAREZ, A. *La tutela de menores en Castilla hasta finales del siglo XV*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1976.
- MEZGER, E. *Criminología*. Madrid: Editorial Revista de Derecho Privado, 1942.
- MIRA, E. “La preocupació per l’educació moral i cívica. Psicopedagogia de la sociabilitat”. A: GONZÁLEZ AGÁPITO, J. *L’Escola Nova catalana 1900-1939*. Vic: Eumo Edicions / Diputació de Barcelona, 1992.
- MOA, P.
 - *Los mitos de la Guerra Civil*. Madrid: Ed. La Esfera de los Libros, 2003.
 - *1934: comienza la Guerra Civil*. Barcelona: Ediciones Altera, 2004.
- MONÉS, J. *El pensamiento escolar i la renovació pedagògica a Catalunya, 1833-1938*. Barcelona: La Magrana, 1977.

- MONTIEL i PASTOR, J. “La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits de Barcelona (1853-1925). Les dides externes com a element clau del sistema assistencial, la seva evolució i problemàtica”. A: AGUILAR i CESTERO, R.; CARBONELL i ESTELLER, M. (dir.); GIMENO i CASES, E.; MONTIEL i PASTOR, J. *La Casa de Maternitat i Expòsits. Les Corts*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona - Districte de les Corts Arxiu Municipal - Diputació de Barcelona, 2004. Es pot consultar, en castellà, en línia*: http://www.adeh.org/agenda/menorca2003/Josep_Montiel.pdf
- MORALES SABORIDO J.L. *Luis María Folch i Torres, educador*. (Tesi de llicenciatura). Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, juny de 1957.
- MOREU, A.C. “La recepción de las doctrinas correccionalistas en España. Políticas educativas y metodologías psicopedagógicas”. A: *Revista de Educación*, núm. 340, maig-agost 2006, pàg. 755-785. Es pot consultar en línia*: www.revistaeducacion.mec.es/re340/re340_28.pdf
- MORENO, L.; SARASA, S. *Génesis y desarrollo del estado del bienestar en España*. Instituto de Estudios Sociales Avanzados, 1992. Documento de Trabajo 92-13. Es pot consultar en línia*: <http://www.iesam.csic.es/doctrab1/de-9213.pdf>
- MTAS. *I Congreso Internacional Infancia y sociedad: Bienestar y derechos sociales de la infancia*. Madrid: Ministerio d’Afers Socials, 1991, 3 volums.
- MULLER, Ph. *El desarrollo psicológico del niño*. Madrid: Guadarrama, 1969.
- MÜLLER, V. *El niño ciudadano y otros niños Concepciones de infancia en una perspectiva histórica y sus relaciones con el niño del Ayuntamiento de Porto Alegre*. (Tesi doctoral). Barcelona: UB, Facultat de Pedagogia, setembre de 1996.
- MULOT MATISSE-LES, E. “Educación y división del trabajo en Costa Rica, Cuba y Guatemala: tres modelos de gestión de una contradicción capitalista en los siglos XIX y XX”. A: *V Congreso Centroamericano de Historia, 19/07/2000*. Es pot consultar en línia: <http://www.ues.edu.sv/congreso/Mulot,%20Educacion.pdf> (últim accés, 15 d’abril de 2005).
- MUÑOZ CODINA, M.R. *La prensa pedagógica barcelonesa en el siglo XIX*. (Tesi doctoral). Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Ciències de l’Educació, 1984, 5 volums.
- NACIONES UNIDAS. *Niños privados de un ambiente familiar normal*. Buenos Aires: Ed. Humanitas, 1982.
- NAVARRO, V. “Culpabilidad, miedo y silencio histórico”. A: *El País*, 22 de juliol de 2005. Es pot consultar en línia*: <http://www.vnavarro.org/papers/periodisticos/Culpabilidad,%20miedo%20y%20silencio%2022%2007%2005.pdf>.
- NÚÑEZ, T. *Ciencia social, según los principios de Bentham, 1820*.
L’obra va ser reimpressa el 1835 per ordre del Govern, atesa la seva utilitat, a la impremta reial. Una còpia de aquesta segona edició és accessible com a recurs electrònic de la BNE a: <http://www.bne.es/cgi-bin/wsirtex?FOR=WBNCONS4> en l’apartat de llibres moderns, des del 1831.
- NÚÑEZ-PÉREZ, V.
 - “La pedagogía comunitaria”. Treball facilitat en la carpeta de material de la Quarta Escola d’Estiu de l’Escola d’Educadors Especialitzats Flor de Maig 1985.
 - “Modelos educativos: inscripción y efectos”. (Tesi doctoral). Barcelona: UB, Facultat de Pedagogia, juny de 1988.
 - “El educador especializado como antecedente del educador social”. A: *Menores*, núm. 13, 1989.
- OLLERO SIERRA, A. *Sobre un ensayo de construcción directa de un barrio obrero*. Madrid: Publicaciones del Instituto Nacional de Previsión. Imp. Sucesores M. Minuesa, 1931.
- ORTEGA CARRILLO, J.A. (dir.). *Nuevas tecnologías aplicadas a la educación e integración social de la inmigración*. Madrid: MEC, núm. 10. (Sèrie Informes). Es pot consultar en línia*: <http://ares.cnice.mec.es/informes/10/documentos/29.htm>
- ORTEGA ESTEBAN, J.
 - *Delincuencia, reformatorio y educación liberadora*. Salamanca: Amaru, 1987.
 - “Evolución general del tratamiento institucional y educativo hasta el último cuarto del siglo XX”. A: ORTEGA ESTEBAN, J. (coord.). *Educación Social Especializada*. Barcelona: Ariel-Educación, 1999.
- ORTEGA ESTEBAN, J. (coord.). *Educación Social Especializada*. Barcelona: Ariel-Educación, 1999.
- ORTE SOCIAS, C. *Influencia del medio ambiente familiar en la prevención, tratamiento y reinserción de individuos drogodependientes. Una guía documental para la investigación*. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 1989.
- PALACIOS SÁNCHEZ, J.
 - “La enseñanza en las instituciones españolas para la reforma de menores”. A: *Menores*. Madrid (10 entregues, totes aparegudes a la revista a la fi dels anys vuitanta).

- "Las instituciones de 'reforma' de jóvenes: Una vanguardia en la 'Educación para el Trabajo' en España." (Comunicació presentada al 9º Congreso Internacional Educación y Trabajo en la Sociedad Moderna. A: *Menores*, núm. 9. Madrid: setembre-octubre 1985.
- PANCHÓN i IGLESIAS, C. *Manual de pedagogía de la inadaptación social*. Barcelona: Dulac, 1998.
- PARACONE, C.; NICOLETTI, G.; MAURINO, S. *Servizi sociali: autonomie locali e volontariato: un'ipotesi di lavoro*. Torí: Fondazione Giovanni Agnelli, 1978 (Quaderni Fondazione Agnelli, 20), reproduït a: *Boletín de estudios y documentación de servicios sociales*, núm. 18-19/1984, Inersro, 1984.
- PPM, PATRONATO DE PROTECCIÓN A LA MUJER.
 - *Patronato de protección a la mujer*. Madrid: Ministerio de Justicia, 1948.
 - *Informe sobre la moralidad pública en España*. Madrid: Ministerio de Justicia, 1954.
 - *Instrucciones relacionados con las funciones de los Señores Delegados de la Junta*. (Fullet sense dades d'edició, ni any).
- PAYNE, S.G. *El régimen de Franco*. Madrid: Alianza, 1987.
- PAYNE, S.G.; TUSELL, J. (ed.). *La Guerra Civil. Una nueva visión del conflicto que dividió España*. Madrid: Temas de Hoy, 1996.
- PEDREIRA MASSA, J.L.
 - "Algunas reflexiones sobre la salud infantil". (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid: Ministerio d'Afers Socials, 1991.
 - "De cuando Lazarillo y Lolita intercambiaron experiencias. Algunas reflexiones acerca de la formación postgraduada en salud infantil". (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid, novembre de 1989, volum I. Madrid: Ministerio d'Afers Socials, 1991.
 - "El mundo de la infancia y la adolescencia". *El País*, 19 de setembre de 1996.
- PERDIGUERO GIL, E. (comp.). *Salvad al niño*. València: Universitat de València-Seminari d'Estudis sobre la Ciència, 2004.
- PÉREZ-BASTARDAS, A. *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909)*. Barcelona: Edicions 62, 1980.
- PÉREZ DE HERRERA, C. *Defensa de las criaturas de tierna edad*. Valladolid, 1608.
- PÉREZ GALÁN, M. *La enseñanza en al Segunda República*. Madrid: EDICUSA, 1975.
- PESTANA, A. *El protectorado del niño delincuente. (Un ensayo de educación correccional)*. Madrid: Imp. de J. Cosano, 1935.
- PETRINI, E. *Estudio crítico de la literatura infantil*. Barcelona: Ed Rialp, 1963.
- PIERROT, M. "La familia triunfante". A: ARIÈS, Ph. i DUBY, G. (dir.). *Historia de la vida privada*. Madrid: Taurus, 1987.
- PI i SUÑER, C. *Per la cultura obrera. L'acció de les nostres escoles professionals*. Barcelona, 1923.
- PIQUER i JOVER, J.
 - *El niño abandonado y delincuente*. 1945.
 - "Antecedentes para el estudio de un estatuto del personal educador". A: *Pro Infancia y Juventud*, vol. IV, any V, núm. 84. Barcelona, 1954.
 - "Hacia la preparación y especialización del personal educador". (Ponència). A: *XVII Asamblea de la Unión de Tribunales Tutelares de BCN*. Barcelona: Gráficas Marina, 1958.
 - "La formación de los educadores de niños privados de hogar. Bases para el establecimiento de una nueva profesión social". A: *Perspectives pedagògiques*. Separates 29 i 30. Barcelona, 1972.
- PLANELLA, J.; VILAR, J. (eds). *L'educació social: projectes, perspectives i camins*. Barcelona: Pleniluni, 2003.
- PLASENCIA i TARADACH, A. "Cent anys de salut matern-infantil a Barcelona (1891-1991): una revolució inacabada". A: *Institut Municipal de la Salut Ajuntament de Barcelona: Cent anys de Salut Pública a Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Àrea de Salut Pública, 1991.
 - PLATT, A. *Los salvadores de niños (o la invención de la delincuencia)*. Ciutat de Mèxic: Siglo XXI, 1982.
 - POMÉS i COLL, C. *Bibliografía de Josep Joan Piquer i Jover. In memoriam*. Vallbona de les Monges, 1987.
 - PONS PRADES, E. "Los niños republicanos en la Guerra de España". A: *Deportate, esuli, profughe Rivista telematica di studi sulla memoria femminile* (revista electrònica). Es pot consultar en línia*: <http://venus.unive.it/rtsmf/documenti/pons.htm>
 - PORZENCANSKI, T. *Desarrollo de comunidad y subculturas de clase*. Buenos Aires: Humanitas, 1972.
 - PRADAS, R. "Cuando mataban por las calles". A: *Barcelona, memoria de un siglo*. Es pot consultar en línia*: http://www.publicacions.bcn.es/bmm/46/cs_index.htm

- PRAT DE LA RIBA, E. “Les ‘coles menagères’ en Bèlgica”. A: *Revista Jurídica de Catalunya*, 1896.
- PROAL, L. *El Delito y la pena por Luis Proal*. Barcelona: Libr. de Subirana Hermanos, 1893 (traducció i pròleg de Pedro Armengol i Cornet).
- QUINTANA CABANAS, J.M. *Educación social: Antología de textos clásicos*. Madrid: Narcea SA de Ediciones, 1994.
- QUINTANAS, A. *Salut i poder en la gènesi de l'home contemporani*. (Tesi doctoral). UdG, Facultat de Filosofia i Filologia, 1997. Es pot consultar en línia*: www.tdx.cesca.es/TESIS_UdG/AVAILABLE/TDX-0223105-095000/taqf.pdf
- QUINONERO, L. “Un marxista es un débil mental”. A: “Crónica”, *El Mundo*, 20 de gener de 2002. Es pot consultar en línia*: <http://www.el-mundo.es/cronica/2002/111/1011609459.html>
- RECA, T. *La inadaptación escolar*. Buenos Aires: El Ateneo Editor, 1944.
- RESIDENCIA JUVENIL LES CORTS. *Memorias y programaciones, desde 1983 a 1990*.
- RICO PÉREZ, F. *La protección de menores en la Constitución y en el derecho civil*. Madrid: Ed. Montecorvo SA, 1980.
- RIESMAN, D. *La muchedumbre solitaria*. Buenos Aires: Paidós, 1971.
- RIERA, E. “L'assemblea d'educands del Grup Benèfic”. A: *Esfors*, núm. 10, abril de 1936 (publicació pròpia del Grup Benèfic).
- RÍOS MARTÍN, J.C. “La ley de responsabilidad penal de los menores. Cambio de paradigma: del niño en peligro al niño peligroso”. Treball inèdit, 2000.
- RÍOS MARTÍN, J.C.; SEGOCIA BERNABÉ, J.L. *La infancia en conflicto social: Tratamiento Sociojurídico*. Madrid: Cáritas, 1998.
- RIU, M. (dir.). *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*. Barcelona: CSIC, 1980, i 1981-1982, 2 volums.
- ROCA, T. (TC): *La historia de la Obra de los Tribunales Tutelares de Menores en España*. València: Sección de Publicaciones del Consejo Superior de Protección de Menores, Imp. J. Domenech, 1968.
- RODRÍGUEZ CABRERO, G. “El concepto histórico del Estado de Bienestar”. A: *Gaceta Sindical*. CCOO, gener de 1994 (monogràfic sobre l'Estat del benestar).
- RODRÍGUEZ FERNÁNDEZ, R. “Los centros de internamiento en la nueva regulación legal de la responsabilidad penal de los menores infractores”. A: *Revista Jurídica de la Comunidad de Madrid*, núm. 9, 2001. Consultable a: http://www.comadrid.es/pres_serv_juridicos/revista_juridica/numero9/comentario5.htm#_ftn36 (últim accés 16 de març de 2005).
- ROJAS MARCOS, L. “El poder de nuestros niños”. A: *El País*, 29 de setembre de 1993.
- ROMERO MAURA, J. *La rosa de fuego, el obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*. Madrid, 1977.
- ROUSSEAU, J.J.:
 - *Emilio o de la educación*. Barcelona: Ed Fontanella, 1973 (Ediciones de Bolsillo).
 - *Emilio o de la educación*. Barcelona: Bruguera, 1983.
- ROSTOW, W.W. *Las etapas del crecimiento económico: un manifiesto no comunista*. Madrid: Ministeri de Treball i Seguretat Social, 1993.
- ROVIRALTA ASTOUL, R. *Los Problemas de Asistencia Social en la Nueva España. Ensayo*. 1937.
- RUCHE, M. “La vida privada a la conquista del estado y de la sociedad”. A: ARIÈS, Ph.; DUBY, G. *La historia de la vida privada*, vol. I. Madrid: Taurus, 1987.
- RUEDA, J.M. “De los programas asistenciales a los programas de desarrollo comunitario para la atención a la infancia”. (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad: Bienestar y derechos sociales de la infancia*. Madrid: Ministeri d'Afers Socials, 1991, tom II.
- RUIZ, C. (coord.). *Educación social: viejos usos y nuevos retos*. València: Universitat de València, 2003.
- SAAVEDRA, R. “Mendicidad infantil en los ochenta”. (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad: Bienestar y derechos sociales de la infancia*, tom II. Madrid: Ministeri d'Afers Socials, 1991.
- SABATÉ, J. *Sociología de la marginación: un cas de Barcelona*. Tesi doctoral, Barcelona: UB, Facultat de Geografia i Història, 1982.
- SÁNCHEZ-V. C.; VENTURA, J. “Resolución de conflictos”. Treball del programa de doctorat, inèdit, 1990.
- SÁNCHEZ-VALVERDE VISUS, C.
 - “El Grupo Benéfico Wad-Ras. 1936-38: la etapa Frederic Godàs”. Treball del programa de doctorat, inèdit, 1989.
 - “Reflexiones en torno a la Historia del Educador Social”. Comunicació presentada al I Congreso Estatal del Educador Social. Múrcia, abril de 1995.

- "Dilemes ètics en la intervenció social". A: *Actes 1a Jornada sobre Serveis Socials d'Atenció Primària*. Barcelona: COPC, CODTSiASC, CEESC, 1998.
- "Los Colegios Profesionales de Educadores Sociales: un instrumento al servicio de nuestra profesión". A: *Revista de Educación Social*, RES, núm. 1, 2002. (Exemplar dedicat a Colegios Profesionales de Educadoras y Educadores Sociales) (<http://www.eduso.net/res/?b=1&c=9&n=25>).
- "Els reptes de l'educació social en els propers 10 anys: la tensió del consens". A: PLANELLA, J. i VILAR, J. *L'educació social: perspectives i camins*. Barcelona: Ed. Pleniluni, 2003.
- "El encargo vivido desde la practica profesional: una experiencia y algunas propuestas". A: *Actas IV Congreso Estatal Educador Social "Políticas socioeducativas: retos y propuestas en el siglo XXI"*. Galicia: CESG, 2004.
- "Història de l'educació social". A: *L'Informatiu*, núm. 29, maig de 2005, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "L'Institut de Pedagogia Especial de la Junta de Protecció a la Infància de Catalunya, 1935". A: *L'Informatiu*, núm. 30, juliol de 2005, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "Un problema institucional amb els horaris dels educadors del Grup Benèfic Wad Ras, el 1932". A: *L'Informatiu*, núm. 31, octubre de 2005, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "La participació espanyola en el IV Congrés Internacional per al Protecció de la Infància, Milà, novembre de 1927". A: *L'Informatiu*, núm. 32, desembre de 2005, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "L'Asil Toribio Durán: l'exemple del que no ha de ser". A: *L'Informatiu*, núm. 33, febrer de 2006, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "El sistema d'atenció i protecció a la infància en els anys 70: crisis i primers intents de renovació". I i II, a: *L'Informatiu*, núm. 35 i 36, Barcelona, 2006, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "Fem memòria" (sobre la història de l'educació social). A: *L'Informatiu*, núm. 37, Barcelona, desembre de 2006, publicació periòdica del CEESC. (*)
- "La vigència de Paulo Freire". A: *L'Informatiu*, núm. 38 al 41 Barcelona, 2007, publicació periòdica del CEESC. (*) (Es pot accedir també a una versió íntegra de tot el treball a: http://www.ceesc.cat/documentos/mural/Mural_Paulo%20Freire.pdf).
- "La Junta de Protecció a la Infància de Barcelona, 1908-1985: Aproximació històrica i Guia Documental de su Archivo". Tesi doctoral, any 2007. Publicada electrònicament a: <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0528107-122248/>
- "Ideologies, cultura política i educació social". A: *Revista de Educación Social*, RES, núm. 6, 2007. (Exemplar dedicat a: "Educación Social y Políticas Sociales"; <http://www.eduso.net/res/?b=9&c=78&n=226>)
- "El torn i l'abandonament de nens i nenes: elements per al debat sobre els 'Baby Box'". A: *Infància, Butlletí dels professionals de la infància i l'adolescència*. Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya, núm. 7, febrer de 2007. (**)
- "Infància i menors. Sobre el nom i el concepte". A: *Infància, Butlletí dels professionals de la infància i l'adolescència*. Departament d'Acció Social i Ciutadania, Generalitat de Catalunya, núm. 15, febrer de 2008. (**)
- (*) → tots els articles publicats a *L'Informatiu*, són també accessibles en format electrònic a l'apartat corresponent dels "Fulls Informatius" del web <http://www.ceesc.es/CATALA/default.htm>
- (**) → totes tres són accessibles a l'apartat corresponent de la publicació electrònica de la revista en el web: <http://www.gencat.net/benestar/departament/publicacions/index.htm>
- SANTOLARIA SIERRA, F.
 - *Reeducación social. La obra pedagógica de Josep Pedragosa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1984.
 - "Los colegios de doctrinos o de niños de la doctrina cristiana. Nuevos datos y fuentes documentales para su estudio". A: *Hispania, Revista Española de Historia*, núm. 192.
 - *Marginación y educación. Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*. Barcelona: Ariel, 1997.
 - Edició i introducció a: GIGINTA, M. *Tratado de remedios para pobres*. Barcelona: Ariel i Ed. UB, 2000.
 - "Casas de familia y colonias agrícolas. Dos tendencias institucionales de la reeducación social en España (1900-1950)". A: *Revista de Educación*, núm. extraordinari, 2000.
- SARASA S. ; MORENO L. (comp.). *El estado del bienestar en la Europa del sur*. Madrid: CSIC - Instituto de Estudios Sociales Avanzados, 1995.
- SARRAILH, J. *La España ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*. Madrid: FCE SA, 1979.
- SENILLOSA, I. *El dret a ser nen*. Barcelona: Cristianisme i Justícia, 1993.

- SIGUÁN M. La psicología a Catalunya. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- SLAMA, A.G. “El mundo que dejamos a nuestros hijos”. A: “Temas de nuestra época”, núm. 294, separata d’*El País*, 30 de setembre de 1993.
- SOLÀ i GUSSYNYER, P.
 - *Educació i moviment llibertari a Catalunya 1901-1936*. Barcelona: Edicions 62, 1980.
 - “Consideracions generals sobre l’evolució de l’educació de la primera infància (segles XIX i XX)”. A: *V Jornades d’Història de l’Educació dels Països Catalans*. Vic: Eumo, 1984.
- SOLÉ BLANCH, J. *Antropología de la educación i pedagogía de la juventud. Procesos de Enculturación*. [S.l.]: URV, 2005. Es pot consultar en línia*: http://www.tdx.cesca.es/TESIS_URV/AVAILABLE/TDX-0324106-111420//.
- SOLÉ-TURA, J. *Catalanisme i revolució burgesa*. Barcelona, 1967.
- SOPEÑA NUALART, E. “Repertori de noms de la infància”. Article inèdit, 1987.
- SPITZ, R. *El primer año de vida del niño*. Ciutat de Mèxic: FCE, 1975.
- TAMANES, R. *La República. La era de Franco*. Madrid: Alianza, 1973.
- TERMES, J. “La immigració a Catalunya: política i cultura”. A: *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*. Barcelona: Dep. Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983.
- THACKRAH. “The effects of arts trade professions and civil states and habit of living on health and longevity”. A: ARTOLA, M. *Textos fundamentales para la historia*. Madrid: Alianza, 1978.
- THOMAS, H. *La Guerra Civil española*. Madrid: Urbión, 1979 (7 volums).
- TOMAS Y VALIENTE, F. *El marco político de la desamortización en España*. Barcelona: Ariel Quincenal, 1972.
- TOME TAMAME, J.C. “Ley Orgánica Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores: especial consideración a las medidas sancionadoras-educativas”. A: *Noticias Jurídicas*, desembre de 2002, accessible a: http://noticias.juridicas.com/areas_virtual/Articulos/55-Derecho%20Penal/200212-185512281010243310.html (últim accés 22 de gener de 2006).
- TORRI, M. *Storia dell’India*. Roma: Laterza, 2000.
- TRIBUNAL TUTELAR DE MENORES DE BARCELONA. *Hacia la preparación y especialización del personal educador, doctrina y práctica. Ponencia presentada a la XVIII Asamblea de la Unión Nacional de Tribunales Tutelares de Menores celebrada en Córdoba en octubre de 1958*. Barcelona: Gráficas Marina, SA, 1958.
- TRILLA, J. “Pedagogia del Lleure”. A: *Actes del Col·loqui Univeristari Artur Martorell, educador del nostre temps*. Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995.
- TRINIDAD FERNÁNDEZ, P. “La infancia delincuente y abandonada”. A: BORRAS i LLOP, J. (dir.). *Historia de la infancia en la España contemporánea 1834-1936*. Madrid: MTAS, 1996.
- TUSELL, J. *Historia de España en el siglo XX*. Madrid: Taurus, 1998, vol. I a IV.
- TUÑÓN DE LARA, M.
 - *La España del siglo XIX; I y II*. Barcelona: Laia, SA, 1978.
 - *Estudios sobre el siglo XIX español*. Madrid: Siglo XXI, 1978.
 - *La España del siglo XX; I y II*. Barcelona: Laia, SA, 1974.
 - *España: la quiebra de 1898*. Madrid: Sarpe, 1986.
- UBIETO, J.R. “Història i psicologia de la família”. A: *Aspectes psicològics i socials*. Barcelona: Fund. Pere Tarrés, 2004.
- UDINA, M.J. “Artur Martorell, un mestre i un gran funcionari a l’Ajuntament”. A: *La Municipal de Barcelona*, núm. 45, gener-març 1996.
- UNESCO. *Documents*, núm. 16/1990.
- UNICEF, DGAI (GENERALITAT DE CATALUNYA). *Documents de treball per a la Infància*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social, 1991.
- VALLESPÍ i SOLER, J.; SUREDA i GARCIA, B. “Anotacions sobre la història de l’educació i la cultura popular”. (Comunicació). A: *V Jornades d’Història de l’Educació als Països Catalans*. Vic: Eumo, 1984.
- VARELA, J.; ALVAREZ-URIA, F. *Arqueología de la escuela*. Madrid: Las Ediciones de la Piqueta, 1991.

- VARGAS, A. “La Casa dels Infants Orfes de Barcelona”. A: *L’Avenç*, núm. 91, març de 1986, article inclòs en el dossier “L’assistència pública a la Barcelona Moderna”.
 - VENTAS, R. *La minoría de edad penal*. Madrid, 2002. Tesi doctoral sota la direcció del doctor Manuel Cobo del Rosal, accessible a: <http://tesis.sim.ucm.es:2004/der/ucm-t26341.pdf> (últim accés, 2 de juliol de 2005).
 - VENTURA FACI, R. “La intervención judicial en España en el ámbito de menores”. (Ponència). A: *I Congreso Internacional Infancia y Sociedad*. Madrid: Ministeri d’Afers Socials, 1991.
 - VEYNE, P. “El imperio romano”. A: *La historia de la vida privada*. Madrid:Taurus, 1987, tom I.
 - VILÀ MANCEBO, A. *Els serveis socials a Catalunya: una visió històrica*. (Tesi doctoral). Girona: UdG, Facultat de Ciències de l’Educació, 2003. Es pot consultar en línia*: <http://www.tesisexarxa.net/TDX-0329104-140533/index.html>
 - VILAR, P.
 - “Procés històric i cultura catalana”. A: *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*. Barcelona: Dep. de Cultura, 1983.
 - *Historia de España*. Barcelona: Crítica-Grijalbo, 1984 (19a).
 - *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona: Planeta-Agostini, 1993.
 - VILLA RUBIO, M.
 - “Impacte de la llei de descentralització del sistema català de serveis socials. Política d’integració social i dret”. Article facilitat en l’Escola d’Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1994.
 - “Principi de legalitat i sistemes de protecció social I i II”. Article facilitat en l’Escola d’Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1993.
 - “Política social i prestació de serveis socials: l’òptica del dret”. Article facilitat en l’Escola d’Estiu de Serveis Socials, Diputació de Barcelona, juliol de 1994. (Està datat per l’autor a abril de 1993).
 - VILLARESPE, V. “Los economistas políticos clásicos: Pobreza y población. Algunos de sus teóricos relevantes”. A: *Problemas del desarrollo*. Mèxic: IIEC-UNAM, octubre-desembre, 2000, vol. 31, núm.123. Consultable a: http://www.ejournal.unam.mx/problemas_des/pde123/PDE12302.pdf (últim accés, 20 d’abril de 2005).
 - VIVES, LL. *De subventione pauperum. Libro II* (edició castellana amb el títol de: *De las necesidades humanas*. València: Gonzalo Nieto, 1781).
 - VOLPI, M. *O adolescente e o ato infracional*. Sao Paulo: Cortez Editora, 1997.
 - WALDECK-ROUSSEAU. *Rapport... sur l’exécution de la loi du 23 décembre de 1874 relative à la protection du premier âge*. Paris, 1886. Es pot consultar en línia*: <http://gallica.bnf.fr/>
 - WEBER, M. *La ética protestante y el espíritu del capitalismo*. Barcelona: Península, 1975 (3a ed.).
 - WOLF, S. *Los pobres en la Europa Moderna*. Barcelona: Crítica, 1989.
 - YSART, F. XAVIER. *La vigilància dels menors i els delegats de protecció a la infància*. Barcelona: Publicacions del TTM, 1932.
- (Els enllaços d’accessibilitat en línia assenyalats amb * han estat comprovats en data 14 de juliol de 2008.)*

Revistes i publicacions periòdiques pròpies de la JPIB

- *Boletín de la Junta Provincial de Protección a la Infancia*. BJPIB (Govern Civil). Barcelona: Imp. Casa P. de Caridad, 1908-1909.³⁸⁷
- *La Caridad. Revista de Beneficencia y de Bien Social*. Barcelona. Editada per la Junta Provincial de Protecció a la Infancia, 1926-1930, any I-V.³⁸⁸
- *Esforz. Recull literari-pedagògic*. (Òrgan mensual del Grup Benèfic de la Junta Provincial de Protecció de Menors). Barcelona. Editat per l'Escola de Tipografia del Grup Benèfic.
 - Època I, 1935-1936, anys I i II (11 números)³⁸⁹
- *Llum i color*. (Publicació escolar del Grup Benèfic, segons la tècnica de “la impremta en l'escola Freinet”). Barcelona: Escoles del Grup Benèfic, 1937, núm. 1 i 2.
- *Vida religiosa*. Full dominical del Grup Benèfic. La publicació va anar canviant de nom: *Vida religiosa; Congregación Mariana; Boletín de Vida Religiosa...* Es va publicar entre 1940 i 1944 i era un full de la missa dominical en què s'inclouia una petita ressenya de la informació de la vida social del Grup Benèfic. Imp. del Grup Benèfic.³⁹⁰
- *Boletín de la Obra de Formación Social de la Junta Provincial de Protección de Menores de Barcelona y de la Congregación Mariana de Nuestra Señora de las Mercedes y San Francisco de Asís (Calle Ancha, 35, pral.)*. Barcelona, Imp. Gráfica Ventura, des de 1945, fins a 1947 (14 números; a partir del núm. 2 es titula *Boletín Circular de Actividades de la Obra*).
- *Pro Infancia y Juventud*. Publicació mensual de la Junta Provincial de Protecció de Menors de Barcelona. 1950-1969.³⁹¹

Entrevistes

- Amb **Frederic Godàs**, al seu domicili, el 27 de febrer de 1989.
- Amb **Frederic Godàs**, i també amb **Jerónimo Llorca**, **Emili Riera**, **Mercedes Pacigalupi**, **Salvador Ferran** i **Pepita Conserneau**, també al domicili de Godàs, el 13 de març de 1989. Tots eren educands del Grup en l'època en què Frederic Godàs va assumir-ne la direcció.
- Amb **Toni Julià**, una llarga entrevista, específica, formal, sobre el gruix de la meua tesi, el 18 de març de 2006, a casa seva (a més de moltes altres d'informals...).
- També he mantingut contacte personal i epistolar fluid, amb missatges d'anada i tornada, amb **Félix Santolaria**, que em va introduir en l'Arxiu Personal de Josep Pedragosa, APJP.
- Diferents entrevistes mantingudes al llarg dels anys 1995, 1996 i 1997, tant a Barcelona com a Eivissa, amb **Margarida Ferrer**.
- I he compartit més d'una estona, al principi dels noranta, amb **José García**, quan tots dos ens iniciàvem en aquestes investigacions.

387. Es poden consultar els quatre números que van sortir a l'AHCB. La col·lecció de la BNC és incompleta.

388. Es poden consultar, tota la sèrie, a l'AHCB.

389. Tan sols he pogut consultar-la a partir dels exemplars que em va facilitar, de la seva col·lecció particular, Frederic Godàs, dels quals vaig fer una còpia.

390. Es poden consultar, tota la sèrie, a l'AHCB.

391. Jo no he trobat cap número posterior al 126, de 1969. La majoria són consultables a la Biblioteca del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada del Departament de Justícia, CEJFE, on van ser enviats els que es van rescatar com a fruit de la investigació de la qual deriva aquesta obra. En aquesta mateixa Biblioteca, és consultable la *Revista de la Obra de Protección de Menores*, que es va publicar des de 1945 fins a 1973 (163 números, que també van aparèixer en el procés de rescat). Aquesta publicació va tenir continuïtat després en *Menores* i, ja en els anys vuitanta, *Infancia y Sociedad*. També es poden consultar en la mateixa Biblioteca diferents números ciclostilats del *Boletín Informativo del CSPM — Consejo Superior de Protección de Menores—*, del començament dels anys setanta.

6. Sigles, acrònims utilitzats i relació d'il·lustracions

Sigles i acrònims utilitzats:

AHCB:	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AJPMB:	Arxiu de la Junta de Protecció de Menors de Barcelona
ANC:	Arxiu Nacional de Catalunya
BOE:	Boletín Oficial del Estado
BJPPIB:	Butlletí de la Junta Provincial de Protecció a la Infància de Barcelona
BNC:	Biblioteca Nacional de Catalunya
CEDA:	Confederación Española de Derechas Autónomas
CEJFE:	Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada
CENU:	Comitè de l'Escola Nova Unificada
CFEEB:	Centre de Formació d'Educadors Especialitzats de Barcelona
CSPM:	Consell Superior de Protecció de Menors
DIBA:	Diputació de Barcelona
DGAI:	Direcció General d'Atenció a la Infància (després "i l'Adolescència", DGAIA)
DGPTM:	Direcció General de Protecció i Tutela de Menors
DOGC:	Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya
DUN:	Dia Universal de la Infància
FET y de las JONS:	Falange Española Tradicionalista y de las Juntas Obreras Nacional Sindicalistas
GANC:	Catàleg General de l'ANC
ICASS:	Institut Català d'Assistència i Serveis Socials
INAS:	Institut Nacional d'Assistència Social
ILE:	Institución Libre de Enseñanza
INP:	Institut Nacional de Previsió
IRA:	Institut Ramón Albó del carrer Wad Ras
IRAMV:	Institut Ramón Albó de Mollet del Vallès
JPIB:	Junta de Protecció a la Infància de la Província de Barcelona
JPM:	Junta de Protecció de Menors
MEC:	Ministeri d'Educació i Ciència
MTAS:	Ministeri de Treball i Assistència Social
OCN:	Oficina Central del Niño
ONU:	Organització de les Nacions Unides
OPM:	Obra de Protecció de Menors

OTA:	Obra Tutelar Agrària
OTPTM:	Òrgan/s Territorial/s de Protecció i Tutela de Menors de la DGPTM
OTPTMBCN:	Òrgan Territorial i serveis territorials de Barcelona de Protecció i Tutela de Menors de la DGPTM
PPM:	Patronato de Protección de la Mujer
PSOE:	Partit Socialista Obrer Espanyol
TTM:	Tribunal Tutelar de Menors
UAB:	Universitat Autònoma de Barcelona
UB:	Universitat de Barcelona
UdG:	Universitat de Girona
UIB:	Universitat de les Illes Balears
UGT:	Unió General de Treballadors
UPF:	Universitat Pompeu Fabra
UOC:	Universitat Oberta de Catalunya

Relació d'il·lustracions:

II·lust. 1: Model d'intervenció de la JPIB proposat per Pedragosa	72
II·lust. 2: Model assistencial liberal progressista republicà proposat per Álvarez Uría	108
II·lust. 3: La vida als centres de l'INAS. Segons Carlos Giménez	128

7. Annexos

ANNEX DOCUMENTAL: reproduccions facsímil de documents presents a l'AJPMB

Introducció

En aquest apartat es vol adjuntar i reproduir alguns dels documents accessibles a l'AJPMB.

La selecció està adaptada a les possibilitats d'edició, però es considera prou representativa del conjunt. Si més no pel que fa a moments clau del funcionament institucional, que queden bastant ben reflectits i donen una idea del transcurs que va viure la institució.

Cada un dels documents s'ofereix acompanyat d'una informació de presentació que l'identifica i l'ubica en el moment en què es produeix.

Relació de documents:

1. Acta del Ple de 4 de juliol de 1911 (AJPMB, f701).
2. Informes del vicepresident de la JPIB, Jaume de Riba, sobre l'estat de les institucions i les relacions Junta-TTM, 1931 (AJPMB, f984).
3. "Memòria Estat Institucions", febrer de 1939 (AJPMB, f282).
4. "Plan de labor de la Junta" (del secretari Aunós), 1950 (AJPMB, f1150).
5. Propostes: "Per una nova protecció de menors", 1977-78 (AJPMB, reg. 408, UI 107).

1. Nom del document:

Acta del Ple de 4 de juliol de 1911

2. Tipus de document:

Acta de l'òrgan de govern màxim de la Junta

3. Autor i data:

Està transcrita al llibre d'actes per un oficial i revisada i firmada pel president (el governador civil) i el secretari de la Junta, Ramón Albó.

4. Comentari:

Interessant perquè és de la primera etapa, quan encara gairebé tot es decidia en el Ple, que es reunia un vegada al mes. Després, aquest òrgan va quedar relegat a un paper més secundari i va passar a reunir-se un màxim de dues vegades l'any.

Es percep el moment institucional (la Junta tan sols portava quatre mesos de funcionament). La presa de decisions, el tracte vers les persones, les seves opinions, els temes, l'actitud i la capacitat col·laborativa del fedatari (el secretari Ramón Albó), corresponen a una institució en moment "instituent". El fet d'estar escrita a mà en fa una mica més difícil l'accés, però és intel·ligible.

Conté, entre moltes altres, les decisions de: començar a constituir la biblioteca de la Junta; crear bons per complementar l'alimentació de dones embarassades; el nomenament de Josep Pedragosa com a director de l'Alberg Provisional, la memòria de l'actuació d'aquells primers mesos (en la qual el tema dels trinxeraires és central), etc.

5. Referència (número de fitxa i nom del lligall a l'Arxiu de la JPMB):

f701 JPIB PLE ACTES FEBRER-1911 / GENER-1921

6. Referències relacionades (altres lligalls relacionats):

La resta de les actes del Ple des de 1911 fins a 1921 es troben en el mateix lligall-llibre d'actes. Per a altres documents relacionats amb el Ple, acudiu a la Guia Documental de l'AJPMB.

continúe entendiendo en todo ello, vándole á estos fines un amplio voto de confianza.

A propuesta del Sr. Pradell se acordó solicitar á Madrid el Reglamento de la Unión de Fomento y Fomento Industrial.

Previo mocion de una de las Chas. vocales se acordó que la Comisión Permanente propusiera á la mayor brevedad posible, la manera como podría entrar en funciones de dicha primera sección.

Al no habiendo otros asuntos se que hacer se levantó la sesión.

El Secretario,

V.º B.º El Gobernador Civil
Presidente,

R. M. S.

Señores:
Gobernador. P.º.
Rabala
Puig y Alpuard
Marzal
Cucheta
Lopez
Comaninas (C.)
Martí Raqué
Peris
Blanc
Farriss
D.º Angela Vallés
i.º i.º Ferrerito

En la ciudad de Barcelona á las cuatro y media de la tarde del día cuatro de julio de mil novecientos once abre la sesión el Excmo. Sr. D. Manuel Fontela, Gobernador Civil de Cataluña, con la asistencia de los señores ausentes al margen.

Excusaron su asistencia los Sres. Marqués de Camps, Sr. Manuel Pisona, Sr. Jaime Carrer, Sr. Jaume, Marqués de Otella, Excmo. Sr. D. Luis Montada, Excmo. Sr. D. Bonaventura Bosch y Almirante y Sr. Francisco de A. Barcina.

El Sr. Presidente dio cuenta de haber sido nombrados para firmar hasta de la junta los Sres. D. Aquilón Robert y Ferris, Sr. Jaime Carrer, Sr. Quinto Lopez, Sr.º Angela Vallés, Sr.º Blanc y Bonet, Sr.º Francisco de A. Barcina, Sr.º Eusebio Comaninas, Sr.º Jacinto Jorral y Sr.º José Ferrerito, estos últimos en calidad de vocales suplentes, habiéndose la junta celebrado con satisfacción de dichos nombramientos, como tambien de la campaña que lleva á cabo

El Sr. Presidente cubre el falto de los míos en teatro, entendiéndose en cordata satisfacción de la misma y tanto a dicho Sr. Presidente un expresivo voto de gracias.

El propio Sr. Secretario trató de la necesidad de prohibir a las mujeres poder acudir a clases y a las que alumnadas a sus hijos, acordándose por tanto a las que llevan un año de asistencia en este capital para el Restaurant del Obispo de Sta. Maritima y para el Ateneo de S. Antonio, cuyos libros costarían a la Junta 0'35 pts. cada uno. Los libros de la Quina Germánica y Gracia (que también puede prestarse tal servicio) como sólo consisten en un plato de sopa no excederán 1'0'15 pts. cada uno. Propone encargar este sistema de protección, con otros muchos.

Se aprueba el modelo de libros exhibido a la Junta por el Secretario; así como organizar una comisión gratuita a cargo de la Junta para inaugurar el "reservado" mencionado, delegándose al Secretario a propuesta del Sr. Presidente.

Se dio cuenta de haber sido colocados ya dos míos en la Granja Aguilera que está organizando la Junta de Patronato.

A propósito de este tema de colocaciones el Sr. Presidente dice que el ideal del sistema alacantino respecto a "primero" comienza mediante el trabajo la educación del niño y segundo formar una verdadera escuela agrícola, se puede hallar los míos con las aptitudes necesarias para resolver los problemas modernos que ofrece la agricultura tanto a esta como a otros capitales.

El Sr. Presidente añade que para conseguir la realización de este ideal que alarga estos problemas es preciso un estudio exhaustivo a realizarse en el seno de la Junta, la cual formará un comité en el que se discutirán todos los temas para dar lugar a una acción puntual y positiva, cre-

yendo este estudio reunir personas de tanta valía y de tanta competencia que sería difícil, por no decir imposible, encontrarlos propios, lo cual hace esperar la solución en el seno de la Junta de todos los actuales problemas que integran la profesión de la agricultura.

Por esta razón submite que debe nombrarse una Comisión para que estudie la manera de ampliar en lo posible el actual sistema, de colocación propuesto a tal efecto a los Sres. siguientes: Excmo. Sr. Narciso de Camps, D. Manuel Pascual, D. Ignacio Pioma, D. Manuel Peláez y D. Emilio de Turis.

Esta propuesta es aprobada por unanimidad.

El Sr. Presidente dice que uno de los problemas a que anteriormente se refiere es el de los jóvenes y adultos vagos, aptos para el trabajo, que resultan por las calles y que en invierno constituyen verdaderas bandadas. Ocaso que debe constituirse la acción social con la corrección de los de la legalidad establecida y en este sentido se ofrece como Autoridad gubernativa a la Junta, para continuar intensamente a este fin y al de la "Iniciativa" en general.

Para estudiar este problema submite que debe nombrarse una Comisión, al efecto propone presentarse a los Sres. siguientes: D. Guillermo Lopez, D. Francisco Díez y Alfonso y D. Federico Hatala.

Se aprueba por unanimidad este propuesta.

El Sr. Alba da cuenta de haber recibido una comunicación de D. Agustín Poler, aplicando el nombramiento de Vocal de la Junta que a su favor se hizo, pero manifestando al propio tiempo no poder aceptar por razones de salud.

El Sr. Secretario manifiesta que se ha comunicado con dicho Sr. Poler que a pesar de sus expresiones el Sr. Poler se ratifica en su de-

misión.

Se acuerda no ampliar la duración del expediente G. Pobert.

Se le da cuenta de haber sido nombrado Director del Allaque Provisional, con el haber mensual de cinco quinientos pesetas, el Sr. D. José Pérez-guz.

Se acuerda pasar la correspondiente denuncia contra los patios de las viviendas por explotación de estos.

El Sr. D. Manuel Piñero manifestó también que el estorvo vocal de esta Junta, D. Manuel Piñero ha obtenido de la Compañía de teléfonos una rebaja de 50% en los precios de alquiler por los 100 aparatos telefónicos puestos a cargo de esta Junta, tanto en las Oficinas y otros en el Aserradero.

Se acuerda expresar las gracias por tal servicio al Sr. Piñero, y a la Compañía de teléfonos que ha condescendido a aquella rebaja.

La Junta se adhirió al próximo Congreso Internacional de Jóvenes, para Oñiz que se está celebrando en París, y se autoriza a la Jefatura de haberse comprometido ya a sí ochenta y tres jóvenes.

Se lee la memoria de los trabajos realizados por la Junta desde su constitución, que es como sigue:

La Comisión Permanente de esta Junta Provincial de Protección a la Infancia, habiendo sido de la autorización concedida por esta, para que promoviese los trabajos encaminados a la recogida y amparo de los niños abandonados llama los trabajos de los cuales se habló detalladamente en la última reunión general y se conforma con las condiciones formuladas en la Memoria de los Mes. Abril y Mayo y Alfonso, así como también la constitución del local industrial

para que dicha función social pudiera realizarse a la mayor brevedad posible, habiéndose inaugurado el mismo el jueves día 13 de este mes. En asistencia de la Junta, Autoridades, prensa y distinguidas personalidades de este Capital, previamente invitadas por el Sr. D. Perceval de esta Junta don Manuel Pórtela. Los asistentes expresaron sus felicitaciones al Sr. D. local que se celebraron simultáneamente del finisimamente que vive en el momento o después el Sr. D. Collado y Perceval de la Junta, con anterioridad para expresar la gratitud y trascendencia del acto realizado, en su calidad de Jefe de la Junta, Municipal y Provincial, y el Sr. D. Perceval de esta Comisión, manifestando un mayor viva adhesión a la idea emprendida por esta Junta Provincial, a la vez que permitieron la más entusiasta ayuda y cooperación de las respectivas Comisiones por ellos representadas, hacia la misma. = Dicho local es capaz para albergar a más de 50 hijos y se halla instalado, conforme se sabe, en el ex-convento de los Mínimos. = Como la idea de la Junta no podía sufrir ninguna clase de retraso, ante de la inauguración dicha Comisión Permanente se propuso de utilizar un local que temporalmente sirviera o tuviera la finalidad del construido en el repetido ex-convento, o sea de depósito provisional de trinquerales, habiéndolo encontrado gracias a la Cooperación de la Comisión Municipal de Oñiz, en el Arco Municipal del Sr. Parque, en el cual se pusieron a disposición de esta Junta, los locales, mediante una remuneración que de un mes a más se fijó en una parte de la renta por plaza. Al mismo tiempo la propia Comisión Permanente se puso al habla con la Comisión Municipal de Pobert a fin de que los agentes de la misma fuesen los que practicasen la recogida de los trinquerales en unión con los agentes especiales de Pobert. = Haciendo pues, local para depósito provisional y pa-

sonal para la recepción, esta pudo empezar el día 25 del mes de Mayo último. Ochoa con la inauguración de dicho Albergue provisional, dicho se está que podrá efectuarse en el mayor agustamiento. = Niños recogidos. Desde la institución hasta se han recogido 93 niños forasteros, de los cuales, después de un detenido estudio acerca las condiciones que reúne cada uno de ellos, han ingresado 11 en el Asilo Durán (Casa de Corrección), 11 en la Grande Jaller del Orfán Jesús, 2 en la Casa de Familia, 11 han sido reclamados por sus padres, a quienes se les hizo entrega de ellos de hechas las amonestaciones y advertencias necesarias para el caso de repuntancia, 3 fueron mandados para Valencia y 4 para Cartagena, en cuyas capitales residen sus familias, se les telegraficó de nuestro Presidente al Sr. Gobernador de cada una de dichas ciudades, a fin de que faciliten a recibirlos. = Orfanos en el Asilo Durán. ha ingresado uno niño, acogido ante de inaugurarse las oficinas de la Junta, hoy vive en el Orfan. Sr. Presidente de la misma y otro que, según opinión unánime de la Comisión Permanente, sea un caso de extrema justicia. = Servicios prestados. = En las oficinas de la Junta se presentan todos los días personas que solicitan el auxilio de la misma para la colocación de menores en establecimientos benéficos, a los cuales procura atender en lo posible. = Otros servicios prestados en los orfanos: Ingreso de un niño en la Grande Jaller del Orfán Jesús. Ingreso de dos hermanos en el Asilo-Casa de la Infancia. = Se ha mandado un niño a Roma, donde residen sus abuelos y otro a Valencia, por cuenta de la Junta. = La Junta también ha informado sobre diversos asuntos propuestos por varias empresas de circunvalaciones para el pago del 5% que por ministerio de la ley deben satisfacer, y sobre el aumento de niños

menores dedicados a trabajos en establecimientos pidiendo, sobre los cuales el Excmo. Sr. Presidente, en su calidad de Gobernador Civil, ha dictado severas disposiciones, con aplauso de todos los buenos ciudadanos. = El Sr. Trabajaos = El Sr. Pío. Sr. Gobernador como Presidente la Junta, publicó en el Boletín Oficial una circular extendida al Sr. Alcalde de la Provincia, que tiene cuenta de la constitución de sus respectivas Juntas Locales de Protección a la Infancia y constituyen un superado del acto del acto de la misma y de la relación de los individuos que las componen, habiendo sido por resultado dicha circular que hasta la fecha, se hayan constituido en esta sola provincia 138 Juntas Locales de Protección a la Infancia, según comunicaciones recibidas y mandadas al Consejo Superior. = Se ha apartado a las Autoridades, Corporaciones, prensa y personalidades de todo orden, a los Ministros y otras Juntas de España, la Provincia referida por los Sres. Albo y Páez y Alfores, la cual ha constituido un medio para que se estrechez las simpatías de la opinión hacia la obra que desarrolla la Junta. = Esta Provincia se ha mandado también, como era natural, al Consejo Superior de Protección a la Infancia, habiéndole recibido del mismo una calorosa y entusiasta felicitación, que la Junta ha agradecido profundamente. = Acuerdos. = Entre otros se tienen acordados y se hallan ejecutando los siguientes: = Dar gracias a la Excmo. Diputación de Barcelona por haber entregado a esta Junta diversos muebles con destino a la Oficina, lo propio que hacer constar en acta el agradecimiento de la misma hacia el vocal Ferrer-Contreras don Manuel Ferrer por el regalo referido. = Adquirir 20 camas con destino al Albergue provisional de los forasteros y completar este número hasta llenar del todo el dormitorio. = Acostar 20 plazas obreras por el Asilo del Páez. = Formar a cargo de la Junta 9 niños del Asilo Durán y 4 de la Grande Jaller del Orfán Jesús, 22 de la

Casa de familia, 5 niños del Orfanato de San José y 12 niñas también del Asilo del Buen Pastor ingresaron todos en tiempo de la anterior Junta Provincial. = Admisión al primer Congreso Provincial de Juveniles para niños. = Resolverse de los nombres de autores y de ocupadores por esta Junta y a cargo de la misma, en el día de la fecha. =

Orfanato Durán: 20 = Escuela Taller Niños Juv.: 5 = Casa de Familia: 24 = Orfanato de San José: 5 = Orfanato del Buen Pastor: 13, que forman un total de: 67, que junto con los que se hallan en observación o sea 57, da un total de 124. = La Comisión Permanente se reunió con los individuos que componen la Junta primera a fin de acordar la manera como esta Junta ocupará a desarrollar la acción que le está confiada. = Darse cuenta de un auto-jornal del Inspector provincial de Caridad Ch. Raballer, oral de dicha Sección, que consiste: 1.º en publicar una circular para que todas las Asociaciones de cualquier clase que se dediquen a proteger a la mujer en sus labores, recién paridas y niños menores de edad, remitan a esta Junta los datos relativos a su funcionamiento, asistencias practicadas, fondos invertidos, etc. durante el último año, para así saber los adelantos que se verifican en la actualidad con referencia a su actividad. 2.º hacer una detallada elección de las Asociaciones de mujeres y niños que estén colocadas las que han pasado por casa una. 3.º ordenar a los Jcs. municipales remitan la estadística de los niños por ellos admitidos en dichas Asociaciones o en el domicilio de los mismos o en el de las madres, expresando los domicilios y los de las casas-cunas. 4.º subvencionar por vía de ensayo, con el 30% del aumento de gastos que tengan todas las Asociaciones; y 5.º constituir una Junta de señoras agregada a la Sección que fluye en cuanto le sea posible todo los cometidos de la Comisión. = Se discutio este proyecto y con algunas pequeñas mo-

dificaciones, los concurrentes expresaron su consentimiento al proyecto en práctica, hasta su completa implantación. = En esta reunión se encargó también a las señoras que asistieron a la misma al Secretario, asegurarse con los datos que se dan sobre el estado de obreros y obreras, a fin de poder utilizar la Junta, si lo estimaba conveniente en el caso de organizar un servicio siempre en favor de las subvenciones pobres y mujeres también pobres que asistieron a sus hijos. = En virtud de todo lo expuesto la Comisión Permanente tiene el honor de proponer a la Junta en pleno de Protección a la Infancia los acuerdos siguientes: = 1.º Participación de todos los acuerdos tomados por la propia Comisión Permanente y que se rijan a los estatutos; = 2.º Mantener una gaceta o avisos oficial a los periódicos locales para que los Directores de los establecimientos de Beneficencia que existen en Barcelona den cuenta a la Junta de la existencia de los mismos, a fin de poder formar criterio acerca de las necesidades que en los mismos se atienden; 3.º Continuar el estudio de la asistencia a las mujeres pobres en sus labores y a las que van a sus hijos y establecerse cuanto antes, autorizando al Comité Ejecutivo de esta Junta en cuanto a los trabajos y gestiones estime convenientes; 4.º Desarrollando la acción de la Junta a todos los extremos que permitan las disposiciones vigentes, a medida que sea posible. = Tal es la labor que ha realizado esta Comisión Permanente, estando la misma en la seguridad que merecerá la aprobación de la Junta Provincial de Protección a la Infancia. = Barcelona, 10 de Julio de 1911. = El Secretario = Ramón Albó y M. =

El apunte por unanimidad, acordándose su remisión al Consejo Superior.

Se da cuenta del acuerdo tomado por la Junta de Patronato, pidiendo a esta Junta que pague por cada estada diaria de los niños ocupados por la misma, en la Casa de Familia, ocho reales.

El Sr. Presidente objeja sucesivamente la labor que viene realizando dicha Junta de Patronato, pero dice que el precio acordado es exagerado, máxime teniendo en cuenta el número de niños ingresados en la indicada Casa de Asistencia. Por este motivo el mismo Sr. Presidente propone que se acuerde pagar por día por cada estancia seis céntes, o sean treceaventa y cinco pesetas al mes. Así se acuerda.

El Sr. Corcuera, Presidente de la Junta de Patronato, expone la labor que realiza la misma y dice que el precio acordado es el mínimo que puede cobrarse, para no perjudicarse en sus intereses la Junta que preside.

El Sr. Barbaño da cuenta de que el Depósito de San José existen como niños procedentes de la anterior Junta de Patronato, y que la Comisión Permanente acordó pagar las estancias de los mismos en lo sucesivo, pero no las anteriores.

La Junta establece este acuerdo.

El mismo Barbaño da cuenta, en nombre de la Comisión Permanente, de las facturas presentadas para que la Junta pueda examinarlas y estudiarlas convenientemente y luego aprobarlas, si así hubiera por conveniente.

El Sr. Nadi Bague, representante de la Junta de Reformas Sociales, dice que habiéndose examinado la Comisión Permanente sería conveniente tener confianza hacia la misma caso de que la Junta entrase en el examen de dichas facturas, por lo que propone la aprobación inmediata.

El Sr. Alfo' opina en nombre del Comité la proposición del Sr. Martí pero dice que es mejor que la Junta examine las facturas.

Por último, y previas las manifestaciones de varios Sr.s en el propio sentido que el Sr. Martí, y haciendo constar algunos que se demoran

se mucho el pago de cuentas legítimas podrían tenerse interés en otras legítimas, se acuerda por unanimidad con un voto de confianza a dicha Comisión para que resuelva sobre las presentadas, y las que en lo sucesivo se presenten.

Se da cuenta del nombramiento que la C. P. hizo a favor de D. Antonio Facell para administrar el Albergue Provincial, y de la conveniencia de nombrar una persona independiente del Estado y servicios auxiliares que motivan los mismos que se realizan en el Albergue.

El Sr. Pareda dice que quisiera sería conveniente nombrar estudiantes de medicina para tal efecto; pero el Sr. Lopez opina que no le propio de estar frente al hospital a que solo serviría la persona que se nombra, pues que ésta ha de ser, más bien que un becario, un ayudante, un mozo, al igual que los que existen en el servicio de los hospitales, y al efecto propone que se nombre un ayudante tanto profesional al que tenga práctica, por haber estado empleado en algún hospital o establecimiento semejante.

El Sr. Martí propone que se pida al Ayuntamiento un individuo de la sección de higiene, constandingo el Sr. Lopez que dicha Corporación Municipal no tiene ningún establecimiento para poder proporcionar el ayudante que necesita la Junta.

Se aprueba la proposición del Sr. Lopez calificando a la Comisión Permanente la facultad de elegir y remunerar todo el personal en atención a los servicios que presta.

El Sr. Presidente dice que podría encargarse a los médicos municipales que diariamente visitan al Albergue para practicar inspecciones y proporcionar a la Junta las mejoras o reformas de carácter material, que en el mismo podrían realizarse a fin de ir mejorando el servicio; a cuya proposición contesta el Sr. Lopez diciendo que lo

que ante todo debe hacerse es que los inquiridos tengan un correspondiente hoja clínica para saber si tienen alguna lesión pulmonar, pues que en caso de sospechar el delirio no puede estar de ninguna manera en comparación de lo que está en el. Replica el Sr. Presidente que lo que propone el Sr. López debe ser objeto del Reglamento interior del Albergue en el cual podrá reclamarse todo cuanto se refiera al ingreso y estancia en el mismo, entre cuyas disposiciones podría establecerse también la vacunación de los inquiridos, pero añade el Sr. Presidente que el Sr. López a las condiciones de carácter material.

El Sr. Alfo dice que como ya existe el médico Dr. Cebal que diariamente visita los niños de la Casa de Familia podría encargarse al mismo tiempo de la visita de los del Albergue diligando además a los médicos para que comparegan a la Junta todo cuanto sea pertinente con respecto a la susjección del caso de higiene. Así se acuerda.

El Sr. Alfo dice que en la Ley de Protección a la Infancia se ordena que las Juntas formen una Biblioteca con las obras que tratan de materias relacionadas con el objeto de las mismas y que la Comisión Permanente cumpliendo con dicha disposición ha formado una nota de las obras cuya adquisición cree más necesaria para que en la Biblioteca de esta Junta puedan ser consultadas por sus individuos y por todas cuantas personas lo deseen.

La Junta acuerda el palacio hecho en este sentido por la C. P. y acuerda facultar a la misma para que atienda las referidas obras.

El Sr. Martí Riquie da las gracias en nombre de los individuos que forman la Junta de Representación por el buen desempeño por la Junta de Protección mostrando un representante en un caso, se-

licita a la Junta Provincial por su desvelo y presencia a la Junta que debe hacerse con los niños y niñas que son explotados por personas mayores.

El Sr. Presidente agradece las palabras del Sr. Martí y Riquie y con referencia a la pregunta por el mismo formulada recuerda que en la sesión de hoy se ha tomado el acuerdo de denunciar los casos de lo que lamenta el Sr. Martí y recomienda a éste que todo cuanto ocurra y todo que tenga conocimiento el Sr. Martí lo comunique a la Junta que más bien con la expresión de los casos concretos que con otras medidas de carácter general puede acordarse con la explotación dicha.

El Sr. Martí dice que por su parte pondrá un conocimiento de la Junta todo lo que oya.

El Sr. Plata dice que en Barcelona el dispensario del Sagrado Corazón de Jesús para niños enfermos posee a cargo de los Expulsivos del Sr. Vicente de Paul, el cual presta grandes servicios, pues durante el año último ha hecho ciento treinta y cuatro mil ciento diez y seis visitas médicas, de las cuales corresponden ochenta cinco mil quinientos una a los niños.

Dice que este Centro está sostenido por las Inscripciones, por suscripciones y por el precio de 0'10 pes. fijado por cada visita. Añade que las suscripciones han disminuido considerablemente pasando desde antes una verdadera crisis de carácter económico, que, caso de no remediarlo, habrá necesidad de cerrarlo. Pregunta, después de elogiar la obra meritísima que en el mismo se realiza, si la Junta debe permitir su cierre para crear más hasta otros nuevos con el mismo objeto, o si es mejor hacerse cargo del mismo.

El Sr. Presidente le contesta que la misión de la Junta Provincial es bien conocida y determinada, y que está enclavada dentro de los límites de protección a la infancia abandonada y como el Centro del que ha

hablado el Sr. Blanc tiene por objeto el amparo ó protección de toda clase de niños con ó sin hogar propia que la Junta no puede aceptar nada con referencia al mismo porque se apartaría de su finalidad.

El Sr. Fariols dice que en el Ayuntamiento se dispensa protección á las mujeres pobres embarazadas tanto los alimentos ya antes del parto, medicinas, médico, comadrona y vestido para el recién-nacido; así como que durante el período de cinco años se han asistido á cinco mil embarazadas, opinando por tanto que, caso de cerrarse el refugio Asilo, podrían dirigirse los niños á este Dispensario Municipal en donde serán debidamente atendidos.

El Sr. Puente manifiesta que como lo que expone el Sr. Fariols es de verdadera importancia para la Junta ya que ella, como se ha acordado, trata también de establecer este auxilio á las mujeres pobres embarazadas pide al Sr. Fariols que proporcione los datos necesarios para que la Junta pueda saber cuanto se hace en Barcelona respecto á la Puericultura.

El Sr. Lopez dice que también existe en Barcelona la Sociedad de Amigos de los Pobres de la cual es socio el Vocal de esta Junta Sr. Casanovas (D. Luis), que presta en el Asilo indicado grandes servicios, pero que lo mismo la misma del Asilo al cual se ha referido el Sr. Blanc que los Amigos de los Pobres es de terapéutica patológica y la de esta Junta es de terapéutica social.

Se acuerda que la C. P. se procure los datos referidos á todas las instituciones que amparen á la infancia existentes en esta capital.

Al no habiendo otros asuntos de que tratar se levantó la sesión.

V.º B.º El Gobernador Civil

Presidente,

El Secretario,

R. P. P.

1. Nom del document:

Informes del vicepresident de la JPIB, Jaume de Riba, sobre l'estat de les institucions i les relacions Junta-TTM, 1931

2. Tipus de document:

Informes de caràcter intern elaborats pel vicepresident de la JPIB provisional, constituïda després de la proclamació de la II República

3. Autor i data:

Jaume de Riba n'era el vicepresident, a partir de la constitució de la Junta Provisional l'abril de 1931. El president en aquells dies era Lluís Companys en qualitat de governador civil.

4. Comentari:

Són dos informes: un explica, des la visió d'una de les parts afectades, el que va ser considerat com una usurpació legal, la dissolució i reconstitució de la JPIB com a producte de l'actuació del governador civil (Milans del Bosch), el 1926, en plena dictadura de Primo de Rivera, que en va expulsar tots aquells que no eren afectes a Albó i al règim dictatorial.

L'altre document, en una línia paral·lela, analitza les relacions entre JPIB i TTM.

Evidencien la ruptura definitiva i irreductible entre les diferents famílies que havien coincidit en la Junta: els seguidors d'Albó: Folch i Torres, Carrasco i Formiguera, Bassols... i els de Pedragosa: Claveria, Monegal, de Riba, etc.

5. Referència (número de fitxa i nom del lligall a l'Arxiu de la JPMB):

f984 JPIB JUNTA CONSTITUCIÓ PROVISIONAL ABRIL-1931

6. Referències relacionades (altres lligalls relacionats):

f1137 JPIB JUNTA DISCURS MEMENTO 16-JUNY-1926

f990 JPIB JUNTA CONSTITUCIÓ 12-FEBRER-1932

f43 JPIB JUNTA PRIMERES ACTUACIONES MARÇ 1939

f282 JPIB JUNTA MEMÒRIA ESTAT INSTITUCIONS 1939

Hi ha estat retornats en els llocs de que va expulsar-nos la dictadura al servei de les passions despertades en un individu de la que aleshores era la nostra Junta, pel pecat comés per tots nosaltres de volguer-nos cuidar massa de la nostra tasca.

Elegit Vice-president per vostra carinyosa designació, m'he cregut obligat a visitar les actuals institucions de la Junta i el seu funcionament i desitjo comunicar-vos les meves impressions, referents a l'organització tècnica i resultats de la Obra. La visita feta a les institucions de la Protecció a l'Infància que ens estan confiades, m'ha produït l'efecte de poc rendiment en la formació dels infants que tenim en protecció i de que està molt més cuidada la presentació externa, que la eficàcia en el millorament dels infants protegits. La nostra missió es de fer útils els sers que estan sota nostra guarda, reintegrant-los a la societat curats de les tares que l'abandó els hi ha produït i per això és precís un pla de conjunt portat a terme per personal especialitzat treient tota confusió i barreja de infants que estiguin en situació diversa; per això lo primer a fer es la classificació dels infants al entrar sota la nostra protecció i per això se necessita un preventori de classificació amb personal molt preparat per aquesta tasca.

Es evident que això s'ha de fer en el grup Benèfic on el psiquiatra estudii i prepari els infants estudiant-los a diari.

Això en el grup no ho fa ningú puix l'únic que està amb condicions de fer-ho, que és el Director, passa molt poques hores en el grup, tant per tenir afers particulars com per tenir encarregada la direcció de tots els serveis, en forma personal

i exclusiva.

Les noies, que també deurien esser en el grup, son en l'anomenat "Bon Repós" on hi ha sols una senyoreta que està empleada en les oficines i està unes poques hores en el preventori i la seva mare ja de molta edat que sols pot cuidar de l'administració.

Les trenta noies que hi ha no són assistides més que per tres ajudantes sense cap preparació per la tasca d'estudi psicològic i quina missió seva tampoc és aquesta. El "Bon Repós" produeix l'impressió d'un magatzem de infants molt ben endreçat pero sense ànima protectora ni estudi científic de cap mena. Hi han noies que s'hi passen molts mesos quan hi haurien d'esser el temps precís per esser estudiades. Feta la classificació, la Junta te per els nois les seccions familiars del Grup Benèfic que donarien rendiment si al davant de cada una hi hagués un home experimentat, pero hi han al davant nois de 17 a 20 anys, més apropòsit per aprendre l'esperit de família que per infiltrar-lo als infants.

Si volem fugir del mal d'Assil s'ha d'anar a retornar poc a poc els infants a la societat; per això és precís que aquests educadors familiars cuiden dels infants tot introduint-los a tallers i obres per a fer-los com els bons fills de família.

Les noies tenen la vida familiar en l'Escola de la Llar, si be ben orientada, no situada en un barri obrer on hauran de viure les noies un cop redimides i no prou especialitzada puix hi ha noies que encara no estan en condicions d'esser portades a la vida lliure vigilada.

No tots els infants recollits poden passar directament del preventori al règim familiar, i per aquest cas cal un grau intermig de preparació que pot fer-se en el Grup Benèfic, en una secció on siguin instruits i preparats els infants.

La finca de Llesà de Vall amb les seves dues seccions, la

3

de noies i la de nois, ha de servir per enfortir els infants i sanejar el seu esperit, amb els aires purificadors del camp però allí han d'anar-hi ja estudiats pel psiquiatra sense que la Direcció de la Granja tingui que fer altra tasca que la d'aplicació de les normes donades pel psiquiatra del Grup Benèfic a qui deuen donar-se les dades d'observacions que vagi fent la direcció de la Granja. Però això és impossible fer-ho amb visites mensuals com feia el Director actual sino amb visites bimensuals al menys.

Porta també gran confusió la barreja de infants protegits, i els sotmesos a la tutela del Tribunal.

Actualment ni han institucions de la Junta i del Tribunal completament separades però amb barreja de infants, puix en totes hi ha infants d'una i altra, portant la confusió de que la direcció ha de atendre dos distintes inspiracions. Val a dir que això portava de moment poques dificultats puix en realitat rebien totes les ordres d'un sol director que ho avassallava tot sense que ni els individus del Tribunal ni els de la Junta intervinguessin per a res, ni tan sols, fossin coneguts en les institucions. No ha d'estranyar això si recordem que l'única causa verdadera de la nostra destitució va ésser el voler intervenir.

Mem de tenir l'aspiració d'una intervenció directa de orientació i vigilància de la Junta i un estudi constant tècnic que avui se verifica sols en visites raríssimes del director. Aquesta intervenció que ha d'ésser indispensable portaria doncs aquella dualitat d'actuació dintre una mateixa obra i per això crec s'ha de precisar la tasca del Tribunal i la Junta.

Fins ara hi havia interès en que l'acció tutelar del Tribunal s'efectués en institucions pròpies, perquè això excluïa en molts infants la possible intervenció; puix la principal preocupació de molts anys ençà ha estat l'acció exclusiva del

4

director apoiada pel secretari de la Junta i President del Tribunal qui tenia abandonada una i altra a mans mercenàries.

El Tribunal ha de recórrer i vigilar el compliment del fallo però l'execució d'aquest l'ha de fer el servei de Protecció. Per això precisa una penetració completa entre el Tribunal i la Junta que la llei ha volgut en una unió de preceptes, però que no existeix en la realitat. N'hi ha prou amb sapiguer que al pendre possessió de la Granja de Llíssà de Vall s'em va observar no podien entrar a intervenir en la Granja les Tres Torres perquè depenia del Tribunal. Hi ha doncs una dualitat de serveis que encareix i complica el treball. Això ha de desaparèixer quedant tots els llocs d'assistència sota l'organització de la Junta de Protecció, si bé amb tota la vigilància i intervenció que correspon al Tribunal.

Per tot això crec que la reorganització dels serveis hauria de comprendre els següents punts:

Establiment del preventori de nois i el de noies al Grup Benèfic sotmesos al estudi diari del psiquiatra. Classificació per aquest i trasllat al règimen familiar en la ciutat dels que convingués i a l'el del camp dels que els hi fos receptat.

Institució d'un grau internig pels que no estiguin preparats pel règimen familiar on fossin els infants preparats i instruits per a la vida familiar. Això s'ha de fer al grup-Reunió de tots els serveis de protecció i tutela en els establiments dependents de la Junta.

Reducció a la mínima expressió i sols en casos molt indicats de la reclusió en altres asils.

Caldrà estudiar si convé i tenir mitjans de restablir les obres que han estat anul·lades tals com els restaurants de maternitat, els parcs infantils, etc.

Caldrà també establir en el Grup Benèfic un local per sopeguer per a primera recollida dels infants reduint així les

despeses que representa l'actual.

L'acaparament en una sola persona de totes les atribucions de tal forma que pot dir el Director que tota la Protecció es ell ha portat una falta de rendiment de tot el personal i una manca d'iniciatives no pas compensades per l'acció directiva insuficient per abarcar-ho tot; per això crec s'ha de separar en absolut l'acció tècnica de la administrativa.

Per últim és convenient que els infants sapiguen i vegin que hi ha qui vetlla per ells desinteressadament. Això podem fer-ho sols nosaltres i per això crec hem de tornar a lo que va atreure sobre nosaltres la furia dels acaparadors de la Junta. Hem de fer ponències que per amor a l'obra cuidin les diferents institucions. Apartats els que vegeuren el seu domini absolut eclipsat per aquella intervenció, no es de temer una nova escomesa, i si aquesta vingués guardariem dintre del cor el nostre amor als nens protegits com ho hem fet durant aquestos ultims set anys.

Jaume de Riba
setembre 1931

INFORME SOBRE LES RELACIONS ENTRE LA JUNTA DE PROTECCIÓ
A L'INFANCIA I EL TRIBUNAL TUTELAR DE MENORS.

L'actual confusió entre les atribucions del Tribunal tutelar de menors i les de la Junta de Protecció a l'Infancia no es pas una confusió de la llei ni un criteri de les anteriors Juntes de Protecció a l'Infancia o de anteriors Tribunals tutelars puix si examinem els antecedents veurem com l'actual estat perjudicial al bon funcionament ni es en la llei ni obesi a acords de dites entitats.

Si mirem les disposicions legals veurem com es constant la voluntat del legislador de atribuir al Tribunal la resolució dels casos que entren dins la seva competència pera deixar a altres institucions al servei seu el cuidado dels menors atretats per aquelles resolucions.

La llei de 25 de Novembre de 1918 en el seu art. 5 diu que el Tribunal podrà deixar el menor tutelat a una societat tutelar o ingressar-lo a un establiment benèfic de caràcter particular o del Estat; i afegeix que en tots els casos menys l'últim (ço es que ingressi en un establiment de l'Estat) el Tribunal designarà un Delegat de la Protecció a la Infancia que s'encarregui de la Vigilancia, i aquesta Delegats serà anomenats a proposta de la Junta de Protecció a l'Infancia.

El Reglament de 10 Juliol 1919 en el seu art. 21 diu que quan faltin institucions auxiliars per a rebre els menors tutelats pel Tribunal, aquest gestionarà l'ampliació de les existents o la creació d'altres secundat per la Junta de Protecció

2

a l'Infancia respectiva.

El mateix criteri sosté el Reglament definitiu de 6 d'Abri de 1922 en els seus arts. 127 i 130 que comia als Delegats de la Protecció a l'Infancia la vigilància dels menors que han passat pel Tribunal, i l'article 133 parla sols d'estancies de menors a Societats, Beneficiats o institucions tutelars i no parla de Institucions propies del Tribunal.

El Decret-Llei de 15 Juliol 1925 en el seu art. 6 sosté el mateix criteri i admet tot le més institucions auxiliars del Tribunal; però no admet l'existència d'institucions propies, i sempre els menors vigilats pels Delegats de la Protecció a l'Infancia.

El Reglament de 6 setembre 1925 confirme aquest criteri en el art. 135, i al parlar del pagament d'estancies de menors diu que el sobrant del pago als establiments se tindrà que destinar Establiments auxiliars.

Per últim el Decret-Llei de 3 d'etret 1929 dedica tot el Capítol IV a tractar de les Institucions auxiliars que deuran fomentar les Juntes de Protecció a l'Infancia per atendre les necessitats del Tribunal.

El Reglament de dita llei que es de la mateixa data diu en el seu art. 127 que el Tribunal utilitzarà la col.laboració de les Juntes de Protecció a l'Infancia en que's fonamenta l'organització dels Establiments auxiliars de dits Tribunals. En tota la copiosa legislació de Tribunals mai se parla d'institucions propies d'aquesto ni siquera suposa que pugui tenir-les mes que quan no pugui haver-hi altres ni vol que tinguin la vigilancia sino que la confia sempre a Delegats de la Protecció a l'Infancia.

Es compren sigui aixís, doncs es imposible que els vocals del Tribunal que tenen una col.laboradora tasca, puguin fer la de administració i vigilancia dels establiments en s'hagin de com-

plir les seves resolucions. Sola via hi correspon l'alta inspecció (com a tot Tribunal) en el compliment de les condemnes.

Si tant terminant es la legislació no ho ha estat menys l'esperit de totes les Juntes de Protecció a l'Infància de Barcelona.

Quan en 19 d'Abril de 1922 es va dictar la R.O. imposant a la Junta l'obligació d'entregar el Tribunal el 30 per cent de la recudació, la Junta a proposta del suscrit va ja acordar pagar al Tribunal lo que faltés per subvenir als gastos del Tribunal i estacions, considerant que amb això complia la seva finalitat i així se va proposar a la Superioritat. Durant la Dictadura ja expulsats de la Junta els representants il·legítims ja no importa lo que acordaren puix sotmesos a la voluntat del Secretari-President del Tribunal no té cap valor lo que acordessin; amb tot jo no he vist cap acord diferent d'aquell, ni en consta cap en l'expedient respectiv.

Al dissoldre la Junta de la Dictadura i tornar en el seu lloc la Junta anterior destituïda per aquesta, el que sotscriu va presentar un informe de les regles a les que creia havia d'ajustar-se la Junta i el Tribunal que va ésser acceptat per unanimitat. Tinc el gust d'adjuntar un exemplar de dit informe en el que se sosté el mateix criteri.

Juntes avui en una mateixa finca, l'institució de la Junta i la del Tribunal sense mas distinció que ésser aquella per noies i aquesta per nois, creix la necessitat de una sola administració, que redueixi gastos generals i augmenti en eficàcia i profit.

Convé observar aquí que la llei de 3 de febrer 1922 parla (art. 24) d'establiments tutelars i al sapiguer que la finca on estan enclavades les dos institucions de camp es cedida pel seu propietari a una institució dita "Obra tutelar agrària" nom sospita si tot es una combinació per acaparar dita "Obra"

tota l'actuació del Tribunal i de la Junta quin President de la "Obra" seria inamovible com a fundador i donador de la finca.

Donat l'estat legal i de fet actual crec que s'ha de buscar la coordinació de relacions a base de que totes les institucions de la Junta estiguin en absoluta i lliure disposició del Tribunal i amb plenes facultats d'inspecció i ordenació del tractament moral i material dels menors que tingui al seu càrrec, pero sense institucions exclusives seves que tampoc les té ara ja que està junta en totes les institucions els protegits per un i altre organisme.

En quant a tasca no cal ni parlar-ne puix manca sols establir l'extricta vigència de les lleis.

Cap dels paragrafs dels articles destinats a marcar la competència parla de crear institucions propies per el compliment dels acords del Tribunal. Ja hem vist lo que estableix referent a dit punt.

En els cabals crec hem de buscar la forma mes senzilla possible d'administrar-los.

Els ingressos totals son a l'impost del 5 p %, les entregues del Estat, Diputacions i Ajuntaments; donatius i les rentes dels bens posseïts per cada institució.

Doncs bé: el Tribunal que manté el seu servei en la forma que cregui convenient fent les despeses que cregui necessàries i que les cobreixi amb lo que pagui l'Estat per personal; amb les rentes del capital que té i demés ingressos propis, i el rest que ho indiqui a la Junta la qual li entregará a càrrec del 20 p % del impost lo que li falti.

Lo restant d'aquest 20 p % i lo que rebí el Tribunal per estacions del Estat, Provincia i Ajuntaments que ho entregui a la Junta en compensació de l'obligació que aquesta contrau d'atendre sense altra remuneració tots els menors d'ambdós sexes que li indiqui el Tribunal. Aixís l'import de les estacions que

pagui l'Estat o les Corporacions serà destinat a dit fi.

El Tribunal continuarà posseint tots els bens que actualment té, que com mes siguin mes li produiràn i permetrà sigui mes petita la quantitat que li haurà d'entregar la Junta.

Aquesta solució està ajustada en absolut a la llei que en el seu art. 143 (Reglament de 3 febrer 1929) diu que "Els Tribunals i les Juntes podràn compensar en tot o en part l'import de dits ingressos (el 20 p % pel Tribunal) amb la prestació de serveis i percepció d'estancies en establiments que depenguin de dites Juntes".

Aixó es lo que crec s'ha de fer en la forma a dalt indicada.

Aquesta solució permetrà suprimir tot el personal de Caixa del Tribunal i reduir el personal administratiu encarregat del cuidado de "Les Torres" i "La Casa".

Si aixis ho feu haurem tornat pels furs de la llei, simplificarem l'administració, i reduirem gastos; evitarem possible repetició de competencies i lliutes que han destrozat l'actuació de tota l'Obra Protectora durant els ultims deu anys.

Barcelona, 11 d'agost 1951.

- Jaume de Riba -

1. Nom del document:

“Memòria Estat Institucions” JPIB 1939

2. Tipus de document:

El document és un informe que es va presentar a la reunió de reconstitució de la JPIB/JPMB, del març de 1939, setmanes després de l'entrada a Barcelona de les tropes del general Franco. Té un format molt inhabitual (paper de barba de dimensions no convencionals) cosa que n'ha dificultat la reproducció.

3. Autor i data:

L'informe-memòria està sense firmar. Tant de la redacció, com de les informacions que consten a les actes de reorganització de 7 de febrer de 1939 i de reconstitució de la nova Junta de març del mateix any, es pot deduir que en va ser Ramón Albó el redactor (i ell mateix es refereix a aquest document com de la seva pròpia autoria).

Tampoc no té data, però va haver de ser redactat entre febrer i març de 1939, perquè es va llegir i va aprovar en la reunió de reconstitució de la nova Junta de març d'aquell any.

4. Comentari:

Aquest text és un exponent important de l'esperit que dominava després de la Guerra Civil i de les actituds d'alguns dels seus actors. Sorpren pel llenguatge, les valoracions que fa de persones i institucions i per una certa falta de rigor.

A més, es tradueixen qüestions personals, en clau vindicativa, i s'aprofita per vehicular-ne altres de caràcter exculpatori i liquidador, com el fet de no esmentar el deute econòmic històric del seu autor amb la institució. D'aquest deute, present durant tota la literatura i registres oficials des de 1928, fins i tot a l'acta de 7 de febrer de 1939, se'n perd el rastre a partir d'aquest moment.

5. Referència (número de fitxa i nom del lligall a l'Arxiu de la JPMB):

f282 JPIB MEMÒRIA ESTAT INSTITUCIONS 1939

6. Referències relacionades (altres lligalls relacionats):

f573 JPIB ACTA REORGANITZACIÓ 7 DE FEBRER DE 1939

f43 JPIB PRIMERES ACTUACIONS MARÇ 1939

f568 JPIB CONSTITUCIÓ I RENOVACIONS MARÇ-1939 1954

1

Al tener el honor de dar cuenta ante el Consejo Superior de Protección de Menores de la situación en que hemos encontrado las instituciones dependientes del mismo hemos de mencionar las organizadas y sostenidas por el que se tituló Consejo Nacional de Tutela de Menores durante el "gobierno rojo"; las correspondientes al Tribunal Tutelar de Menores y las de la Junta Provincial de Protección de Menores. A esos tres organismos nos hemos de referir separadamente englobando en cada uno de ellos las instituciones que de los mismos dependen.

CONSEJO NACIONAL DE TUTELA DE MENORES

Tan pronto tuvo lugar el levantamiento nacionalista salvador de España, crease en Madrid el titulado Consejo Nacional de Tutela de Menores, con la misma organización y funcionamiento que tenía el legítimo y auténtico Consejo Superior de Protección de Menores.

Poco tiempo después del mes de Julio del 1936, apareció ya en Barcelona dicho Consejo Nacional mediante el envío a nuestra ciudad de un Delegado del Consejo que tomó posesión de un piso de la Vía Layetana para instalar en él una delegación del referido Consejo Nacional. Tuvo por misión este Delegado la de empezar la obra de recoger a aquellos muchachos que el Consejo Nacional envió a Barcelona y a Cataluña, alejados de las ciudades y los pueblos que iban a ser liberados por las tropas del Caudillo.

Cuando el gobierno rojo acordó su traslado a la ciudad de Valencia, el titulado Consejo Nacional se instaló también en aquella ciudad y empezó a organizar en la misma diferentes instituciones, de vida efímera por cuanto al poco tiempo, al trasladarse el gobierno rojo a Barcelona, se trasladó también el Consejo Nacional de Tutela de Menores abandonando las instituciones que ya había creado.

De en aquel entonces que empieza en gran escala la actuación del Consejo Nacional arrancando de grado o por fuerza a los menores españo-

2

les que vivían placidamente en sus hogares, ante la proximidad de las tropas victoriosas y obligados a venir a Barcelona, pues, según su frase, "mientras los fascistas asesinan a nuestros niños, nosotros les proporcionamos pan y cultura".

El examen supero al y desaparición de las instituciones del Consejo lleva a la consecuencia de que el "pan y cultura" que daba a los menores que quedaban, consistía en el sujeción de los abandonados.

Problema que compete a la resolución del Consejo Superior es el de resolver la situación de los funcionarios que li eran del Consejo Nacional, algunos de los cuales han quedado en Barcelona ofreciéndose y prestando sus servicios.

Las instituciones del Consejo que hemos encontrado a nuestra llegada a Barcelona son las siguientes: Colonia de Forns de Balt, de Felgarolas, del Paseo de la Bonanova y de la calle de Padua. Existe también la Escuela Agrícola de Aleguana que se halla reconvertida hoy por el referido Consejo Nacional.

a) Colonia de Forns de Balt

Esta Colonia se halla instalada en el pueblito del mismo nombre de la provincia de Barcelona, siendo el único caso en el que Consejo Nacional hiciese un contrato de arrendamiento con el propietario del inmueble. Dirige esta Colonia un hijo del cubano del que ejercía las funciones de Secretario del Consejo Nacional.

Esta Colonia se compuso e su casi totalidad de los menores que ya habían sido trasladados por el Consejo a otra colonia que había creado en su breve permanencia en Valencia, en el pueblo de Requena. La mayoría de los que se hallan en esta colonia figuran en las lista de evacuación que ya hemos presentado en las oficinas de policía correspondientes, pues son naturales y residentes de poblaciones que no han sido ya liberadas. Al abandonar el Consejo Nacional Barcelona, abandonó también esta Colonia la directora de la misma, trasladándose inmediatamente allí uno de los funcionarios del Consejo Nacional, que ya le había sido antes del Consejo Superior, que se negó a seguir en su huida a los que se titulaban superiores en os.

b) Colonia de Folgarolas

3.

Se halla instalada en la calle del mismo nombre de esta ciudad en dos inmuebles de los que se había apropiado el Socorro Rojo y que fueron "cedidos" al Consejo Nacional.

El estado en que encontramos a los menores en dicha colonia es lamentable. Proceden la mayoría de Grifón y Urdís.

La dirección de esta colonia estuvo siempre en manos de personas no sólo de personas afectas al gobierno rojo si que también personas de actuación marcadamente marxista. Los menores ingresados en esta colonia eran en su mayoría de bastante edad, por lo que muchos de ellos hubieron de ser movilizados, dándoseles toda clase de facilidades y aun se les convencía para que ingresasen voluntarios en el ejército rojo.

Llegó a tal extremo el predominio de las teorías marxistas en la organización de esta colonia que se nos ha asegurado que uno de los directores de la misma llegó a montar una pequeña "Cheka" en la que los menores calificados de religiosos o fascistas sufrían brutales amenazas y castigos, sin que los dirigentes del Consejo Nacional hicieran el menor caso de las quejas que al mismo llegaban por parte de los menores víctimas de tales hechos.

Hay que resolver acerca de la situación en que deben quedar estos menores, muchos de los cuales no pueden ser devueltos aun a sus hogares, por no haber sido liberados los pueblos de su residencia, pero que no pueden tampoco continuar en la mencionada colonia que debiera ser inmediatamente cerrada no solo por no reunir las mas elementales condiciones si que también por convivir en ella al lado de menores de excelente conducta moral, otros de pésimas condiciones de conducta.

c) Colonia del Paseo de la Bonanova

Se halla constituida por los menores que estaban albergados en unas colonias que asimismo había creado el Consejo Nacional en San Ben-

dillo y en San Cugat. El inmueble que ocupa es requisado y los menores que se hallan en el mismo, están en el mayor de los abandonos en lo que se refiere a su educación moral y religiosa.

d) Colonia de la calle de Padua

Instalada en un inmueble que fué requisado por el Consejo Nacional. La mayoría de las niñas que se hallaban en dicha colonia proceden del internado de San Fernando de Henares.

La situación de esta colonia, siendo pésima la de las otras, es aun mucho peor, conforme sabe perfectamente la digna representación de este Consejo que se trasladó a Barcelona.

Esta colonia ha sido siempre no una colonia de educación, sino un "hotel" para niñas de pésima conducta. Las jóvenes allí albergadas no solamente disfrutaban de toda clase de libertad, sino que se entregaban a toda clase de excesos de carácter moral. Se permitía que las menores tuvieran "novio" aunque fuese solo por unos días y con toda clase de libertades, con tal de que el referido sujeto perteneciese a los grupos revolucionarios. Se permitía y se toleraba que tuvieran entrada fácil y franca en dicha institución mujeres de vida libre e incluso señoras de casas de lenocinio. Nada se hacía cuando repetidamente dejaban de acudir por unos días o para siempre en la institución, las menores albergadas en la misma. En una palabra la situación en que encontramos la colonia de la calle de Padua es pésima bajo todos conceptos, demostrándose que el Consejo Nacional no había hecho nada absolutamente para evitar el desbarajuste e inmundicia que reinaba en esta institución.

e) Escuela Agrícola de Mijas

Nos hemos de referir con toda detención a esta institución cuando tratemos de las del Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona.

Para el sostenimiento de las instituciones del Consejo Superior ha podido contar este con un almacén de víveres, sito en el Paseo de Gracia nº 25 en donde hay todavía: 3.500 kilos de arroz; 1.200 kilos de garbanos; 1.000 kilos de lentejas; 1.200 kilos de guisantes; 400 kilos judías; 750 kilos asucar; 140 kilos bacalao; 120 kilos sal; 60 kilos pimienta; 150 de harina; 45 de café; 50 de jabón; 48 botes de carne en conserva; 900 botes de leche condensada; 8 botes de tomate; 100 botes de pimientos pequeños y 20 listas de casa.

También cuenta dicho Consejo con un depósito de ropa, alpargatas, camisetas, calcetines, etc. cuyo inventario se está ultimando.

TRIBUNAL TUTELAR DE MENORES

El Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona ha sufrido en el intervalo de tiempo que media desde la proclamación de la República hasta el día de hoy repetidos cambios en su dirección, lo que forzosamente ha debido ser perjudicial para el mismo.

Pocos días después de haber sido proclamada la República en España Luis Companys, nombró para que se trasladaran del Tribunal al Srdo. don José Ferragosa Escudé, a don Felipe Solá Cullisares y a don Ricardo Solá Carrió. Se nos figura que ninguna autoridad podía tener para hacer tales nombramientos ya que debe tenerse en cuenta que en aquella época no había sido aprobada aun el régimen autonómico en Cataluña. Sin ánimo de crítica y solo en nuestro interés de informar exactamente sobre hechos, hemos de manifestar que según se nos ha asegurado el primer acto que hicieron a los nombrados fué el de ordenar que fuese retirado del Tribunal el artístico cuadro de Joves con los niños que desde su fundación quisimos lo presidiera, a pesar de que en aquella fecha no había empezado aún oficialmente la persecución religiosa y no había ninguna disposición que obligara a ello. En honor a la verdad hemos de manifestar también que ha quedado probado que dicha orden hubo de cumplirse uno de los guardias de seguridad afectos al servicio del Tribunal, por haberse negado a ello todos los funcionarios los que, una vez cumplida dicha orden, ocultaron el

imagen, que la han conservado hasta hoy, presidiendo nuevamente las oficinas del Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona.

Los señores que se incumbieron del Tribunal de Menores acordaron que desempeñara las funciones de presidente el Señor Solá Cullisares si bien en realidad las ejerció otro Vocal. En 2 de noviembre de 1931 el Señor Solá Cullisares dimitió su cargo y fué nombrado presidente el socialista Doctor Comas Roca, que solamente actuó un mes, nombrándose en 2 de diciembre del mismo año al Doctor don Eugenio Cuervo Calón, continuando siempre en el desempeño de su cargo de Vocales los señores Ferragosa y Solá Carrió. En fecha 21 de Julio de 1933 el Doctor Cuervo Calón (nos consta por testimonio fidedigno que causado de la resistencia que opusió a su autoridad de Presidente el propio Vocal antes aludido) dimitió su cargo y en fecha 21 de Julio de 1933 fué nombrado Presidente don Mariano Iglesias de Abadal que actuó en compañía de los mismos señores Vocales hasta diciembre de Junio de 1936 en que la Consejería de Justicia de la extinguida Generalidad, en aquel entonces regentada por don Ferrn Comas perteneciente al partido de "Esquerra Catalana", reorganizó el Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona a base de un Presidente y cinco Vocales. Fué nombrado presidente del Tribunal el diputado de titulado Parlamento catalán perteneciente al partido de "Esquerra Catalana" don Antonio Miral; ocuparon en sus cargos en el Tribunal el que había actuado de presidente Señor Iglesias y el Vocal Doctor Solá quedando como Vocales en que lo venía siendo desde la República don Ferragosa, el Doctor Albas Sobrera diputado del Parlamento catalán y perteneciente al partido de "Esquerra", el que fué subsecretario de Hacienda de la extinguida Generalidad señor Martí Ferrer, el militante de "Estat Catalá" señor Vilá Companys y la profesora de la P.E.F.E. señora Ferrero. No habiendo tomado posesión de su cargo el señor Miral, ejerció las funciones de Presidente el que había sido nombrado vicepresidente Señor Anglada perteneciente a "Acció Catalana".

Poco tiempo después de haberse alzado los tropas socialistas, el señor Anglada huyó de España perseguido por la P.I.I. y desde 10 de noviembre de 1937 ejerció las funciones de presidente el Señor Vilá Companys hasta que en fecha dieciocho de Agosto de 1938 la Consejería de Justicia modificó la organización del Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona en el sentido de convertirlo en Juez único, con sueldo anual de 18.000 pesetas más 1.200 en concepto de vida cara. Cuando fué nombrado para tal cargo

el señor Vila Composeda y quedando sin efecto los nombramientos de Vocales hechos con anterioridad. El señor Vila siguió ejerciendo las funciones de Juez único hasta el día 19 de Diciembre, en que fué nombrado Juez de Menores de Barcelona por la Consejería de Justicia y en comisión de servicios el que era magistrado de la Audiencia don José Jordán Gebhardt.

El día 26 de enero del corriente año al ser liberada la ciudad de Barcelona el Reverendo que había sido Vocal del Tribunal de Menores una serie de años durante la República presentaron al Tribunal con la pretensión de posesionarse de la Presidencia del Tribunal Tutelar de Menores de Barcelona, a lo que se negó el señor Jordán Gebhardt, quien en cambio quiso asistir a la toma de posesión del que tiene el honor de dirigirse al Consejo, al tener conocimiento del movimiento recabado en su favor, dándole frases de gran consideración.

El Consejo Superior no ha de extrañar el estado lamentable en que se encuentra nuestra institución en estos momentos si se tiene en cuenta que en siete años han desfilaro por el Tribunal ocho diferentes Presidentes y que lo que se ha hecho en realidad ha sido una liquidación de nuestra herencia y si algo se ha salvado de las esencias del antiguo Tribunal Tutelar es preciso reconocer que ha sido gracias a que han podido continuar en sus cargos los antiguos funcionarios así mismo nombrados con fecha anterior a la proclamación de la República, pues solo se han hecho después dos nombramientos nuevos y estos para cargos secundarios.

Del examen de la situación de los expedientes del Tribunal resulta que muchos centenares de los mismos no han sido aun resueltos.

Por lo que a la situación económica se refiere es de ver que ya antes del 17 de Julio de 1936 se habían agostado por el Tribunal en la Escuela Agrícola de Flepuzan propiedad de otra institución alrededor de unas 150.000 pesetas y en la Casa de Familia tampoco era suya sobre unas 40.000 y el resto del activo del Tribunal hasta un centenar de mil pesetas lo constituían en atenciones diversas al propio Tribunal.

No tiene pues hoy el Tribunal Tutelar de Barcelona base económica alguna para su actuación, pero tiene un crédito de 118.200 por estancias que dejó de abonarle el Consejo Nacional.

Este importante extremo creemos de nuestro deber exponerlo y elevarlo a la alta consideración del Consejo Superior.

Al hacer el examen de las instituciones del Tribunal Tutelar

de Menores hemos de hacer mención de las siguientes:

a) Casa de Familia

Se halla instalada en dos inmuebles de pésimas condiciones de la calle de Adolf. Blumh (Carrí), dichos inmuebles fueron cedidos al Tribunal por el Consejo Nacional de Tutela de Menores que a su vez se había apropiado de ellos y había tenido en los mismos unas instituciones en malísimas condiciones.

Se hallan albergados actualmente en dicha institución unos 40 muchachos, muchos de ellos propuestos para la evacuación pues se trata de menores que llegaron a Barcelona con fecha posterior al mes de Julio de 1936.

Prestan servicio en esta institución cuatro funcionarios que ya lo prestaban en fecha anterior al régimen autoritario de Catalunya y siete funcionarios de posterior nombramiento.

b) Casas de Familia para Niñas

El Tribunal tiene tres Casas de Familia para Niñas situadas en la Plaza de Tetuán, calle de Casadors y calle Consejo de Ciento que desde mucho tiempo antes de la proclamación de la República se hallaban dirigidas por las Hijas de María de Santa Clara.

Durante todo el periodo de persecución roja y procurando evitar la publicidad, los funcionarios del Tribunal han conseguido, sin tener de ello conocimiento los que han dirigido el Tribunal que continuaran funcionando dichas instituciones, con el mismo personal y espíritu que las había informado desde su fundación.

Antes de la proclamación de la República tenía el Tribunal un Departamento de Observación perfectamente organizado, con su correspondiente laboratorio de psicología experimental, con la sección de psiquiatría precisa, etc., departamento que legal y prácticamente es imprescindible para el buen funcionamiento de estos organismos, el que se hallaba instalado en el Grupo Benéfico de Protección de Menores, pero al hacerse cargo del Tribunal los señores Solé Ullivarra, Pedraza y Solé Carrí, prescindie-

ron de tal institución y la azuñaron.

También precindieron y abandonaron la escuela agrícola "Las Torres" que juntamente con las escuelas agrícolas de Bellapatria formaban una colonia cercada por "Colonia de Santa María del Valle" que podía albergar en su caso a una de un centenar de muchachos y a unas cincuenta niñas.

4) Escuela Agrícola de Fleguana.

Esta institución se halla situada en una casa rústica propiedad del extinguido Patronato de Reclusos y Liberados del que formaba parte y casi podríamos decir dirigida íntegramente el Reverendo antes citado.

Al hacerse cargo del Tribunal tutelar de Menores el referido señor el Tribunal abandonó como se ha manifestado ya, la obra realizada en la Escuela Agrícola "Las Torres", trasladando gran parte de sus enseres, animales, etc. a la Escuela Agrícola de Fleguana cuya cabida total y máxima era de unos cincuenta menores.

Inmediatamente el Tribunal acordó la realización de obras en la referida Granja que ascienden a unas 150.000 pesetas, firmando además un contrato de arrendamiento de la finca por el que el Tribunal se obligaba a gastar en obras en la misma, la cantidad de 300.000 pesetas en diez años, transcurridos los cuales el propietario de la finca podía hacerse cargo de la misma sin indemnización alguna, de lo que resulta que en realidad el precio de arrendamiento de una finca que costó 80.000 pesetas y se le secó ascendía a la cantidad de 20.000 pesetas anuales. Pultan tres años para la terminación de tal arrendamiento.

En el año 1937 careciendo el Tribunal Tutelar de Menores de medios económicos para el sostenimiento expuso el caso al Consejo Nacional de Tutela de Menores el que, con el pretexto de que ayudaría económicamente la obra se le quitó el hecho de la misma poniendo a su frente como Director a un amigo del Presidente del mencionado Consejo afecto al gobierno rojo.

La situación en que encontramos esta institución es pésima. Hay un informe

Director de la misma en que dice que agricolamente hablando tal granja es un desastre. El Director nombrado huyó precipitadamente al ser liberada Burgos. El personal que continúa en sus cargos ha seguido dudosa conducta. Los niños se hallan en gran abandono, por todo lo que precisa una inmediata y seria reorganización de tal institución. El Consejo Nacional hizo obras en la mencionada escuela por un valor superior a 50.000 pesetas.

5) Casa de Familia calle Regomir

Por último nos hemos de referir a la Casa de Familia sita en la calle de Regomir hoy inexistente. Esta institución se hallaba dirigida desde hace muchos años por el sacerdote ya citado. La propiedad del inmueble es del extinguido Patronato de Reclusos y Liberados. Al hacerse cargo dicho Reverendo de la función del Tribunal de menores continuó en la misma como director de dicha institución de todos cuyos gastos se hizo cargo el Tribunal.

Del examen de la situación resulta que aparte de los gastos corrientes que, como hemos dicho, hayan sufragado el Tribunal Tutelar de Menores, este ha gastado también en obras en la mencionada casa la cantidad de 40.000 pesetas.

Dicha institución fué abandonada por haber sido destruida, en parte, por efecto de un bombardeo.

JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCION DE MENORES

De la Junta Provincial de Protección de Menores se hizo cargo al adelantamiento de la República en España un grupo de personas, debiendo citar entre otras, por haber sido las que realmente llevaron la dirección de dicha Junta a los señores Borrel y Sol y Reverendo Pedragosa.

Sabido es que el principal elemento de sostenimiento de las Juntas de Protección de Menores en España ha sido el impuesto del 5% sobre espectáculos públicos. El examen de la actuación seguida por la primera

Junta designada después de la proclamación de la República y por sus sucesoras resulta catastrófico a pesar de llamarse los cines de bote en bote, en aquella época, pues mientras en el año 1930 se había percibido por tal impuesto la cantidad de 1.500.000 pesetas esta cantidad va bajando cada año, pareciéndose en el año 1931 la cantidad de 1.380.000, en el año 1932 la de 1.200.000, en el 1933, 1.175.000, en el 1934, 1.070.000, en el año 1935, 1.070.000 y en el año 1936, proporcionalmente baja todavía más ya que desde dieciocho de julio dejó de satisfacerse totalmente este impuesto.

En el mes de enero de 1937 la Generalidad de Cataluña publicó un Decreto suprimiendo el impuesto del 5% a favor de las Juntas de Protección de la Infancia y creó en su lugar otro para atender las necesidades que se cubrían con el impuesto de recreación, pero no se recaudó por el nuevo gravamen ninguna cantidad.

En el mes de febrero de 1937 la extinguida Generalidad de Cataluña acordó la incoutación de todo el patrimonio de las instituciones que pertenecían a la Junta Provincial de Barcelona, pasando todo ello a depender de la dirección de Asistencia Social que tenía creada dicha Generalidad.

Las oficinas de la Junta Provincial de Protección de Menores fueron absorbidas por la Generalidad de Cataluña. Actualmente presta sus servicios diez y siete funcionarios nombrados con anterioridad a la proclamación de la República y nueve que han sido nombrados por la Generalidad con fecha posterior.

La Junta tiene en la actualidad en el Banco de España diferentes valores que forman parte de la cuantía herencia que dejó la que cesó en sus funciones al proclamarse la República. Como se hizo una pignoración por un valor cuyo cuantía en estos momentos desconocemos no podemos determinar lo que en realidad representa hoy para la Junta tales valores.

Se procura con todo interés la orientación de la percepción del impuesto del 5% que, como se ha dicho anteriormente, había sido sufragado por la extinguida Generalidad, pero en el interés se creyó dicha percepción y en atención a la cuantía de los gastos que hay que atender dado el lamentable estado de las instituciones que dependen de la Junta y del Tribunal de Barcelona, el número crecido de asilados y la reciente de la nueva percepción del 5% entendemos procede efectuar una operación de pignoración

de dichos valores por lo que hemos de pedir autorización al Consejo Superior con el propósito de que tan pronto el impuesto del 5% rinda la suma necesaria sea devuelto lo cuantía que hoy pueda percibir la Junta con motivo de dicha pignoración.

La percepción del referido impuesto merece todas nuestras desvelos y apesar de que no funcionan aún en Barcelona todos los espectáculos y de las dificultades inherentes a la recuperación de esta fuente de ingresos, sabemos el honor de manifestar que en los tres primeros días de percepción se han podido ingresar más de 10.000 pesetas.

Las instituciones que dependen de la Junta de Protección de Menores y de las que se ha hecho cargo esta Junta con las siguientes: seis Colonias de nueva creación; Guardería para niños de hecho; Escuela del Hogar y Parque infantil de niñas escuelas; Casa del Buen Vecino y Grupo Benéfico.

a) Colonias

Debido a estar enclavado el Grupo Benéfico en zona marítima y en donde existían innumerables fábricas de material de guerra, expuesto por lo tanto a bombardeos, se acordó la evacuación del Grupo y la creación de colonias donde ingresan a los menores que se hallaban en la institución matriz de la Junta de Protección de Menores. Creáronse tales colonias en número de seis, pero a los pocos días de creada se llenaba de nuevo el Grupo Benéfico con nuevos menores hasta el extremo de que teniendo una cubida para 450 muchachos ha llegado a albergar 600.

Las colonias creadas lo han sido dos en el pueblo de Figaró; tres en el de Alcanfrega y una en el de Hostalrich de la provincia de Gerona. Albergan estas colonias en la actualidad 435 menores que se hallan en la parte de las situaciones. Dichas colonias están instaladas en propiedades que en su día fueron requisadas y que procede devolver a sus legítimos propietarios. Inútil es decir que urge la supresión de las referidas colonias y a tal fin se han expuesto ya las pertinentes gestiones.

el Grupo Benéfico

14.

La situación del Grupo Benéfico que había sido el orgullo de la Junta Provincial de Protección de Menores de Barcelona no puede ser más lamentable. Se halla vacío y totalmente abandonado.

Se han admitido en el Grupo Benéfico una gran cantidad de refugiados desplazados de Lérida, Solsona y Carrara, sin haberse preocupado de sus condiciones sanitarias de los niños por lo que la institución ha quedado llena de menores afechos a enfermedades infecciosas, principalmente atascados de verca.

Se ha llenado hasta lo imposible de menores haciendo dormir a dos y hasta tres muchachos en una misma cama.

Ha habido director que ha entendido que su misión era la de no acercarse al por casualidad a la institución que debía dirigir y ha habido otro que se ha entretenido en hacer obra de cultura destruyendo en presencia de los niños todos los símbolos religiosos. También le ha sido quien por creerse marxista ha permitido un libertinaje absoluto tolerando que los niños y niñas alborotados salieran durante el día y la noche juntos sin pedir autorización y estar creyendo de lo que habían hecho.

Paréceme que la misión principal del Grupo Benéfico haya sido la de que sirviese para refugio de empleados pues se da el caso que en la actualidad existen en el mismo 836 chicos para atender y la friolera de 251 empleados. Mas que tutela de menores resulta tutela de mayores.

Nombres con anterioridad a la implantación del régimen autonómico en Cataluña existen hoy en el Grupo Benéfico 66 empleados, a los que he de sumar los nombrados con posterioridad a la implantación del Estatuto en Cataluña que ascienden a 185.

La nómina mensual de dicha institución ascendía en primero de Enero del corriente año a 76.400 pesetas o sea que anualmente se pagaba para el sostenimiento de empleados 912.800 pesetas.

La nómina total de los empleados de la Junta de Protección de Menores representaba en primero de Enero del corriente año, anualmente la suma de 1.124.000 pesetas.

Está en un resumen la situación en que hemos encontrado las instituciones creadas por el titulado Consejo Nacional de Tutela de Menores, el Tribunal Tutelar de Menores y la Junta Provincial de Protección, con sus instituciones auxiliares respectivas.

Hemos procurado describirlas con la mayor exactitud posible.

La tarea de reorganización que impone en realidad es imponente.

Para esto es necesario juntamente con el auxilio divino y los ánimos, conocimientos y entusiasmos de los selectos elementos que por una sola excepción habrá propuesto el Consejo, para constituir en Barcelona, las importantes organizaciones dependientes del mismo, la suprema inspiración, dirección y cooperación del propio Consejo. Esto es lo que respetuosamente le pido y reclama el suscrito, después de darle las mas rendidas gracias por haberle dispensado un honor tan grande como inmerecido confiándole misión por demás delicada. Leobó escase reanularla, pero autoridad que en estos solenes instantes de renacimiento y fervor patrióticos no obedecer a ciertos imperios de los Generales en jefe era desertar y por esto obedeció.

- 1. Nom del document:** **“Plan de labor de la Junta” (del secretari Aunós), 1951**
- 2. Tipus de document:** Es presenten dos documents relacionats entre si: un, l'acord de la Comissió Permanent, i l'altre, la carta amb què es feia arribar aquest acord als rectors, principalment de la ciutat de Barcelona.
- 3. Autor i data:**
El Pla va ser proposat pel secretari de la Junta, Antonio Aunós (senyor Antonio, en la nomenclatura de la JPMB de l'època) germà d'Eduardo Aunós, que havia estat ministre de Justícia als quaranta, en un dels governs del general Franco. Els dos germans eren falangistes "camises velles".
Va ser aprovat per la Comissió Permanent del 14 de novembre de 1951, i durant el 1952 es va dur a terme una important tasca de publicitat i extensió.
- 4. Comentari:**
El Programa d'orientació de la tasca de la Junta Provincial de Barcelona volia actuar com un revulsiu i una renovació de l'acció de la Junta, però a la pràctica no va fer més que tornar a plantejar tots els elements habituals des de l'inici de l'actuació de la JPIB en la dècada de 1910: cases de família, formació professional, parcs que possibilitessin anar a la feina als seus pares i, sobretot a les mares, menjadors o migpensionats, etc.
La carta als rectors és un exemple perfecte de la mentalitat i de la subsidiarietat de l'acció social, en relació amb l'Església, que hi havia a l'Espanya franquista.
- 5. Referència (número de fitxa i nom del lligall a l'Arxiu de la JPMB):**
f1150 JPIB PLA AUNÓS OBRA TUTELAR JUNTA 14-NOVEMBRE-1951
- 6. Referències relacionades (altres lligalls relacionats):**
f1276 JPIB PLA AUNÓS PROJECTES DE MITJA PENSIÓ DIVERSOS 1952-1960
f1149 JPIB NOVES INSTITUCIONS A L'HOSPITALET DE LLOBREGAT. 1952
f1088 JPIB JUNTA PLAN DE LABOR 1951
f1433 JPIB PLA AUNÓS GUARDERIA LA VERNEDA RELACIONS LA CAIXA 1957-1962
f1151 JPIB PLA AUNÓS INFORMES SR. ARRIBAS NOUS LOCALS 1951-1952

PROGRAMA DE ORIENTACION DE LA LABOR DE LA JUNTA PROVINCIAL DE PROTECCION DE MENORES DE BARCELONA, PRESENTADO POR EL SECRETARIO GENERAL DE DICHA JUNTA ILMO. SR. DR. D. ANTONIO AUNCS, Y APROBADO POR LA COMISION PERMANENTE

La Comisión Permanente de la Junta Provincial de Protección de Menores de Barcelona ha aprobado el programa propuesto por el Secretario General, que consiste en los ocho puntos que se exponen y que responden a las modernas exigencias, predominantemente sociales, de nuestro tiempo.

I.—Crear una Institución maternal destinada a cobijar principalmente niños menores de 7 años que actualmente se encuentran en el Grupo Benéfico y otros que eventualmente ingresaran de otras dependencias.

II.—De acuerdo con el anhelo sentido y formulado, desde hace tiempo, por esta Junta, convertir el Grupo Benéfico en Escuela Profesional de Aprendizaje, cuya edad mínima de admisión sería la de 10 años, orientando todas las enseñanzas dadas a los menores hacia la Igualdad de que todos ellos puedan obtener la necesaria capacitación para ejercer un oficio o profesión con la cual poder vencer las dificultades económicas de su vida anterior.

III.—Estudiar, para cuando haya necesidad de ello, la creación de una Bolsa de Trabajo que tendría por misión relacionar los patronos, de las distintas empresas de Barcelona, con la Secretaría General de la Junta, a fin de facilitar trabajo a nuestros menores cuando estén en condiciones para ello.

IV.—Gestionar, una vez establecida la referida Escuela de Aprendizaje, validez profesional a los títulos expedidos por esta Junta o, por lo menos, que se obtengan facilidades para revalidar los estudios realizados en el Grupo Benéfico, en las Escuelas Oficiales de carácter profesional.

V.—Organizar la Institución de Nuestra Señora de los Angeles de Valldivera de modo que constituya una Institución Intermedia entre la denominada maternal y el Grupo Benéfico, cobijando, por lo tanto, a los menores de 7 a 10 años.

VI.—Crear paulatinamente Parques Infantiles especializados de niños y de niñas proporcionando en cada uno de ellos los cuidados propios del sexo de los acogidos y estableciendo con urgencia Parques Infantiles de niñas, cercanos a las barracas de la periferia de nuestra ciudad, con objeto de evitar, en lo posible, la desmoralización absoluta que se observa en dichos lugares, por hallarse las niñas, la mayor parte del día, en situación de total abandono moral.

VII.—Crear, cuando lo permitan las posibilidades de la Junta, medio-pensionados en las barriadas obreras de Barcelona para acoger a los hijos de familia obrera durante la jornada de trabajo de sus padres, alimentándolos, educándolos en los principios de la moral cristiana y proporcionándoles las enseñanzas de cultura general.

VIII.—Intensificar la labor post-tutelar, mediante Casas de Familia y aplicación de toda clase de estímulos para que los post-tutelados acudan a nuestras Instituciones y encuentren el apoyo necesario para la solución de sus problemas.

Barcelona, 18 de Enero de 1952.

Rvdo. Sr. Párroco de

Muy señor nuestro:

Tenemos el gusto de enviarle adjunta una copia del programa de la labor a desarrollar por esta Junta que, como Vd. deducirá de su lectura, se adapta a las exigencias sociales de nuestro tiempo y trata de mitigar todo lo posible el grave mal colectivo que representa la infancia abandonada.

Uno de los ocho puntos que constituye el expresado plan es el relativo a la instalación de Medio-Pensionados cuya finalidad consiste en acoger los hijos del obrero mientras éste realiza la jornada de trabajo y, evitando su corrupción moral y material, acogerlos, alimentarlos y educarlos principalmente, a tenor de las normas de la moral cristiana, rescatando así, de la criminalidad infantil, valores humanos que pueden ser muy útiles a la sociedad.

Para el desarrollo de este programa la Junta necesita locales adecuados y todo cuanto Vd. pudiera hacer para lograr que se nos oída o facilite uno apropiado que se halle en su Parroquia, además de cooperar al alto fin benéfico que con todo entusiasmo realizamos se hará acreedor del intenso agradecimiento de esta Junta.

En espera de sus noticias quedan suyos afmos. s. s.
q. b. s. m.

EL PRESIDENTE, ACCTAL.

EL SECRETARIO GENERAL,

1. Nom del document:

Propostes: “Per una nova Protecció de Menors”, 1977-1978

2. Tipus de document:

Un manifest de proposta alternativa per a un nou tipus d'intervenció amb la infància

3. Autor i data:

El manifest no està firmat, encara que se suposa que va ser redactat i assumit per la Comissió d'Entitats, que agrupava representants del Centre de Formació d'Educadors Especialitzats, de l'IRES, del Col·legi d'Advocats, del Col·legi de Llicenciats (secció de Psicologia), de l'Associació de Treballadors Socials, de Rosa Sensat, educadors i educadores de diversos centres, etc i que va ser formada el 1977 com a plataforma d'encontre i proposta, molt activa (vegeu acta Comissió Permanent de 22 d'abril de 1977). Pel dipòsit legal sabem que és de 1977.

4. Comentari:

Sorpren la profusió de propostes crítiques i alternatives que se succeeixen entre 1970 i 1980 (i sobretot a finals de la dècada) en relació amb la Junta de Protecció de Menors de Barcelona i sobre l'Institut Ramón Albó. Potser, sense despreciar els elements de caràcter intern de les propostes, perquè, com acostuma a dir Antoni Julià, "no ens deixaven parlar d'altres coses".¹

5. Referència (número de fitxa i nom del lligall a l'Arxiu de la JPMB):

L'AJPMB, en el seu registre 408, dins de l'UI 107, conté el dossier "Denúncia i alternativa a la institucions benèfiques", un dels documents del qual és aquest que presentem.

6. Referències relacionades (altres lligalls relacionats):

Per a l'Institut Ramón Albó, vegeu, entre d'altres:

f1393 JPIB IRAMV RELACIONS DIVERSES 1970-1982

f1471 JPIB IRAMV VAGA 1978

f1376 JPIB IRAMV INCENDIS JULIOL-1977 / ABRIL-1979

f1385 JPIB IRAMV DENÚNCIES SANCIONS 1978-1979

f1387 JPIB IRAMV COL·LEGI ESCOLA CORRESPONDÈNCIA 1978-1981

f1389 JPIB IRAMV COL·LEGI ESCOLA ACTES CLAUSTRE ESCOLAR 1977-1979

A més, al capítol 4 del llibre hi ha un apartat específic dedicat a aquest moment.

POR UNA NUEVA PROTECCION DE MENORES

LA MARGINACION

La existencia de la marginación infantil nace con la problemática social que presentan los barrios extremos de las ciudades: la escasez o nulidad de servicios elementales y de equipamientos adecuados, las difíciles condiciones de vida física y económica que favorecen la aparición de las llamadas lacras sociales (alcoholismo, prostitución, delincuencia, desequilibrio mental...)

Esta situación afecta especialmente a los niños, sobre todo a aquellos que por la extremada pobreza de sus padres o por el lastre de una familia desintegrada por estas condiciones, son ingresados en centros de asistencia benéfica.

La beneficencia, aislando a estos chicos que podrían resultar incómodos, es el único recurso que nos ofrece nuestra sociedad actualmente.

INSTITUCIONALIZACION DEL PROBLEMA

El internamiento en centros-colegio no es pedagógicamente válido ni aceptable como medio recuperador de la vida familiar. No posibilita la reeducación del niño y agrava, multiplica y profundiza sus problemas. Aislamiento en un medio cerrado sin relación con el entorno social, separación de sexos y de vínculos familiares, masificación, disciplina durante las 24 horas del día, monotonía en el vivir cotidiano...

LA PROTECCION DE MENORES es, junto con el TRIBUNAL TUTELAR, un organismo creado por el Ministerio de Justicia para realizar una labor de asistencia social frente a este problema de marginación.

INSUFICIENCIAS DE LA PROTECCION DE MENORES

— El aparato administrativo de PROTECCION DE MENORES está formado por Juristas, Recaudadores de Impuestos, Funcionarios estatales, y regido por una burocracia y un centralismo lentísimos e inoperantes.

Los altos y medianos cargos están ocupados por personas que carecen de la más mínima profesionalidad pedagógica, con lo cual el contacto con los niños se reduce a llenar su ficha de ingreso, y mandarlos a un internado.

- los centros-internado resultan inadecuados:
 - por ser la única solución que la Administración ofrece a este problema
 - por su estructura masificadora, rígida y aislante
 - por la pobreza de recursos materiales
 - por la pobreza de planteamientos pedagógicos. Los cargos directivos suelen estar ocupados por funcionarios, o encomendados a órdenes religiosas.

— Falta de cuentas claras: en lo que respecta a la economía —su pretendida precariedad ha sido siempre el pretexto puesto a las demandas pedagógicas de los educadores— se dispone para su financiación de un impuesto del casi 5 por ciento sobre todos los espectáculos.

De fuentes oficiales se sabe que en 1974, debió verse reducida por la Protección de Menores sobre los 220 millones. Según el Secretario de la Junta Provincial, en 1977 se recaudarán, también para Barcelona, alrededor de los 240 millones, sin que se puedan aumentar los presupuestos de los centros porque "no hay más dinero". Por otro lado, es bastante dudoso que en el año 1977 se recaude lo mismo que el 1974 en cuanto al impuesto sobre espectáculos: cines, teatro, salas de fiesta, recitales, fútbol, etc.

LUCHA POR UNA NUEVA PEDAGOGIA

Desde 1970 se han venido sucediendo diferentes conflictos en los Centros dependientes de Protección de Menores y Tribunal Tutelar pues el personal docente, en vista de las dificultades para llevar a cabo una acción educativa válida y en choque constants con la mentalidad paternalista y retrógrada de estos Organismos, se han ido planteando la necesidad de afrontar con realismo la problemática de los chicos internados y poner los medios para superarla.

- Fue el equipo pedagógico de War-Ras quien en 1970 inició una experiencia de puertas abiertas en la institución, abortada a los seis meses de iniciarse por el Presidente del Tribunal Tutelar que expulsó a todo el equipo.
- El Asilo Durán rescinde el contrato con el Tribunal Tutelar, en el año 1976 pues el presupuesto que éste le ofrecía era a todas luces insuficiente.
- En la Colonia Agrícola de Sta. Mª de Lliçà d'Avall, se rescinde contrato a una maestra. La no aceptación de tal medida por parte del equipo pedagógico supuso su expulsión, después de un trabajo de cuatro años con los chicos que ya daba sus frutos.
- En el Itto. Ramón Albó, tras la imposición de un nuevo Director en Abril de 1976, se inició un proceso de degradación educativa, no cumpliéndose las promesas hechas de unas mejoras que posibilitan la vida familiar de los chicos, y culminando en enero de 1977 con la reducción de 5 profesores y la consiguiente reestructuración de grupos. No aceptada esta situación, los profesores afectados inician un paro y luego una sentada ante las oficinas de la Junta. Tras 38 días de sentada son despedidos.

ALTERNATIVA

Corresponde a los entornos públicos y a las fuerzas sociales que se sienten representantes de los intereses populares preocuparse y presionar para que la educación en este campo esté dirigida básicamente a crear situaciones preventivas y educativas.

Se han de dotar los barrios de los servicios imprescindibles como Matemáticas, Escuelas, Centros de Formación Profesional, Asistencia Social y Sanitaria, etc., al mismo tiempo que se creen viviendas para esos aquellos niños o adolescentes faltos de un marco social y afectivo, bajo la responsabilidad y orientación de educadores especializados.

Igualmente es necesaria una transformación en los contenidos educativos, que permita al chico o la chica adquirir los elementos estructuradores de su personalidad, y lograr el conocimiento de su identidad como individuo, la confianza en sus posibilidades de actuación y participación en la colectividad.

Paralelamente es imprescindible un cambio social y político que permita eliminar los canales de selección y competencia, únicos medios para suprimir las causas que provocan la inadaptación social.